

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Türkiye’de Milliyetçilik ve Politika Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu

Editörler:

Marlies Casier, Joost Jongerden

Rantey

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİK VE POLİTİKA
POLİTİK İSLAM, KEMALİZM
VE KÜRT SORUNU

Editörler:
Marlies Casier
Joost Jongerden

Kitap: 73

Araştırma-İnceleme: 16

Türkiye'de Milliyetçilik ve Politika

(Politik İslam, Kemalizm ve Kürt Sorunu)

Orjinal Baskı: Nationalism and Politics in Turkey

(Political İslam, Kemalism and the Kurdish İssue), Routledge, New York, 2011

© Marlies Casier, Joost Jongerden

© Vate Yayınevi

Weşanxaneyî Vateyî/Vate Yayınevi, İstanbul 2013

Baskı: Berdan Matbaası

Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi, C. Blok

No: 239 Topkapı/İstanbul

Tel: 0212 613 12 11

İngilizceden Çevirenler: Pınar Uygun, Batu Boran, Muhtesim Güvenç, Metin Çulhaoğlu

Editör: Deniz Gündüz

Mizanpaj: Minife Yıldızhan

Redaksiyon: Serdar Barış Özer, Deniz Gündüz

Kapak Çalışması: Minife Yıldızhan

ISBN: 978-975-6278-70-3

Adres:

Vate Yayınevi

Katip Mustafa Çelebi Mah.

Tel Sok. No: 18 Kat: 3 Beyoğlu/İstanbul

Tel: 0212-244 94 14

E-posta: wesanxaneyevateyi@hotmail.com

TÜRKİYE'DE
MİLLİYETÇİLİK VE POLİTİKA
**POLİTİK İSLAM, KEMALİZM
VE KÜRT SORUNU**

Editörler:

**Marlies Casier
Joost Jongerden**

Çeviri:

**Pınar Uygun, Batu Boran, Muhtesim Güvenç,
Metin Çulhaoğlu**

**Weşanxaneyê Vateyî/Vate Yayınevi,
İstanbul, 2013**

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	XII
MİLLİYETÇİLİK VE TÜRKİYE'DEKİ POLİTİKALAR.....	XV
KATKIDA BULUNANLAR.....	XVII
TEŞEKKÜRLER.....	XXV
KISALTMALAR.....	XXVII

GİRİŞ.....	1
Marlies Caseir ve Joost Jongerden	

BİRİNCİ BÖLÜM:	
TÜRKİYE'NİN SEKÜLERİST-MİLLİYETÇİ PROJESİ VE POLİTİK İSLAM.....	17
1-TÜRKİYE'NİN MEVCUT ESKİ REJİMİ VE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ.....	19
Menderes Çınar	
Giriş.....	19
Oryantalist Modernleşmenin Üstesinden Gelme Fırsatı Olarak AKP.....	21
Seküler Muhalefet ve 28 Şubat Sürecinin Mantığının Kurumsallaştırılması.....	24

Devlet kurumlarının ve halkın üst kademelerinde yer alanların politik bir partiyi andıran askeriye tarafından seferberliğe çağrılması.....	25
Özcülük ve kişi karalama safsatası politikalarının ortaya çıkışı.....	27
Militarizmin, AKP'nin muhafazakâr seçmenlerine yaklaşımı.....	30
Seküler muhalefet neden 28 Şubat sürecinin mantığını benimsedi.....	31
AKP'nin Türkiye'deki politik çürümeye katkısı.....	34
Son söz.....	40
Referanslar.....	42

2-DEMOKRATİKLEŞME, ÇATIŞAN ANLATILAR VE İSLAMİ MUHAFAZAKÂR AKTÖRLER İLE LAİKLİK YANLISI AKTÖRLER ARASINDA "İKİZ HOŞGÖRÜ"....45

Murat Somer

Giriş.....	45
Güncel dinci-laik ayrışması.....	48
Değerler ve Türkiye'nin Demokratikleşmesi.....	53
Laiklik yanlısı ve dinci anlatılar.....	56
İkiz Hoşgörü, Laiklik ve Demokratikleşme.....	59
Türk Çağdaşlaşması Yeniden Değerlendiriliyor.....	62
Türk Çağdaşlaşması ve Din.....	63
Türk Çağdaşlaşması ve Demokrasi.....	66
Sonuç yerine.....	71
Referanslar.....	74

3-KAYBOLAN SINIRLARIN IŞIĞINDA	
“MİLLİYETÇİ” YENİDEN İNŞA.....	79
Ferhat Kentel	

Haritaların Travmatikliği.....	80
Giderek Küçülen Büyük Millet: Bir Utanç.....	83
Göreceli kimliklerin kaygısı ve istikrar arayışı.....	87
Millet Altında “milliyetçilikler”: “Türkiye bölünüyor”.....	96
Sonuç yerine: bölünme olarak milliyetçilik.....	100
Referanslar.....	104

İKİNCİ BÖLÜM:

KÜRT SORUNUYLA YÜZLEŞMEK.....	107
--------------------------------------	------------

4-TÜRKİYE'DE KÜRT SORUNU	
RET VE/VEYA İNKÂR.....	109
Mesut Yeğen	

İmparatorluktan sonra, inkârdan önce.....	110
Cumhuriyet, inkâr.....	112
<i>Kürt sorunu: eskinin direnişi ve isyanı.....</i>	<i>113</i>
<i>Kürt Sorunu: bölgesel geri kalmışlık.....</i>	<i>115</i>
<i>Kürt Sorunu: dış kışkırtmaların bir ürünü.....</i>	<i>116</i>
<i>İnkılâp, Bastırma ve Asimilasyon.....</i>	<i>118</i>
<i>İnkârdan inkâr etmemeye, asimilasyondan neye?.....</i>	<i>121</i>
Sonuç.....	130
Referanslar.....	132

5-TURGUT ÖZAL VE KÜRT SORUNU.....	137
Michael M. Gunter	
Türkiye'nin Tarihsel Kürt Politikası.....	138
Özal'ın Girişimleri.....	142
Tepkiler.....	150
Ölü Doğmuş Ateşkes.....	152
Son düşünceler.....	155
Referanslar.....	158
 6-ADALET VE KALKINMA PARTİSİ	
VE KÜRT MESELESİ.....	163
Tözün Bahçeli ve Sid Noel	
Giriş.....	163
İslamcı partiler ve yaklaşımları.....	167
AKP'nin kökenleri ve yükselişi.....	168
AKP'nin Kürt reformları: şanslı	
başlangıç ve zorlu gerçeklikler.....	172
Yurtiçinde ve yurtdışında yaşanan güçlükler.....	176
PKK ateşkesinin sona ermesi.....	176
Askeriye ile ilişkiler.....	179
AB Boyutu.....	180
Temmuz 2007 parlamenter	
seçimlerindeki çekişme.....	183
AKP ve savaş politikaları.....	186
AKP'nin Kürt gündeminin geleceği.....	188

Sonuç.....	191
Referanslar.....	196

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

DEVLETE MEYDAN OKUMAK.....	199
----------------------------	-----

7-DOĞUŞTAN SOLCU

PKK'NİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	201
----------------------------	-----

Joost Jongerden ve Ahmet Hamdi Akkaya

Arka Plan.....	203
----------------	-----

Grubun Oluşumu.....	207
---------------------	-----

PKK, devrimci savaş ve Türkiye'de sol.....	215
--	-----

Son sözler.....	223
-----------------	-----

EK.....	225
---------	-----

PKK Kongreleri 1978-86	225
------------------------------	-----

İlk Kongre ya da Anayasal Kongre (PKK'nin kuruluşu)....	225
---	-----

İkinci Kongre.....	227
--------------------	-----

Üçüncü Kongre.....	228
--------------------	-----

Referanslar.....	230
------------------	-----

8-2000'LERDE PKK:

KIRILMALARLA BİRLİKTE SÜREKLİLİK.....	233
---------------------------------------	-----

Joost Jongerden ve Ahmet Hamdi Akkaya

Giriş.....	233
------------	-----

Şok ve Geri Çekilme.....	235
--------------------------	-----

PKK'nin Örgütsel Yapısının Dönüşümü.....	240
--	-----

İdeolojik Dönüşüm.....	247
Siyasi-askeri mücadelenin dönüşümü.....	251
Sonuç: Kırılmalarla Birlikte Süreklilik?.....	255
Referanslar.....	260

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

TÜRKİYE ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Uluslararası Milliyetçiliğin Faktörleri.....	263
--	-----

9-TÜRK DİASPORASINDA CEMAAT İNŞASI

BİR SİYASET ARAYIŞI.....	265
--------------------------	-----

Ayhan Kaya

Namus siyaseti.....	267
Cemaatlerin oluşumu ve kayboluşu: Zayıf olanın taktikleri..	274
“İthal” gelin ve damatlar: saflık arayışı.....	282
Sonuç.....	286
Referanslar.....	288

10-ÖRGÜTÜ GERİ GETİRMEK

AVRUPA’DA KÜRT TARAFTARI PROTESTOLAR.....	293
---	-----

Olivier Grojean

Giriş.....	293
Uluslararası hareketler, kimlik inşası ve siyasal adanmışlık....	297
<i>Türk ve Kürt siyasal hareketlerinin uluslararasılaşması...</i>	297
<i>Kimlik üretimi ve siyasal adanmışlık.....</i>	300
Avrupa’daki Kürt taraftarı seferberliklerin çerçevesi: PKK eylem politikaları.....	303

<i>Kürt taraftarı protestonun başlangıcı ve homojenleşmesi...</i>	303
<i>Kurumun ağırlığı: Yeni İnsan için normlar ve değerler.....</i>	305
Avrupa'da Kürt taraftarı Protestoların	
biçimleri ve zamansallığı.....	307
<i>Protestonun kaynakları ve zamansallıkları.....</i>	307
<i>Bir protesto geleneğinin icadı.....</i>	308
Sonuç.....	311
Referanslar.....	313

11-DAYANIŞMA SİYASETİ

AVRUPA PARLAMENTOSU'NDA KÜRT MESELESİ.....	317
Marlies Casier	

Avrupa Parlamentosu Türkiye'ye siyasal	
değişim çağrısı yapıyor.....	320
Avrupa Parlamentosu'nda Kürtler'in siyasal faaliyetleri...	326
APV'lerin siyasal olanaklarını kullanmak.....	328
Bölgesel ve ulusal düzeyde siyasal faaliyetlerin	
Avrupa Parlamentosu'na tercümesi.....	331
Kürt siyasetçilerin hizmetinde: Anavatan siyaseti.....	334
AP çatısı altındaki konferanslar.....	335
PKK'li olmak ya da olmamak.....	337
Avrupa Parlamentosu'ndaki faaliyetleri değerlendirmek...	342
Sonuç.....	345
Referanslar.....	347

İNDEKS.....	351
--------------------	-----

TABLO LİSTESİ

Tablo 6.1 Partilere göre, 2002 ve 2007 yılı, Kürt bölgesi seçim sonuçları.....	185
Tablo 8.1: Memleketi ve Yılına Göre Kayıplar.....	258
Tablo 8.2: Memleketi ve Yılına Göre Gerillaya Katılımlar.....	259
Tablo 8.3: Cinsiyeti ve Yılına Göre Kayıplar.....	259

Bu kitap, Türk politik düzeninin karşı karşıya kaldığı en baskılayıcı sorunlardan bazılarını, özellikle de politik İslam, Kürt ve Türk milliyetçiliğini ele almaktadır. Yazarlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin sekülerist karakteri ve Türkiye'de önceden beri süregelen Kürt sorunu ile ilgili sürdürülen tartışmaları kavrama gücümüzü artırmak amacıyla, Türkiye'deki ana politik aktörlerin düşünüş tarzlarını incelemektedirler.

Türk ve Kürt çalışmaları alanındaki saygın akademisyenlerden gelen özgün katkılar, Türkiye'nin seküler düzenini, yönetimdeki AKP hükümetini, Kürdistan İşçi Partisi'ni ve Avrupa Birliği kurumlarını inceleyerek bizlere, Türkiye'nin sosyal ve politik yapısına dair birçok iç görü sunmaktadırlar. Bu kitabın ilgi alanının odak noktası, günümüzde, Türkiye'de izlenen politikaların sosyal aktörleri, onların sahip oldukları düşünceler ve kullandıkları stratejiler olsa da analizlere, tarihi boyutlar da dâhil edilmiştir. Kitap, bu yaklaşımı sayesinde, günümüz dünyasında politika yapma konusunda derinleşen araştırmalara önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Türkiye ve Avrupa arasında gelişmekte olan ulusötesi bağların önemini de dikkate alan bu çalışma, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin olarak sürdürülen müzakerelerin ışığında, bu konu ile özellikle ilgilendiğinden dolayı Türk çalışmaları, Kürt çalışmaları ve Ortadoğu politikaları ile ilgili olan akademisyenlerin dikkatini çekeceği düşünülmektedir.

Marlies Casier, Belçika'da, Ghent Üniversitesi'nde konuk profesör olarak çağdaş çatışma ve gelişme sorunları üzerine ders vermektedir ve aynı zamanda Conflict (Çatışma) Araştırma Grubu'nun araştırma görevlisidir. Araştırma alanları ulusötesicilik, politik seferberlik, Kürtler ve Türkiye'dir. Türkiye Kürtleri'nin ulusötesi politikalarına ilişkin çalışması *Ethnicities'de*, *Mediterranean Politics'te*, *Social Identities'de*, Türkiye'de insan haklarının korunmasının kurumsallaştırılmasına ilişkin çalışması ise *European Journal of Turkish Studies'de* yayınlanmıştır.

Joost Jongerden, Hollanda, Wageningen Üniversitesi'nde, Sosyal Bilimler Bölümü'nde yardımcı doçenttir. Mesleğine yönelik uygun bir eğitim almış ve gerekli bilgilerle donanmış bir sosyolog olarak başlıca ilgi alanları, Türkiye ve Kürdistan'a odaklı gelişme ve çatışma çalışmalarıdır.

Ahmet Hamdi Akkaya, Belçika, Gent Üniversitesi doktora adayı ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika Araştırma Grubu (ME-NARG) üyesidir. Master tezinde, ulus yapılandırma sürecinin Irak Kürdistanı ve Kürt diasporasındaki etkisini araştırdı. Günlük gazete Özgür Gündem ve ilk Kürt uydu kanalı MED TV'de muhabir ve haber editörü olarak çalıştı. Akkaya, Ateşten Tarih ismi ile DVD olarak piyasaya sürülen Partiye Karkêren Kürdistan'ın (PKK; Kürdistan İşçi Partisi) tarihi üzerine yapılan belgesel dizilerinin editörlüğünü yaptı. Doktora araştırması, PKK'nin gelişimi ve Kürt kimliğinin yeniden yapılandırılması üzerinedir.

Tözün Bahçeli, Kanada, London şehrindeki Batı Ontario Üniversitesi, King University College'de Siyaset Bilimi profesörü olarak görev yaptı. Büyük ölçüde, etnik çatışma, Türk dış politika konuları, Yunan-Türk ilişkileri ve Kıbrıs politikaları hakkında çalışmalar yaptı. 1995-6 yıllarında, Washington'da bulunan Birleşik Devletler Barış Enstitüsü'nün son sınıf öğrencisiydi. 1955 Yılından Bugüne Yunan-Türk İlişkileri (1990)

kitabının yazarı ve Fiili Devletler: Bağımsızlık Arayışı (2004) adlı çalışmanın yardımcı editörüdür.

Marlies Casier, Belçika, Gent Üniversitesi, Siyasal ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Çatışma ve Gelişme Çalışmaları Departmanı'nda, Conflict (Çatışma) Araştırma Grubu'nun araştırma görevlisidir. 2011 yılında Ghent Üniversitesi'nde verdiği "*The Kurdish nationalist movement (in-) between Turkey and Europe. Transnational political activism and transformation of home through the EU*" (Türkiye ve Avrupa Arasında Kürt Ulusal Hareketi. Uluslararası Politik Aktivizm ve Yurttan AB Doğru Dönüşüm) adlı doktora tezi, 2012 yılında Hollanda Siyasal Bilimler Derneği tarafından, politik bilimler alanında yılın en iyi tezi olarak ödüllendirildi. Yazarın diğer çalışmaları, "Türkiye'nin Kürtleri ve Tanınma Arayışı: Ulusötesi Politikalar ve Türkiye'nin AB'ye Katılım Müzakereleri", *Ethnicities*, 10/1, (2010); "Türkiye'nin İnsan Hakları Durumunun 'Gerçekliğine' Karşı Koymak: Güneydoğu'da ve Güneydoğu Dışında Devlet Kurum İlişkileri", *European Journal of Turkish Studies*, 10, (2009). Yazarın değişik çalışmaları *Mediterranean Politics*, *Journal of Balkan and Near East Studies*, *New Perspectives on Turkey*, *Social Identities* ve *MERIP*'de yayınlandı. 2011 yılında da Joost Jongerden ile beraber editörlüğünü yaptığı *Nationalisms and politics in Turkey (Türkiye'de Milliyetçilik ve Politika)* adlı kitap Routledge Yayınevi tarafından yayınlandı.

Menderes Çınar, Ankara, Başkent Üniversitesi, Siyasal Bilim ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doçenttir. Bunun öncesinde, Floransa, Avrupa Üniversitesi Enstitüsü, Robert Schuman İleri Araştırmalar Merkezi'nde, Giorgia La Pira bursu ile araştırmacı olarak bulundu. Araştırma ve yayın alanları, Türk siyaseti, İslamcılık, Cumhuriyetçi ve liberal politik gelenekler ve politik ekonomidir. Yakın zamanlarda yayınlanan çalışmaları: "Türkiye'de Modern Politik İslam'ın Özgül Evrimi ve 'Farklılığı", (ortak çalışma) ve "Adalet ve Kalkınma Partisi ve Kemalist Düzen", –her ikisi de, Türkiye'de Seküler ve İslami

Politikalar (2008) cildinde yer almışlardır—, Uluslararası Siyasi Araştırmalar için Uluslararası Enstitü tarafından hazırlanmış çalışma kâğıdı, Milan, Şubat 2007, “Sekülerizm ve İslam Arasında Türkiye: Adalet ve Kalkınma Partisi Deneyimi” (ortak çalışma) ve “Türkiye’nin AKP Hâkimiyetinde Dönüşümü”, Muslim World, 96/3 (2006). Geçmişteki çalışmaları: “Değiştirilmiş Oryantalizm”, New Perspectives on Turkey, 30 (2004), “Türkiye 2002: ‘28 Şubat Süreci’nin Işığında Kemalizm, İslamcılık ve Siyaset”, South Atlantic Quarterly, 2/3 (2003) (ortak çalışma); “Kemalist Cumhuriyetçilik, İslamcı Kemalizm”, İslamcılık (İletişim 2004, Türkçe); “Gölgelerle Yumruklaşmaktan Eleştirel Kavrayışa: Bir Politik Sorun Olarak İslamizm Üzerine Teorik Notlar”, Totalitarian Movements and Political Religions, 3/1 (2002) ve “Türkiye’de Modernitenin İslami Eleştirisi: Geriye Doğru Farklılık Politikaları”, Orient, 40/1 (1999) (ortak çalışma). Makalelerinin derlemeleri, Siyasal bir Sorun Olarak İslamcılık başlığı (2005) (Türkçe) ile yayınlanmıştır.

Olivier Grojean, Aix-Marseille 3 Üniversitesi’nde yardımcı profesördür ve Ulusal Araştırma ajansı tarafından finanse edilen ve Türkiye, İran ve Pakistan’daki kültürel çatışmaları konu alan CONFLITS-TIP Projesinde çalışmaktadır. Doktorasını, EHESS’te siyasal sosyoloji alanında yapmıştır. Doktora tezinin başlığı, “La cause kürde, de la Turquie vers l’Europe. Contribution a une sociologie de la transnationalisation des mobilisations”dır (Kürt Meselesi, Türkiye’den Avrupa’ya. Seferberliklerin Ulusötesileşmesinin Sosyolojisine Katkı). Araştırmaları, Türkiye’deki ve Avrupa’daki Kürtlerin politik adanmışlıklarına, politik hareketlerdeki ve kendi feda etme şeklinde şiddet uygulamalarındaki radikalleşme fenomenine odaklanmaktadır. Yayınlanmış çalışmaları şunlardır: “Kendine Şiddet Uygulama: İslamcı Olmayan Kürt Bir Grubun Vakası”, A. Blom, L. Bucaille ve L. Martinez (editörler), İslamcı Şiddetin Gizemi (2007) ve “Les répertoires du conflit kürde” (Kürt Mücadelesinin Repertuarı), G. Dorronsoro (editör), La Turquie

conteste. Mobilisations sociales et régime sécuritaire (Türkiye Tartışıyor. Sosyal Seferberlikler ve Güvenlik Rejimi) (2005).

Michael Gunter, Tennessee, Cookeville’de, Tennessee Technological University’de siyasal bilimler profesörüdür ve yazları da, Avusturya, Viyana’da, International University’de öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Kürt sorunu üzerine yazmış olduğu altı kitabı ile çok ciddi övgüler almıştır. Bunlardan en sonuncusu, Yükselen Kürtler: Irak ve Türkiye’deki Kürt Problemine İlişkin Olarak Geliştirilen Çözüm’dür (2008). Diğerleri ise, Kürt Tarihi Sözlüğü (2004); Irak’ta Kürt Açmazı: Politik Bir Analiz (1999) ve Kürtler Ve Türkiye’nin Geleceği’dir (1997). Tüm bunlara ek olarak, Kürt Sorunu ve 2003 Irak Savaşı (2005) ve Kürt Ulusalçılığının Evrimi (2007) adlı kitapların editörlerinden birisidir (Mohammed M. A. Ahmed ile birlikte). Aynı zamanda, Middle East Journal, Middle East Quarterly, Middle East Policy, Current History, Critique: Critical Middle Eastern Studies, Journal of Muslim Minority Affairs, Orient ve başka birçok dergide sayısız akademik makalesi yayınlanmıştır. Türkiye’de, Uluslararası İlişkiler dalında Fulbright Kıdemli Eğitimci olarak görev yapmıştır.

Joost Jondergen, Wageningen Üniversitesi Araştırma Merkezi’nin yardımcı profesörüdür. Araştırmalarını tanımlayan anahtar kelimeler, kırsal-şehir dönüşümü (alan/yer yaratımı), teknolojik eserlerin sosyolojik yapılanması ve kimliklerin sosyolojik yapılanmasıdır. Yayınlanmış çalışmalarından bazıları şunlardır: “Mekânı işlemek, İnsanları Meydana Getirmek: Modern Türkiye’de Uzamsal Dizayn”, EJTS 10 (2009), Türkiye’de Yerleşim Konusu Ve Kürtler: Uzamsal Politikaların bir Analizi, Modernite Ve Savaş (2008); “Kontgerilla Harekâtı Stratejisi Olarak Türkiye’nin Kürdistan Bölgesi’nde Çevre Tahribatı”, Geoforum, 39/5 (2008) (J. Van Etten, H. de Vos, A. Klaasse ve E. C. E. van Hoeve ile ortak çalışma), “Türkiye Kürdistanı’nda Kontgerilla Harekâtı Olarak Orman Yakılışı: Uzaktan bir Analiz”, The International Journal of Kurdish Studies, 21/1

& 2 (2007) (J. van Etten ve H. de Vos ile ortak çalışma) ve Türkiye'nin Alevi Bilmecesi: Kapsamlı bir Genel Bakış (2003), Paul White ile ortak çalışma.

Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Departmanı'nda Siyasal Bilimler profesörüdür. Avrupa Enstitüsü'nün yöneticisidir ve Hollanda, Belçika, Fransa ve Almanya'daki Avrupalı Türkler, Türkiye'deki Çerkez diasporası ve modern diaspora kimliklerinin yapılandırılması ve ifadelendirilmesi konularında uzmanlaşmıştır. Yakın zamanlarda yayınlanan çalışmaları şunlardır: İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenikleştirme Çağı (2009) (Ferhat Ketel ile birlikte yazılmıştır), Euro-Türkler: Türkiye ve AB arasında Köprü mü Engel mi? (2005); Sicher in Kreuzberg: Diasporaların İnşası, İngilizce (2001) ve Türkçe (2000) basımı ve Berlin-Türk genç kültürleri, Alman-Türklerin etnik temelli politik katılım stratejileri, Berlin-Alevileri, tarihçilerin Almanya'daki tartışması, kimlik tartışmaları ve Türkiye'de Çerkez diasporası konuları üzerine sayısız makale. Fredrik Barth'ın Etnik Gruplar ve Ülke Sınırları ve T. H. Marshall ve Tom Bottomore'un Vatandaşlık ve Sosyal Sınıflar adlı çalışmalarını çevirmiştir, Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Vatandaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik (Türkçe, 2003) ve Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık (2005) adlı ortak çalışmaların editörlüğünü yapmıştır. En son olarak Bahar Şahin ile birlikte yazdığı Kökler ve Yollar: Türkiye'de Göç Süreçleri adlı çalışması yayınlanmıştır.

Ferhat Kentel, İstanbul Şehir Üniversitesi'nde yardımcı profesör olarak çalışmaktadır ve Sosyoloji Departmanı'nın başkanıdır” Türkiye'de ve yurt dışında çeşitli dergilerde, modernite, yeni sosyal hareketler, din, İslami hareketler, entelektüeller ve etnik topluluklar üzerine makaleleri yayınlanmıştır. Yayınlanan çalışmalarından bazıları şunlardır: Gevorg Poghosyan ile birlikte yazdığı Ermenistan ve Türkiye Vatandaşları, Karşılıklı

Algılama ve Diyalog Projesi (2005); Ayhan Kaya ile birlikte yazdığı Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi? (2005); Meltem Ahıska ve Fırat Genç ile birlikte yazdığı “Milletin Bölünmez Bütünlüğü”: Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler) (2007); Ayhan Kaya ile birlikte yazdığı Belçikalı Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi? (2007); Ehlileşmemek, Düzleşmemek, Direnmek (2008); Günay Gösku Özdoğan, Füsun Üstel, Karin Karakaşlı ile birlikte yazdığı Türkiye’de Ermeniler – Cemaat, Birey, Yurttaş (2009).

Sid Noel, Kanada, Ontaria, London, Batı Ontario Üniversitesi, King’s University College’de, Milliyetçilik ve Etnik Çatışmaları Çalışmaları’nda deneyimli öğretim görevlilerinden birisidir. Çokuluslu toplumlarda federalizm ve oydaşmacılık üzerine yazmıştır. Yayınlanmış çalışmalarından bazıları şunlardır: Kuzey İrlanda ve Bölünmüş Dünya’da (editör J. McGarry, 2001), “Baskın Rejimden İktidar Paylaşımına Geçiş”; Dönüşüm İçerisindeki Kanada Partileri’nde (editör A. G. Gagnon ve A. B. Tanguay, 2007), “Liderlerin Çevreleri, Partileri ve Hima-yeleri”; “Dayatılan ve Öngörülen Federasyonlar: Bosna Hersek, Kıbrıs, Sri Lanka Ve Irak’ta Kendi Kaderini Tayin Etme Hakkı ve Anayasal Düzenleme Sorunları” (Tözün Bahçeli ile ortak çalışma), Cyprus Review (2005) ve Kıbrıs’ı Yeniden Birleştirmek: Annan Planı ve Ötesi’nde (editör A. Varnava ve H. Faustmann, 2009), “AK Parti’nin Yükselişi ve Ankara’nın Değişen Rolü: Evet’e Doğru Yol Döşemek” (Tözün Bahçeli ile ortak çalışma). En son yayınlanan kitabı İktidar Paylaşımı’ndan Demokrasiye: Etnik Olarak Bölünmüş Toplumlarda Çatışma Sonrası Kurumlar (2005).

Murat Somer, İstanbul, Koç Üniversitesi’nde yardımcı profesördür. Somer’in etnik kimlikler ve çatışma, dini politikalar, kamu ve özel kutuplaşması, tutarsız sosyal varlıklar, Kürt mücadelesi ve politik İslam üzerine araştırmaları, Annals of the

American Academy of Political and Social Science, Comparative Political Studies, The Middle East Journal ve Third World Quarterly gibi kitap ciltlerinde ve dergilerde yayınlanmıştır. Bunlardan bazıları: “Türkiye’de İliman İslam ve Sekülerist Muhalefet: Dünyaya Tavsiyeler, Müslümanlar ve Seküler Demokrasi”, Third World Quarterly, 28/7 (2007); “Yeniden Dirilme ve Kimliğin Yeniden Oluşturulması: Sivil İnançlar, İç ve Dış Dinamikler ve Kürtlere İlişkin Yaygın Türk Söylemi”, Comparative Political Studies, 38/6 (2005) ve “Kürtler Neden İskoçlar ve Türkler Neden İngilizler Gibi Değil? Kürt Sorununda İlimlilik ve Demokrasi”, Cooperation and Conflict, 43/2 (2008).

Mesut Yeğen, İstanbul Şehir Üniversitesi’nde Sosyoloji profesörüdür. Araştırmalarında, Türk ulusalcılığına, Kürt sorununa ve Türkiye’de vatandaşlığa odaklanmıştır. Yayınlanmış çalışmalarından bazıları şunlardır: “Türk Ulusalcılığı ve Kürt Sorunu”, Etnik ve Irk Çalışmaları, 30, (2007); “Türkiye’de Vatandaşlık ve Etnik Yapı”, Middle Eastern Studies, 40 (2004); “Türk Söyleminde Kürt Sorunu”, Journal of Contemporary History, 34 (1999). Devlet Söyleminde Kürt Sorunu’nun (1999) ve Müstakbel-Türkten “Sözde Yurttaş”: Cumhuriyet ve Kürtler’in (2006) yazarıdır. Aynı zamanda, Türk modernleşmesinin ve vatandaşlığının ideolojisi ve Türk milliyetçiliği üzerine makaleler ve çeşitli kitap bölümleri yazmıştır.

Bu derleme cilt, Ghent Üniversitesi (Belçika), Orta Doğu ve Kuzey Afrika Araştırma Gurubu (MENARG) tarafından organize edilen ve 2008 yılının sonbaharında gerçekleştirilen “Türkiye’de Türk ve Kürt Milliyetçiliği ve Politik İslam” isimli konferanslar dizisinde ortaya çıktı. O olmadan, Türkiye içinden ve dışından gelen bu ilginç akademisyenler gurubunu bir araya getiremeyeceğimiz Ghent Üniversitesi’ne, bize verdiği destekten dolayı müteşekkiriz. Bu kitap projesi karşısında duyduğu coşkudan ve bizlere verdiği destekten dolayı özellikle de, MENARG’ın koordinatörü Profesör Sami Zemni’ye minnettarız. Aynı zamanda, bu seminer dizilerinin parçaları oldukları doktora çalışmalarına finansal destek sağlayan ve Marlies Casier’ın ulusötesi politik seferberliğe ilişkin araştırmalarını sürdürmesini mümkün kılan Flanders Bilimsel Araştırma Kuruluşu’na çok şey borçluyuz. Yazıları ve düşünce paylaşımları ile bu derleme cilde katkıda bulunan tüm meslektaşlarımıza kişisel minnettarlıklarımızı sunuyoruz. Bu cilt, onların gayretleri sayesinde, Türkiye’nin politik

ve sosyal yaşamındaki güncel çalkantılara ilişkin kavrayışımızı zenginleştirecek makaleler derlemesine dönüştürdü.

Redaksiyonu ve faydalı yorumları için Andy Hilton'a; sonsuz sabırları, sevgileri ve destekleri için Saader Tücer'e özellikle teşekkür ediyoruz.

ADYÖD	Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÖT	Avrupa Kürt Öğrenci Topluluğu
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
Ala Rizgarî	Kurtuluş Bayrağı
ALDE	Avrupa Demokrat ve Liberalleri İttifakı
ANAP	Anavatan Partisi
ANR	Fransız Ulusal Araştırma Teşkilatı
AP	Avrupa Parlamentosu
APV	Avrupa Parlamentosu'nda bazı Vekiller
ARGK	Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu (<i>Arteşa Rizgarîya Gelê Kurdîstan</i>)
ASALA	Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu
ATÖF	Almanya Türk Öğrenci Federasyonu

ATTF	Avrupa Türk Toplumcular Federasyonu
AYÖD	Ankara Yüksek Öğrenim Derneği
BAAS	Arap Sosyalist Diriliş Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı
DABK	Doğu Anadolu Bölge Komitesi
DDGB	Devrimci Demokratik Güç Birliği
DDKD	Devrimci Doğu Kültür Derneği
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
Dev-Genç	Devrimci Gençlik
Dev-Yol	Devrimci Yol
DHKD	Devrimci Halk Kültür Derneği
DHP	Devrimci Halk Partisi
DTP	Demokratik Toplum Partisi
EFA	Bağımsız Avrupa İttifakı
EHES	Sosyal Bilimler Yüksek Çalışmalar Okulu
EMEP	Emek Partisi
ERNK	Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi (<i>Enîya Rizgarîya Netewa Kurdîstan</i>)
EUTCC	Avrupa Türkiye Yurttaşlık Komisyonu
FKBDC	Faşizme Karşı Birleşik Direniş Cephesi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GUE/NGL	Avrupa Birleşik Sol Konfederal Grubu/Nordik Yeşil Sol
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HAK-PAR	Hak ve Özgürlükler Partisi

HEP	Halkın Emek Partisi
HPG	Halk Savunma Güçleri (<i>Hêzên Parastina Gel</i>)
HRK	Kürdistan Kurtuluş Güçleri (<i>Hêzên Rizgarîya Kurdîstan</i>)
HÜNEE	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
IDRC	Uluslararası Kalkınma Araştırmaları Merkezi
IKYB	Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (<i>bkz. YNK</i>)
JİTEM	Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele
KADEK	Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KA-DEP	Katılımcı Demokrasi Partisi
KAWA	İsmi mitolojik bir kahraman olan “Kawa”dan alan Kürt örgütü
(K)CDK	Kürdistan Demokratik Toplum Koordinasyonu (<i>Koordinasyona Civaka Demokratîk a Kurdistan</i>)
KCK	Kürdistan Topluluklar Birliği (<i>Koma Civakên Kurdîstan</i>)
KDP	Kürdistan Demokrat Partisi
KHK	Kürdistan Halk Kongresi
KHRP	Londra’daki Kürt İnsan Hakları Projesi
KKK	Kürdistan Topluluklar Birliği (<i>Koma Komalan Kurdistan</i>)
KNK	Kürdistan Ulusal Kongresi (<i>Kongra Netewiya Kurdistan,</i>)
KJB	Yüce Kadınlar Topluluğu (<i>Koma Jinen Bilind</i>)
<i>Kongra-Gel</i>	Halk Kongresi
KUK	Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği (<i>Bkz. YNK</i>)
KYKB	Kürdistan Yurtsever Kadınlar Birliği
MDD	“Milli Demokratik Devrim” tezi

MED TV	Medya Televizyonu
MENARG	Orta Doğu ve Kuzey Afrika Araştırma Grubu
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
MLSPB	Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birlikleri
MÜSİAD	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
OHAL	Olağanüstü Hal
ÖDP	Özgürlük ve Dayanışma Partisi
PÇDK	Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi (<i>Partîya Çareserîya Demokratîk a Kurdistanê</i>)
PDS	Sosyal Demokratik Parti (<i>Partei des Demokratischen Sozialismus</i>)
PJAK	Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (<i>Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê</i>)
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (<i>Partiya Karkerên Kurdîstan</i>)
PLO	Filistin Kurtuluş Örgütü
PSE	Avrupa Parlamentosu'nda Sosyalist Grup
PSK	Kürdistan Sosyalist Partisi (<i>Partiya Sosyalist a Kurdîstan</i>)
PWD	Demokratik Yurtsever Parti (<i>Partîya Welatpareza Demokratik</i>)
PYD	Demokratik Birlik Partisi (<i>Partîya Yekîti ya Demokratîk</i>)
Rizgarî	Kurtuluş
RP	Refah Partisi'ni
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
XXX	

SVP	Sosyalist Vatan Partisi
TDP	Türkiye Devrim Partisi
TEP	Türkiye Emekçi Partisi
THKO	Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi
TİKKO	Türkiye İşçi ve Köylü Kurtuluş Ordusu
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TKDP	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
TKEP	Türkiye Komünist Emek Partisi
TKP/İS	Türkiye Komünist Partisi/İşçinin Sesi
TKP-Kıvılcım	Türkiye Komünist Partisi-Kıvılcım
TKP-ML	Türkiye Komünist Partisi/Marksist-Leninist
TKSP	Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi
TMMOB	Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TMY	Terörle Mücadele Yasası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSİP	Türkiye Sosyalist İşçi Partisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
TÜSİAD	Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği
UNICEF	Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (<i>United Nations International Children's Emergency Fund</i>).
YNK	Kürdistan Yurtseverler Birliği (<i>Yekûniya Nîştîmanî Kurdîstan</i>)

YDK	Kürdistan Halkının Demokratik Birliğı (<i>Yekîtiya Demokratîk a Gelê Kurdîstan</i>)
YJA-Star	Özgür Kadın Birlikleri
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

Marlies Casier
Joost Jongerden

Araştırmacıların, idarecilerin ve kamuoyunun Türkiye'ye duyduğu ilgi gitgide artıyor. Bir zamanlar yalnız uluslararası ilişkiler kuramcılarının faaliyet alanına giren Türkiye'nin bugün yaşadığı toplumsal ve siyasi değişimi konu alan dikkat çekici sosyoloji, antropoloji ve siyasal bilim çalışmalarının sayısı her gün artıyor. Bu kitap bu alanlarda çalışan ve bize ülkenin toplumsal ve siyasal dokusuyla ilgili önemli tespitler sunan saygın araştırmacıları buluşturuyor. Elinizdeki cilt özellikle de kâh siyasal İslâm'ın varlığından kâh Kürt ve Türk milliyetçiliğinin yükselen biçimlerinden kaynaklanan ideolojik mücadeleleri mercek altına alıyor. Bununla beraber yazarların çoğu ideolojik fay hatlarını tespit etmekle yetinmeyerek birbirine rakip projelerin siyasal ve toplumsal fâillerine odaklanıyor. Bundan dolayı farklı bölümlerde Türkiye'nin lâikçi kurumları, yönetimdeki AKP hükümeti, Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve bekleme odasında oldukça uzun bir süre geçirdikten sonra Türkiye'nin nihayet müstakbel üyeliğini müzakere etmeye başladığı Avrupa Birliği Kurumları bir araya ve karşı karşıya geliyor. Söz açılmışken 2000'lerin başlarında gerçekleştirilen kapsamlı reformların üyelik görüşmelerinin resmen başladığı 2005'ten beri âtıl hâle geldiği yönünde yaygın bir fikir birliği var. Türkiye'nin Avrupa

Birliği’ne üye olmak için gerekli şartları yerine getirmesinin önündeki engelleri anlamak için önce ülkenin iç dinamiklerini kavramak gerekiyor.

Ancak Türkiye’deki gelişmeleri anlamak için bu ülkenin sınırlarının ötesinde olup bitenleri de hesaba katmak gerekiyor. İçerdeki rekabet ve mücadele AB müzakerelerini etkilediği gibi yeri geldiğinde bu müzakereler de içerdeki siyasal tartışmalara fazlasıyla etki ediyor. Dahası, Türkiye’den yaklaşık 3. 5 milyon kişi hâlen Batı Avrupa’da, yurtlarından ya da dedelerinin geldiği ülkeden uzakta yaşıyor. Bunların yaklaşık bir milyonu Kürt asıllı ve Avrupa’da yaşayan en siyasallaşmış diasporalardan biri olarak kabul ediliyor; onların siyasal tartışmalara yaptıkları katkı da zaman zaman Türkiye’nin siyasal gündemini belirliyor. Kürt taleplerinin Türkiye’deki başlıca siyasal savunucusu olan PKK’nin varlığı ve örgütlemesiyle Avrupa’da yaşayan Kürtlerin çoğu aidiyet sınırlarını genişleterek (Migdal 2004) bir hayalî cemaat (Anderson 1991) oluşturdular.

Günümüz Türkiye’sine damga vuran tartışmaların pek çoğu Türkiye’nin 1920’lerde başlattığı devlet kurma projesiyle yakından ilişkili. Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihini anlatmak bu kitabın meramı değil; zaten bu tarihi baştan sona inceleyen pek çok eser var (Kasaba 2008; Zürchner 2006; Taşpınar 2005). Bununla beraber, bu çalışmayı tarihsel bağlamına oturtmak için bu devlet kurma projesinin ana hatlarından bazılarını kısaca değinmemiz şart –böylece hem bugünkü tartışmalara bir giriş yapmış olacağız hem de bu kitaba katkıda bulunan yazarların bu tartışmalara yaptıkları müdahaleleri ortaya koyacağız.–

Türkiye’nin kurucuları, eski topraklarının ülkeden kopmasını engelleyememesi nedeniyle siyasal yapılarını yetersiz buldıkları Osmanlı devlet biçiminden kopmak istiyorlardı (imparatorluğun çökmesine ve kaybedilen toprakların aslında yabancı güçlerce ele geçirilmesine rağmen). Asıl meselesi nüfus mühendisliğinden ziyade topraklarını genişletmek olan Osmanlı

devlet sistemi yerine, siyasal bütünün (Cumhuriyet) sınırlarının kültürel bütününe (ulus) bir olması gerektiği varsayımına dayanarak kültürel bir sistem kondu –yani Foucault’nun “toprak devleti”nden ‘nüfus devleti’ne geçiş diye bahsettiği durum gerçekleşti.– Milliyetçiliğin alametifarikalarından olan yönetim şekli ve kültürün uzamda raptedilmesi Türkiye’de siyaseti şekillendirdiği gibi aynı zamanda ülkenin siyasal sisteminin geçmişte ve bugün karşı karşıya kaldığı pek çok krizin asıl nedenini oluşturuyor.

1923 Temmuz’unda bağımsız Türkiye Cumhuriyeti’nin resmen tanınmasını sağlayan antlaşmanın şartlarının belirlendiği Lozan Kongre’sinde (Ocak 1923) alınan kararlar arasında Yunanistan ve Türkiye arasında –her iki ülkenin nüfusunun kültürel açıdan homojenleştirilmesini amaçlayan– bir nüfus değiş tokuşu (mübadale) yapılması da vardı. Yeni cumhuriyetin yönetimi ve idarecileri çok etnisiteli, çok dilli ve çok dinli bir bölgede Türk vatandaşlardan oluşan bir ulus inşa etmek üzere işe koyuldular. 1921’deki ilk (kurucu) anayasada ülkeye verilen isimden (“*Türkiye Devleti*”) başlayarak bunun “belli bir ırk ya da dini ima etmeyen ve aralarında ayırım yapmayan siyasal bir terim” olarak anlaşılması beklense de 1924’teki ikinci (ilk tam) anayasada “*Türkler*” teriminin tekrar tekrar zikredilmesiyle bu halkları Türklere dönüştürmek için çeşitli tedbirler uygulamaya kondu. Ulusal bir ordu ve bir milli eğitim sistemi kurmanın temelinde yatan mantık kısmen de birleştirici bir araç olması beklenen resmi dil Türkçe’nin yaygınlaştırılarak, yönetimdeki sınıfa sadakat hissinin tüm vatandaşlara aşılması zaruriyetine dayanıyordu. Keza (genellikle Arap, yer yer Hristiyan nüfuslu) hassas sınır bölgelerini Türkleştirmek ve Türk olmayan (çoğunluğu Kürt) nüfusu birbirinden ayırmak için tasarlanıp kanunlaştırılan iskân politikaları da asimilasyonun hızlandırılmasını hedefliyordu. Yeni kurulan cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren vatandaşlık kavramının Türklükle bir tutulması Türk olmayanları fiilen varlığı olmayan bir tebaya dönüştürdü.

Ülkenin güneydoğusundaki Kürtler hem sayılarının fazlalığı hem de kapladıkları alanın genişliği açısından bu yolla etkisiz kılınması hedeflenen en önemli halktı (Barkey ve Fuller 1998). Buna karşın Kürtlerin asimile edilmesine yönelik Kemalist baskı ters etki yaparak Kürtlerin kendi etnisitelerine dair farkındalıklarının artmasıyla sonuçlandı (Taşpınar 2005: 65-6).

Kemalist elit ayrıca modernleşmek ve Batılı “uygar” dünyanın parçası olmak olarak tanımladıkları Türkiye’nin inkılâpçı hedeflerinin başarıya ulaşmasının tek yolunun, siyasal sistemi laikleştirmek ve dini kamusal alanın dışında tutmaktan geçtiğine inanıyordu. 1924 Anayasası’yla halifelik kaldırıldı. Dinî (din adamlarının idare ettiği) hukuk, tıp ve eğitim kurumları ortadan kaldırılarak yerlerine İsviçre, İtalya ve Almanya gibi ülkelerdekilerin benzerleri konuldu. Müslüman dergâhlar ve tarikatlar kapatılarak –kırsal bölgelerde ve Kürt illerinde özellikle kuvvetli olan– şeyhlerin siyasal nüfuzu resmen bitirilmeye çalışıldı. Din bilginlerinin nüfuzlarını kaybetmeleri için kılık kıyafet kanunları çıkarıldı ve Diyanet İşleri Bakanlığı vasıtasıyla kurumlaştırılan din devletin denetimine alındı.

Ülkenin kuruluş döneminde alınan kararların baştan sona değiştirilmesine duyulan ihtiyaç günümüz Türkiye’sinde her fırsatta gözümüze çarpıyor. İslâmî kapitalist teşebbüslerin (örneğin Asya Holding), ticari örgütlerin (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği gibi) şemsiyesi altında palazlanan siyasal İslamcı partilerin (1990’larda) yükselişi ve (2000’lerde) iktidara gelişinin sosyo-ekonomik zeminini sağlayan İslamcı burjuvazi dinin siyaset ve toplum içindeki yerinin sorgulanmasına neden oluyor. Adalet ve Kalkınma Partisi’nin (AKP) 2002’den beri ülkeyi idare etmesi Türkiye’deki Kemalist laikçilerin bu partinin gerçek niyetine karşı duydukları korku ve şüpheyile birleşince hem Türkiye’nin siyasal ve toplumsal yaşamındaki gerilim iyiden iyiye arttı hem de ülkedeki güç dengesinde ciddi bir değişim yaşandı.

Menderes Çınar bu kitapta AKP ve destekçileri ile laikçi kurumlar arasındaki uçurumun nasıl derinleştiğini gözler önüne seriyor. AKP iktidara gelip (AB'ye) katılım öncesi reform sürecinde başrolü kaptığında gözlemcilerin çoğu partinin ülkenin demokratikleşmesinde üstleneceği rol konusunda da fazlasıyla iyimserdi. Çınar aslında AKP'nin Türkiye'yi demokratikleştirme potansiyeline iktidarının ilk yıllarında gerçekten sahip olduğunu ancak partinin son zamanlarda vaatlerini yerine getirmekte başarısız olduğunu öne sürüyor. Yazar AKP'nin, Kemalist kurumların yaradılıştan gelen kendini koruma güdüsüne bir tehdit olarak Türkiye'nin "eski sistemi"yle karşı karşıya olduğunu, buna bağlı olarak AKP'nin mustarip olduğu gayri siyasi reformculuk anlayışının, reformların demokrasiye, siyasal birliğe ve ekonomik başarıya niçin hizmet ettiği konusunda partinin kamuoyunu bilinçlendirmede uğradığı başarısızlıkların su yüzüne çıktığını fikrini savunuyor. Makalede hâlihazırdaki statükoya sebep olan bu ve başka nedenler mercek altına alınıyor. Aynı şekilde Murat Somer de Türkiye'nin demokratikleşmesi hakkındaki tartışmaya katılıyor. Somer makalesinde karşılıklı bir zıtlasmaya dönüşen bu ihtilafta her iki tarafın birbirini zihninde nasıl canlandırdığı ve karikatürleştirdiğini anlatırken laik Türk siyasal sistemiyle İslam ve İslamcılığın tarihte birbirlerine yaptıkları müdahaleleri karşılıklı olarak inkâr ettiklerine dikkat çekiyor. Bu da ülkenin tam anlamıyla demokratikleşmesinin önünün açılması için Türkiye'deki siyasal oyuncuların oluşturduğu iki takımın da ihtiyaç duyduğu "ikiz hoşgörü" ve karşılıklı güven zemininin ortaya çıkmasına engel oluyor.

Gerek Avrupa Birliği gerekse Türkiye'nin sivil toplumuyla liberallerinin bir kısmının siyasal talepleri arasında azınlıklara karşı ayrımcılığa son vererek azınlık kavramının Kürt, Sünni, Zaza Alevi, Zaza, Yezidi, Ermeni Ortodoks Hristiyan gibi Türkiye'nin halen çok zengin olan kültürel dokusunu oluşturan tüm etnik ve dini azınlıkların haklarının tam olarak ve açıkça ortaya konmasını sağlayacak şekilde genişletilmesi, buna

bağlı olarak da anayasadaki Türkiye vatandaşlığı kavramının yeniden tanımlanması da var. Oysa Baskın Oran ve İbrahim Kaboğlu’nun farklı kimlikleri içinde barındırabilecek kapsayıcı bir kavram olarak “*Türkiyelilik*” kavramını teklif etmeleri üzerine yasal takibata uğramaları –açılan dava kişisel olmakla beraber anayasaya uygundu (Madde 301)– örneğinde olduğu gibi eski tanımın yerine geçebilecek somut öneriler sunulduğunda sonuç bitmek bilmeyen hararetle fakat en nihayetinde (şu ana dek) semeresini vermeyen tartışmalardan öteye gitmedi.

Türkiye’nin farklı etnik ve dini topluluklardan oluştuğu fikrinin telaffuz edilmesi bile Osmanlı’nın çöküş tarihini ve Batı’nın (1920’de Sevr Antlaşması’yla resmîyete dökülen) Anadolu’yu parçalama teşebbüsünü hatırlatmaya, dolayısıyla da ülkenin gelecekteki toprak bütünlüğü ile ilgili telaş yaratmaya yetiyor. Bu durum Ferhat Kentel’in Türk milliyetçiliğinin özellikle eski sınırların gitgide yapay hale geldiği küreselleşen bir dünyada vatandaşların zihinsel haritasında nasıl bir etki yarattığını anlattığı psiko-sosyolojik incelemesinde gayet güzel tasvir ediliyor. Kentel birey ve grupların sahip oldukları düşünce ve korkuların çoğunu devletle kurdukları bağlara ya da kendileriyle başkaları arasındaki ilişkileri kavrayış biçimlerine dâhil ettiklerini, bununla beraber huzursuz kimliklerinin büyük travma anlatılarının tekrarına dayandığını, bunun da bağlılık ve direnme arasında sürekli bir gerilimi açığa vurduğunu gözler önüne seriyor. Makalede Türkiye’de komplo teorilerinin yayılmasına ve dışarıdan gelen tehditlerin Ermeni, Hristiyan, Alevi ve Kürtler gibi ülkenin içindeki ötekilere nasıl yansıtıldığına özellikle dikkat çekiliyor.

Mesut Yeğen’in kaleme aldığı bölüm özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nin içerideki ötekiler olarak Kürtlere yaklaşımını ve daha genel olarak Türkiye’deki Kürt meselesini daha iyi kavramamızı sağlıyor. Yeğen ilk başta Cumhuriyet’in kuruluşundan evvelki birkaç yıl boyunca devlet yetkililerinin Kürtleri kültürel ve siyasal haklara sahip bir etnik grup olarak tanıyacıklarını beyan ettiğini ancak bunun ardından 1920’lerin ortasından

1990'lara dek devletin Kürtleri kültürel ve siyasal haklarından sürekli olarak mahrum etmekle kalmayıp, Kürtlerin varolduğu gerçeğini bile inkar ettiğini gösteriyor. Böylece Kürtlerin yalnız hakları değil kimlikleri bile görünmez ve geçersiz kılınmıştı. Devletin meselenin etnik boyutunun gerçekliğini nihayet kabul etmeye başlaması için yüzyılın sonunu beklemek gerekti. Yeğen aynı zamanda son yirmi yıl içinde devletin meseleyi kontrol altına almak –ya da hasıraltı etmek– için kullandığı stratejilerin bir dönüşümden geçerek geçmişin asimilasyon ve baskısıyla yeni bir ayrımcılık ve tanımayı harmanlayan, yani eski ve yeni politikaların bir karışımından oluşan yeni bir biçim aldığını ortaya koyuyor.

Kürt meselesi gerçekten de Türkiye'nin siyasal gündeminin ana konusunu oluşturuyor; meseleyle ilgilenen siyasal aktörlerin kimi oy pusulalarına kimiyse mermilere başvuruyor. Kürt bölgelerinde meydana gelen ayaklanmaları bastırmak için pek çok askeri harekât yapıldı ve Türkiye'nin güneydoğusu –yani Kürdistan bölgesinin Türkiye'nin sınırları içindeki kısmı– 2002'ye dek Ankara'nın yürürlüğe koyduğu olağanüstü hal ya da sıkıyönetim kanunlarıyla idare edildi. Buna rağmen, çok partili dönemin başlangıcından (İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan) itibaren Türkiye'deki siyasal partiler toplu oy depoları gözüyle baktıkları Kürt aşiret reisleri ve ileri gelenleri ile ittifak yapmanın peşinde oldular (Barkey ve Fuller 1998: 77). Denilebilir ki, onların siyasal sisteme dâhil olması Kürtlerin kendi kimlikleriyle siyasal faaliyet yürütmelerine de engel oldu. Üstelik (neticede meclisteki sandalyelerin merkezden atanan il temsilcilerine dağıtıldığı bir parti listesi sisteminden ibaret olan) siyasal sisteme dâhil olmaları aşiret reislerinin devletin gücünü ve kaynaklarını arkalarına alarak aşiret yapısını daha da sağlamlaştırma çabalarına neden oldu (Bozarslan 1996: 141-2).

Kürtlerin temsil edilmesinin tek yolunun geleneksel aşiret yapılarından geçtiği ve Kürtlüğün inkârına dayandığı (ve bu şartlar altında bile başkentten gelen sistemin müdahaleleriyle

aşırı bir şekilde kısıtlanan) bu dar siyasal alan Kürtlerin gerçek anlamda kendini ifade edebilmesi için fazla seçenek bırakmadı. Bu durum –eski cumhurbaşkanlarından Süleyman Demirel’in “29. Kürt Ayaklanması” diye tanımladığı– PKK gerillalarının örgütlenmesi ve harekete geçmesiyle sonuçlanınca da Türk Devleti savaşın siyasetin yerini tutabileceği inancıyla askerî harekâtlarla karşılık verdi. Bu militarist yaklaşımdan ayrılan ilk siyasetçi merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal oldu. Dahası, Özal Kemalizm’in “tek devlet, tek millet, tek halk” ilkesine karşı gelmeye ve bunu değiştirmeye hevesli görünüyordu, cumhuriyeti baştan yaratmaya hazırlanıyordu. Michael Gunter’in kaleme aldığı makalede şayet yaşasaydı Cumhurbaşkanı Özal’ın Türkiye’nin Kürt meselesinin çözümünde oynayabileceği rol ele alınıyor.

Gunter Türk devletinin Özal’dan önceki ve Özal dönemindeki politikalarını karşılaştırarak Kürt illerindeki Olağanüstü Hal uygulamalarının ve (fiilen silahlı yerel milis grupları yaratan) koruculuk sisteminin onun döneminde başlatılmış olmasına rağmen Özal’ın birleştirici bir lider olma potansiyeline sahip olduğunu iddia ediyor. Özal’ın (cinayet şüpheleri taşıyan) zamansız ölümüyle PKK ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki savaşın sona erebileceği süreçte ciddi ivme kaybedilmiş gibi görünüyor. Tözün Bahçeli ve Sid Noel’in AKP’nin Kürt meselesine yaklaşımını mercek altına aldığı makale Michael Gunter’inkini tamamlıyor. Bahçeli ve Noel, AKP’nin milenyumun başlangıcında iktidara gelmesiyle hâkim olan iyimser havanın Kürt seçmenlerin bir kısmının da desteğiyle partinin Kürt taleplerinin bazılarına cevap vermesini kolaylaştırdığını hatırlatıyor. Makalenin kalan kısmında AKP hükümetinin milliyetçi Kürt grupların taleplerinin (tabii ülkenin toprak bütünlüğüne aykırı olmamak şartıyla) karşılanması için gerekli olan daha esaslı reformları hayata geçirmekte karşılaştığı güçlükler değerlendiriliyor. Bununla beraber her iki yazar AKP hükümetinin Kürt vatandaşların uzun bir siyasal ve kültürel bütünleşme süreci sonucunda eşit haklarla donatılmasına katkıda bulunabileceği ümidini koruyor.

Diğer taraftan Türkiye'nin Kürt meselesini onun başlıca siyasal aktörü hakkında fikir sahibi olmadan tam olarak kavramak mümkün değil. Elinizdeki kitapta bu nedenle PKK'nin siyasal gelişimi üzerinde de dikkatle duruluyor. İlk olarak Joost Jongerden ve Ahmet Hamdi Akkaya PKK'nin ortaya çıkışını mercek altına alarak ideolojik grubun oluşması (1973-7), partinin inşası (1978-9) ve siyasal değişim aracı olarak devrimci şiddetin örgütlenmesi (1980-94) süreçlerini inceliyorlar. Yazarlar böylece PKK'nin sıradan bir milliyetçi Kürt partisi değil, Türkiye'deki devrimci sol mücadele içinde pişen ve solun (silahlı) deneyimleri üzerinde gelişen bir parti olduğunu da hatırlatıyor. Bu kitapta ikinci makalelerinde Jongerden ve Akkaya 1999'da lideri Abdullah Öcalan tutuklandıktan sonra PKK içinde yaşanan gelişmeleri inceleyerek partinin 2000'li yıllarda karşılaştığı ciddi zorluklara rağmen ve gözlemcilerin çoğunun beklentilerinin aksine, bir dizi ideolojik ve yapısal dönüşümden geçtikten sonra kendini yeniden yaratmayı başardığını iddia ediyor. Jongerden ve Akkaya genelde varsayılanın aksine PKK'nin ne birleşik Kürdistan fikrinden vazgeçtiği ne de miadının dolmuş olduğunu ve partinin Türkiye'nin iç politikasında önemli bir aktör olmanın yanı sıra güçlü bir pan-Kürtçü siyasal aktör olma konumunu da koruduğunu savunuyor. Bu yazarların ulaştığı sonuçlar halen tedavülde olan ve hareketin sonunun geldiğini iddia eden görüşlere (Özcan 2005, Uslu 2008) hiç benzemiyor. Özellikle birincil kaynaklardan faydalanan daha geniş kapsamlı bir analiz karşımıza PKK'nin ömrünün hangi aşamasında olduğunuyla ilgili tamamen farklı bir görüntü ortaya çıkardığı gibi halen devam eden çatışmada yaşanabilecek muhtemel gelişmelerle ilgili yeni fikirlere sahip olmamızı da sağlıyor.

Kürt meselesi ve laik cumhuriyet içinde İslam'ın rolü gibi hararetli meselelerle ilgili siyasal çözümler henüz hayata geçirilemedi. Daha sonraki hükümetlerin herhangi bir yenilik yapma konusundaki kifayetsizliği siyasal yapının doğuştan gelen katılığı ile ilgili. Kemalizm'in bekçiliğine kendini memur etmiş olan ordu,

sivil toplumun çevresindeki sınırları dikkatle koruyor. Aynı zamanda siyaset üstü olan siyasal sistemin temellerine siyasi bir hamleyle istisnai bir nitelik atfediliyor: Bu temeller siyasetin dışında tutulan bir siyasal alana hapsediliyor ve değiştirilemiyor. Bazı aktörlerin (ordu, bürokrasi) bu düzenlemeye dayanarak toplumu biçimlendirmeyi denemeleriyle de direnişçi politikalar ortaya çıkıyor. Oysa Cumhuriyet’in kuruluşuyla yaratılan Kürt meselesini çözmenin tek yolu bu kültürel milliyetçilik projesinin terk edilmesinden geçiyor. İslam’ı siyasetin içinde barındırmanın tek yolu da laikliğin onu kucaklamasından geçiyor. Bu da Cumhuriyet’in ve halkın kendi siyasal sistemini gözden geçirme ve reform yapma hakkının yeniden kurulması ya da yeniden tesis edilmesini gerektiriyor (Negri, 2003).

Türkiye’deki gelişmeler ister istemez halen Avrupa’da yaşayan ve gitgide büyüyen göçmen cemaatlerin etkisini hesaba katmayı gerektiriyor. Bu nedenle kitabın son kısmı doğrudan Türkiye vatandaşlarının uluslararası (long-distance) milliyetçiliğini konu alan üç makaleye ayrıldı. Ayhan Kaya’nın makalesi Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk göçmen cemaatlerinin sınırlarının (yeniden) inşasına ışık tutuyor. Kaya Avrupa Birliği’nde cemaat sınırlarının, küreselleşmenin sanayisizleştirme, gelecek kaygısı, yoksulluk ve işsizlik gibi istikrarsızlaştırıcı etkilerine karşı koymayı hedefleyen kimlik temelli etno-kültürcü ve dinci bir söylemin (yeniden) yaygınlaşması nedeniyle yeniden çizildiğini savunuyor. Yazar bu durumla uzlaşabilmek için yöntem ve taktikler bulmak zorunluluğu hisseden göçmen ve torunlarının bu şartlarda nasıl Türk/Kürt ve Müslüman norm ve değerlerin fazlasıyla yön verdiği cemaat referanslarına müracaat ettiklerini açıklıyor. Türk cemaatlerin sınırları namus, evlilik ve din vasıtasıyla hem korunuyor hem yeniden çiziliyor. Vakıa aynı cemaatlerin üyeleri aynı zamanda bu sınırlara karşı koyuyor.

Ayhan Kaya’nın, varlıkları nedeniyle gitgide daha hoşnutsuzlaşan bir çevreyle başa çıkabilmek için göçmenlerin başvurduğu stratejileri ele aldığı sosyolojik incelemenin ardından gelen son

iki makale Türkiye'nin anavatan siyasetini fiilen etkilemeyi hedefleyen uluslararası (transnational –ulusal sınırları aşan–) siyasal pratikleri konu alıyor. Olivier Grosjean Türkiye'den gelen Kürt asıllı göçmenlerin sosyopolitik seferber edilmelerini ele alıyor. Grosjean bizlere bireylerin kendi kendilerine harekete geçmekten ziyade seferber edildiklerini hatırlatıyor. Yazar Kürdistan İşçi Partisi'nin Avrupa Birliği'ne üye ülkelerdeki seferberliğini inceleyerek kimliklerin politize olmasında siyasal örgütlerin önemine dikkat çekmek istiyor. Türkiye menşeli farklı siyasal örgütlerin Avrupa'daki varlığı özellikle anavatandaki kimlikleri ve siyasal fikir ayrılıklarını (yeniden) harekete geçirerek hizipleşmeye katkıda bulunuyor. Uluslararası alan üzerine araştırma yapanların pek çoğundan farklı olarak Grosjean Türkiye'den gelenlerin ikamet ettikleri ülkelerde mevcut olan siyasal olanakların, bunların siyasal katılımı ve katıldıkları siyasal faaliyetlerin türü açısından belirleyici olmadığını iddia ediyor. Grosjean'a göre aksine, insanları fiilen seferber eden örgütler baş aktörler olarak ele alınmalı ve uluslararası siyaset ve göçmen seferberliği olgularının anlaşılması için bu örgütlerin insanları harekete geçirme kabiliyeti ve örgütsel çerçeveleri araştırılmalıdır.

Grosjean Kürt militanların ve Kürt hareketini destekleyenlerin giriştikleri farklı eylem tarzlarıyla ilgilenirken Marlies Casier "Kürt diplomasisi"ne dikkat çekiyor. Kürt meselesiyle ilgili Avrupa Parlamentosu'ndaki girişimler Casier'in kapanış makalesinde ele alınıyor. Kürt meselesinin AB-Türkiye ilişkilerinin bir parçası haline gelip katılım müzakerelerine dâhil edilmemesinden beri Kürt eylemciler sorunla ilgili kendi tanımlarını ve muhtemel çözümlerini kabul ettirmek için çok sayıda faaliyete giriştiler. Avrupa Parlamentosu'nun bazı üyeleri –bu taleplerin resmi olarak bir terör örgütü olarak kabul edilen bir yapının mensupları tarafından dillendirildiği durumlarda bile– Kürt taleplerini desteklemek için hatırı sayılır derecede çaba sarf ettiler. Bununla beraber Avrupa Parlamentosu'ndan gelen destek büyük ölçüde ufak grupların yoğun çabalarına bağlı olduğu gibi girişilen faaliyetlerin çoğu da hakiki bir siyasal değişime

giden yolu açmak ya da buna rehberlik etmekten ziyade hayali cemaatin ve Kürt hareketinin birliğini kuvvetlendirmeye yarıyor gibi görünüyor. Yine de Kürt eylemciler ve AP üyeleri olan destekçileri tarafından sürekli gündemde tutulmamış olsaydı, Kürt meselesinin AB müzakereleri sırasında kayda değer bir ilgi görmesinin muhtemel olmadığını da tespit etmek gerekiyor.

Bu kitabın meramı Türkiye’nin nasıl bir yer olduğunu tasvir etmekten ziyade Türkiye’nin siyasal gerçeklerinin farklı siyasal ve toplumsal aktörler tarafından nasıl şekillendirildiği, ona nasıl karşı konulduğu ve nasıl yeniden şekillendirildiğinin daha iyi kavranmasını sağlamak. Bu birey, grup ve kurumların örgütlenmesi gerek yerel, gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde gerçekleşiyor ve Türkiye’nin geleceğine yön vermeyi hedefliyor. Bu kitaptaki makalelerden yararlanarak bununla ilgili bazı tahminlerde bulunabiliriz. İlk olarak da laikçi kurumlar İslamcı partiler ve takipçileri arasında gitgide derinleşen uçurumun kolay kolay aşılamayacağını söyleyebiliriz. Laikçi ileri gelenlerin iktidardaki AKP ile ilgili daha uzlaşmacı bir duruş sergilemesi için bir neden yok, AB üyesi bazı ülkelerin Türkiye’nin Birliğe katılımına genel olarak ve açıkça karşı çıkmaktan vazgeçmemesi ise AKP’nin Avro-şüpheciliğini besleyerek gerekli reformların desteklenmesini epey zorlaştırdı. Gelineen noktada artık AB ile Türkiye arasındaki katılım müzakerelerinin, iktidardaki parti ve yeni İslamcı orta sınıfın kendi siyasal ve ekonomik konumlarını sağlamlaştırmak ve tabanlarını batıya doğru yaymak için kullandıkları bir araca dönüşmesi tehlikesiyle karşı karşıyayız. Böylece AB üyesi ülkelerin eline de ekonomik yatırımlar ve tüketim açısından daha cömert pazar şartlarının yaratılmasını sağlayacak bir yöntem geçmiş olur. Bu durumda da katılım müzakerelerinin tam üyelik asla gerçekleşmeden sonuza dek uzatılmasının önü açılmış olur. Bu da üyelik ihtimalinin Türkiye’nin sivil toplumunun çok geniş kesimlerinde ilk başta yarattığı büyük değişim umutlarının boşuna beslenmiş olması anlamına gelir.

Gerçekçilikten uzak beklentilere kapılan AB, birçok soruyu birlikte getiren değişik olasılıklarla karşı karşıya kalmış durumda. Türkiye, doğuya yönelerek, daha militan ve daha Batı karşıtı güçlerin safına kayabilir mi? Türkiye’de siyasal kayıtsızlığın artmasını mı, yoksa bunun tam tersi yönde bir siyasal değişim ve artan siyasal seferberlik yönünde içeriden yükselen daha güçlü bir talebin ortaya çıkmasını mı beklemeliyiz? Böylesi bir artan siyasal seferberlik toplumdaki mevcut gerilimleri azaltır mı yoksa artırır mı? Bunlardan hangisinin gerçekleşeceğini belirleyecek asıl unsur, değişik karşıt aktörler tarafından verilen mücadelenin çapı olacaktır. Bu mücadeledeki olumlu noktalardan birisi, Avrupa üyeliği perspektifinin kendisini değerli, yani dışardan gelen ve dolayısıyla siyasal örgütlenme ve ifade özgürlüğü (konularındaki hak ihlalleri) soruşturmalarının yürütülmesi için görece nesnel bir araç olarak ortaya koyabiliyor olmasıdır.

Bu kitaptaki makaleler Kürt meselesinin tez elden çözüme kavuşturulmasını ümit etmemiz için de bir neden sunmuyor. Türkiye’deki Kürt hareketi hapisteki liderinin halen devam eden komutasında gayet iyi örgütlenmiş durumda faaliyetine devam ediyor, yeni ve genç gönüllüleri kendine çekebiliyor ve gerek içeride gerek Avrupa’da destek görmeye devam ediyor. Ancak siyasal bir çözüm imkanına/ihtimaline olan inancın yitirilmesi, taleplerini kabul ettirebilmek için bir müzakere aracı ve zorunlu bir sigorta olarak hareketin silahlı kanadının muhafaza edilmesinin gerekliliğine olan inancı kuvvetlendirecektir –olaya dışarıdan bakan gözlemcilerin pek çoğu için hareketin fazlasıyla sınırlandırılmış ılımlı taleplerinin gerçekleşmesi için şiddete başvurulması oldukça yersiz görünse de.– Bu arada kapının ardında gizlenen milliyetçi tepki ülkenin siyasal iklimini çatışmanın kalıcı bir çözüme ulaştırılabilmesi için gerekli olan fedakarlıklara karşı gitgide daha saldırganlaştırıyor.

Siyasetin toplumsal failleri bu kitabın ilgi alanının odağında yer alıyor. Gerek çözümler gerekse çözümsüzlük durumları

toplumsal olarak inşa edildiğinden bu kitabın siyasal projelerin toplumsal faillerini konu alan ve gitgide genişleyen bir araştırma sahasına katkıda bulunabileceğini umuyoruz. Dahası, bu kitaptaki makaleler fail-merkezli yöntemi kullanan araştırma konularının geliştirilmesi için açık bir davet niteliğinde. Bu yöntem grup inşasını inceliyor. Doğal gibi görünmekle birlikte gruplar toplum içinde vücuda gelir, tanımlanır ve gelişirler. Farklı gruplar arasındaki sınırlar çizilir, korunur ve zamanla sabitlenerek kalıcı hale getirilir ancak aslında sürekli olarak idame ettirilmeleri gerekir. Bundan dolayı araştırmalar da grupların kendisinden değil grubun oluşum aşamasından başlamalı ve yalnız gruplar arasındaki anlaşmazlıklara (bu bağlamda laik-laik olmayan veya Kürt-Türk gibi) değil grupların nasıl inşa edildiği, sınırların nasıl çizilip sabit ve kalıcı hale getirildiği ve içinde bulundukları ihtilaflar üzerine odaklanmalı (Latour 2005: 28-9). Bu kitapta grup inşası ve oluşumunun çeşitli yöntemlerini (özellikle Jongerden ve Akkaya, Grojean ve Kaya) ve farklı grupların birbirleriyle nasıl bağlantı kurduğunu (Kentel, Somer, Çınar, Gunter, Jongerden ve Akkaya, Bahçeli ve Noel) ele aldık; ayrıca grupların günümüz dünyasında faaliyetlerini uluslarötesi bir alanda sürdürmelerini de göz önünde tuttuk (Grosjean, Casier ve Kaya). Grup oluşumunun (dinamikleri) üzerine odaklanan bir araştırma sahasının gerek siyasi kriz ve çatışmaları gerekse günümüzde karşımıza çıkan kriz ve çatışma siyasetini daha iyi kavramamızı sağlayacağına inanıyoruz.

Referanslar

- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* [1983], rev. edn., London: Verso.
- Barkey, H. and Fuller, G. E. (1998) *Turkey's Kurdish Question*, Boston: Rowman & Littlefield.
- Bozarslan, H. (1996) "The Kurdish nationalist movement", in *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s, its impact on Turkey and the Middle East*, ed. R. Olson, 135-53. Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Cizre, U. (ed.) (2008) *Secular and Islamic Politics in Turkey. The Making of the Justice and Development Party*, New York: Routledge.
- Çarkoğlu, A. and Rubin, B. (2006) *Religion and Politics in Turkey*, London and New York: Routledge.
- Earle, M. (1925) "The new constitution of Turkey", *Political Science Quarterly*, 40/1: 73-100.
- Foucault M. (2007) *Security, Territory, Population*, Lectures given at the Collège de France, New York: Palgrave Macmillan.
- Kasaba, R. (ed.) (2008) *The Cambridge History of Turkey*, vol. 4: *Turkey in the Modern World*, New York: Cambridge University Press.
- Kieser, H.-L. (ed.) (2006) *Turkey Beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities*, London and New York: I.B. Tauris.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to the Actor-Network Theory*, Oxford: Oxford University Press.
- Maigre, M.-E. (2006) "Turkey: the emergence of a Muslim ethics in the business world Å Around the evolution of the MÜSIAD and the Turkish religious communities", "*Islam in Business*". Available online at <<http://islaminbusiness.blogspot.com>> (orig. Fr. at *Religioscope*, <http://religion.info>) (accessed 10 December 2009).

- Migdal, J. S. (2004) *Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Negri, A. (2003) "Constituent Republic", in W. Boneveld, *Revolutionary Writing: Common Sense Essays in Post-Political Politics*, New York: Autonomedia.
- Özcan, N.A. (2006) *Turkey's Kurds. A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, New York: Routledge.
- Taşpınar, O. (2005) *Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey*, New York: Routledge.
- Uslu, E. (2008) "The Kurdistan Worker's Party turns against the European Union", in *Mediterranean Quarterly*, 19/2: 99-121.
- Yavuz, M. H. (2003) *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford: Oxford University Press.
- Zürchner, E.J. (2006) *Een geschiedenis van het Moderne Turkije*, rev. edn, Amsterdam: Sun.

BİRİNCİ BÖLÜM:
TÜRKİYE’NİN SEKÜLERİST-MİLLİYETÇİ PROJESİ
VE POLİTİK İSLAM

1-TÜRKİYE’NİN MEVCUT ESKİ REJİMİ VE ADALET VE KALKINMA PARTİSİ¹

Menderes Çınar

Giriş

Aktüel Türk siyasetine baktığınızda, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara geçtiği 2002 seçimlerinden beri neredeyse toplumun her kesiminde görülen derin bir çatlağı yansıtan birbirine tamamen zıt iki görünüm ile karşı karşıya kalırsınız. Yaşananları, –bünyesinde, adli sistem ve akademideki en üst kademelerin askeri güdümlü ağını; başlıca muhalefet partisini, Cumhuriyet Halk Partisi ya da CHP’yi; daha önceki Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’i (2000-7); askeriye dostu hükümet dışı kuruluşları (sivil toplum örgütleri); oluşumları daha eski zamanlara dayanan orta sınıfları ve bazı merkez sağ politikacılarını barındıran– seküler kurum perspektifinden değerlendirenler, AKP hükümetinin, seküler rejimin “krizini” temsil ettiğini düşünmektedirler. Görünüşte demokratik politika önerilerinin arkasında, gizli bir İslamcı gündemin var

1-Yazar, bu makaleyi, Boston’da, TUBITAK BİDEB-2219 bursu ile yüksek lisans çalışmasını yaparken yazmıştır. Yazar, orada geçirdiği zamanı daha huzurlu ve daha verimli kıldıkları için Elaine Papoulias’a ve Harvard Üniversitesi, Kennedy Hükümet Okulu Kokkalis Programı’ndaki öğretim görevlilerine, müteşekkirdir. Yazar aynı zamanda, burada, Sami Zemni, Christopher Parker, Ümit Cizre ve Andrew Davidson’un yorumları, eleştirileri ve cesaretlendirmelerinin kendisi için büyük önem taşıdıklarını da belirtmek istiyor.

olduğunu iddia ederek AKP’nin seküler rejimi sinsice balta-ladığını ve iktidarın kendisine emanet edilmemesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bu yüzden, 2002 yılından beri, seküler kurumun, AKP’nin seküler rejimi zayıflatan eylemlerine dikkat çekmediği bir gün bile yaşanmış değildir neredeyse. Bunlar, Merkez Bankası’nın genel merkezini Ankara’dan İstanbul’a taşımak², Türk Havayolları uçuşlarında alkolsüz ıslak mendil dağıtmak (Hürriyet 2008b; Çölaşan 2006); üniversite kampüslerinde başörtüsü takma özgürlüğünü savunmak; Avrupalılaşıma ve demokratikleşme reformları; anayasal taslak hazırlamak ve sekülerizmin Anglo-Sakson versiyonunu savunmak gibi geniş bir yelpazede yer alabilecek eylemlerdir.

Diğer yandan, AKP, kararsızlığı, çok dağınık bir şekilde parçalara ayrılması ve üst derecelerdeki gelgeçliği ile bilinen Türkiye’nin seçmen davranışlarında bir değişiklik yaratarak 2002’de yüzde 35 olan oy oranını 2007 yılında yüzde 47’ye yükseltti ve Türkiye’deki parti sistemindeki üstün konumunu pekiştirdi. Buna ek olarak, AKP hükümeti, enflasyon oranlarını tek rakamlara indirdi, hızla çoğalan nüfusun işsizlik oranlarını dengede tuttu ve bir dizi önemli özelleştirme ve yasal reformlar ile Türk ekonomisinin, küresel piyasaya entegrasyonunu hızlandırdı. AKP hükümeti aynı zamanda, ilk olarak 2002 ve 2004 yılları arasında kendisini gösteren Avrupalılaştırma hamlesinin bir parçası olarak rejimin uygarlaştırılmasına ve demokratikleştirilmesine doğru önemli adımlar attı³. Türkiye, bu

2-CHP lideri Deniz Baykal, AKP’nin, Merkez Bankası’nın genel merkezini, Türkiye’nin idari başkenti Ankara’dan ekonomik başkenti İstanbul’a taşıma niyetini, onun, Cumhuriyet, Cumhuriyet’in kurucusu Atatürk ve Atatürk’ün ortaya koyduğu temel felsefe karşısında duyduğu kompleksin bir yansıması olarak değerlendirdi. Bknz. Hürriyet (2008a).

3-Bu gelişme, askeriyeenin, kendisine siyaset yapma imkânı tanıyan –Yükseköğretim Kurulu, Radyo ve Televizyon Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu– resmi platformlarda yer alabilme durumunun ortadan kaldırılmasını ve düzeni değiştirmeyi ve önceden, paralel hükümet fonksiyonu gören MGK’nın politik profilinin etkisinin düşürülmesini, MGK’nın Genel Sekreteri’nin, sivil organlara sınırsızca müdahalede bulunmasına ve MGK’nın önerilerinin uygulamaya sokulmasını denetleme otoritesine sahip olmasına son verilmesini; devlet televizyonunda Kürtçe yayınların sınırlandırılmasını ve ikiye bölünmüş Kıbrıs adasında statüko yöneltimli politikanın değiştirilmesini de kapsıyordu.

reformların sonucu olarak, Kopenhag kriterlerini yeterli şekilde yerine getirdi ve 2005 yılında, AB ile müzakerelere katılıma başladı. Avrupalılaştırmada hızlı bir gelişim sergilenmesi ve ekonomide istikrar sağlanması, AKP hükümetinin en somut başarıları oldu. Her ne kadar doğruluğu kabul edilemez olsa da, geçmişlerindeki bu performans, daha önceki İslamcı AKP'nin, gerçek modernleştiriciler olarak tanımlamalarını sağlayacak bir zemin sundu. Aynı zamanda, Türkiye'deki liberal entelektüelleri ve Batı'daki yenilikçi grupları, AKP'yi, onlardan birisi olmasa da en azından Türkiye'de hakiki bir yenilikçi gündemin gelişmesini sağlamak amacıyla güçlerini birleştirebilecekleri bir aktör olarak düşünmeye sevk etti.

Bu bölümün devamında, öncelikle AKP'nin, Müslüman ülkelerde tam gelişmiş demokrasi olanağını kati bir şekilde reddeden iyi yapılandırılmış Oryantalist paradigmayı tamamen tahrip etmese de zayıflatabilecek ciddi bir potansiyeli temsil ettiğini ileri süreceğim. Seküler muhalefet, AKP ile mücadelesinde, asker liderliğindeki 28 Şubat (1997) sürecinin sahip olduğu mantığın zorlaması ile, onun İslamcı karakterine ilişkin özcü tartışmalar üreterek ve oyunun ana kurallarını değiştirerek politikanın gücünü sınırlamayı amaçladı. Bu durum, ikinci kısımda ele alınacaktır. Bu bölümün üçüncü kısmında ise, AKP'nin potansiyel katkılarının Oryantalizmin ötesine gitmesinin, neden yalnızca demokrasi dostu bir politik tutumun benimsenmesi ile gelişebilecek sınırlı bir durum olduğu ele alınacaktır. Böylece bu kısımda, AKP'nin, demokratikleşme sürecini yönetme konusundaki başarısızlığına ve bunun, Türk politikası açısından sonuçlarına vurgu yapacağım.

Oryantalist Modernleşmenin Üstesinden Gelme Fırsatı Olarak AKP

Türk Batılılaşması –kaçınılmaz bir şekilde İslamı içeren, araçsallaştıran ve kontrol eden dar görüşlü bir sekülerizm uygulamasını devreye sokacak şekilde– doğası gereği politik olan

İslamı demokrasi ve modernite açısından işlevsiz bir din olarak somutlaştıran belli başlı oryantalist varsayımlar ile olgunlaşmış liberal demokrasi olanaklarını önleyerek, sınırlı bir modernleşme ile son buldu⁴. Bu bir kısır döngü ve Müslüman ülkelerdeki demokratikleşme beklentilerine musallat olmaya devam ediyor: “pratikte, modernleşme ve demokratikleşme, İslam’ın bastırılmasını gerektiriyor fakat İslam’ın bastırılması çelişkili bir biçimde antidemokratik ve otoriter rejimi besliyor” (Çınar 2002:41). Sonuç olarak, İslam’ın ve demokrasinin uyumluluğu üzerine yapılan oryantalist tartışma, bizzat kendisi de demokrasi ile çelişki içerisinde olan dar görüşlü sekülerizmde son buluyor.

Çok daha yakın zamanlarda, Anayasa Mahkemesi’nin, Refah Partisi’ne (1998) ve AKP’ye (2008) ilişkin kapatma davaları üzerine verdiği hükümler, Türk modernizasyonunun Oryantalist varsayımlarının yeniden ifadeye dökülmesi şeklinde tezahür ettiler. Mahkeme, her iki durumda da, (sözde) İslam’ın belirli özelliklerinden dolayı Türkiye’de, sekülerizmin Batılı ülkelerde olduğu gibi uygulanamayacağı düşüncesini desteklemekteydi⁵. Bu bakış açısı, aynı zamanda, daha önceki başbakan ve Anavatan Partisi’nin lideri Mesut Yılmaz gibi politikacılar tarafından da kabul görüyordu (Milliyet 2008a). Bu şekilde, İslam, “bi-reysel dinseliliğin” ve farklı din uygulamalarının meşruluğunu ve ihtimallerini reddeden otoriter bir sekülerizmin uygulamasının mazareti haline geldi. Bu yüzden, AB delegesi Olli Rehn’in ifadeleri, Türkiye’nin şu andaki sekülerizm uygulamasının taraftarları için pek bir anlam ifade etmemiştir: “Bir kişi demokratik ilkelere saygı gösteriyorsa ve aynı zamanda, dini inançlara bağlıysa, bu durum, Avrupa kültürü ve mirası ile örtüşüyor demektir” (Radikal 2007a). Aslında, şu andaki sekülerizm uygulamasına karşı gelen herhangi bir tartışma, Türkiye’ye karşı

4-Türk modernizasyonunun Oryantalist doğası için bknz. Sayyid (1997: 63-9).

5-Mahkemenin hükümlerine şu linklerden ulaşılabilir <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1998/K1998-01.htm> ve <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K2008/K-2008-25PK.htm>

düzenlenen bir komplonun işareti olarak değerlendirilmezse bile en iyi ihtimalle, iyi niyetli fakat safça bir fikir alışverişi olarak görülecektir (Radikal 2008a).

Oryantalist modernizasyonun yerli ve uluslararası taraftarları, Müslüman bir ülkedeki demokratikleşmenin kaçınılmaz bir şekilde Batı karşıtı İslamcı bir egemenlik şekline bürüneceğine dair bir korku geliştirmişlerdir. Bu yüzden de, sekülerizm ile demokrasi arasında bir denge yakalamanın lehinde iddialar ortaya koyarlar ve sekülerizmi koruma bahanesi ile askeriye'nin politik rolünü görmemezlikten gelme isteği içerisinde bulunurlar. Bunun sonucu olarak, Türkiye'deki Oryantalist modernizasyonun taraftarları, ikinci sınıf bir demokrasi sonucundan hoşnut kalırlar⁶.

Bu arka planda, AKP özellikle de İslamcı kökeninden dolayı, Müslüman toplumdaki birçok seçeneği ya bağınaz İslamcılık ya da dar görüşlü modernizasyon/sekülerizm ile sınırlandıran Oryantalist modernizasyon paradigmasına karşı bir meydan okuyuş sahneye koyar. Bu yalnızca, AKP'nin ilk yıllarında, Türkiye'yi, "İslam dünyasında daha fazla özgürlük ve demokrasi isteyen liberal insanların tümü için şimdiye kadar göz önünde tutululardan çok daha büyük bir ilham kaynağı" yaparak önemli bir Avrupalılaştırma/demokratikleşme sürecinin sorumluluğunu yüklenmesi ile değil⁷ aynı zamanda, politik durumunun bünyesinde, evrensel değerler olarak insan haklarını, demokrasiyi ve hukukun egemenliğini barındırması (Duran, 2008:87) ve liberal bir çerçeve ile yakın bağlar kurmuş olması ile ortaya çıkmış olan bir durumdur. Buna ek olarak, bütün bir çağ boyunca geçerli olan demokrasi pahasına istikrar peşinde koşma stratejisinin, Batı dünyasında daha fazla sorgulanmaya başladığı zamanlarda, AKP'nin Oryantalizmin üstesinden gelme hususundaki olası katkıları da tırmanışa geçmişlerdir.

6-Örneğin bkznz. Cassino Üniversitesi'nden Roberto de Mattei'nin, ABD, Hudson Enstitüsü'nde yaptığı konuşma, Poyrazlar'dan alıntılanmıştır (2007).

7-Örneğin bkznz. İngiliz Dışişleri Bakanı'nın ifadesi (Milliband 2008). Bazı Arap gazetelelerinde de benzer ifadelerle rastlanılabilir, örneğin bkznz. Erraşid (2007).

Başka yerlerdeki genç nesil İslamcı hareketlerin tersine, AKP’nin İslam’ın içerisinde konuşmadığı ve İslamcı modernizasyonun savunuculuğunu yapmadığı da dikkate alınmalıdır⁸. İslamcı modernizm, İslam’ın, yaşamın geneli ile ilgili olduğu düşüncesini savunur ve modern koşullar içerisinde ona uygun düşen bir anlayışın ortaya çıkmasına yönelik argümanlar tasarlar. İslamcı sistemin demokrasi ile uyumluluğunu ya da demokratik bir rejimde, İslamcı bir sistemin varolma olasılığını öne sürer. AKP, İslamcı modernizm için bir gündem ortaya koymayı onaylamamaktadır. Devleti, İslamcı bir toplum inşa etme görevi ile yükümlü kılma yöneliminde de bulunmamıştır. Bunlara ek olarak, kökeni sayılabilecek Refah Partisi (1983-98) gibi kendisini, din ile eş tutmamaktadır ve esas olarak, İslamlaştırma sürecinin tepeden dayatılması için İslam’ı içerecek şekilde yapılandırılmış olan şu andaki dar görüşlü kurumsal yapıyı araçsallaştırma niyetinde değildir (Çınar 2006). AKP’nin savunduğu şey, sekülerizmin, Türkiye’deki İslamcı topluluğun görünürlüğüne barındıracak şekilde oldukça serbest bir şekilde yeniden tanımlanmasıdır. Bu anlamda, olumsuz özgürlüklerin dilini kullanıma sokarak İslamcı kimliğin iddialarını temsil eden bir seküler partidir.

Seküler Muhalefet ve 28 Şubat Sürecinin Mantığının Kurumsallaştırılması

Esasen, 28 Şubat süreci, askeriye tarafından 1997 yılında İslamcı Refah Partisi’ni (RP) iktidardan devirmek, Türkiye’nin yavaş yavaş gelişen İslamizminin kökünü kurutmak ve politik atmosferi, iktidarı doğrudan ele geçirmeden Kemalist çizgiler ile yeniden şekillendirmek için başlatılmıştı (Cizre ve Çınar 2003). 28 Şubat süreci, Milli Güvenlik Konseyi’nin (MGK) o günkü toplantısından sonra bu şekilde adlandırılmıştı. Askeriye, asli toplantıda, örneğin, İslamcı RP’sinin liderlik ettiği koalisyon

8-Örneğin Mısır’daki genç nesil İslamcılar için bknz. Wickham (2004). Aynı zamanda bknz. Shadid (2002).

hükümetinin İmam Hatip Okulları'nı kapatmasını talep etmek de dâhil olmak üzere bir tedbirler listesi kararları aldı. RP bu tedbirleri yürürlüğe sokamadı ve istifa etmeye zorlandı. Ondan sonraki hükümetler, popüler söylemlerinin boşa çıkması pahasına bu tedbirlerin birçoğunu yürürlüğe soktular. Sonuç olarak 2002 seçimlerinde, Türkiye'nin devlet taraftarı merkezci partileri unutulmaya terk edildiler ve yakın zamanlarda kurulmuş, devlet dostu olma hususunda en düşük potansiyel gösteren bir parti olan AKP'ye büyük bir destek veren seçmenler, askeriye'nin politik sahayı düzenleme projesine meydan okudular. Buna rağmen, askeriye, 2002'yi izleyen dönemde de, AKP'ye karşı seküler bir muhalefet örgütlemeye ve bu muhalefete rehberlik yapmaya devam etti. Böylece, 28 Şubat sürecinin üç özelliği, AKP'ye karşı duran seküler muhalefet tarafından yeniden türetildi. Bunlar, politik bir partiyi andıran askeriye; AKP'ye yaklaşımlarda özcü varsayımları devreye sokmak; İslamcılığı ele alırken, ona karşı militarist metotlar kullanmaktır.

Devlet kurumlarının ve halkın üst kademelerinde yer alanların politik bir partiyi andıran askeriye tarafından seferberliğe çağırılması

Askeriye, 28 Şubat sürecinde, yargının, bürokrasinin, akademinin ve medyanın yüksek kademelerinde yer alanları ve halkı, İslamcı RP liderliğindeki koalisyon hükümetine karşı yönlendirmeyi ve seferber etmeyi amaçladı. Bu müdahale türü, askeriye'nin, kendisini, daha çok politik bir parti formatına dönüştürmesinin başlangıcına işaret ediyordu (Cizre 2000). 2002 sonrasındaki dönemde, askeriye politik bir parti gibi faaliyet göstermeye devam etti (Cizre 2008a). Gerici öğelerin sekülerizm karşıtı faaliyetlerine devam ettiklerini ve tehdit düzeyinin, tüm Cumhuriyet tarihi boyunca hiçbir zaman bu kadar yüksek olmadığı düşüncesini tekrar tekrar öne sürdüler⁹. Aynı zamanda,

9-Örneğin, bkzn. Genelkurmay Başkanı General Yaşar Büyükanıt'ın ifadesi (Milliyet 2008b).

askeriye, AKP hükümetini, politik girişimlerini engelleyerek ve AKP’yi, kendi adayını, Cumhurbaşkanlığı makamına getirmesine karşı koymayı hedefleyen 2007 baharındaki sekülerizm taraftarı ulusalcı Cumhuriyet Mitinglerini destekleyerek, el altından çökertmeye çalıştı ve mahcup duruma düşürdü¹⁰.

İstanbul günlük gazetesi Taraf’a sızan ve varlığı, Genelkurmay Başkanlığı tarafından reddedilmeyen “Bilgi Destek Faaliyeti Eylem Planı” adlı bir belge, “(AKP’nin hâkim olduğu) merkezi ve yerel yönetimlerin, gericilik ve İslami yaşam tarzını” yaymak için yasal bir zemin hazırladıklarını öne sürmekteydi (Taraf 2008). Plan, yargıyı, medyayı ve toplumun düşüncelerini, askeriye’nin ilgi duyduğu konularda, onun çizgisine getirmekti. Bu planda sözü edilen politik araçlar arasında, askeriye’nin, “askeriye karşıtı” sanatçılara ve yazarlara karşı karalama kampanyaları sürdürmesi, Kürtlerin güneydoğusunda “karışıklık yaratması” ve sanatçıları, askeriye tarafından ileri sürülen düşünceler ile uyumlu çalışmalar yapmaya sevk etmesi geçiyordu. Askeriye, bu büyük tasarının bir parçası olarak, günlük gazeteleri, gazetecileri ve entelektüelleri, askeriye taraftarı ve askeriye karşıtı terimler ile sınıflandırdı ve kendisine destekte bulunacak “dostane” STK’ların kurulmalarını ve gelişmelerini cesaretlendirdi (Radikal 2007a). Dolayısıyla, hızla, emekli bir general ya da askeriye’nin politik duruşuna göre hizalanmış bir sivilin liderlik ettiği ya da danışmanlığını yaptığı sivil toplum örgütleri, kitlesel medya birimleri, profesyonel kuruluşlar, düşünce kuruluşları ve sosyal platformlar türedi (2007a). Bu örgütler, demokratik bir statüye sahiplermiş gibi görünmektedirler fakat politik duruşları ve stilleri, demokratik bakış açısı ile uyum içerisinde değildir çünkü beklentileri, resmi ideolojiye ancak tek tip katılımı bulundurulmasını öngörür; politik çeşitliliği, üniteriyen

10-Örneğin, Genelkurmay Başkanı, tüm diğer konulara ek olarak, Kıbrıs konusunda da hükümetin izlediği siyasetten sapmıştı. Bknz. Bila (2007). Aynı şekilde askeriye, Başbakan Erdoğan’ın Kuzey Irak Kürt liderleri ile görüşeceğini duyururken, Genelkurmay Başkanı General Büyükanıt başbakanın onlarla konuşmayacağını çünkü bu liderlerin PKK’yi desteklediklerini açıkladı, bknz. Radikal (2007b).

devletin ve seküler rejimin zayıflatılması ile ilişkilendirirler ve askeriye, şeffaflık ve hesap verme sorumluluğu prensiplerine uygun bir şekilde hareket etme çağrısında bulunanları, yabancı güçlerle gizli ittifak kuran muhbirler olarak tasvir ederler.

Özcülük ve kişi karalama safsatası politikalarının ortaya çıkışı

28 Şubat sürecinin ikinci özelliği, İslamiyeti kavramsallaştırma, anlama yolunda ve ona ilişkin yaklaşımlarda devreye sokulan özcülüktür. Bu durum, söz konusu süreç içerisinde, Batı Çalışma Grubu'nun, askeriye, Türkiye'de yavaş yavaş gelişen İslamiyet'e ilişkin gerekli bilgilerle donatmak üzere sunduğu raporlardan birisinde net bir şekilde görülmektedir. 1998 yılında, İslamcı RP liderliğindeki koalisyon hükümetinin devrilmesinin hemen sonrasında teslim edilen rapor, gerici İslamcı öğelerin, okullarında, Atatürk'ü anmak için –Atatürk köşesi adı verilen– özel yerler hazırlayarak, öğretmenleri, başörtülerini çıkarmaya zorlayarak, sanat ve spor aktiviteleri düzenleyerek ve bu şekilde, seküler rejime sadık samimi Müslümanlar gibi görünmeye çalışarak varlıklarını sürdürmeyi umut ettiklerini iddia etmektedir. Böylece rapor, yalnızca gerici öğelerin kendilerini gizlediklerini öne sürmekle kalmaz, aynı zamanda, “bir zamanlar İslamcı ise her zaman İslamcı'dır” sözüne inanç duyulması gerektiğini de ima eder. İslamcılarının politik niyetlerinin değişim gösterebilme olasılıklarını reddeden bu özcülük, AKP'nin, özgün günah olan İslamiyet ile doğmaktan dolayı suçlu bulunması, AKP kurucusunun, seküler kuruluşun, gösterişten ve abartıdan kaçınan dikkat çekmeyen dinselliğe saygı göstereceğine dair beklentisinin tahrif edilmesi sonuçlarını ortaya koyacaktır (Taşgetiren 2001). Böylece AKP, seküler kuruluşun bakış açısına göre, politik önergelerinin içerikleri her ne olursa olsun, üyelerinin başörtüsü takan eşleri ve İslamcı kökeninden dolayı, İslamcı gericiliği temsil etmektedir.

Seküler kuruluşun özcü yaklaşımı, izlenen siyasetin içeriğinde neler olduğuna değil de yalnızca onları kimlerin öne sürdüğüne odaklanan, kurumsal kişi karalama safsatası¹¹ politikaları olarak adlandırılabilir bir tarza yol vermiştir. Kişi karalama safsatası politikaları yalnızca AKP’yi gün geçtikçe daha fazla güvenilirmez kılmakla kalmamış aynı zamanda, siyasetin yenileyici olma kapasitesine de ket vurmuştur. Örneğin, neredeyse Türkiye’deki tüm politik inançlar tarafından savunulan “esas” reform konusu, 1980 darbe yönetimi tarafından yürürlüğe konmuş olan güncel anayasanın yerine yeni bir anayasanın ilan edilmesi olagelmıştır. Fakat AKP’nin gizli bir İslamcı gündeme sahip olduğu iddialarının sonucu olarak, AKP seçimleri kazandığından beri, anayasal reformun gerçekleştirilmesi reddedilmektedir. Muhalefet CHP, sivil ve demokratik anayasa düşüncesini, dini bir cumhuriyet kurma sebebi olarak görüp buna karşı gelecek ve AKP’nin yeni anayasa planını, sekülerizm prensibini geçersiz kılma isteğinin bir göstergesi olduğunu öne sürecek kadar ileri gitmiştir (Radikal 2008b, Hürriyet 2007). Seçilen parlamento üyelerinin yeni bir anayasa hazırlamak yerine var olanı uygulamaya devam etmeleri gerektiğini savunan CHP lideri Baykal, yalnızca yeni bir devlet kuranların ya da darbe yapanların yeni bir anayasa hazırlayabileceklerini öne sürmüştür (Radikal 2008c).

Kişi karalama politikası safsatası, iktidarın emanet edilebileceği kişilerin yalnızca kişisel özelliklerine odaklanarak, Türk halkının dikkatini, hesap verme sorumluluğu ve şeffaflık gibi liberal demokrasi mekanizmalarının kurulmasından başka yönlere çekmektedir. Kuruluşlara ve demokrasinin değerlerine güvensizlik, kişi karalama safsatası politikasının doğal ortağıdır. Bu anlamda, kişi karalama safsatası politikası, hem seküler kurumun ve hem de AKP’nin, temel kurallar ve yerleşmiş gelenekler sorununa ilişkin olarak kendi soyut değerlerini temel almak yerine farazi çıkarları ile uyumlu bir yaklaşım sergiledikleri anlamına gelmektedir. Bu durumun saf sonucu, herhangi anlamlı bir

11-Kişi karalama safsatası terimi, “sebepten çok kişisel önyargılara ve duygulara dayanan bir iddia” anlamına gelmektedir (bkz. Stone 1996).

faydadan yoksun bir siyaset ve bağlayıcı, normal ve mantıklı bir anlayışa ya da ilkesiye sahip olmayan azılı bir iktidar mücadelesi olarak ortaya çıkmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin, başkanlık seçimlerinde, rekabetin temel kurallarını değiştirme kararı da, bu azılı politik mücadelenin bir göstergesidir. Her ne kadar anayasa başkanlık seçimleri için spesifik bir çoğunluk sayısı tanımlamamış olsa da, daha önceki başkanlık seçimlerinde üçte iki çoğunluk sayısı gerekli görülmemiş olsa da, Anayasa Mahkemesi, CHP'nin verdiği dilekçe üzerine, oylama raundunun geçerli olması için üçte iki çoğunluğun (367) sağlanması gerektiğine karar vermiştir. Böylece mahkeme, rekabetin kurallarını, seküler kuruluşun farazi çıkarları ile uyum içerisinde olacak şekilde yeniden tanımlayarak, AKP'yi, seküler kuruluşun parlamenter uzantısı CHP ile uzlaşmaya zorlamıştır.

Türkiye'de, hukukun egemenliği, haklar ve özgürlükler, kontroller ve dengeler gibi basit demokratik kavramların, seküler kuruluş tarafından çarpıtılmaları hayatın gerçeğidir. Seküler kuruluş, sekülerizm prensibinin yalnızca Anayasa Mahkemesi tarafından yorumlanabileceğine inanmaktadır. Bu yüzden sekülerizme ilişkin herhangi bir politik tartışma ortaya atma girişimi, hukukun egemenliğine ve kuvvetler ayrımı ilkesine karşı gelme olarak resmedilmektedir. Yine aynı şekilde, Türk mahkemeleri, başörtüsü yasasını, başörtüsü takanların, onu takmayanların haklarını ve özgürlüklerini tehdit ettikleri gerekçesi ile tekrar tekrar onaylamıştır. Bu şekilde, üniversite kampüslerinde başörtüsü takma yasasının politik eleştirisini, sekülerizme olduğu kadar bireysel özgürlüklere de karşı gelen bir eylem olarak resmetmişlerdir. Bu yüzden, "hayalim, örtünmüş kızlar ile örtünmemiş kızların el ele kampüse gittikleri bir Türkiye" gibi ifadeler, AKP'ye karşı, onun seçimlerde oyların yüzde 47'sini almasından sadece altı ay sonra açılan kapatma davası dosyasında yer alan sekülerizm karşıtı eylemlerin bir kanıtı olmuşlardır. Sonuç olarak, kişi karalama safsatası politikaları yalnızca yeni kuruluşların kurulmasını engellemekle kalmamış aynı zamanda, var olanları yıpratmış ve Türkiye siyaset hayatından normal kavramını söküp çıkartmıştır.

Militarizmin, AKP’nin muhafazakâr seçmenlerine yaklaşımı

28 Şubat sürecinin üçüncü özelliği, İslamiyet’e karşı sürdürülen savaşta, kısmen militarist yöntemler kullanılarak demokrasi ve istikrar arasındaki mübadelenin şekillendirilmesine sahne olmasıydı. Askeriye, sivil toplumun, yargının, akademinin, bürokrasinin ve politikacıların İslamiyet ile hesaplaşmasını ve bu hesaplaşmanın, kendisinin tanımladığı militarist yöntemlerle sürdürülmesini istiyordu. Bu durum, belirli vatandaşların, cumhuriyetin iç düşmanları olarak kategorize edilmeleri ve onlarla ilgili yaklaşımlarda, insanlık onuru ve yasal prosedürler, vazgeçilmez haklar ve özgürlükler mantığının bir kenara bırakılması anlamına geliyordu.

28 Şubat sürecinde, sivil hükümetler ve askeriye arasında yaşanan gerginlikler, İslamiyet’in ele alınmasında daha çok militarist niyetlere ve metotlara başvurulduğunu açığa çıkaran göstergelerdir. İslamcı RP liderliğindeki koalisyon hükümetinin istifasından sonra, Başbakan Bülent Ecevit ve Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz, İslamiyet’e karşı sürdürülen savaşta doğru metot kullanılması konusunda, askeriye ile birkaç kere çatışmaya girmişti. Başbakan Mesut Yılmaz, eğer kendisinden istenilen buysa, İslamiyet’e karşı sürdürülen savaşta hukuk dışı yöntemler kullanamayacağını açık bir şekilde belirttiğinde, 28 Şubat sürecinin, İslam tehdidine karşı yalnızca olağanüstü siyasal yöntemlere başvurmakla kalmayıp aynı zamanda hukuk dışı mücadelelerin kullanımını da içerdiği apaçık ortaya çıkmıştı (Radikal 1998). Aynı şekilde, Bülent Ecevit, “eğer gericilik, bazı çevrelerin iddia ettiği gibi RP’nin kapatılmasından ve üst kademedeki politik liderlerine yasaklar getirilmesinden sonra hala güçlenmekte ise, bu durumda, devleti koruma ve gericiliğin güçlenmesini engelleme yolunda başvuru yöntemlerinde ciddi hatalar yapılıyor demektir. Bu yanlışların birincisi, gericilik tehdidi ile ilgili kaygıyı bir kabusla dönüştürmek ve insanların, gericiliğin, demokrasi ile engellenemeyeceğini düşünmelerini sağlamaktır” şeklinde şikâyet etmişti (Milliyet 1998).

2002 döneminin sonrasında, AKP Başvekili Recep Tayyip Erdoğan da, gericiler, kanun ve düzen çerçevesi içerisinde takip edilmeliler açıklamasında bulunarak, gericilik konusuna ilişkin buna benzer fikir ayrılıklarına, askeri ve sivil yaklaşımlar arasında ortaya çıkan gerginliklere dikkat çekmişti (Hürriyet 2006).

Askeriye'nin 2002 yılı sonrasında AKP ile çarpışması, en güzel şekilde, son günlerin popüler sözleri ile özetlenebilir: “eğer ülke tehlikedeysen gerisi teferruattır” Baskı politikalarına başvurma isteğini vurgulayan bu panik yaratıcı ifade, örneğin, başörtüsü takan kadınların, kocalarının ödül törenlerine, çocuklarının mezuniyet törenlerine katılmaları ya da mahkeme salonlarında boy göstermelerinin yasaklanması gibi uygulamaların eşliğinde, yukarıda sözü edilen bazı sözde sivil toplum örgütleri, politikacılar, akademisyenler, öğrenciler ve üniversite yöneticileri tarafından bir özdeyişe dönüştürüldü (Radikal 2005; Akgüneş 2005; Becerikli 2005). Merkez sağın önde gelen politik figürlerinin bazıları da, örneğin, başörtüsü takan öğrencilerin Suudi Arabistan'a gitmeleri gerektiğini açıklayarak bu eylemlere destek verdiler. Tüm bunlara ek olarak, bu türden uygulamalar, Türk mahkemeleri tarafından “yasallaştırılmaya” başlandı. İdari kararları ve uygulamaları denetleyen Danıştay Mahkemesi, yönetimin, bir öğretmeni, eşinin başörtüsü takıyor olmasından dolayı atamayı reddetmesinde herhangi bir yanlışlık görmedi (Radikal 2006). Üniversitelerde ve kamu hizmeti verilen yerlerde, başörtüsü yasağının kaldırılması, bu durumun, seküler yaşam tarzını riske atacağı savı ile reddedildi. Bu sav, toplumun bir kısmının diğerine karşı önleyici hoşgörüsüzlük sergilemesi olarak adlandırılabilir bir tutumun gelişmesine olanak verecek bir zemin yaratmaktaydı.

Seküler muhalefet neden 28 Şubat sürecinin mantığını benimsedi

Türkiye'nin seküler muhalefetinin, bir toplumsal hareket ve problemi “anlama” ve onu, demokratik bir şekilde ele almada

başarısız olan bir yaklaşımı benimseme konusunda neden böylesine istekli olduğunu irdeleyelim. Bu soruya cevap vermek için, askeriye’nin, doğal karşılanan politik rolünün meşruluğuna ve prestijine atıfta bulunulabilir (Cizre 1997). Türkiye’nin adli sisteminde, akademik kadrolarında, medya kurumlarında ve siyaset organlarında konumlanmış elit tabaka, yargıçların ve savcılarının gözünü korkutmak için bomba attığını açık bir şekilde itiraf eden emekli bir subayı suçlu bulmakta zorluk çekerken, üniversite kampüslerinde başörtüsü takma yasağına ilişkin olarak öne sürülen politik eleştiri ile Danıştay’da görevli bir savcının sözde İslamcı bir suçlu tarafından öldürülmesi arasında bir bağ kurabilmektedir. Buna benzer şekilde, bu elit tabaka, Malatya’da misyonerlerin ve Trabzon’da da bir papazın katledilmeleri ile, iddia edildiği üzere AKP hükümetinin, dini, politik amaçlar için sömürmesi arasında bir bağ kurdu fakat misyonerlik faaliyetlerinin, 2001 yılında, askeriye’nin boyunduruğu altında olan MGK tarafından, rejimi tehdit eden eylemler olarak tanımlandığını, Hristiyan misyonerlik faaliyetlerini, ulusun birliğini zayıflatan eylemler olarak gören kişinin “İslamcı” AKP lideri Erdoğan değil de “solcu” Demokrat Sol Parti lideri Bülent Ecevit olduğunu görmezden gelmeyi tercih etti.

Bununla birlikte, seküler muhalefetin, askeriye tarafından etkili bir şekilde tekelleştirilmesini ortaya koymamıza yardım edecek birbirlerine bağlı başka faktörler de bulunmaktadır. Öncelikle, Türkiye’de merkezîyetçi politik görüşe sahip olanlar, sekülerizm/seküler rejim konusunu, etkin bir şekilde askeriye’ye bırakmışlar ve son aşamada, askeriye tarafından tanımlanan sekülerizm kavramını onaylamışlardır (Çınar 1997). Aslında, herhangi bir ciddi tutum geliştirerek sekülerizm ile yakından ilgilenme girişiminde bulunmamak, merkezîyetçi politik duruşun bir önkoşulu olagelmıştır.

İkincisi ve daha da önemlisi, seküler kuruluş, özgün kültürel modernizasyonun çağdaş savunucusu ve koruyucusu olarak, uzlaşmayı ve iktidar paylaşımını reddetmektedirler. Siyasetten

üstün bir şekilde tanımlanmış siyaset üstü kamu yararının savunucusu ve koruyucusu olarak sahip oldukları iktidar konumları, anti politik bir temel üzerinde yapılanmıştır ve dolayısıyla, toplumsal gelişmeleri, politikaların belirleyicisi olarak düşünme konusunda umursamaz bir tavır takınma eğilimi gösterir¹². Gadamer'in savından yola çıktığımızda, bunun nedenini, iyi bir bilginin bir kimliğe mal olması, toplumsal gelişmeleri anlamının, kişilerin kendi politik kimliklerini dönüştürme potansiyeline sahip olması ve böylece, failin iktidar pozisyonu üzerinde belirli bir etki yaratması ve dahası, iktidara yaklaşması şeklinde açıklayabiliriz. Bu durumda, seküler kuruluş ne AKP'yi ne de onun ürettiği toplumsal dinamikleri anlamıştır ve böylece, onun, kuruluşundan yalnızca 14 ay sonra, ezici bir çoğunluk ile iktidara taşınmasına tanık olmuştur. Daha ziyade, sıradan insanların mantıklı kararlar alma kapasiteleri konusunda şüpheler duyma ve böylece, örneğin, seçim sonuçlarını irrasyonel kabul ederek reddetme yoluna gitmiştir. Aynı şekilde, kurumun birçok üyesinin gözlerinde, AKP bir sonuç değil, başörtüsü takmak isteyen kadın öğrencilerin varlığı gibi belirli toplumsal konuların nedenidir. Partiye Karkêren Kürdistan (PKK; Kürdistan İşçi Partisi) "terörizminin" sebebi değil sonucu olarak görülen Kürt sorunu gibi daha başka anahtar konularda da aynı mantık yürütülmektedir.

Bu anti politik konumun bundan başka bir sonucu da, insan yaratıcılığı sayesinde, toplumsal varoluşun daha başka ve daha iyi formlarının yaratılmasının mümkün olduğu düşüncesinin reddedilmesidir. Seküler kurumun, özellikle de son on sene içerisinde, zamanın/tarihin, geçmişteki altın çağı yozlaşması ve tek partili dönemin eski güzel günlerine duyulan özlem olarak geleneksel kavramsallaştırılmasını yeniden üretmesinin nedeni de muhtemelen budur. Bu aynı zamanda, seküler kurumun, sekülerizmin liberal pratiği ya da daha ileri demokrasi tartışmalarının gerisinde bir komplo düzeni aramasının nedeni de olabilir.

12-Anti-politik gerekçelendirmenin kör eden etkileri için, bkzn. Cizre (2008b).

AKP’nin Türkiye’deki politik çürümeye katkısı

AKP, ateşli seküler muhalefete rağmen, 2007 seçimlerinde, oylarını yüzde 12 oranında artırdı ve parlamentodaki ezici çoğunluğunu muhafaza etti. Seçim sonuçları, seçmenlerin AKP’den memnuniyetlerinin net bir ifadesiydi. Aynı zamanda, askeriye-nin günlük politikalara müdahalede bulunmasına karşı bir çıkış ve seküler kurumun, AKP’nin Türkiye’deki seküler rejime bir tehdit oluşturduğu iddiasının reddiydi. Tüm bunlara ek olarak, AKP, seçimlerin ertesinde, Milliyetçi Hareket Partisi’nin de yardımı ile kendi adayını, başkanlık makamına oturtmayı başarmıştı.

Bununla birlikte, AKP’nin zorlu görünen tek partili çoğunluk hükümeti, 2007 yılından beri, AB uyumu için gerekli görülen reformlar da dâhil olmak üzere birçok politik konuda giderek daha fazla etkisiz ve suskun bir duruma getirildi. Hükümet hiçbir zaman gün yüzüne çıkmayacak bir anayasa taslağı hazırladı. Anayasayı, üniversite kampüslerinde başörtüsü takmaya izin verecek şekilde yeniden düzenledi fakat seküler kurum, bu girişime, fiili parlamentonun, anayasa yapma ve düzenleme gücünü fesheden bir Anayasa Mahkemesi kararı ile yanıt verdi. Tüm bunlara ek olarak, bu iki politik girişim, Anayasa Mahkemesi’nce görülen ve her ne kadar AKP’yi yasaklamasa da, onu, anti-seküler aktiviterin odak noktası olmakla suçlayan kapatma davası ile sonuçlandı. Bu karar, AKP’yi saldırılara açık bir duruma getirdi ve onu, politik girişimlerinde daha fazla dikkatli olmaya zorladı ve seküler kuruma, hükümetin eylemlerinin önünü kesmeye devam etme yolunda sağlam bir zemin sağladı. Tüm bunlara ek olarak, CHP tarafından açılan dava dizilerinde, mahkemenin hükümleri dikkat alındığında, bu kararlar, pratikte, CHP’nin profilini, seküler kurumun parlamenter şubesi konumuna yükseltmekte ve AKP’yi, anahtar politik meselelerde, çoğunlukla hiçbir konuda uzlaşma tarafı olmayan CHP ile fikir birliğine varmaya zorlamaktaydı. Diğer yandan CHP, AKP’nin henüz anayasa ya da sekülerizm ile çatışmalarını çözüme kavuşturmadığını öne sürerek AKP ile

işbirliği yapmayı reddetmektedir¹³. Bundan dolayı AKP iktidarının ilk zamanlarında, politikanın yapıcı kapasitelerinin kısa süreli olarak yeniden canlanmasının ardından Türkiye'nin politik yaşamı, yeniden durağanlık dönemine girmiş gibi görünmektedir.

Bu durum, yalnızca AKP'ye tehlikede olduğunu hissettirip onun olabildiğince endişeli bir ruhaniyete hapsederek AKP'nin reformist eğilimlerini zayıflatan seküler kurumun değil, aynı zamanda, politik misyonunu pozitif değil negatif koşullarla tanımladığından dolayı reformist eğilimleri zaten gözden çıkarılabilir olan AKP'nin de başarılı olmasına neden olmaktadır. Tüm bunlara ek olarak, Türkiye'deki politik koşullar, AKP'nin seçimlerdeki geleceği göz önünde tutulduğunda, hiçbir bedel ödemedi ya da çok az bir bedel ödeyerek reformist bir pozisyonundan geri çekilerek statükoda yer alan bir konuma geçmesine izin vermektedir.

AKP politik misyonunu, pozitiften çok negatif olarak adlandırabileceğim bir yol ile tanımladım. AKP'nin bu negatif politik misyonu, kurucularının, İslamcı hareket içerisinde oldukça kritik bir bölünmeyi tetikleyen ve AKP'nin politik kimliği üzerinde biçimlendirici bir etki yaratan, yukarıda da değinmiş olduğumuz 28 Şubat sürecinden çıkardığı sonuçlar yeniden değerlendirildiğinde anlaşılabilir. AKP'nin kurucuları, askeriye liderliğindeki seküler kurumun oldukça sert çizgilerle belirlenmiş dar görüşlü sekülerizm anlayışını sorunsallaştırırken, öncelikli olarak RP'yi, özellikle de partinin lideri Necmettin Erbakan'ı, iktidardaki varlığını sürdürememesinden ve 28 Şubat sürecinin İslami kimliğe karşı yönelttiği baskıcı politikalara direnemesinden dolayı eleştirmişlerdi.

Bundan dolayı, AKP kurucuları, sekülerist saldırının karşısında çözülmemeye ve kolektif "İslam kimliğinin", onları temsil ettiklerini iddia eden politikacılar tarafından yapılan yanlışların

13-Her ne kadar AKP, her bir parlamenter partinin oransal olarak temsili yerine eşit düzeyde temsili kabul etmiş olsa da, CHP, yeni anayasa taslağı için Parlamento'nun Uzlaştırıcı Komitesi'ne katılmayı reddetmektedir.

bedelini ödemesine izin vermeyeceklerine söz verdiler. Başka bir deyişle, AKP, demokrasiyi koruma sözüne dayanarak güvenilir olduğunu iddia etti fakat bu söz muhakkak olarak, Türk politik sistemini liberal demokratik yönde dönüştürme ve 28 Şubat sürecinde yaşanana benzer bir şekilde, İslam kimliğinin başka bir hukuk dışı yasaklamanın hedefi haline gelmesine ilişkin olasılıkları tümüyle ortadan kaldırma ile ilgili değildi. AKP’nin güvenilir olma iddiasının, demokrasiyi korumaya dair verdiği söz üzerinden temellenmiş olduğu doğrudur fakat burada, onun demokrasiden anladığı koşul, iktidarın herhangi bir askeri müdahale olmaksızın özgür seçimler aracılığıyla transfer edilmesiydi. Vekil, seküler kuruma karşı bir denge sağlamak ve bu şekilde, kamusal alanda, İslam kimliğini disipline etme yolunda başka bir girişimin karşısında kendi seçmenlerini korumak için iktidardaki varlığını sürdürmek zorundaydı. Fakat yine de bu durum, bu tarzda kontrol olasılıklarını tamamen önleme yolunda yönetim biçiminin liberal dönüşümünü içermemekteydi.

AKP, iktidardaki varlığını sürdürmek ve savunucu/koruyucu misyonunu yerine getirmek için atası sayılabilecek RP’nin aksine, politik gerilim kaynağı olmamaya ve Cumhuriyet’in muhafızları ile çatışmaya girmemeye büyük bir özen gösterdi. Abarlıklı retorikler ve semboller kullanmaktan uzak durdu. AKP kurucuları, RP’nin, bu koşulları yerine getirmekte başarısız olduğundan dolayı gerilimlerin kaynağı olduğuna inanıyorlardı. AKP, RP’yi, soğuk savaş döneminden arta kalan ve modern küreselleşme çağında modası geçmiş olarak tasvir edilen ideolojik ve kutuplaştırıcı politikalarla ilişkilendiriyordu.

AKP’nin, iktidar transferinde askeri müdahalenin yokluğu şeklindeki demokrasi anlayışı ile birlikte herhangi bir gerilim kaynağı olmama bilinci olarak ortaya çıkan yaklaşımı, temelde, politikanın çatışma boyutunu kabullenme ve bunun gerçekliğini ayırt etme konusunda başarısızlığa uğrayan *anti politik* bir tutumu benimsemesi sonucunu ortaya koydu¹⁴. AKP siyasetinin bu anti

14-Bu paragrafta Çınar’dan (2003) faydalanılmıştır.

politik doğasının izlerine, kimi zamanlarda bazı koşulları, Türkiye'deki oldukça merkezileşmiş kamu yönetim yapısının merkezsizleşmesi gibi temel değişimleri gerektiren reformist gündemini biçimlendirme tarzında da rastlanabilir. AKP, reformist gündemini, Türkiye'nin AB üyeliği girişimine ya da küreselleşme sürecinin gerekliliklerini atıfta bulunarak haklı çıkarmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, hem Avrupalılaşma hem de küreselleşme, Kemalist “çağdaş medeniyetlerin seviyesine ulaşma” prensibinin yerine getirilmesi olarak tasvir edilmiştir. Belki de AKP, bu şekilde, cumhuriyetin muhafızları ile çatışmaya girmekten kaçınmayı umut etmiş fakat aynı zamanda, reformist gündemini, siyasetin üzerinde ve ötesinde ve Avrupalı ve küresel yapılara adapte olma yolunda başvurulan teknik bir süreç olarak betimlemiştir. Bu son hususta, AKP'nin, fikir birliğine yaptığı aşırı vurgu, kurum ile çatışmaya girmekten kaçınma stratejisi olduğu kadar onun anti politik ya da şuursuzca yapılandığı politik duruşunun da bir sonucudur¹⁵. Bu yaklaşım ile ilgili sorun, anti politik bir konumun, politik bir sınıfın kendisini, anti politik tutumu, hiyerarşinin yüksek düzeylerindeki iktidar konumunun bir ürünü olan ve onun aracılığıyla yeniden ve yeniden üretilen seküler kuruma karşı güçlendirmesine bir fayda sağlayamamasıdır.

AKP, sahip olduğu bu sınırlı siyaset anlayışı ile, liberal-demokratik koşullarda seküler muhalefete karşı etkili bir savaş yürütememiş ve daha da önemlisi, özellikle de çetrefilli konularda, kalıcı bir reformist gündem yapılandıramamıştır. AKP, ya muhalefetin iddialarını hiçbir karşı sav öne sürmeden reddedebilir ya da demokratikleşme pahasına askeriye ile geçici bir anlaşma yapmaya razı olabilir ya da varlığını sürdürme konusuna gelince, RP'nin tersine, kolay lokma olmadığını göstermek için silahlı kuvvetler ile restleşmeye girebilirdi.

15-AKP'nin izlediği politikada ağır basan anti-politik manzara, onun, toplumdaki kimlik ve çıkar farklılıkları arasındaki ilişkilerin iktidar ile ilgili yüzünü tanıma konusundaki başarısızlığında ve politikayı, politikacıların yapacağı bir şeye indirgeme ve kamuoyu eleştirilerine hoşgörüsüz olma eğilimlerinde görülebilir.

AKP’nin anti politik reformizmi yalnızca onun, Avrupalılaşıma reformlarının neden demokrasiye, politik birliğe ve ekonomik gelişmeye hizmet ettiği konusunda insanların bilinçlerini yükseltme sürecinde başarısızlığa uğraması ile değil aynı zamanda, Türkiye’nin doğru kulvarda gelişmesini engelleyerek suçlayıcı bir tarz ile tüm politik muhalefetle ilişkisini kesme eğilimi göstermesi ve aydınların liberal kesimi ile yakın ilişkiler kurma konusundaki başarısızlığı ile de ifade bulmuştur.

Aynı anti politik duruş, zorlu askeriye ile geçici bir anlaşma yolu aranması sonucunu verdi. Dolayısıyla AKP, geleneksel iktidar yapısının bazı kısımlarını yürürlükten kaldıran ve diğerlerine de meydan okuyan 2002 ve 2004 yılları arasındaki hızlı reform sürecinin sonrasında, terörle mücadele kanunu gibi bazı alanlardaki demokratikleşme reform süreçlerinden kolaylıkla geri çekildi ve Kürt meselesi gibi belirli politik sahalarda kurum ile işbirliği içerisine girdi.

AKP, İslami kimlik ile ilgili meseleleri de içeren çetrefilli konularda, kuruma karşı “kaçınma politikaları” ve liberal aydınlar da bu gruba dâhil olmak üzere, kendi seçmenlerine karşı “sabır aşılama politikaları” izledi (Duran, 2008). İlk durumdaki tavrı, devlette ve toplumda gerginliğe yol açabilecek hassas konuları ele almaktan uzak durmak iken, ikinci durumdaki tavrı ise, konuları esaslı bir şekilde politikleştirme gayreti içerisine girmeden reform bekleyen seçmenlerinden doğru zamanı beklemelelerini istemek olmuştur. Örneğin AKP sürekli olarak, bu konu hakkında konuşmanın gerginlik yaratacağını ve insanların (politik partilerin yaratacağı) politik gerginlikleri hoş karşılamayacaklarını öne sürerek başörtüsü konusu hakkında konuşmayı reddetti. Fakat 2007 seçimlerinin sonrasında koşulların olgun olduğunu düşünerek başörtüsü sorununu, herhangi bir politik tartışmaya girmeden, herhangi bir sav öne sürmeden ya da ikna yöntemi kullanmaya gerek görmeden anayasada değişiklikler yaparak çözmeye çalıştı. Aynı şekilde, anayasal reform konusunu, politik gündeme getirme şekli tek kişilik gösteri

olarak tabir edilemese de tek bir parti tarafından sahnelenmiş bir durum olarak nitelendirilebilirdi. Erdoğan seçimlerin sonrasında, Türkiye'nin, referandum kültürüne alışması gerektiğini belirterek referandum mekanizmasını işlevselleştirme dileğini de yeniledi¹⁶. Bu bir anlamda, AKP'nin, belirli konuları çözüme kavuşturma hususunda, dikkatli seküler muhalefeti atlatma yoluydu. Fakat referandumlar aynı zamanda, Erdoğan gibi karizmatik liderlerin, demokratik prosedürleri atlatmalarını, toplumsal tartışmalardan kaçınmalarını ve dikta hâkimiyetini popüler bir şekilde yasallaştırmalarını mümkün kılan bir sistemdi. AKP'nin, özellikle de seküler muhalefet ile karşılaşmalarında öne çıkan yaygın özellikleri, politik yaratıcılık yoksunluğu ve entelektüel yoksullaştırmanın varlığı olmuştu.

Olumsuz ya da savunmacı politik misyonu yerine getirme zorunluluğu, AKP'nin, seküler kurum karşısında, özellikle de, kendisinin politik bir mevcudiyet ve ülkenin seçilmiş hükümeti olarak varlığını sürdürme konusunda, kendinden emin ve kararlı olmasını gerektirdi. AKP hükümetine karşı çok daha tehditkâr bir hamleyi ima eden askeriyenin muhtırasına¹⁷, emsalsiz bir kararlılık içerisinde, “demokratik anayasal bir devlette, genelkurmay başkanlığı gibi başbakanlık makamından sonra gelen bir kurumun herhangi bir konuda ya da durumda hükümete karşı gelecek ifadeler kullanmasının akla hayale gelmez bir şey olduğunu” açıklayan yazılı bir ifade ile yanıt verdi. Kapatma davasına, kasıtlı olarak “savunma” yerine “yanıt” başlığı verilmiş bir belge ile karşılık verdi. AKP'nin “yanıt” tonu aynı şekilde iddialı ve kendinden emindi. Savcıyı, ithamnameyi

16-AKP'nin 2002 seçim bildirisinde, referandum katılımcı demokrasiyi cesaretlendirme mekanizması olarak resmedildi. Bildiri, mekanizmayı harekete geçirmesözü vermişti fakat AKP, iktidarda kaldığı zaman boyunca hiçbir zaman buna teşebbüs etmedi.

17-27 Nisan 2007 yılında, AKP'nin ikinci adamı Abdullah Gül'ün tek aday olduğu Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, parlamentodaki birinci seçim turunun birkaç saat sonrasında, Genelkurmay Başkanlığı'nın web sitesinde yayınlanan bir ifade, askeriyenin, sekülerizmin en büyük savunucusu olduğuna dair güvence veriyor ve 'gerektiğinde, tutumunu ve tavrını net ve açık bir şekilde ortaya koyacağını' belirtiyordu. Gül, en nihayetinde, 22 Temmuz 2007 tarihli genel seçimler sonrasında, 28 Ağustos 2007'de, Cumhuriyet'in cumhurbaşkanı seçildi.

hazırlarken özensiz davranmakla ve “bilimsel yaşam tarzı” ya da “bilime dayalı yaşam tarzı” olarak tanımladığı sekülerizm kavramı hakkında bilgisiz olmakla suçladı. Ünlü Ergenekon soruşturması da, AKP’nin, 2008 yılının Mart ayında açılan kapatma davasına olduğu kadar 2007 baharında yapılan seçimlerin seküler kurum tarafından bozulmasına karşı verilen bir tepkiydi. Soruşturma, muhakkak “askeriyenin müdahale etmediği bir demokrasi” savunmasını gerektirmekteydi fakat henüz, Türkiye’de kurulacak liberal demokratik bir düzenin başlangıcına işaret ettiği söylenemezdi. AKP lideri Başbakan Erdoğan, kati bir tutum ile Türkiye’deki kanun ve düzeni ve demokratik prosedürleri bozan “çetelere” karşı savaşma niyetini, başkanlık seçimlerinin neticelendirilmesinde yaşanan başarısızlığın sonrasında ve 2007 Temmuz seçim koşusunda açıklayacaktı. O andan itibaren, soruşturma, AKP hükümetine karşı darbe yapmak için uygun bir ortam hazırlamak üzere komplo kurdukları iddia edilen gazeteciler, politikacılar, yargıçlar, suçlular ve emekli generallerden oluşan bir şebekeyi afişe etti. Bu esnada, darbe planlarını içeren ve askeriyenin, adli sistemin, askeriyenin emirlerine uymasını sağlamak için sarf ettiği çabaları ortaya koyan belgeler basına sızdı¹⁸ ve insanların, savcı tarafından işleme konulan kapatma davasının yasal değil de politik bir girişim olduğunu düşünmelerine neden oldu.

Son söz

AKP’nin varlığını sürdürme mücadelesini, Türkiye’deki demokratikleşme ile ilişkilendirme eğilimi var. Bu eğilim özellikle de, kurumun ve AKP’nin doğrudan çatışma içerisinde bulunduğu cumhurbaşkanlığı ve genel seçimler sürecinde baskındı. AKP’nin yasal bir parti ve ülkenin seçimle iktidara gelen

18-Örneğin, Anayasa Mahkemesi Asbaşkanı Osman Paksüt ile Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ’un, AKP’ye karşı kapatma davası açılmasından hemen sonra yaptıkları gizli görüşme medyaya sızdırılmıştı.

hükümeti olarak varlığını sürdürme mücadelesinin kendisinin demokratik olduğu bir gerçektir fakat bu demokratik mücadeleyi, Türkiye'deki demokratikleştirme ile birbirine karıştırmak yanıltıcı olacaktır. Bu durum, AKP'nin, olumsuz ya da savunmacı olarak tanımladığım iktidar oryantasyonunda etkili olan motivasyonunu dikkate aldığımızda özellikle göze çarpar. AKP, bu motivasyon ile seçmelerine ya da genel olarak Türk halkına, liberal demokrasi yönünde rehberlik yapamaz, bunun yerine, toplumun seküler ve muhafazakar kesimlerinde çoktan var olan iktidar oryantasyonlarını pekiştirir.

Liberal demokratik bir devletin çatısı altında, seküler ve muhafazakar kesimlerin barışçıl bir şekilde varolmasını savunan alternatif politikaların yokluğunda, her iki kesim de varlığını sürdürme koşulunu giderek daha artan bir şekilde iktidara tutunma tavrı ile ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla, AKP'nin seçmenleri, varlıklarını sürdürme koşullarını, AKP'nin iktidardaki varlığını sürdürmesi ile ilişkilendirirken ve giderek AKP'ye karşı demokratik bir perspektiften yöneltilen iyi niyetli eleştirilere daha da tahammülsüz bir tavır benimserken, seküler taraf, muhafazâkar insanları şeytanlaştırarak bu ister demokratikleşme ve sivilleştirme ister kamu alanlarını muhafazakârlara açma şeklinde olsun, her türlü iktidar paylaşımını reddetmektedir. Sonuç olarak, seküler kurum ve AKP arasındaki çatışma ne kadar heyecan verici olursa olsun, bu şekilde, Türkiye politik zemini, en azından liberal dönüşüm ihtimalleri çerçevesinde değerlendirildiğinde verimsiz bir toprak görüntüsü vermektedir.

Referanslar

- Akgüneş, G. (2005) “Baroda Eşarp Krizi”, *Milliyet*, 6 May.
- Becerikli, U. (2005) “Yargıtay Hâkimi Türbanlı Sanığı Salondan Çıkardı”, *Sabah*, 7 November.
- Bila, F. (2007) “Orgeneral Buyukanıt: Adımlar Eşzamanlı Atılmalı”, *Milliyet*, 7 January.
- Çınar, M. (1997) “Rebuilding the Center: Mission Impossible”, *Private View*, 1/2: 72-8.
- (2002) “From Shadow-Boxing to Critical Understanding: Some Theoretical Notes on Islamism as a ‘Political Question’”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 31:35-57.
- (2003) “AK Parti: Yenilikçi Gündem Küreselleşmeye Mi İhale Edildi?”, *Görüş*, 54: 46-53.
- (2006) “Turkey’s Transformation under the AKP Rule”, *Muslim World*, 96/3: 469-86.
- Cizre, Ü. (1997) “Anatomy of the Military’s Political Autonomy”, *Comparative Politics*, 29(2): 151-66.
- (2000) “Politics and the Military in Turkey into the 21st Century”, European University Institute Working Papers, RSC 2000/24.
- (2008a) “The Justice and Development Party and the Military: Recreating the Past after Reforming it” pp. 132-171, in Ü. Cizre (ed.) *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, London: Routledge.
- (2008b) “The Turkish Military”, in R. Kasaba, *The Cambridge History of Turkey*, vol. 4: *Turkey in the Modern World*, Cambridge: Cambridge University Press.

- and Çınar, M. (2003) "Turkey 2002: Kemalism, Islamism and Politics in the Light of the February 28 Process," *South Atlantic Quarterly*, 102/2-3: 309-32.
- Çölaşan, E. (2006) "Sultanahmet Meydanı Rezaleti", *Hürriyet*, 15 September.
- Duran, B. (2008) "The Justice and Development Party's 'New Politics': Steering Toward Conservative Democracy, a Revised Islamic Agenda or Management of New Crises?" pp. 80-106, in Ü. Cizre (ed.), *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, London: Routledge.
- Erraşid, A. (2007) "AKP Arap İslamcılarında Çok Daha Uygur", *Şark ül-Asvat* (London daily), 3 September, trans.and reprinted in *Radikal*, 6 September 2007.
- Hürriyet* (2006) "Şimdi Sıra Sosyal Restorasyonda", 11 October.
- (2007) "Baykal'dan Din Devleti Resti", 13 December.
- (2008a) "Cumhuriyet'in Başkentine Kompleksleri Var", 14 January.
- (2008b) "Islak Mendilde Alkol Polemiği", 3 October.
- Miliband, D. (2008) "Laikliği Koruyacak Yeni Bir Anayasal Çerçeve", *Milliyet*, 24 May.
- Milliyet* (1998) "Laiklik Korkuyla Korunmaz", 2 July.
- (2008a) "Yılmaz: Tehlike Büyük", 19 June.
- (2008b) "İrticai Faaliyet Sürüyor", 5 April.
- Poyrazlar, E. (2007) "Stratejisi İslamlaştırmak", *Cumhuriyet*, 5 October.
- Radikal* (1998) "Yılmaz'dan Askere Sınır", 11 July.
- (2005) "AKP Üniversiteye Çok Öfkeli", 15 June.
- (2006) "Turban Mağduru Koca", 24 February.
- (2007a) "Demokrasi ve Laikliğin Garantisi AB'dir", 19 September.
- (2007b) "Genelkurmay'dan Kurumsal Tepki", 2 March.
- (2007c) "Askerin Medya Notları", 8 March.
- (2007d) "Al Sana 'Sivil' Toplum", 17 February.
- (2007e) "Emekli Paşaların Kurtlarla Dansı", 18 March.
- (2008a) "AKP'nin Yabancı Oyuncusu Sahaya indi", 6 May.
- (2008b) "Baykal: Karşılıklı Anlaşma Şerefsizlikse", 9 January.

- (2008c) “Baykal: Yeni Bir Anayasa İçin İdamı Göze Almak Gerekir”, 7 February.
- Sayyid, B. (1997) *A Fundamental Fear: Eurocentricism and Emergence of Islamism*, London: Zed Books.
- Shadid, A. (2002) *Legacy of the Prophet: Despots, Democrats, and the New Politics of Islam*, Boulder, CO: Westview.
- Stone, J. R. (1996) *Latin for Illiterati*, New York: Routledge.
- Taraf (2008) “TSK’nın Acil Eylem Planı”, 20 June.
- Taşgetiren, A. (2001) “Ankara’da Yenilikçiler”, *Yeni Şafak*, 19 July.
- Wickham, C. R. (2004) “The Path to Moderation: Strategy and Learning in the Formation of Egypt’s Wasat Party”, *Comparative Politics*, 36/2: 205-28.
- Yeni Yüzyıl (1998) “İrtica Kendini Gizledi”, *Yeni Yüzyıl*, 22 July.

2-DEMOKRATİKLEŞME, ÇATIŞAN ANLATILAR VE İSLAMİ MUHAFAZAKÂR AKTÖRLER İLE LAİKLİK YANLISI AKTÖRLER ARASINDA “İKİZ HOŞGÖRÜ”

Murat Somer¹

Giriş

2007 yılında Türkiye'nin 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesinin hemen öncesinde meydana gelen çekişmelerle başlayan üç yıllık süreç, Türkiye demokrasisi açısından çok önemliydi. Laiklik yanlıları ile hükümet karşıtlarının birlikte düzenlediği mitingler, (önceki) İslamcı partilerden doğan ve demokratik olarak seçilen hükümete karşı verilen bir e-muhtıra, iktidar partisine karşı “laiklik karşıtı” eylemleri dolaısıyla Anayasa Mahkemesinde kapatma davasının açılması; yerel ve uluslararası medyada karşıtların kendilerini demokrasinin veya laikliğin savunucuları olarak sundukları çetin mücadeleler, başbakanın ülkenin en büyük özellikle de laiklik yanlısı medya

1-Bu bölümdeki temel fikirler 6 Kasım 2008 yılında Ghent Üniversitesinde bir konferansta sunulmuştur. Yazar, Kanada, Montreal'de bulunan Uluslararası Kalkınma Araştırmaları Merkezi'ne (IDRC) mali desteği için ve Hande Özhabeşe araştırmada yardımcı olduğu için teşekkür eder.

grubuna karşı halka yaptığı boykot çağrıları; hükümeti devirmek için komplo tezgâhlamak dâhil olmak üzere çeşitli suçlamalarla emekli askeri yetkililerle birlikte bazı laiklik yanlısı entelektüellerin tutuklanması, bu üç yıl boyunca Türkiye siyasetinde ortaya çıkan bazı gerilim ve ayak oyunlarına örnek olarak verilebilir.

Bu sosyal ve siyasal krizler ve ihtilaflar açık bir paradoksu göstermektedir, zira Türkiye demokrasisi birçok açıdan son on yılda önemli ilerlemeler kaydetti. 1990lı yılların sonlarında, Reformcu Türk İslamcılar, iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) tarafından temsil edilen “muhafazakâr demokratik” bir güce dönüştü. Bu durum, AKP’nin, demokratik reformlar ve AB üyeliği adına laik aydınların önde gelen bir kesiminin desteğini almasını sağladı.² 2001’den beri sağlanan siyasi istikrar, ekonomik büyüme ve yasal-kurumsal reformlar bir araya gelerek 1960 yılından beri demokrasi adına demokratikleşmenin önünü kesmiş olan askeri vesayeti geriletmiş, sivil siyasi aktörlerin özerkliğini genişletmiştir. (Heper ve Keyman, 1998; Cizre, 2004; Özbudun, 2007). Örneğin, AKP hükümeti 2007 yılındaki e-muhtıraya açıkça karşı çıkmış ve daha sonra emekli askeri yetkililer hakkında hükümete karşı darbe girişiminde bulunmak iddiasıyla kovuşturma başlatılmıştır; her iki olay da Türkiye tarihinde ilktir. Yasal-kurumsal reformlar, askerin hesap verme sorumluluğunun yanı sıra daha şeffaf ve daha sorumlu bir hükümet için de güçlü bir zemin ortaya çıkarmıştır. Aktörler tarafından tam anlamıyla normatif olarak kabul görmese de, söz konusu reformlar aynı zamanda sosyo-ekonomik ve siyasi alanda çoğulculuğu *de facto* olarak geliştirmiştir. AB’ye katılım müzakereleri 2005 yılında başladı.

Fakat bu demokratikleşme adımlarının, sosyal ve siyasi aktörleri, demokratik kurumların daha fazla güçlendirilmesini ve hukukun üstünlüğünün daha da sağlamlaştırılmasını sağlayan yeni reformların arkasında duracak bir birliğe yöneltmekten ziyade söz konusu aktörlerin bölünmesine yol açtığı görülüyor.

2-Hükümet “hoşgörüsüz” bir dönemece girdiği için son yıllarda bu destek azalmıştır.

Özellikle bir tarafta kendinden menkul laiklik savunucuları ile diğer tarafta kendinden menkul demokrasi savunucuları arasındaki siyasi kutuplaşmanın –siyasi, bürokratik ve sivil toplum alanlarında– zayıflamadığı, aksine kutuplaşma seviyesinin gide-rek yoğunlaştığı görülüyor. Laiklik yanlısı aktörler, hükümetin önderlik ettiği reformlara kuşkuyla yaklaşırken, hükümetin de reform çabalarından vazgeçtiği ve muhalefeti pasivize etmek ve iktidarını pekiştirmek için “hoşgörüsüz” araçlara başvurduğu görüldü. Daha da ötesi, karşılıklı olarak birbirine güvenmeyen laiklik yanlıları ile dinci-muhafazakâr aktörler arasındaki tutarsız çatışma, görünüşte laiklik ile demokrasinin birbirine karşıt değerler olarak çatışması şeklini aldı. Bu gelişmeler büyümeyi engelledi, daha da kötüsü, çoğulcu demokrasinin istikrarını bozdu.

Aslında Türkiye siyasetinde artan bu kutuplaşma seviyesi, bir paradokstan ziyade, demokratik gelişmenin doğrusal olmamasından dolayı beklenen bir sonuç olarak görülebilir (Carothers, 2002). Demokratikleşme gelecekle ilgili tam kesinlik düzeyini zayıflatır, çünkü demokrasiler “belirsiz sonuçlar” doğurur (Przeworski, 1988). Demokratikleşme süreci, rakiplerin iktidara gelip yasalarda ve politikalarda değişiklik yapma gücünü eline alma olasılığını artırmakla, birçokları için güvensizlik hissinin artmasına dolayısıyla da kutuplaşmaya neden olabilir. Aslında AKP'nin iktidara gelmesi ve ardından gelen reformlar, demokratikleşmenin ürünleriydi; sivil politikacıların özerkliğini artırdı ve sivil politikacılara devleti ve toplumu dönüştürme konusunda fırsatlar sundu.

Bununla birlikte, kutuplaşmayı demokratikleşmenin muhtemel bir ürünü olarak tanımlamak, araştırmacıların, her bir durum için güvensizlik duygusunu ortaya çıkaran özgül nedensel mekanizmaları analiz etmesinin gerekli olmadığı anlamına gelmez. Tam tersine, demokratikleşme sürecinin devam edebilmesi için aktörlerin söz konusu bölünmeyi nasıl ortadan kaldırarak köprü oluşturabilecekleri konusunda, araştırmacıların somut politik öneri üretebilecekleri yegâne yol budur.

Bugün Türkiye’deki dinci/laik kutuplaşmasını tahrik eden çeşitli yerel ve uluslararası siyasi ve sosyo-ekonomik nedensel mekanizmalar vardır. Türkiye demokrasisinin sürekli askeri müdahaleyle karşı karşıya kalmasına ve buna açık halde olmasına ek olarak, özellikle sivil-siyasi denetim ve dengenin (kuvvetler ayrılığı) zayıflığının analiz edilmesine daha fazla ihtiyaç vardır (Somer, 2007a). Fakat bu mekanizmaların ayrıntılı olarak incelenmesi bu bölümün konusu değildir. Bundan ziyade, temel odaklanma, çatışan uç anlatıların, birçok dinci-muhafazakar ve laiklik yanlısı aktörün çıkar algılarını nasıl yönlendirdiği, sıfır-sonuç çıkar algılarını nasıl yükselttiği ve nihayetinde demokratik işbirliğini nasıl baltaladığını incelemek üzerine olacaktır.³ Bu anlatılar, laiklik ve demokrasi, Türk çağdaşlaşmasının mirası ve ülkenin dünyadaki kimliği gibi konularla ilgilidir. Bu bölümde ayrıca bu anlatıların, gelecekte uzlaşmaları olanağının olup olmadığı da tartışılacaktır.⁴

Güncel dinci-laik ayrışması

Laik ile İslami çağdaşlaşma vizyonları arasındaki dinci/laik ayrışması veya bölünmesi, en az modern Türkiye’nin bir dizi

3-Buradaki argüman demokratikleşmenin mutlak surette aktörlerin amaçları ve değerleri arasında “esaslı bir uzlaşma” gerektirdiğini iddia etmemektedir. Dinci-muhafazakar ile laiklik yanlısı anlatıların herhangi bir uzlaşması, aktörler arasında güveni artırabilecek ve aktörlerin “kurumsal uzlaşmaları” başarmak için daha kolay işbirliği yapmalarını sağlayacak bir mekanizma ortaya çıkarabilir. Farklı bir şekilde ifade edersek, çatışan anlatıların uzlaşması, aktörlerin kurumsal reformlarla karşı karşıya geldiklerinde bir birlerine “inandırıcı vaatlerde” bulunabilirler. İnanıcı vaatlerin önemi için bakınız: Kalyvas (2003) ve Mecham (2004).

4-Bölüm boyunca, bu argüman, 2006 baharından itibaren yapılan bir araştırma süresince elde edilen gözlemlerden yararlanmaktadır. Söz konusu araştırma dört “dinci-muhafazakar” (Zaman, Yeni Şafak, Milli Gazete ve Vakit) ve iki laiklik yanlısı (Milliyet ve Cumhuriyet) gazetelerinin –1996-2004 yılları arasında yaklaşık 5.000 konuyla ilgili 42.000 makale– sistematik içerik analiziyle birlikte gazete editörleri ve yazarlarla yapılan röportajlardan oluşmaktadır. İçerik analizi, demokrasi, sosyal ve siyasal çoğulculuk, milliyetçilik ve dış dünya dâhil olmak üzere 13 kategoriyle ilgili haber yorumlarını incelemiştir. Daha fazla bilgi için bakınız: Somer (2009) ve Somer ve Liaras (çıkacak, 2010) ve Yenal Bilgici, “Bencil Demokrasi” Newsweek Türkiye, 23, 14 Haziran 2009.

laikleştirici ve batılılaştırıcı kültürel ve kurumsal reformlarla kurulduğu 1920lerden ve 1930lardan beri Türkiye politikasına damga vurmuştur (Mardin, 1973, 2003; Berkes, 1998; Karpata, 2000; Tunaya, 2007). Bu dönem boyunca, liberaller, İslami muhafazakâr ve İslamcı aktörler halifeliğin ve dini yasaların kaldırılması gibi radikal değişimlere muhalefet ettiler. Mevcut ihtilafı, öncekilerden ayıran iki fark vardır. Birincisi, yasal-siyasal ve ekonomik gelişme ve dış destek (AB ile entegrasyon süreci devam ettiği ölçüde) düzeyi önceki süreçlerden daha yüksektir. İkincisi, mevcut gelişmeler, geçmişte İslamcı olanlar tarafından kurulan siyasi bir partinin iktidarında gerçekleşmektedir. İslamcılar, anti-semitik, anti-demokratik siyasi bir güç olarak görülüyordu fakat 1990ların sonlarında mantıkî bir muhasebe ile ideolojik dönüşümden geçtiler. Mevcut süreç de, İslami-muhafazakâr aktörlerin hükümette, siyasette, ekonomide ve diğer sivil toplum alanlarında tazelenmiş bir özgüven kazandığı ve kendini savunduğu bir ortamda gelişiyor. Aslında, bu durum Türkiye'nin "yeni Müslüman çoğulculuğu" olarak adlandırılabilir (Somer ve Tol, 2009). Buna karşılık, laiklik yanlısı aktörler, yalnızca siyasi ve sosyo-ekonomik anlamda değil aynı zamanda devlet ve toplum içindeki hâkim anlatılar olarak laiklik yanlısı "ana anlatılara" hâkimiyet bakımından da kendi hâkimiyetlerinden daha az emindirler.⁵ Son birkaç yılda meydana gelen bazı temel olayların kısa bir anlatımının göstereceği üzere, bu değişikliklerin sonuçları Türkiye siyasetinde son derece belirgindir.

Nisan 2007'de, iktidardaki AKP, partideki ikinci adamı ve o dönem Dış İşleri Bakanlığı yapan Abdullah Gül'ü Cumhurbaşkanı'na aday gösterdi. Bu karara karşı, laik devlet ve sivil aktörlerden büyük tepki geldi. Bunun nedeni, kısmen Abdullah Gül'ün İslamcı siyasal partilerde almış olduğu görevler ve kısmen de eşinin başörtülü –başörtü veya türban, laiklik yanlıları tarafından laiklik karşıtlığının sembolü olarak

5-"Üst anlatının" kavramsallaştırması için, bakınız Migdal (1997).

görülmektedir– olmasıydı.⁶ Bu tepkilerin ardından ordu internet üzerinden bir bildiri yayınladı ve “Laikliği korumak için” yüz binlerin katıldığı kitlesel “cumhuriyet” mitingleri gerçekleşti. Hükümet erken seçim kararı alıp seçimlerden de büyük zaferle çıktı ve beklediği gibi Abdullah Gül de cumhurbaşkanı seçildi.⁷ Seçim zaferinin ardından uzlaşmacı bir konuşma yapan Başbakan Erdoğan, hükümetinin ister laik ister dinci olsun, bütün Türk vatandaşlarını kucaklayacağını vaat etti.

Bununla birlikte kısa bir süre sonra parti, üniversitelerde türban giyilmesini yasaklayan kısıtlamaları kaldırmak için anayasa değişikliğine gitti (meclisteki partilerden ikisinin desteğiyle). Ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Anayasa Mahkemesine başvurdu. Anayasa Mahkemesi, Anayasada yer verildiği üzere, laiklik ilkesinin ihlal edildiği gerekçesiyle değişikliği iptal etti. Yargıtay Başsavcısı, “laiklik karşıtı eylemlerin odağı” olmak iddiasıyla parti hakkında kapatma davası açtı. 2008 yılında, Anayasa Mahkemesi –bir oy farkla– partinin kapatılmamasına fakat parti üyelerinin bazı eylemlerinin ve açıklamalarının laiklik ilkesinin ihlal edilmesi olarak görüldüğünden uyarılmasına ve hazine yardımının bir kısmının kesilmesine karar verdi.

Türkiye’nin AB ile ilişkileriyle ilgisi olmayan sorunların yanı sıra söz konusu siyasi kutuplaşma yasal-siyasal reformların yavaşlamasına neden oldu. Geçen on yıl boyunca sayısız anayasal reformları destekleyen CHP artık AKP’nin mevcut durumda zayıflayan çabalarını desteklemeyi reddediyordu.⁸ 2000 yılında özgürlük sıralamasında 9. sırada iken Türkiye’yi 6. sıraya çıkaran bir dizi temel reformlarla geçen bir dönemin ardından,

6-Başkalarının yanı sıra, “Türkiye’nin Dış İşleri Bakanı Gül, Cumhurbaşkanlığına aday gösterildiğinde, Laiklik ilkelerine bağlı kalacağını taahhüt etti”. The International Herald Tribune, Monday, 13 Ağustos 2007.

7-Erken seçimden önce Gül’ün Parlamento tarafından seçilmesi, Ana muhalefet partisi tarafından Anayasa Mahkemesine götürüldü ve seçim, usul nedeniyle iptal edildi.

8-Diğer bir çekişmeli konu Anayasa’da Kürtlerin haklarının ve Türklük tanımının ne şekilde yer alacağıdır.

2008 yılı AB Parlamentosu Raporunda reformların yavaşlamasıyla geçen üçüncü yıl olarak kaydedildi.⁹

Siyasi partiler arasındaki çelişkiler, aydınlar arasındaki kutuplaşmayla birlikte yürüdü. Hükümet destekçileri ile hükümetin gizli bir İslami ajandası olduğunu düşünen kuşkucular arasında ateşli “medya savaşları” meydana geldi. Doğan medya grubunun gazeteleri, Almanya’da yolsuzluktan mahkûm olan bir Türk-İslam yardım derneğiyle Türk hükümeti arasında bağlantı olduğu yönünde tartışmalı haberler yayınlayınca, Başbakan Erdoğan, kendi destekçilerini, laiklik yanlısı Doğan medya grubunu boykot etmeye çağırdı. Çok geçmeden Maliye Bakanlığı, Doğan Grubunu vergi kaçırmaktan cezalandırarak 500 milyon doları aşan bir ceza kesti.¹⁰

İddia edilen “Ergenekon” soruşturması ve devlet aygıtları içinde özellikle de güvenlik güçleri içinde yasadışı unsurlara karşı açılan davalarda görüldüğü gibi, bu savaşlar, demokratikleşme konusundaki hayati girişimlerin desteklenmesi konusunda da kamu desteğini böldü.¹¹ CHP ve laiklik yanlısı işveren ve işçi sendikaları gibi laiklik yanlısı siyasi ve sivil toplum aktörleri, 1996-97 yıllarında Türkiye’nin “derin devleti” olarak adlandırılan yapıya karşı benzer girişimleri desteklemişti.¹² Fakat bu kez, bunlardan bir kısmı, hükümetin bu girişimleri, laik muhalefeti pasivize etmek üzere kullanabileceğinden korktuğu için destek konusunda bir bölünme yaşandı. Ergenekon soruşturmaları bazıları tarafından, AKP’nin kapatılması girişimine karşı hükümetin bir intikamı veya devleti kuruluş temellerinden uzaklaştırmayı hedefleyen uzun vadeli bir stratejinin bir parçası

9-Freedom House’dan (Özgürlük Evi), Washington, DC. alınmıştır.

10-Tülin Daloğlu, The Washington Times, 4 Mart 2009; Selçuk Gökölük, Reuters, 19 Şubat 2009; Andrew Higgings, The Wall Street Journal, 23 Şubat 2009.

11-Daniel Steinvorth, Der Spiegel, 26 Ocak 2009; Sarah Rainsford, BBC News, 23 Ekim 2008.

12-Stephen Kinzer “Türkiye’de Polis, Siyasetçiler ve Suçlular Arasında Yeni Bağlantı Suçlamaları”; The New York Times, 31 Aralık 1996.

olarak, laiklik yanlısı orduyu ve diğer laiklik yanlısı aktörleri zayıflatma girişimi olarak değerlendirildi.¹³

Demokratikleşmenin, dinci/laik çatışmasının kurbanı olduğuna dair kesin bir işaret, medyanın özgürlük seviyesindeki çürümedir.¹⁴ Bir insan hakları gözlemcisine göre, düşünce “suçu” nedeniyle yargılanan “gazeteci, yazar, politikacı ve çocuk” sayısı 2007 yılında 254 iken 2008 yılında bu sayı 435’e yani neredeyse iki katına çıktı.¹⁵ Her ne kadar bu yargılamaların birçoğu beraatla sonuçlansa da, bu yargılamalar düşünce ve ifade özgürlüğü ortamını ciddi bir biçimde kısıtladı. Richard Dawkins’in Tanrı Yanılgısı adlı eserini Türkçe yayınlayan yayıncının yanı sıra bir romancı da dini duyguları aşağılamaktan dolayı yargılananlar arasında yer aldı.¹⁶ Hükümet bizzat bu davaların açılmasında doğrudan rol oynamasa da –birçok dava radikal dinciler veya milliyetçiler tarafından açıldı– fakat ne bu davalara karşı çıktı ne de düşünce özgürlüğünü korumak için somut adımlar attı.

Bir devlet kuruluşu olan TÜBİTAK tarafından çıkarılan popüler bilim dergisi, Darwin’in iki yüzüncü doğum yıl dönümünde Darwin’i anmak üzere bir sayı çıkarma kararını iptal edince, birçok laiklik yanlısı aktör bunu İslamcılığın tırmandırılmasının bir başka örneği olarak değerlendirdi.¹⁷ Buna karşın, dinci-muhafazakar aktörler, bilim, din ve yaradılış üzerine bir toplumsal tartışma başlatarak “pozitivist laikliği” dine karşı düşmanlıkla suçladılar. Söz konusu aktörler, ayrıca laiklik

13-Başkalarının yanı sıra Sarah Rainsford, BBC News, 23 Ekim 2008.

14-Freedom House, “ifade özgürlüğünün gelişmesine dönük reform çabalarının, 2007 yılında durma noktasına geldiğini”, puan olarak 2005’te 48 iken 2008’de 51 oldu (0-100 arası olarak kullanılan ölçekte, 0 en iyi ölçüdür).

15-BİANET, “Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı” Medya Gözlemleri Raporu.

16-Allah’ın Kızları, Nedim Gürsel. Bakınız International Freedom of Expression Exchange, IPA –IFEX–Cenova, Toronto, 9 Mart 2009.

17-Abbott, Allison (2009) “Türk Bilim adamları Darwin’in sansürlenmesi gerektiğini ileri sürüyor” Nature, 10 Mart 2009’da <http://www.nature.com/news/2009/090310/full/news.2009.150.html> adresinde yayınlandı (10 Mart 2009’da erişim sağlandı).

yanlısı bireylerin dinci-muhafazakarların baskılarına maruz kalmasını belgeleyen ve geniş anlamda yer bulan nitelikli bir araştırmayı kınadılar.¹⁸ Araştırma, dini toplulukların veya cemaatlerin toplumda ve siyasette giderek artan etkisini göstermesi bakımından hayati önem taşıyordu (Toprak ve diğerleri, 2008). AKP hükümeti agresif bir biçimde “İslamlaştırma” faaliyetinin varlığını inkar ederken, bu algı toplum kesimlerinin büyük çoğunluğu tarafından paylaşılıyordu. Yapılan bir anketin katılımcılarından yüzde 32.6’sı son on-on beş yılda Şeriatla yönetilen bir devleti ve sosyal sistemi isteyen kişi sayısında artış olduğuna inanıyordu (Çarkoğlu ve Toprak, 2006).¹⁹ Aynı şekilde, birçok laiklik yanlısı aktörün, eğitim, hükümet ve diğer kurumsal alanlarda dindar bireylerin dışlandığını gösteren araştırmaları inkar etmeye eğilimli olduğunu da kaydetmek gerekir (Özdalga, 2003; Bayramoğlu, 2006). Sosyal ve siyasi gerçekliğe ilişkin olarak kendi yorumuna gölge düşürücü herhangi bir bilgiyi inkar eğilimi, her iki tarafta da hâkimdir ve bu yaklaşım, sosyal ve siyasi kutuplaşmanın hem nedeni hem de sonucu olarak görülebilir.

Değerler ve Türkiye'nin Demokratikleşmesi

Türkiye demokrasisinin mevcut sorunları, iktidar, statü ve zenginlik gibi maddi çıkarlar nedeniyle laik ve dinci elitler arasındaki mücadeleler etrafında dönen önemli boyutlara sahiptir. Yeni ortaya çıkan dinci-muhafazakar “karşı-elit”, devlet, iş ve aydın tabakası içerisindeki laiklik yanlısı elitlerin gücüne bir

18-Bakınız: “Araştırma: Laik Türkler Ayrımcılık ve Baskıyla Karşı Karşıya” International Herald Tribune, 26 Şubat 2009; Binnaz Toprak, “Eleştiri sınırlarını aşıp kampanyaya çevirdiler” Milliyet, 20 Ocak 2009; Ekrem Dumanlı, “Medya Ayak Uydurunca” Zaman, 9 Eylül 2008; Ayşe Böhürler, “Türkiye’de Farklı Olmak” Yeni Şafak, 20 Aralık 2008; Fatih Vural, “(Elif Şafak) Binnaz Toprak’a tepki gösterdi: İnsanları kalıba sokamazsınız” Zaman, 19 Şubat 2009.

19-Rakamlar, bu süre boyunca şeriat isteyen insanların sayısında düşüş olduğunu göstermektedir. Bütün rakamlar 2006 yılı için geçerlidir. Ayrıca bakınız: Tarhan Erdem, “Sorunumuz Andıç mı?”, Radikal, 15 Haziran 2009.

süredir meydan okuyor (Heper, 1997; Göle, 1997a). Bununla birlikte, ayrışma basit bir iktidar ve zenginlik mücadelesine de indirgenemez. Yapılan toplumsal tartışmalar etraflıca incelendiğinde, konunun temel bir ideolojik boyutunun olduğu da görülmektedir.²⁰ Dinci/laik ayrışması aynı zamanda çatışan anlatılar arasındaki bölünmedir. Çatışan anlatılar kısmen dinin devlet ve toplum içindeki rolü, sosyal çoğulculuk ve kadın hakları, ideal bir çağdaşlaşmanın yapısı ve arzu edilirliliği ve ülkenin dünyadaki kimliği gibi sorunlarla ilgili çatışan değerleri ve inançları yansıtmaktadır.

Dinci ve kültürel laiklik yanlısı aktörlerin öne sürdüğü zıt anlatılardan doğan normatif çatışmalar, paylaşımsal ve diğer çelişkileri, sıfır-sonuç bölünmelere dönüştürmekte bu da demokratik kurumları uzlaştırmayı zorlaştırmaktadır. Maddi çelişkileri, kimlik çelişkileri gibi görünen çelişkilere dönüştürmektedir. Yurt çapındaki bir ekonomik kriz bile bazı elitler tarafından rakip elitleri tasfiye etmenin bir fırsatı olarak görülebilmektedir.²¹ Çatışmalar, dolayısıyla, demokrasiyi daha fazla güçlendirecek reformlar üzerinde sosyal ve siyasal bir uzlaşmanın ortaya çıkmasını baltalamaktadır. Bu yüzden de demokrasinin kalitesi ve güçlendirilmesi, sadece maddi çıkarlar temelinde paylaşımsal çarpışmaların çözümünü ve işbirliğini değil aynı zamanda çatışan anlatılar arasında da bir derece uzlaşmayı da gerektirmez.

Mevcut araştırma ve siyasi analizler söz konusu ayrışmanın karmaşıklığını yeterince kavrayamamaktadır. Araştırmanın bir bölümü Türkiye’de İslami hareketin sosyal ve ideolojik dönüşümü üzerine odaklanmakta ve değiştirici, çağdaşlaştırıcı yapısını başarılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu araştırmanın bütünü, ister istemez veya kaçınılmaz olarak demokrasiye katkıda bulunan “moderniteyi yerelleştiren” bütün yerli hareketleri incelemeye çalışır (Göle, 1997b; Yavuz,

20-Yukarıda Not:3’e bakınız.

21-Murat Yalnız ve Metin Under, “Paranın Dini”, Newsweek Türkiye, 21 Ocak 2008.

2003; Özdalga, 2006).²² Basın da ekonomik modernleşmeyi demokratikleşmeyle eşdeğer olarak işlemekte ve dinci-laik arasındaki bölünme politikalarını paylaşım üzerindeki sınıf savaşımı olarak değerlendirme eğilimindedir.²³

Fakat sınıf-temelli paylaşımsal çıkarları yansıtmak şöyle dursun, İslamcı siyasal partilerin, normalde paylaşımsal çıkarları çatışması beklenen gruplardan oluşan sınıflar arası koalisyonlar oluşturduğu ileri sürülmektedir (Öniş, 1997). Laiklik yanlılarının hassasiyetlerinin zenginlik, kentli arkaplan ve eğitim ile pozitif bir biçimde ilişkili iken dinciliğin ise negatif bir ilişki içinde olduğu doğrudur (Çarkoğlu ve Toprak, 2006; Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2007). Bununla birlikte, sınıf ve laik-dinci ayrışması kümülatif hale gelmedikçe yani laik-dinci ayrışması, zengin/fakir, kent/kırsal veya eğitilmiş/düşük eğitilmiş arasındaki sosyo-ekonomik bölünmelerle üst üste gelmedikçe, biri diğerine indirgenemez. Ayrıca, çatışan tarafların gerçekte para ve statüden ziyade çoğunlukla değerlerle ilgili tartıştıkları görmezden gelinemez. Bir benzetme yapacak olursak, etnik çelişkilerin büyük çoğunluğu, örneğin İrlanda sorununun olduğu gibi, önemli bir sosyal sınıf boyutuna sahiptir fakat bu, durumu açıklarken etnik kimliği görmezden gelebileceğimiz anlamına gelmez.

Siyasal ve ekonomik fırsatlara uyumun olasılıklı yapısı, beraberindeki ideolojik evrim yoluyla tedricen ve otomatik olarak demokratikleşmeyi geliştirecektir. Aslında, bu fırsatlar demokratikleşme için önemli bir potansiyel sağlarken, elit bölünmeler ve ideolojik çatışmalar, demokrasinin sağlamlaşmasını engelleyebilir.

Buna karşın, demokratik sağlamlaşmayı ve elit bölünmeleri sorunsallaştıran araştırmalar, bir yandan Türkiye'nin güçlü devlet eliti üzerine diğer yandan siyasal elit ile sosyal-siyasal

22-Ayrıca Zaman çevrimiçine bakınız, "Türkiye Muhafazakarlaşmıyor; Aksine Modernleşiyor, Batılılaşıyor", Zaman, 19 Eylül 2008.

23-Bakınız: Sabrina Tavernise, "In Turkey, Is Tension about Religion? Class Rivalry of Both?" New York Times, 19 Şubat 2008. Daha nitelikli ve ayrıntılı akademik açıklamalar için bakınız Gülalp (2001), White (2002).

hareketler üzerine odaklanmaktadır (Heper ve Keyman, 1998; Özbudun, 2000). 2000lerde, bu sınıflandırma yeterli değildir. Dinci/laik bölünmesi, başka alanlarda bölünmelere doğru genişlemiştir. Eski İslamcılar ve dinci muhafazakârlar, örneğin şimdi devletin ve siyasal elitin (ve zengin, kentli ve eğitilmiş kesimlerin) bir parçası haline geldiler. Dolayısıyla yeni sınıflandırmalara ihtiyaç vardır (Somer, 2007b; Öniş, 2009).

Laiklik yanlısı ve dinci anlatılar

Yıllar boyunca laiklik yanlısı ve dinci medyanın içerikleri ve siyasal aktörlerin retoriklerinin yanı sıra sosyal ve siyasal aktörlerle yapılan röportajlar kapsamlı bir biçimde incelendiğinde, siyasal çatlakların temelinde iki karşıt anlatının uç yorumlarının yattığı görülmektedir.²⁴ Her ne kadar söz konusu anlatıların sistematik bir kavramsallaştırmasını burada yapmak mümkün değilse de, kısa bir irdeleme faydalı olabilir. İleriki tartışmaya temel oluşturması bakımından burada söz konusu anlatıların üç bileşeni ele alınacaktır: Laiklik ve demokrasi, laik Türkiye çağdaşlaşmasının mirası ve bu ikisi kadar olmasa da ülkenin dünyadaki kimliği sorunu.

Birincisi, laiklik yanlısı anlatı, *cumhuriyetçi anlatı* olarak adlandırılabilir. Bu anlatı, yakın zamana kadar, en azından devlet ve ana akım elitler adına, “Üstanlatı” olarak ileri sürülebilir. Yukarıda belirtilen üç bileşen bakımından bu anlatı şöyle özetlenebilir: (1a) Laiklik, demokrasi ve çağdaşlaşma için şarttır; (1b) İslam’dan esinlenen ideolojiler, örneğin İslamcılık çağdaşlaşmaya ve demokrasiye engeldir; (2) Türkiye’nin laik çağdaşlaşması, siyasal, ekonomik ve sosyal-kültürel gelişmeyle demokrasiyi mümkün hale getirir ve (3) Türkiye’nin yüzünün Batıya ve AB’ye dönük olması, genel olarak Müslüman ülkelerle ve özellikle de Orta Doğu ülkeleriyle giderek güçlenen siyasal ve

24-Yukarıdaki Not:3’e bakınız.

sosyo-ekonomik bağlarıyla tutarsızlık göstermektedir. Bunlar birbirini karşılıklı olarak dışlayan hedeflerdir ve uzun vadede birlikte sürdürülemez.²⁵

Yukarıdaki madde (2) ile ilgili olarak, dinci aktörler uzun süredir Türk laik çağdaşlaşmasının, özellikle “periferide” yani İstanbul ve Ankara gibi başlıca kent merkezlerinin dışında ve özellikle kırsal kesimlerde sosyo-ekonomik gelişmeye dönüşmediğini ileri sürmektedirler. İkinci bir iddia, daha duygusal bir güce sahiptir, çünkü halkın özel kimlikleriyle ilgilidir. Dinci aktörler, laik çağdaşlaşmanın Türkleri kendi tarihine ve geleneğine yabancılaştırdığını ve halkın özel ve sosyal yaşamlarında ahlaki bir boşluğa veya değerlerinin zarar görmesine yol açtığını iddia etmektedirler. Bu sorun, yakın zamanda Şerif Mardin tarafından da dile getirilmiştir. Cumhuriyet ideolojisinde normatif ve estetik eksikliğe işaret eden Mardin, “cumhuriyetçi öğretilerin”, “iyi ve güzel” konusunda yeni kolektif değerler üretmek için yeterince çaba göstermediğini ve bunun da imam ve cami ile “kıyaslandığında” “cumhuriyetin öğretmenini ve okulunu” zayıf bıraktığını ileri sürmüştür.²⁶ Başbakan Erdoğan, “Biz batının bilimini almadık, değerlerimizle çelişen ahlaksızlıklarını aldık” diyerek bu görüşe katıldığını göstermiştir.²⁷

Yukarıdaki madde (3) ile ilgili olarak, dinci aktörler, Türkiye'nin Osmanlı geçmişini daha fazla kucaklaması ve İslam dünyasında özellikle de Orta Doğuda “yakın ülkelerdeki” potansiyel rollerine sahip çıkması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bunun, Körfez bölgesinden sermaye çekmek (batı sermayesine karşı bir alternatif olarak) suretiyle ekonomik açıdan Türkiye'nin gelişimi açısından faydalı olacağı ileri sürülmektedir. Politik açıdan da, dinci aktörler, Türkiye'nin, görece gelişmiş ekonomisi ve

25-Başkalarının yanı sıra, Türker Alkan, “Türkiye'nin Bölgesel Liderliği”, Radikal, 3 Mart 2009.

26-Ruşen Çakır, Şerif Mardin ile Röportaj “Öğretmene kaybettiren küçük bir eksiklik”, Radikal, 25 Mayıs 2008.

27-“Erdoğan: Batının ahlaksızlıklarını aldık”, Milliyet, 24 Ocak 2008. <http://milliyet.com.tr/2008/01/24/son/sonsiy18.asp>.

idari yönetimini, Osmanlı mirasını, İslam dünyasıyla kültürel bağlarını ve stratejik coğrafyasını kullanarak bölgede oynatabileceği liderlik rolüne vurgu yapmaktadırlar.

Yukarıdaki madde (1a) ve (1b) ile ilgili olarak, dinci aktörler uzun süredir Türk laikliğini, “din karşıtı” ve “antidemokratik” olmakla eleştirmektedirler. 1980lerde ve 1990larda, liberal Türk entelektüelleri özellikle de laiklik eğilimli aydınlar, laikliğin demokrasi bakımından önemini kabul ediyorlardı fakat Türkiye’deki laikliğin otoriter veya antidemokratik yönlerini eleştirdiler. Eleştirilen yönler, örneğin devletin din işlerine müdahil olması –bu da devletin diğer dinlere ve İslam’ın farklı yorumlarına karşı tarafsızlığını ortadan kaldırmaktadır– laikliğin bir yaşam tarzı olarak anlaşılması, İslami başörtü veya türban üzerindeki yasak ve özel okullarda dini eğitimin yasak olmasıdır (Erdoğan, 1990). Bu eleştiriler aynı zamanda İslamcılar ve İslamcı-muhafazakâr aktörler tarafından da kabul ediliyordu; söz konusu aktörler ayrıca “çoklu modernitelerin” dini yorumlarının mümkün olduğunu da ekliyorlardı.

Bununla birlikte, otoriter laikliğin reddedilmesi ve “demokratik laikliğin” savunulmasının bir aşama daha ileri götürüldüğü gözlemlenmektedir. Tartışma, (1a) maddesinde belirtilenin aksine “laiklik demokrasi için gerekli değildir” tartışmasına dönüşür.²⁸ Dinci-muhafazakâr medyada, laiklikle ilgili içeriğe sahip tartışmaların ezici çoğunluğu, Türk laikliğinin yol açtığı sorunlar üzerine odaklanmaktadır. Analiz edilen dinci gazetelerin içeriğinde, “laiklik olmadan da demokrasi olur” argümanı, liberal demokrasi üzerine yapılan tartışma bağlamında 14 kez ve laiklik tartışması bağlamında ise 50 kez desteklenmiştir. Laiklik genel olarak 290 kez yasakçı, zorba, ideolojik laiklik, müdahaleci ve İslam düşmanı gibi negatif kavramlarla tartışılmıştır. “Din, sosyal alanda daha etkili olmalıdır” fikrine de büyük destek olduğu görülmüştür (Somer, 2009).

28-Bakınız: Bir araştırma kapsamında, Murat Somer, “Demokrasi-Laiklik İlişkisi Yeniden Değerlendiriliyor”, Today’s Zaman, 25 Ocak, 2009.

İkiz Hoşgörü, Laiklik ve Demokratikleşme

Stepan (2000, 2005), birincisi, birçok laik devletin veya laikliği benimsemiş rejimin, demokratik olmadığını ve ikinci olarak da ileri demokrasilerin, devlet ile din arasındaki ilişkileri düzenlemek için çeşitli farklı kurumsal düzenlemelere (yani bu düzenlemeler, basit ve dar devlet ile dinin katı bir şekilde birbirinden ayrılması tanımına uymamaktadır) sahip olduğunu gözlemlemektedir. Aslında, Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi devlet ile dinin katı bir biçimde birbirinden ayrılması demokrasilerde istisnadır ve daha fazla gelişmiş demokrasiler gerçekte “dine daha fazla müdahil” olmaktadır (Fox ve Sandler, 2005; Fox, 2008). Stephan, dolayısıyla, birinci olarak laikliğin demokrasi için şart olmadığı ve ikinci olarak da demokrasiyi mümkün kılan şeyin devlet ile din işlerinin birbirinden ayrılması değil, siyasal kurumlar ile dini kurumlar arasında “ikiz hoşgörünün” varlığı olduğu sonucuna varıyor.

Stepan ikiz hoşgörüyü üç özgürlük açısından tanımlıyor: (i) seçilmiş hükümetlerin, dini kurumların “anayasal olarak imtiyazlı” herhangi bir etkisinden bağımsız olması, (ii) ibadet konusunda tam özgürlük ve (iii) diğer insanların özgürlüğüne müdahale etmedikleri sürece hem sivil toplumda hem de siyasal yaşamda dindarların kendi değerlerini ifade etme özgürlüğü. Dolayısıyla, Stepan’a göre, demokratikleşme, hem devlet hem de dini aktörlerin eşzamanlı intibakını gerektirmektedir. Devlet ve dini aktörler, devlet ile din arasındaki sınırların sürekli “inşa edilmesi ve yeniden yapılanması” yoluyla kamusal alanı paylaşmayı öğrenmelidirler.

Burada Stepan'ın demokrasinin ve laikliğin birbirinden bağımsız ilkeler olduğu iddiasının doğru olup olmadığıyla ilgilenmeyeceğim. Ülkede baştanbaşa mevcut olan kanıtların gösterdiği üzere, bir geçiş, örneğin askeri bir sistemden, seçime dayalı siyasetin liderlik ettiği bir sisteme geçiş için devlet ile din arasında katı bir ayırımın aslında demokrasi için gerekli olmadığını

söylemek yeterlidir. Fakat aynı kanıtlar, bir ülkenin ileri, çoğulcu bir demokrasiye geçişi için yeni bir adım atmasında geniş bir laiklik kavramının pekâlâ gerekli bir bileşen olduğunu da göstermektedir. Sağlam olarak değerlendirilen demokrasilerin hemen hemen hepsinin, geniş anlamda, yani uygulamada genel olarak devletin dinden son derece *özerk* olması ile birlikte din ve vicdan özgürlüğü bakımından, laik olduğu görülmektedir. Ayrıca, ülke genelinde, eşitlikçi demokratik kurumlara paralel sosyo-ekonomik gelişme ile bireysel özgürlükler ve otonomi gibi laiklik yanlısı değerlerin yayılması arasında güçlü bir ilişki olduğuna işaret eden güçlü kanıtlar da mevcuttur (Norris ve Inglehart, 2005). Dolayısıyla ikiz hoşgörünün desteklediği laiklik kavramı, başarılı demokratik gelişmenin gerekli doğal bir sonucu olabilir (Somer, 2007a). Aslında, Stepan’ın ikiz hoşgörüsünü karakterize eden üç şartın, böylesi bir demokratik laiklik kavramını işaret ettiği şeklinde bir yorum yapılabilir.²⁹

Stepan’ın önerdiği modelin buradaki tartışma açısından değeri, Stepan’ın, din ile devlet arasındaki ilişkilerin, çoğulcu demokrasiye uygun bir şekilde yeniden yapılandırılabilmesine olanak sağlayan bir mekanizma yani ikiz hoşgörüyü önermesidir. Dolayısıyla, başarılı demokratikleşme ille de devlet-din ilişkisinin *ne* olduğuna değil –daha önce tartışıldığı üzere geniş bir laiklik kavramı bazı boyutlarıyla gerekli görülse de– daha ziyade devlet-din ilişkisinin *nasıl* belirlendiğine, yani bu ilişkinin ikiz hoşgörünün desteklenmesi suretiyle demokratik olarak kurulup kurulmadığına bağlı olmalıdır.

Bu perspektiften bakıldığında, Türkiye’nin devam eden demokratikleşmesinin başarısı için temel soru, bir tarafta devlet ile din, diğer tarafta laiklik yanlıları ile dinci-muhafazakâr sosyal-siyasal aktörler arasında ikiz hoşgörünün gelişip gelişmeyeceğidir. İleride üzerinde daha fazla duracağım üzere,

29-Söz konusu argüman, bütün fiili laiklik deneyimlerinin demokratikleşmenin ürünü olduğunu ileri sürmemektedir. Başarılı bir demokratikleşme, bir şekilde laiklik mefhumunu gerektirir.

Türkiye'nin laikçi laiklik modeli, katı düzenlemeler yoluyla din, dini kurumlar ve aktiviteler üzerinde sıkı bir denetim kurmayı ve onlardan faydalanmayı içermektedir. Türkiye'deki hem liberal hem de muhafazakâr aktörler, bu modelin reforma tabi tutularak devletin dini işlere müdahalesinin azaltılmasını talep etmektedirler. Türkiye'deki laikliği daha çoğulcu bir demokrasiye uygun hale getirmek için bu gereklidir. Böylelikle dini aktörler daha fazla özgür olur, devlet farklı dinlere ve dini yorumlara karşı tarafsız olur ve devletin rolü din üzerinde denetim kurmaktan dini özgürlüklerin ifade özgürlüğü gibi diğer özgürlükler üzerinde baskı kurmasını engelleyici (Stepan'ın ifade ettiği üçüncü özgürlükte belirtildiği gibi) bir role dönüşür. Buradaki tartışmaların ışığında, bu tür reformların başarılı olmasının, yalnızca devletin dine müdahale edici rolünü ne ölçüde azalttığına değil, daha ziyade devletin din konusunda gelecekteki rolünün *ne* olacağına bağlı olduğu söylenebilir. Daha doğrusu, temel soru, reformların *nasıl* hayata geçirileceği ve devlet-din ilişkisini ve dinin toplumdaki kamusal rolünü belirleyen sosyal ve siyasal süreçlerin nasıl belirleneceğidir.

Stepan'ın argümanının özü, laik ve demokratik kurumların, ne katı laiklik tanımları adına otoriter güç kazanma ne de dinci-muhafazakâr kimlik ve ahlak kavramlarıyla hegemonik arayışlarla değil, dinci ve laik aktörler arasında yaşanacak işbirliği, tartışma ve uzlaşma süreçlerinden geçerek ortaya çıkması gerektiğidir. Bu kavramı Türkiye'nin koşullarına uyguladığımızda, cumhuriyetçi ve dinci-muhafazakâr anlatıların hayati önem taşıdığı görülmektedir, çünkü söz konusu anlatılar, aktörlerin çıkar algılarını ve dolayısıyla işbirliği ve uzlaşma ihtimalini şekillendirmektedir.

İçinde bulunduğumuz on yıllık süreçte, birçok liberal, laiklik yanlısı aydın, yazar ve akademisyen, laikliğin daha demokratik bir yorumu yani ikiz hoşgörünün ortaya çıkışına daha uygun bir laiklik için dinci-muhafazakâr aktörler ile “işbirliği” yapmaktadır. Dinci-muhafazakâr savların birçoğunu kabul

eden söz konusu kişiler, dini ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasını desteklemektedirler. Bu durumun ikiz hoşgörü bakımından olumlu bir gelişme olduğu kolaylıkla belirtilebilir.

Bununla birlikte, örneğin dinci muhafazakâr aktörlerin, laikliğin demokrasi için gerekli olmadığını ileri sürmeleri durumunda, bu tür bir işbirliği olasılığı daha az olur. Laikliksiz demokrasi fikrinin yayılması, kusurlu olsa da İran’da uygulandığı gibi bir “İslami demokrasi” veya “liberal olmayan” bir demokrasi beklentisini artıracaktır. Bu tür bir sistemde dinci-muhafazakâr gruplar, toplumu homojenleştirmek için sosyal ve siyasal baskı uygulayabilirler ve devlet de bireysel ve azınlık haklarını korumakta başarısız kalabilir. Bu da laiklik yanlısı aktörlerin, (laik) düşünce ve ifade özgürlüğü gibi temel çıkarlarını tehdit edecektir. Aynı şekilde, dinci aktörler, toplum içinde daha fazla görünürlük ve özgürlük taleplerini dikkate almayan katı bir laiklik yorumu için işbirliği yapmayacaklardır.

Türk Çağdaşlaşması Yeniden Değerlendiriliyor

Laiklik yanlısı ve dinci aktörlerin beslendiği anlatılar, iki kesim arasında bir işbirliğini olanaklı kılacak şekilde uzlaşabilir mi yoksa bu anlatılar uzlaşamayacak kadar birbirinden uzak mıdır? Anlatılarının daha olumlu sonuç doğurucu, ikiz hoşgörü-yü doğurma olasılığı daha yüksek olan yorumlarını üreten bir demokratikleşmede çıkarı olan sosyal ve siyasal aktörlerin görüşleri nelerdir? Bu soruya verilecek yanıt konumuz dışındaki bir dizi faktöre bağlı olmakla birlikte, sınırlı bazı öngörülerde bulunulabilir. İki anlatının laiklik üzerine çatışan anlatılarıyla (1a ve 1b) ilgili olarak, yukarıdaki tartışma, laikliğin demokrasi için önemli olduğunu kabul eden fakat daha az devlet kontrollü ve daha demokratik laiklik yorumlarını esas alan anlatıların, iki tarafı uzlaştıracabilecek ve dinci-muhafazakâr aktörler

ile liberal laiklik yanlısı aktörler arasında işbirliğini –geçmişte olduğu gibi– teşvik edebilecek bir yol olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla, bu bölümün geri kalan kısmında (2) ve daha az ölçüde de (3) üzerinde durulacaktır.

Türk Çağdaşlaşması ve Din

Dinci-muhafazakâr ve cumhuriyetçi anlatıların daha uç savları, yani Türkiye'nin laik çağdaşlaşmasının din karşıtı olduğu savı ile bütün İslami dünya görüşlerinin içkin olarak çağdaşlaşmaya ve laikleşmeye karşı olduğu savlarının uzlaşması çok zordur. Bununla birlikte, tarafsız bir gözle incelendiğinde, tarihsel kayıtların, bu uç savların hiçbirini desteklemediği görülecektir –tarihsel kayıtlar daha “dengeli” anlatıların ortaya çıkmasının gerekliliğini göstermektedir.–

Cumhuriyet dönemi Türk laikliği, Osmanlı modernleşmesinin hem bir uzantısı hem de ondan radikal kopuşu olan bir çağdaşlaşma projesinden kaynaklanmıştır (Shaw, 1977; Ahmad, 1993; Bozdoğan ve Kasaba, 1997; Mardin, 2005). Din, Osmanlı devleti teşkilatında ve çok-dinli Osmanlı toplumunda önemli bir unsurdur. Fakat Türk *İslamcılığı*, İslam'dan esinlenen bir çağdaşlaşma yorumunun (Hindistan gibi ülkelerde İslamcılığın ortaya çıkışına paralel olarak) devreye sokulmasıyla, imparatorluğun uzun süre devam eden gerilemesini durdurmanın muhtemel bir çaresi ve meşruti krallık, Türk milliyetçiliği ve daha az yaygın olan liberal kozmopolitlik gibi o dönemde ortaya çıkan ideolojilere de bir alternatif olarak ortaya çıktı (Karpat, 2000; Hanioglu, 2008). 19. yüzyılın sonlarında, Sultan II. Abdülhamit de, devlet otoritesini gayri şahsi hale getirmenin ve devletin dünyadaki Müslümanlar arasında meşruiyetini ve itibarını güçlendirmenin bir aracı olarak İslamcılığı benimsedi. İslamcılık, özellikle Osmanlıcılığın imparatorluk içerisinde yaşayan Hristiyan halkların ilgisini kaybedince Müslüman Osmanlıları bir arada tutmak üzere benimsendi.

Fakat Osmanlı Devleti teokratik bir devlet değildi ve İslamcılar da teokrasiyi uygulamıyorlardı. Devlet dinin denetiminde olduğu kadar din de devletin denetimindeydi. Özellikle 19. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlılar, modern ve laik bir Avrupa ülkesi olmak için çok çaba sarf etti. Orduyu modernize etmeye çalıştılar ve dini ve maddi otoriteyi sultanın şahsında birleştiren sultanlığın yanı sıra meşruti bir rejim kurmaya da çalıştılar. Dini okulların yanı sıra laik okullar kurdular ve Şeriat’ı, geleneksel-dini sistemi modernize etmenin bir yolu olarak sistemleştirdiler. Birçok din âlimi –*ulema*– matbaa gibi teknolojik yeniliklere ve ticari modernizasyonu destekleyici Avrupa yasalarının benimsenmesi gibi yasal yeniliklere karşı çıkmadı (Kuran, 2004). Cumhuriyet dönemi reformları, önemli ölçüde, Osmanlının söz konusu modernleşme girişimlerine dayanarak gerçekleştirildi ve Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı (Şeriye ve Evkaf Vekâleti) gibi bazı Osmanlı kurumları da devam ettirildi.

Cumhuriyet reformları, bazı reformcu elitler arasında yaygın olan Osmanlı çağdaşlaşmasının kısmi olduğu dolayısıyla da etkisiz olduğu ve aşılması gerektiği ve Osmanlı sisteminin dönüşünün engellenmesi gerektiği inancından kaynaklanmıştır. Kemal Atatürk’ün önderliğinde, 1920ler ve 30lardaki cumhuriyet reformları, İslami okullar, tarikatlar ve vakıflar gibi geleneksel dini kurumları tamamen revizyondan geçirdi. Birçoğunun yerine laik muadilleri (örneğin, laik okullar ve hukuk sistemi) kuruldu. Bazı kurumların yerine ise sınırları devlet tarafından katı bir biçimde çizilmiş sözde laik dini kurumlar getirildi, dolayısıyla laik bir devlet ve din kaynaşmasına yol açıldı. Bunun bir örneği, muazzam bir Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı, başka pek çok faaliyetin yanı sıra, bütün imamların maaşını verir ve ülkedeki bütün camileri yönetir.³⁰

30-Devletin 2008 yılındaki istatistiklerine göre, Genel Müdürlük personel sayısı 83.000 kişiden oluşmaktadır. Buna karşın Adalet Bakanlığı personeli 71.000’dir (atama yapılmamış alanlar hariç).

Açık ki bu reformlar dini, özellikle de kamu yaşamını örgütleme iddiasında olan İslam'ı kontrol altında tutma amaçlıydı. Fakat 1920ler ve 1930lardaki daha radikal süreçlerden başka, Çin gibi ülkelerde ortaya çıkan din karşıtı laik modelleriyle karşılaştırıldığında Türkiye'deki laik sistemi “din karşıtı” olarak yorumlamak güçtür. Anayasanın, siyasi aktörlerin devletin işleyişini dini prensiplere dayandırmaya çalışmasını yasakladığı,³¹ cinsiyet eşitliği hukuk ilkesi ve okullar ile kamu kuruluşlarında İslami başörtünün üzerindeki kısıtlamaların, ana akım İslami öğretileri ihlal ettiği (Kalaycıoğlu, 2005)³² ve devlet işlerinin çalışma saatlerinin dindar memurların beş vakit namaz gibi dini ibadetlerini yerine getirmesine izin vermediği doğrudur.

Buna karşın, birçok kanun ve devlet kurumu da etkin bir şekilde dini desteklemektedir. Anayasa, devleti, din ve ahlak eğitimini denetlemekle (ve sağlamakla), devletin yönettiği ve kısmen finanse ettiği Diyanet İşleri Başkanlığını ülkedeki 79.000 (ülkedeki 42.000 ilkokul ve ortaokulla kıyaslanacak olursa) camiyi yönetmekle görevlendirmiştir. Fransız meslektaşlarından farklı olarak, Türk siyasetçileri, seçmenlerin desteğini almak için dini inançlarını ve ilişkilerini rahat bir şekilde böbürlenerek sergilerler. Özellikle 1980 ile 1983 askeri rejim dönemi olmak üzere birçok Türk hükümeti, ulusal kimliği ve birliği teşvik etmek için dini (Sünni İslam) duyguları etkin bir şekilde yüksek düzeyde tutmaya çalışmıştır.

Dolayısıyla ne Osmanlı mirasını eski teokratik rejimden kaynaklanan yıkıcı bir miras olarak betimleyen cumhuriyetçi anlatılar ne de cumhuriyet reformlarını din karşıtı olarak betimleyen dinci anlatılar, gerçekte olan bitenle tam olarak uyuşmaktadır.

31-Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 24. Madde

32-Ayrıca bakınız Uluslararası Dini Özgürlük Raporu, 2007, ABD Dış İşleri Bakanlığı. <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2007/90204.htm>. 11 Nisan 2010'da web sitesinden alınmıştır.

Türk Çağdaşlaşması ve Demokrasi

Tarihsel kayıtlar, benzer şekilde, ne laik politik ve ekonomik gelişmenin İslamcı-muhafazakâr aktörleri tümünden dışladığını öne süren uç dinci-muhafazakâr savı ne de İslamcı aktörlerin her halükarda demokrasi ve çağdaşlaşmaya karşı olduğunu öne süren uç cumhuriyetçi savı teyit etmektedir.

Erken cumhuriyet reformları, otoriter bir devlet mirası üzerine inşa edilmiş otoriter reformlardı. Atatürk’ün karizmatik liderliği ve Ulusal bağımsızlık savaşından (1919-1922) sonra Kemalistlerin halk arasında elde ettiği güçlü meşruiyet sayesinde bu reformların görece barışçı yollarla uygulanması mümkün oldu. Kemalistlerin liberal kanadı, İslamcılar ve geleneksel-dinci elitler hiçbir zaman bu reformları tamamen benimsemedi; fakat muhalefetleri büyük ölçüde cılız kaldı ve Kemalistler tarafından başarılı bir şekilde bastırıldı (Ahmad, 1993; Küçükcan, 2003; Zürcher, 2005). Bununla birlikte, Kemal Atatürk’ün ve İsmet İnönü gibi önde gelen cumhuriyet liderlerinin uzun vadeli vizyonlarında demokrasi açıkça yer alıyordu (Heper, 1998). Örneğin, 1920lerde ve 1930larda muhalefet partilerini kurma konusunda kısa vadeli denemeler yapıldı. En önemlisi, tek parti rejiminde iktidar olan CHP, bir yandan dış dünyayı dikkatle takip ederken, öte yandan 1946 yılında gönüllü bir şekilde çok partili sisteme geçmiş ve 1950 yılında muhalefetin barışçıl yollarla iktidara gelmesine izin vermiştir (O’Donnell ve diğerleri 1986; Heper, 1998). O süreçten sonra laik reformlara karşıtlık, merkez sağ partilere (örneğin 1950lerde Demokrat Parti ve 1980lerde Anavatan Partisi) ve dinci-milliyetçi partilere (örneğin, 1970lerden beri Milliyetçi Hareket Partisi) ve 1960’lardan sonra da yeni İslamcı partilere desteğe dönüştü.

Neticede ortaya çıkan siyasi sistem, İslam felsefesine sahip siyasi aktörleri için karma teşvikler üretmiştir. Bu sistemin ortaya çıkışı, bir taraftan, genelde dindar aktörler özelde İslamcıların

özerkliğine (yani devletin denetiminden bağımsız) karşı laik devletin güvenlik kaygılarından ileri gelmiştir. Türkiye'nin Anayasası “kutsal dini duyguları devlet işlerine ve siyasete alet etmeyi” ve “demokratik ve laik cumhuriyeti” yıkmayı amaçlayan herhangi bir hak veya özgürlüğün kullanılmasını yasaklamıştır.³³ Bu yasaklama uyarınca da 1946 yılından beri sekiz parti laiklik karşıtlığı iddiasıyla kapatılmıştır. Belki de kanuni yasaklardan daha da önemlisi, Türk ordusu, bürokrasisi ve laiklik yanlısı sivil toplum, İslamcı partilerin fazla ileri gittiğini algıladığı anda söz konusu partilerin önünü kesmişlerdir. Bunun son örneği, 28 Şubat 1997’de yaşanan acı “post modern darbe” deneyimidir. Ordu tarafından körüklenen öfkeli laiklik yanlısı bir halk kampanyası yürütülerek İslamcı Refah Partisi istifaya zorlandı ve ardından hükümet, iş ve medya dünyasında sözüm ona İslamcı ve liberal “komplocular” için bir cadı avı başlatıldı.

Diğer taraftan, göreceli olarak Türk siyasi sistemi İslamcı aktörlerin yeterince katılımına izin vermiştir. Sağ partiler içinde etkin olmaları ve siyasi kayırmacılık yoluyla temsiliyet kazanmanın yanı sıra imam hatip okullarının sayısının istikrarlı bir şekilde artışı gibi bazı çıkarlar da elde ettiler (Bozan, 2007). Ayrıca siyasi sistem, İslami siyasi partilerin “şartlı fakat umut verici katılım” olarak adlandırılabilen bir yolla sisteme katılımına izin verdi (Somer ve Tol, 2009). Katılım şartlıydı çünkü partiler, laiklik yanlısı sınırları aştığında yaptırımlarla (yargı ve ordu tarafından) karşı karşıyaydı fakat aynı zamanda demokratik siyasete, seçimlere özgürce katılabiliyorlar ve yerel ve ulusal düzlemde iktidara gelebiliyorlardı.

Nitekim 1971’den sonra kurulan İslamcı 5 parti, ortalama altı buçuk yıl ömürle demokratik siyasete katıldı. Bunlardan ikisi koalisyon hükümetlerinde yer alarak ülkeyi yönetti ve özellikle 1990larda yerel yönetimlerde önemli bir tecrübe edindiler. Dolayısıyla İslamcı partiler için, özgürce yarışılan seçimlerde

33-1982 ve 2001 (gözden geçirilmiş) Anayasalar, Giriş ve Madde 14.

kampanya yürütmek yoluyla sistemi etkilemek amacıyla iktidara gelmek ve iktidardayken seçmenlerine sosyal ve ekonomik çıkarlar sağlamak suretiyle laik demokrasiye uyum sağlamak için birçok teşvik edici unsur söz konusuydu. Söz konusu teşvikler, İslamcıların seçimlere katılmasına, seçimlere katılıp kazansalar bile iktidara gelmesine izin verilmeyen Mısır ve Cezayir gibi Müslüman ülkelerdeki koşullarla kıyaslandığında, bu durum daha açık bir şekilde ortaya çıkar.

Bununla birlikte, ikiz hoşgörülerin bakış açısından hayati bir nokta, sistemin dini taleplere açılmasının, kapsamlı toplumsal-siyasal tartışmalar, müzakereler ve uzlaşma sonucunda gerçekleşmemiş olmasıdır. Bu değişiklikleri getiren, aleni siyasi platformlarda herhangi bir açık müzakere veya seçim yarışları yoluyla herhangi bir antlaşma değildir. Bundan ziyade, değişim, laiklik yanlılarının muhalefetine rağmen, çoğunlukla muhafazakâr hükümetlerin idari kararlarıyla, koalisyon içerisinde yer alan İslamcı partiler ile laiklik yanlısı partiler arasındaki örtülü uzlaşmalar veya dinci seçmenleri kazanmaya dönük kayırmacı ilişkilerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. İfade edildiği gibi, bazı değişimler, 1980-1983 askeri hükümet üzerinde etkisi bulunan ve Türk-İslam sentezini savunan bazı İslamcı-muhafazakâr entelektüellerin etkisiyle yalnızca askeri hükümet tarafından gerçekleştirildi.

Dolayısıyla, ne laiklik yanlısı ne de dinci aktörler bu gelişmeleri olumlu sonuç veren uzlaşmalar olarak algıladı. Laik seçmenler bu gelişmeleri, siyasi bir hile veya yozlaşma yoluyla maruz kalınan kayıplar olarak algılarken, dinci aktörler ise bunları laiklik yanlısı aktörlerden zorla elde edilmiş kazanımlar olarak algıladı. Bir başka deyişle, sistemin dini taleplere açılması, tercih sonucu (doğru bir mecrada olumlu bir hareket olarak özgürce seçilen) değil, buyurgan (karşıtlar tarafından belirlenen ve aktörlere empoze edilen) olarak anlaşıldı. Sistemin dini taleplere açılması, ikiz hoşgörülerini geliştirebilecek bir yöntemle gelişmedi.

Sosyal ekonomik cephede, devletin öncülük ettiği gelişme stratejileri, tarım ve kırsal kesimi ihmal ederek kent-temelli bir sermaye birikimi üzerine odaklandı. Bütün bunlara rağmen sistem sosyal devinime olanak tanıdı ve dinci aktörler ekonomik gelişmeye fazlasıyla katıldılar (özellikle merkez sağ hükümetlerin iktidarda olduğu dönemlerde; fakat yalnızca bu dönemlerde de değil). Türkiye'nin büyük iş adamlarının büyük çoğunluğu, örneğin Koç ve Sabancı gibi aile şirketleri, bugün İstanbul merkezli büyük şirketleri temsil etse de aslında Ankara ve Adana gibi Anadolu (o dönemde küçük kentlerden oluşuyordu) kökenliydi. Bu süreç, ülkenin siyasi ve ekonomik liberalleşmeyle dünyaya açıldığı 1980'lerde ivme kazandı. Konya ve Kayseri gibi görece muhafazakâr Anadolu'nun dinci aktörleri, ihracata yönelik iş kollarında, işveren ve işçi sendikalarında, bankalarda, yardım kuruluşlarında ve medyada etkin hale gelip öne çıktılar (Mehmet, 1990; Öniş ve Türem, 2001; Buğra, 2002; Yavuz, 2003; Yavuz ve Esposito, 2003; Avrupa İstikrar Girişimi, 2005).

Söz konusu siyasal ve ekonomik olanakların bir sonucu olarak, İslami sosyal ve siyasal aktörler farklılaşarak hem piyasa ekonomisine hem de çok partili demokrasiye uyum sağlamaktadırlar (Öniş, 1997; Yavuz, 2003). İslamcı girişimciler, özellikle miras, müteahhitlik ve şirketleşme gibi alanlarda, İslam-temelli bir hukuk sisteminden Batı temelli bir sisteme geçişin sağladığı yasal olanaklardan faydalandılar (Kuran, 2004, 2008).³⁴ İslamcılar ayrıca bu sosyal ve ekonomik fırsatlardan da faydalandılar. Dolayısıyla, bazı dinci anlatıların, laik modernleşmeyle ilgili öne sürdüğü son derece eleştirel anlatıların aksine, Türk İslamcıları laik modernleşmeden hem faydalandılar hem de laik modernleşmenin bir ürünüdürler. Türk İslamcılarının eğitimi, siyasi sosyalizasyonları ve kültürleri, tüketim kültürleri, teknolojileri ve vizyonları bu duruma kanıt oluşturmaktadır. 1990ların başında durumu iyi kavrayan bir gözlemden bir alıntı yapalım:

34-Ayrıca bakınız: Enis Tayman, Timur Kuran ile Röportaj, "İslami Sermaye çok ama Türkiye bir İslam ekonomisi değil", Referans Gazetesi, 14 Mart 2009.

Nihayetinde, laik eğitim ve sosyal ilerleme, Türklerin “gözünü ve aklını” açtı; Kemalizm’e eleştirel bakacak, batılılaşmanın görece faydalarını tartacak ve Osmanlı-İslami geçmişiyle sentez kurma girişiminde bulunacak kadar güçlü ve kendine daha çok güvenen yeni bir Türk ulusal kimliğinin yaratılmasına yavaş ama emin adımlarla büyük katkı sağladı. (Mehmet, 1990).³⁵

Bu sürecin en son ve en etkileyici ürünü, 2001 yılında İslamcı Fazilet Partisinden ayrılan reformcu İslamcıların kurduğu AKP’dir. AKP, seleflerinden daha şiddetli bir biçimde liberal demokratik ve batı yanlısı bir söylem ve uygulama içerisine girdi. Anlatımların büyük çoğunluğuna bakılacak olursa, parti, Türkiye’yi daha çoğulcu ve daha demokratik bir ülke haline getiren yasal-siyasal reformlar yaptı. Dolayısıyla, tarihsel kayıtlar, İslamcı aktörlerin her şart ve koşulda modern demokrasiye ve ekonomik gelişmeye karşı olduğu biçimindeki uç cumhuriyetçi savı desteklememektedir.

AKP’nin birçok açıdan kaynağını İslami bir ideolojiden alan, sosyal olarak muhafazakâr bir parti olduğu bir gerçektir. Kamuya kadro alımı gibi alanlardaki bazı politikaları ve İslami bir parti olarak sahip olduğu imajın dolaylı etkileri, İslamcı ve İslam yanlısı aktörlerin hem devlet hem de toplum içerisindeki varlığını, görünürlüğünü ve etkisini artırmıştır; bu da dinci-laik kutuplaşmasını beslemektedir (Çarkoğlu ve Toprak, 2006; Somer, 2007a). Bununla birlikte, Türk siyasi parti sisteminin kusurları ve laiklik yanlısı ve “etkin ve yapıcı” muhalefet partilerinin zayıflığı, özellikle de batı tarzı bir sosyal demokrat partinin eksikliği, AKP’nin İslami kökenlere sahip bir parti olarak liberal demokratik eksiklikleri kadar eleştirilecek bir konudur (Sayarı ve Esmer, 2002; Rubin ve Heper, 2002; Çarkoğlu ve Kalaycıoğlu, 2007; Somer, 2007a; Öniş, 2009). Aslında, gelecekte AB’nin

35-Türkiye’nin laik kanunları çerçevesinde, zina medeni kanunda yer almakta ve boşanma sebebi oluşturabilmektedir. AKP döneminde, eşin şikayeti halinde, ceza davası açılabilir. Ayrıca bakınız: Fareed Zakaria, “How Not to Win Muslim Allies”, Newsweek, 27 Eylül 2004.

öncülük ettiği bir platformda laiklik yanlısı partiler ile dinci-muhafazakâr partilerin birbirlerini dengelediği ve frenlediği bir siyasi parti sisteminde, AKP, seçmenlerini korumak için daha fazla liberal demokratik politika benimseyebilir. Etkin muhalefetin olmaması, AKP'nin hegemonik ve "ahlakçı" eğilimlerinin güçlenmesine yol açmaktadır (Somer, 2007a).

Sıfır sonuç anlatılar, günümüz Türk toplumu ve siyasi yaşamında ortaya çıkan kutuplaşmanın başat parçasıdır. Aslında, siyasi partilerin ve diğer sosyal-siyasi aktörlerin, laikliği, demokrasiyi, din ve din-dışı özgürlükleri ve daha demokratik ve kapsayıcı yöntemlerle gelişmeyi savunan yeni anlatıları üretmede yaşadığı zorluklar, söz konusu aktörlerin temel zayıflığı olarak görülebilir.

Sonuç yerine

Bu bölümde, Türkiye'nin demokratikleşmesinin mevcut sorunları siyasi ve analitik düzlemlerde incelenmekte ve çoğulcu demokrasinin sağlamlaşması için, dinci ve laiklik yanlısı aktörler arasında karşılıklı hoşgörü ve güven tesis edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir. Bu da, güçlü kurumsal ve siyasal fren ve dengelere ek olarak, her iki tarafın hâkim anlatılarının normatif olarak yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Laikliğin, devlet kurumları için biçimlendirici bir ideal olduğu ve İslam'ın, toplumun çoğunluğunun kimlik ve kültürünün temel bir bileşeni olduğu çoğunluğu Müslüman olan bir toplumda bu tür bir hoşgörü ve güvenin nasıl tesis edileceğinin kuramsallaştırılması ve belgelendirilmesi konusunda araştırma daha da derinleştirilmelidir.

2007-2008 yıllarındaki dinci-laik kutuplaşması sürecinde, hükümeti destekleyenler ile hükümeti eleştirenler, rahatsız edici bir şekilde, bir taraf kendini demokrasi savunucusu, diğer taraf

ise kendini laiklik savunucusu ilan ederek birbirilerinin anlatılarının meşruluğunu ortadan kaldırdılar. Bu da laiklik ile demokrasi arasında yanlış anlaşılmış bir ödünleşimin ortaya çıkmasına yol açarak bölünmeyi sıfır-sonuç bir çatışmaya dönüştürdü.

Hükümeti destekleyenler, Türkiye laikliğinin aşırılıklarını eleştirenler, din üzerindeki herhangi bir kısıtlamayı dini özgürlüklerin ihlali olarak dile getirirken, İslamcıların demokrasiyi destekleme niyeti ve yeteneğinden kuşkulananlar, bürokratik ve otoriter güçleri, özellikle de askeri ve yargı kuvvetlerini dinci aktörlerin giderek artan etkisine karşı temel denetim aracı olarak sundu. Hükümeti destekleyenler, laiklikle ilgili kuşku-
ların, sadece laiklik yanlısı elitin iktidarı elden bırakmamak için kılık değiştirmiş girişimler olduğunu ileri sürdü. Laiklik yanlısı aktörleri, hükümetin kuyusunu kazmakla ve dinci aktörleri ve sembolleri kamusal alandan dışlamakla suçladılar. Dinci-muhafazakâr kesimin kamuda kadrolaşma ve personel temini gibi alanlarda dışlayıcı olması veya laik kişiler üzerindeki dinci baskılarla ilgili sorunların kanıtları hemen “önyargılı” yorumlar olarak değerlendirilip reddedildi. Buna karşın, dinci-muhafazakâr kesimin anlatıları, demokratik özgürlüklerin kusura-
ları olarak ifade edilse bile, hükümeti eleştiren birçok çevre tarafından “İslamcılaştırmanın tırmanması” olarak değerlendirildi.

Söz konusu çatışan görüşlerin ve algıların uzlaşması, Türkiye’de çoğulcu demokrasinin geliştiği kritik bir dönemde temel bir güçlük oluşturmaktadır. Laiklik yanlısı aktörler, etkin fren ve dengelerle desteklenen liberal bir demokrasi bağlamında, dinci aktörlerin kendi çağdaşlaşma yorumlarını ifade ederek ve teşvik ederek siyasal ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunabileceklerini kabul edebilirler. Ayrıca yeterli kurumsal düzenlemeler altında dinci aktörlerin moderniteyi ve laik demokrasiyi benimseyebileceğini ve hem dini özgürlüklerle ilgili hem de sosyal ve siyasal alanda laiklik yanlısı aktörlerle eşitlik konusunda meşru anlatılara sahip olabileceğini kabul edebilir.

Dinci-muhafazakâr aktörler de aynı şekilde Türkiye'nin laik çağdaşlaşmasının, kendilerine de hizmet ettiğini ve kendilerinin en az laiklik yanlısı aktörler kadar ülkenin çağdaşlaşmasının ürünü olduğunu ve söz konusu çağdaşlaşmadan yararlandıklarını kabul edebilirler. Ayrıca, laiklik yanlısı aktörlerin her şart altında dine ve geleneğe karşı olmadığını, laiklik karşıtı politikalar, düşünce özgürlüğü ve laik yaşam tarzları üzerindeki dinci baskılar konusunda meşru ve haklı kaygılarının olabileceğini kabul edebilirler.

İkiz hoşgörü, her iki tarafın, karşılıklı çıkarlarının ortak çoğulcu ilkelerle ve uzlaşma arayışında olan dinci-muhafazakâr ve laiklik yanlısı aktörlerin birbirini frenlediği ve dengelediği bir siyasi sistemle güvence altına alınmış, laik-demokratik kurumlarla karşılanacağını kabul etmesini gerektirebilir.

Referanslar

- Ahmad, F. (1993) *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Londra ve New York; Routledge.
- Bayramoğlu, A. (2006) “*Çağdaşlık Hurafe Kaldırmaz*” *Demokratikleşme Sürecinde Dindar ve Laikler*, İstanbul: TESEV
- Berkes, N. (1998) *Türkiye’de Laikliğin Gelişimi*, New York; Routledge.
- Bianet (2008) 2008 Medya Gözlemleri Raporu, İstanbul; Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı.
- Bozan, İ. (2007) *Devlet ile Toplum Arasında, Bir Okul: İmam Hatip Liseleri. Bir Kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Bozdoğan, S. Ve Kasaba R. (editörler) (1997) *Türkiye’de Modernite ve Ulusal Kimliği Yeniden Düşünme*, Seattle; University of Washington Press.
- Buğra, A. (2002) “*Türkiye’de Tarihsel Bağlamda Siyasal İslam: Avantajlar ve Dezavantajlar*”, N. Balkan ve S. Savran (editörler) *Kalıcı Krizin Politikası: Türkiye’de Sınıf, İdeoloji ve Devlet* adlı eserde s. 107-144, New York: Nova Sience Publishers.
- Çarkoğlu, A. Ve Kalaycıoğlu, E. (2007) *Günümüzde Türkiye Demokrasisi: İslami bir Toplumda Seçimler, Protesto ve İstikrar*, Londra; I.B. Tauris.
- Çarkoğlu, A. Ve Toprak, B. (2006) *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Carothers, T. (2002). “The End of the Transition Paradigm, *Journal of Democracy*.” 13 (1); 5-21.
- Cizre, Ü. (2004) “Türkiye’de Sivil-Asker ilişkilerinin Demokratik Yönetimi Sorunları ve Avrupa Birliği Genişleme Alanı”, *European Journal of Political Research*, 43;107-25.

- Dağı, I. (2006) "Adalet ve Kalkınma Partisi: Kimlik, Siyaset ve Güvenlik ve Demokrasi Araştırmasında İnsan Hakları Söylemi", M. H. Yavuz (ed.) *Yeni Türkiye'nin Doğuşu: Demokrasi ve AK Parti, Tuz Gölü Şebri* adlı eserde s. 86-106; University of Utah Press.
- Erdoğan, M. (1990) "Laiklik ve Türk Uygulaması Üstüne Notlar", Türkiye Günlüğü 13 (Yaz).
- Avrupa İstikrar Girişimi (2005) *İslami Kalvinistler: Orta Anadolu'da Değişim ve Muhafazakârlık*, Berlin ve İstanbul; Avrupa İstikrar Girişimi.
- Fox, J. (2008) *A World Survey of Religion and the State*, Cambridge; Cambridge University Press.
- Fox, J. Ve Sandler S. (2005) "Separation of Religion and State in the 21st Century; Comparing the Middle East and Western Democracies", *Comparative Politics*, 37:317-35.
- Göle, N. (1997a) "Türkiye'de Laiklik ve İslamcılık: Elitlerin ve Karşı Elitlerin Ortaya Çıkışı", *The Middle East Journal*, 51:46-58.
- Göle, N. (1997b), *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, Ann Arbor; The University of Michigan Press.
- Gülalp, H. (2001) "Küreselleşme ve Siyasal İslam: Türkiye'nin Refah Partisi'nin Sosyal Temelleri", *International Journal of Middle East Studies*, 33;433-48.
- Heper, M. (1997) "Türkiye'de İslam ve Demokrasi: Bir Uzlaşmaya Doğru mu?", *International Journal of Middle East Studies*, 51;32-46.
- Heper, M. (1998) *İsmet İnönü: Bir Türk Devlet Adamının Ortaya Çıkışı*, New York, Brill.
- Heper, M. Ve Keyman (1998) "İkiyüzlü Devlet: Türkiye'de Siyasi Himaye ve Demokrasinin Sağlamlaşması", *Middle Eastern Studies*, 34;259-77.
- Kalaycıoğlu, E. (2005) "Türbanın Gizemi: Katılım mı İsyan mı?" *Türk Araştırmaları*, 6:233-51.
- Kalyvas, S. N. (2003) "Unsecular Politics and Religious Mobilizasyon", Thomas Kselman ve Joseph A. Buttigieg (ed.), *European Christian Democracy* adlı eserde s. 293-320, Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Karpat, K. H. (2000) *İslam'ın Siyasallaşması: Geç Osmanlı'da Kimlik, Devlet, İnanç ve Toplumun Yeniden İnşası*, Oxford: Oxford University Press.
- Küçükcan, T. (2003) "Modern Türkiye'de Devlet, İslam ve Dini Özgürlük: Kamusal Alanda Dinin Yeniden Yapılanması", *Brigham Young University Law Review*, 2:475.

- Kuran, T. (2004) “*Islam and Mammon: The Economic Pradicaments of Islamism*”, Princeton: Princeton University Press.
- Kuran, T. (2008) “Institutional Causes of Underdevelopment in the Middle East: A Historical Perspective”, J. Kornai, L. Matyas ve G. Roland (editörler), *Institutional Change and Economic Behavior* adlı eserde s.64-76, New York: Palgrave Macmillan.
- Mardin, Ş. (2003) *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, İstanbul, İletişim.
- Mardin, Ş. (2005) “Turkish Islamic Exceptionalism Yesterday and Today: Continuity, Rupture and Reconstruction in Operational Codes” *Türk Araştırmaları*, 6:145-65.
- Mecham, R. Q. (2004) “From Ashes of Virtue, A Promise of Light: The Transformation of Political Islam in Turkey” *Third World Quarterly* 25 (2):339-58.
- Mehmet, O. (1990) *Islamic Identity and Development: Studies of the Islamic Periphery*, London; Routledge.
- Migdal, J. S. (1997) “Studying the State”, M.I. Lichbach ve A. Zuckerman (editörler), *Comperative Politics: Rationality, Culture, and Structure*, adlı eserde s.208-235, Cambridge; Cambridge University Press.
- Norris, P. Ve Inglehart R. (2005) *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*, Cambridge; Cambridge University Press.
- O'Donnell, G., Schmitter, P.C. ve Whitehead, L. (1986) *Transition from Auhoritarian Rule: Comperative Perspectives*, Baltimore/London: The John Hopkins University Press.
- Öniş, Z. (1997) “The Political Economy of Islamic Resurgence in Turkey: The Rise of the Welfare Party in Perspective” *Third World Quarterly*, 18:743-66.
- Öniş, Z. (2009) “Conservative Globalism at the Crossroads: The Justice and Development Party and the Thorny Path to Democratic Consolidation in Turkey” *Mediterranean Politics*, 14/1;21-40.
- Öniş Z. And Türem, Ü. (2001) “Business, Globalization and Democracy: A Comparative Analysis of Turkish Business Associations”, *Türk Araştırmaları*, 2: 94-120.
- Özbudun, E. (2000) *Çağdaş Türk Politikası: Demokratikleşmenin Önündeki Engeller*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- Özbudun, E. (2007) “Türkiye’de Demokratikleşme Reformları, 1993-2004” *Türk Araştırmaları*, 8(2): 179-96.

Türkiye'nin Sekülerist-Milliyetçi Projesi ve Politik İslam

- Özdalga, E. (2003) "Fetullah Gülen Hareketinde Laikleşme Eğilimleri: Tıkanma mı yoksa Yenilenme Fırsatı mı?" *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 12; 61-73.
- Özdalga, E. (2006) "İslamcılığın Türkiye Seyri: Sosyolojik Bir Perspektif", İstanbul, İletişim.
- Przeworski, A. (1988) "Democracy as a Contingent Outcome of Conflicts" J. Elster ve R. Slagstad (editörler), *Constitutionalism and Democracy* adlı eserde s. 59-80, New York; Cambridge University Press.
- Rubin, B. Ve Heper, M. (editörler) (2002) *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Portland; Frank Cass.
- Sayan, S. Ve Esmer, Y. (editörler) (2002) *Politics, Parties, and Elections in Turkey*, London; Lynne Rienner Publishers.
- Shaw, S. J. (1977) *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, New York; Cambridge University Press.
- Somer, M. (2007a) "Moderate İslam and Secularist Opposition in Turkey: Implications for the World, Muslims and Secular Democracy" *Third World Quarterly* 28 (7): 1271-89.
- Somer, M. (2007b) "Defensive and Liberal Nationalisms, The Kurdish Question and Modernization/Democratization", E.F. Keyman (ed.), *Türkiye'nin Yeniden-İnşası: Küreselleşme, Alternatif Moderniteler, Demokrasi* adlı eserinde s.103-135, Oxford; Lexington Books.
- Somer, M. (2009) "Demokrasi (Benim için): Dini ve Laik İnançlar ve Türkiye'de Sosyal ve Siyasal Çoğulculuk"; bu makale Sakıp Sabancı Uluslararası Araştırma Ödülü Yarışmasını kazananlar için düzenlenen Atölyede sunulmuştur, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.
- Somer, M. Ve Tol, G. (2009) "New Muslim Pluralism and Secular Democracy in Turkey and the EU", E. Prugl ve M. Thiel (editörler) *Diversity in European Union* adlı eserde s. 95-111, New York; Palgrave Macmillan.
- Somer, M. Ve Liaras, E. G. (Yaz 2010'da çıkacak) "Religious-Conservative and Secular Elite Values and Turkey's New Kurdish Opening" *Middle East Policy*.
- Stepan, A. (2000) "Religion, Democracy and the "Twin Tolerations" *Journal of Democracy*, 11;37-57.
- Stepan, A. (2005) "Religion, Democracy and the "Twin Tolerations", L. J. Diamond, M. F. Plattner ve P. J. Costopoulos (editörler), *World Religions and Democracy* adlı eserde, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

- Toprak, B., Bozan, I., Morgül, T. Ve Şener, N. (2008) *Türkiye’de Farklı Olmak*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi.
- Tunaya, T. Z. (2007) *İslamcılık Akımı*, İstanbul; Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- White, J. B. (2002) *Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma*, Seattle; University of Washington Press.
- Yavuz, H. M. (2003) *Türkiye’de İslami Siyasi Kimlik*, New York: Oxford University Press.
- Yavuz, H. M. Ve Esposito, J. L. (editörler) (2003) *Türk İslamı ve Laik Devlet: Gülen Hareketi*, Syracuse: Syracuse University Press.
- Zürcher, E. J. (2005) *Savaş, Devrim ve Ulusallaşma*, İstanbul; İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

3-KAYBOLAN SINIRLARIN IŞIĞINDA “MİLLİYETÇİ” YENİDEN İNŞA

Ferhat Kentel

Bu bölüm, alan araştırması temelinde,¹ Türkiye’de son yirmi-otuz yılda günlük yaşamda milliyetçiliğin yükselişini ve işlev görmesini ele almaktadır.² Burada ele alınan, devletçi aktörler tarafından araçsallaştırıldığı gibi bir milliyetçilik veya ulus-devletin inşası ve 200 yıllık çağdaşlaşma sürecinde çağdaşlaştırıcı elitin oynadığı rol değildir. Bölüm, isimleri ve eylemleri tarih kitaplarında geçen ulus

1-Bu yazıya temel teşkil eden araştırma (Kentel, Ahıska ve Genç 2007) niteliksel araştırma tekniklerinin özellikle derinlikli mülakatların kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de, ülkenin batısından doğusuna 17 ilde çeşitli nüfus, coğrafi, kültürel farklılıkların yanı sıra çeşitli yaşam standartlarına sahip kesimlerden yaklaşık 90 mülakat gerçekleştirildi. Bu mülakatlar hedef gruplarla ve katılımcı gözlem ile birleştirildi. Bu teknikleri kullanırken Türkiye’de milliyetçilik haritası çıkarmaya çalışmadık, bunun yerine milliyetçi kurgu ile günlük yaşam arasındaki ilişkileri aydınlatmaya ve ikisi arasında bir bağlantı kurmaya çalıştık. Mülakatlarda bireylere, kurumlar ve devlet, ordu, Türklük, Kürtlük, sosyal sınıflar arasındaki ilişkiler, ülkenin batısıyla doğusu arasındaki farklılıklar, farklı kültürel kimlikler arasındaki farklılıklar, erkekler ve kadınlar vb. kavramların anlamını sorduk. En önemlisi, insanların sosyo-ekonomik durumlarını, dini ve etnik arka planlarını ve sosyal konumlarını dikkate alarak, iç ve dış sınırlarına değinerek günlük yaşam deneyimlerini ve yaşam öykülerini bu konuyla nasıl ilişkilendirdiklerini araştırdık.

2-Bu bölüm daha önce F. Kentel, “Reconstrucciones nacionalistas frente a la desaparición de las fronteras”/“Reconstructions nationalistes face a la disparition des frontières”, *Revista Cidob d’Afers Internacionals*, 82-3 (2008); 135-66, 325-55 olarak basıldı. Bu bölümün İngilizce basılmasına izin veren koordinatör Yolanda Onghena’ya teşekkür ederiz.

yaratıcıları ve onların tabu ve önyargılarıyla da ilgili değildir. Aksine, toplumun farklı kesimlerine mensup sıradan insanlar için milliyetçiliğin ne anlama geldiğini anlamaya çalışıyoruz –söz konusu daimi milliyetçilik aracılığıyla ne ifade etmek istedikleri; bu ideolojiyi nasıl taşıdıkları veya bu ideolojinin peşinden sürüklenmeye nasıl izin verdikleri ve hangi doğrultuyu izledikleri ele alınmaktadır. Bu şekilde günlük yaşamda milliyetçiliğin uygulamalarını ve ifadelerini “gerçekleştirme yollarını” (De Certeau, 1984) ortaya koyuyoruz.–

Devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin değişmesi, küreselleşmenin etkileri, etnik, dini, sınıf ve cins kimliklerinin yeniden inşası, çatışma ve mükâfatların değişmesi ve son olarak gündelik milliyetçiliğin bozulup yeniden biçimlenmesi dâhil olmak üzere bir dizi çağdaş dinamiğin etkilerine milliyetçilikle ilgili bu fikirlerin ve milliyetçiliğin uygulamalarının tanıklık ettiği fikrini ileri sürmekteyiz.

Haritaların Travmatikliği

Milliyetçilik, soyut bir kimliğin göz önünde canlandırılabilmesi için belirgin devlet sınırlarına sahip coğrafi bir haritaya ihtiyaç duyar. Bir ulusun vatandaşları kendini bir toprak parçasıyla tanımlar ve söz konusu toprak parçasını kendilerine ait hale getirir. Türk milliyetçiliğine ve sınırlarına baktığımızda, bu haritanın hiçbir zaman tamamlanmadığı ve tarihsel zamansallığa göre değiştiği görülmektedir. Türk ulusunun haritası, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırlarından daha geniştir: her biri, Cumhuriyetin okullarında nesiller boyunca sosyalleşen vatandaşlar için acı ve gücenme veya gurur ve övünç duyguları taşıyan birçok eski harita bir aradadır. Sonuç olarak her nesil korkunç bir gerçekle karşı karşıya gelir. Bu harita, “bizim haritamız” tarihte birçok kez olduğu gibi her an değişebilir.

İlkokul tarih kitaplarındaki haritaları hatırlayalım. Birkaç bin yıl öncenin dünya durumunu gösteren eski bir haritada, Türklerin

toprakları, Orta Asya'nın ortasında pembe renkli elips şeklinde gösterilmekteydi. Söz konusu haritada, Türklerin bu pembe topraklardan göç ederek bütün dünyaya yayıldığını gösteren kırmızı oklar mevcuttu. Mevcut haritalarla çok az benzerliği olan bu harita, bize hayal etme nedenlerini verirdi ve hayallerimizin ötesine geçen efsanevi bir ülkeyi gösterirdi. Kırmızı okların sembolik ağırlığı büyüktü. Okların bütün kıtalara yayılması, atalarımızın çöle dönen topraklarından kaçmak zorunda bırakıldığı ve bizi acı içinde bıraktığı gerçeği göz ardı edilip bütün dünyanın "biz Türklerle" nasıl da ilişkili olduğunu göstermekteydi.

Bir başka harita ise 1918 Sevr Anlaşması sonrasında, Osmanlı İmparatorluğunun parçalanıp sona ermesini ve Anadolu'nun o günkü durumunu gösteren bir haritaydı. Bu haritada Türk toprakları farklı renklerde parçalara ayrılmıştı ve her bir renk itilaf devletleri tarafından ayrı ayrı işgal edilen bölgeleri göstermekteydi: Yunanların işgal ettiği topraklar mavi, İtalyanların işgal ettiği topraklar yeşil, Fransızların işgal ettiği topraklar kırmızı, Rusların işgal ettiği bölgeler kahverengi, İngilizlerin işgal ettiği toprakla mor... Ve Anadolu'nun ortasında küçük sarı bir alan da Türklere kalmıştı. Bir harita, bir kâbus.

Okula giden her Türk çocuğunun karşılaştığı tarih kitapları, Osmanlı İmparatorluğu'nun büyümesini ve küçülmesini gösteren haritalarla doludur. Fakat unutulmamalı ki, haritalarda gösterilen değişimler, aslında bir zamanlar insanlar tarafından gerçek deneyimler olarak yaşanmıştır. Bu deneyimler, psikolojik etkilere sahip olup ülkenin sembolik temsilini güçlendirmekte ve sınır sorununa saplanan Türk milliyetçiliğinin kuruluş mantalitesini halka aşılamaktadır. Zayıflayan Osmanlı'da yöneticilik yapan ve gelecekteki cumhuriyet elitinin bir üyesi olan, dolayısıyla da Türk tarihindeki söz konusu radikal değişimlere tanıklık eden Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam* adlı anılarında söz konusu haritalarla ilişkisini anlatmaktadır (Georgeon 2002). Aydemir, Harp okulunda genç bir öğrenci iken bir "Osmanlı yurtseveri" olarak yolculuğuna başlar fakat çok kısa bir süre içerisinde, haritaların tümünden

değiştğine tanık olur: Büyük Osmanlı İmparatorluğu’ndan, parçalanmış Osmanlıya, Turan ülkesi (Orta Asya’yı işgal eden eski Türklerle özdeşleştirilir) ütopyasından geçerek kendini Türkiye Cumhuriyeti’nde bulur. Afrika’nın batısından Hint Okyanusu’na uzanan bir coğrafyaya sahip Osmanlı haritası önünde duran Aydemir ve arkadaşları, (“Topraklarımız! Devletimiz!”) tarzındaki duygularla gurur duyar ve gark olurlardı. Fakat bu duygular çok uzun sürmeyecekti, zira 1912 Balkan Savaşlarındaki yenilgi yeniden dirilişin imkânsız olduğunu gösterdi. Aydemir’le aynı dönemde yaşayan Osmanlı entelijansiyasının birçoğunda olduğu gibi, Aydemir’in de gurur duygusu hayal kırıklığına dönüştü. Baktığı harita değişti: Osmanlı Afrikası, Yemen, Balkanlar, bunların tümü hayal oldu. Aydemir’in yeni haritalar, yeni hayaller ve efsanelerle birlikte Pan-Türkist hareketleri keşfetmesi de bu şekilde meydana geldi. Onun ütopya ülkesi artık Asya’nın derinliklerine açılan anayurt, “Turan’dı”: Kırım, Kafkasya, Türkistan ve diğerleri. Osmanlı topraklarını artık unutan Aydemir ve arkadaşları yeni bir hayale (Büyük Türk Milleti), yeni bir gerçekliğe yelken açtılar. Bu gerçeklik, tersi yönde değişti: Aydemir, Kafkasya sınırlarını geçince büyük bir hayal kırıklığıyla Anadolu’nun ve “geri kalmış” halkının “Türkî bilinçten” yoksun olduğunu fark etti. Çok çabuk bir şekilde başarısızlığa uğrayan Turan’dan önce, ilk ve en önemli olarak yapılması gereken devletin restore edilmesi ve onarılmasıydı; ancak o zaman yeni bir millet ve yeni bir harita yaratma kabiliyetine sahip bir aygıt ortaya çıkabilecekti.

Aydemir’i yorumlayan François Georgeon’a göre “harita sadece gerçeklerin sembolik bir temsili olmakla kalmaz, aynı zamanda hayalleri beslemeye de hizmet eder” (Georgeon, 2002; 36). Aydemir’in hayatı birbirini izleyen hayallerden ve birbirini izleyen hayal kırıklıklarından biridir. Aydemir’in “haritaları”, hayatı boyunca değişti ve Türk milliyetçiliği hüsrana uğradı. Bu haritalar, aynı zamanda gelecek nesillerin de haritalarıdır; bir yandan kolektif hafıza olarak sembolik işlevlerini sürdürüp hayalleri beslemeye devam ederken öbür yandan hayal kırıklıkları üretmiştir.

Sonuç, ulusun geçmişle bağlarını oluşturan istikrarlı ve devamlı referansların yokluğu olmuştur. Türk milletinin, ulusal inşasını dayandırdığı bölgeler ve tarih, en iyimser görüşle, değişken ve kırılıgandır. Sınırlar, Orta Asya'dan Anadolu'ya, Balkanlara ve Viyana kapılarına –bu kez de tersine bir istikamette, Batıdan gerisin geri Orta Asya'ya doğru– kadar uzanmaktadır. Ve sınırlar şimdi yeni bir yön almakta ve yeniden Avrupa'nın kapılarına dayanmak istemektedir. Gözler önce bu yola ardından diğerine dönmektedir. Sürekli değişen haritalar hiçbir zaman sabit hale gelmedi.

Öyleyse bu millet “göçebe” midir? Kesinlikle hayır. Fakat bahsettiğimiz şey “göçebe bir milliyetçiliktir”: bu milliyetçilik kendini “göçebe bir tarih” olarak sunup nihayetinde onu araçsallaştırırken aynı zamanda milliyetçiliğin temel çimentosu ve sürekli bir ıstırabın sebebi haline gelen bir belirsizlik ve güvensizlik duygusunu da araçsallaştırmaktadır. Böylesi bir tarih okumasıyla sosyalleşmek, insan ruhunun huzurlu olmasını imkânsız kılar. Millet, her an yolunu kaybetme tehlikesi altında yaşar; diğer bölgeler, kendisine ait birer parçaymış gibi fakat aynı zamanda içinde yaşadığı topraklar da kendisine ait değilmiş gibi yaşamayı öğrenir. Bu ülke tekrar ayrılacak ve bölünecekmiş gibidir. Millet, kendini eğitim yaşamında istikrarsız haritalarla sunar.

Son olarak, Türk milliyetçiliği, “biz” öznesine sahip çıkar fakat söz konusu “biz” –haritalarda olduğu gibi– asla kalıcı değildir, çünkü Türk milliyetçiliği bu travmaların fay hattı boyunca meydana gelir ve yerinden yurdundan edilmiş ve ülkesini arayan, aynı zamanda daima onu kaybetme tehdidi altında yaşayan bir “Türk” yaratır.

Giderek Küçülen Büyük Millet: Bir Utanç

Bu bölümde ele alınan Türkiye’de “gündelik hayatta milliyetçilik” üzerine yapılan araştırma, mevcut kamusal alana nüfuz eden milliyetçi söylemin arkasında, bireylerin yalnızca haritaları, tarih

kitaplarını veya bir ideolojiyi tüketmediğini, aynı zamanda diğer duyguları da ürettiğini göstermektedir. Bireyler, milliyetçi söylemi kullanırken aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel veya siyasi olarak hayatlarını sürdürme arzularını ifade ederler. Michel de Certeau’ya atıfta bulunarak, şu temel hipotezi öne sürüyoruz: Türk milliyetçiliği –herhangi bir milliyetçilik gibi– bireyler tarafından tüketilebilir ve yeniden üretilebilir olarak değerlendirilebilir. Bu yeniden üretim, aynı zamanda yeniden yapılanma ve yeniden biçimlenmedir. Bu anlamda tek bir milliyetçilikten söz edemeyiz; bireylerin heterojenliğinin farklı yorumlarını yansıtan çok sayıda milliyetçiliği göz önünde bulundurmamız gerekir. Söz konusu yorumlanmış milliyetçilikler, bireylerin milliyetçi stratejiye karşı bir cevabı niteliğindeki “taktikler” olarak görünmektedir. Bu arada, 20. yüzyılın başından itibaren şekillenen laik milliyetçi strateji, “yerini” (ulusal bölgesini) sağlamlaştırmak ve stratejide (veya strateji altında) yaşamakta olan veya yaşayan bireylerin taktikleriyle karşılaştığında onları kontrol altında tutmak için kalıcı bir dönüşüm yaşamaktadır (De Certeau, 1984).

Pek çok sesin, söylemin, uygulamanın ve deneyimin birbirine karıştığı bir dünyada, en zayıflayan ses ulus devletinin sesidir. “Bizi” temsil eden bu kurumun sesi, bir sesler ormanında kaybolmakta, artık tam bir güven sağlayan ses olmaktan çıkmaktadır. Güvensizlik duygusu yaşayan devlet, artık “bizimki” duygusunu tatmin etmemektedir. Küreselleşmenin farklı boyutlarının karmaşıklık anlayışını tam olarak anlamak imkânsızdır. Dolayısıyla, bunun sonuçlarını yaşamaya zorlanan birey, “komplo” söylemleriyle uğraşır; insanlara ıstırap veren sorun veya istikrarsızlık ise, kimliğimizi ve birliğimizi bozmaya çalışan dış güçler veya bir düşman koalisyonu tarafından uydurulan komplolar sonucunda meydana gelir. Böylesi bir komployla karşı karşıya kalındığında, milliyetçi görev, devleti kurtarmak ve “yerimizi” yeniden evrensel harita üzerine yerleştirmeyi gerektirir.

Bir gerilim psikolojisi, bu güvensizlik duygularını besler ve sosyal yaşamın damarlarına yayılır. Yürürlükteki milliyetçiliğin beklenmedik sonuçları işte bu mikro seviyede gözlemlenebilir. Devletin milliyetçi yeniden inşası, sosyal ve kültürel kimliklerin oluşması ve tanımlanmasının bütün boyutlarında gerçekleşir: dini ve etnik görünümünde, bir bölgeye veya şehre aidiyet anlamında, geleneğin tüketilmesinde ve cins/cinsiyet tanımlanmasında. Kimlik oluşumunun/tanımlanmasının bu boyutlarına bakıldığında, zengin bir duygu spektrumunun varlığı algılanabilir: ulusalcı mantığın yeniden üretimi, çok farklı şekiller alarak kendi mahallinde güvensizlik duygusunu (kültürel, dini, kentsel vs.) ve bu duyguya karşı savaşma araçlarını, yani söz konusu yerel kaynaklara güvenme çabasını birleştirir.

Milliyetçiliğin (yeniden) üretimi, güçlü neo-liberal ideolojiye sahip ve ulus-devlete ihtiyaç duymayan küresel güçlerden ve küresel kapitalizmden muazzam düzeyde etkilenmektedir. Küreselleşme, bütün sosyal gruplar için aynı şekilde gerçekleşmez. Bununla birlikte, küreselleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak toplumun bütün kesimleri ister istemez devletin ontolojik anlamda (dolayısıyla fiziksel olması şart değil) yerinden yurdundan edilmiş olmasıyla yüzleşmek zorunda kalacaktır. Bu durum, yer ve kimlikten kopma, korku, güvensizlik ve sürekli güçsüzlük duygusuyla ilişkilidir. Dünya artık bildiğimiz dünya değildir: dünya tersyüz olmuş bir riskler dünyasıdır (Beck, Giddens ve Lash, 1995). Bireyler ve sosyal veya kültürel açıdan zayıf gruplar, kendi küçük yaşamlarının ve geleceklerinin hâkimi olarak geleceklerini artık düşünemezler. Milliyetçilik işte bu güçsüzlük ve umutsuzluk ortamında, güçsüz kılınmaya karşı bir takviye ideoloji fakat aynı zamanda bir tür sahte güç olarak doğmuştur.

Mülakat yaptığımız insanların çoğunluğunun paylaştığı söylem, muhteşem geçmişteki “büyük ulus” ile bugünün yetersizlikleri ve “küçük ulus” şoku arasında gidip gelen bir ruh halini göstermektedir. Kolektif hafızaya kazınmış büyük ulus imajı nedeniyle, bugünün küçük ulusu, uluslararası ve küresel güçler

tarafından her an yıkılma korkusunu uyandıran bir güçsüzlük izlenimi yaratmaktadır. Sınırlar hayal edildiğinde ve o sınırlar en üst düzeye çıkarıldığında, geçmişle fakat aynı zamanda diğer ülkelerle, özellikle de Avrupa ile kıyaslama yapılmaktadır.

Bu olumsuz durum ve utanç duygusu bir kısırdöngünün başlangıç noktasıdır. Utanç bir “suçluluk” duygusunu, suçluluk duygusu ise bireyin içinde yaşadığı toplumun önyargılarını ve ardından ön yargılar da “kendini küçük görme” duygusunu besler. Sonunda bu suçluluk duygusundan kurtulmak ve ulusa selam durmak amacıyla, birey, “gurur duymak” için “ulusal gururu” pekiştirecek bir güç arayışına girerek kendini diğer uca karşı konumlandırır. Söz konusu “ulusal gurur”, laiklikte, dinde, etnik kökende veya hemşericilikte vs. bulunabilir.

Üyeleri hem Doğudan hem de Batıdan farklı olan ve kendini Doğu ile Batı arasında sıkışmış hisseden bir toplum, toplumsal kimliğini kaybeder ve bu bir tehlike arz eder. Aşırı milliyetçilerden ılımlı sosyal demokrat milliyetçilere kadar, yüksek sosyo-ekonomik grupların mensuplarından kendini toplumun en dibinde görenlere kadar çok geniş anlamda “milliyetçi” olarak adlandırılabilen bütün çevrelerde, bir toplum olmayı başaramamayı ve bir toplumun kendisinden nasıl hoşnut olmadığını görmek mümkündür. Bu hoşnutsuzluk, kendi yurttaşları arasında yaşayan bir birey için belirsizlik duygusu taşır ve birey kendini güvende hissetmez. Böylelikle, olağan Türk milleti kendini sevmez ve kendi bariyerlerini kendisi yaratır. Ortalama Türk insanının yaşadığı kendini küçük görme ile gurur arasında gidip gelen sarkaç hareketi “büyük bir toplumun küçük bir topluma dönüşmesinin” veya bu “bilginin” toplumsallaşmasının bir sonucudur. Bir başka ifadeyle, sıradan her Türk vatandaşının zihninde, geçmişte yaşamış ve tarihte merkezi bir konumda yer tutmuş güçlü bir devlet ve güçlü bir toplum imgesi vardır. Bu büyük toplumun yolu “kaybedilmiş fırsatlar” için duyulan pişmanlıklarla ve aynı zamanda “başımızı dik tutamamamızdan” kaynaklı küçük düşmelerle dōşelidir.

Göreceli kimliklerin kaygısı ve istikrar arayışı

İnsan kurtuluş arayışında olan bir ulusal kimliğin koridorlarında yolculuğa başladı mı, değerlendirmeler daha da karmaşık bir hal alır. Tanımlar zamanla değişir, yerlerin yerini başka aidiyet yolları alır. “Türklük” göreceli ve değişken bir kimlik haline gelirken, daimi bir “farklı”, “yabancı” olma duygusu yaratır. Söz konusu “yabancılık” aşamalı olarak oluşur; dünyanın tamamını “yabancı” olarak görmek ve bütün dünyanın kendini bir “yabancı” olarak görmesini tasavvur etmek mümkündür. İnsan kendi çevresinden veya ilk aidiyetinden uzaklaştığı ölçüde, her adımda farklı aidiyet biçimleri gösteren “yabancılarla” karşılaşabilir ve farklı belirleyiciler bulabilir. Bir kişi sınırlarını değiştirdiğinde –ister aile, muhit, şehir, etnik isterse dini grup sınırları olsun– “dışın” tanımı, “yabancı” olarak adlandırabileceğimiz kavramın tanımı değişir. Sonuç olarak ulusal sınırlar, “dışın” en dolaysız tanımının yapılmasına yardımcı olur. Bu, milliyetçiliğin tanımının da değiştiğini ifade eder. Bireyin, hayal edilen çağdaş ulusla (veya ulusal bölgenin ortak bir kültürüyle) bağını tanımlayan kapsayıcı “milliyetçi” terimi, kendi varlıksal anlamını tamamen kaybedebilir ve bu kavram şehir, etnisite veya din gibi daha sınırlı oluşumları ifade edebilir.

Göreceliliğin karmaşıklığı, bu karmaşıklığın uyandırdığı kaygı, ulusun farklılıklarına ve hayal edilen sınırlarına yapılan vurguda ön plana çıkar. Sınırların çoğalmasıyla artan bu kaygıdan kurtulmak için, ayrılmış parçaları yeniden bir araya getirecek bir eğilim baş gösterir. Sağlam ve birbiriyle ilişkili iki referansın yani Türklük ile dinin birbirinin yerine kullanılması hayati bir harekete dönüşür. Bir tarafta korunan İslam, öbür tarafta Türklük nüfuz alanı, “küçük milliyetçiliklerin” aidiyetlerindeki belirsizliği kapatır. Geleneklere referansta bulunmakla birlikte Müslüman olmak, Türklüğün veya laik ulusalcılığın boş bıraktığı alanlarda rol oynar. Türklük, ayrıca gücü kendinde yoğunlaştıran ve dini aidiyetin temel güç olamadığı devletin hiyerarşik nüfuz alanına da meşruluk sağlamaktadır.

Sıradan birey, her iki kaynaktan istifade ederek özgüven yaratır. Bireyin, merkezin risklerinden korunması fakat boşluklara da düşmemesi amacıyla, dinsellik ve Türklüğün iç içe geçmesi güvenli bir kimliği garanti eder. Ve bu, “sıradan olanın hâkimiyeti” için bir neden teşkil eder. İşte bu yüzden, “Türk” ile “Müslüman” eşanlamlı ve birbirinin yerine kullanılabilir hale gelmiştir. Sonuçta, dinsellikten ve son derece etnikleşmiş milliyetçilikten oluşmuş söz konusu vasat, milletteki değişiklikleri daha açık bir şekilde tanımlayan bir eğilimi de taşıyarak bir arada var olur. Bu kısırdöngü içerisinde, farklılıklar ulusal birliği zayıflatır. Ulusal strateji, kendini ve empoze ettiği birlik fikrini mobilize eder; farklılıkları baskılamayı ve tutarlı bir birlik yaratmayı başaramadan, buharlaşmaya ve farklılıkları baskı altında tutma becerisini göstermemeye eğilimlidir. Milliyetçilik, farklılıkların çokluğuna göre yorumlanır ve dolayısıyla büyük parçalanmanın da temel nedeni olur.

Günümüzde farklılıklar hakkında konuşmak oldukça revaçtadır. Bu yeni bir dildir; post-modernizmin dilidir; merkezin ve kurumlarının kriz dilidir ve modernist üstanlatının krizinin dilidir. Bu yeni dil aynı zamanda bir savunmaya çağrı dilidir. “Uluslararası rekabet” alanında kendini küçük görme duygusuna ve “içeride farklı olma hakkını” ön plana çıkaran küresel dış dinamiklere paralel olarak, söylem, Ermeni ve Kürt sorunlarındaki farklılık konusunda milliyetçi savunmayı provoke etmektedir. Söz konusu milliyetçilik, “uluslararası” veya “küresel” dinamiklerle karşı karşıya gelmek yerine, vatan hainliği ve ulusun parçalanması tehlikesini sembolize eden içerideki kimlikleri hedef olarak seçer. Böylelikle dışın da tanımı değişir.

İçerideki “yabancıların” yeniden tanımlanması, her bireyin hayal gücünü sınırlayan bir ulusal kimlik ihtiyacını tatmin etmeye hizmet eder. “Yabancı” olarak görülenlerin sayısı çoğaldığı ölçüde, Türklüğü yeniden tanımlama çabaları da artar ve Türklük duygusu giderek daha yoğun hale gelir. Bununla birlikte, “ötekilik” görecelidir. İlk bakışta, kendini ulus devlet modelinin sınırlarının ötesinde görenlerin fikrini anımsatsa da,

küresel süreçlerle karşılaşıldığında dışın ötekiliği o kadar da uzak değildir. Ötekinin fiziksel olarak görünür olması gerekli değildir. Bir yerde veya bir kentte yaşayan bireyler, haberlerin ve küresel değerlerin dolaşımına bağlı olarak, kendilerini “yabancı” olarak bulurlar ve söz konusu “yabancılığın” işaretlerini sergilerler. Bireyler, “biz” ile bağlantılı farklı özelliklere sahip bir “yabancıya” dönüştürürler. Her biri diğeri için yabancı haline gelir. Herkes aynı “yabancı” sözcüğüne vurgu yaparak fakat kendisine farklı bir duygu atfederek “kendi milliyetçiliğini” üretir.

Eğer ara bir sonuca ulaşmak istersek, milliyetçiliğin sosyalizasyon, eğitim, kurumlar, medya ve kanaat önderleri aracılığıyla öğrenilmiş bir temsiliyet olduğunu söyleyebiliriz. Fakat bu temsiliyeti “tanımlayabilmek”, onu tüketenlerce verilen manaların kavranabildiği veya bu temsiliyetin nasıl manipüle edildiğinin anlaşılabilirdiği anlamına gelmez. Michel de Certeau'ya başvurulacak olursa, milliyetçilik şehre benzeyen bir kavramdır (1984; 91-110); milliyetçi olmak bu şehirli olmaya fakat bu şehri kullanmayı bilmemeye benzer. Kuşkusuz, “şehir” kavramı, bu kavramın temsil ettiği şeylerle birlikte vardır, fakat şehirde yaşamak bir sanattır ve şehri kullanma biçimleri sayısızdır. Şehirde yaşayan ve şehrin içinde yürüyen herkes şehri farklı bir şekilde yaşar; şehir ebedi, sonsuz bir şekilde açıklanamaz. “Kendi ulusal” algılarının çokluğu ve söz konusu ulusal kimliğin çeşitliliği, tıpkı kentlilerin sürekli olarak şehri yeniden planlaması gibi, devletin laboratuvar faaliyetleri de (veya genel anlamda milliyetçiliğin stratejisi) milliyetçiliği sürekli olarak yeniden tanımlar. Reaksiyon, her tür imgenin savunulmasında sürekli olarak oluşturulur: Kürt olmanın zihinsel imgesi, gizli resmi tarih kayıtlarının sorgulanması, Müslüman kadınların kullandığı başörtüler vb. düzeni rahatsız eder.

Ekonomik, sosyal ve kültürel gerilimlerin bir savaş olarak algılandığı, değişen küresel koşullara bakıldığında, milliyetçilik de bir savaş olarak yaşanmaktadır. Milliyetçilik, asla somutlaştırmayan bir milletten “bize en uygun millet” yaratmak için bir talep ve kalıcı bir girişim olarak ortaya çıkmaktadır.

Millet arayışı, bölgesel, etnik ve dini olmak üzere birkaç düzeyde gerçekleşmektedir. İster Doğuda ister Batıda olsun, ister Kürt ister Çerkez olsun, ister Sünni ister Alevi olsun, giderek daha çeşitli ve daha istikrarsız hale gelen bu dünyada ve bu ülkede bir korku ve belirsizlik bu arayışa eşlik etmektedir. Bu korkuyu somutlaştıran veya sembolize eden konular arasında, Hristiyanların “misyonerlik” faaliyetleri ilk örnek olarak dile getirilebilir. “Misyonerlik” sözcüğünün kendisi ağır bir anlam taşımakta, Osmanlı İmparatorluğu sürecinde “misyonerlik faaliyetlerinin bir sonucu olarak” geçmiş, kaybedilen toprakları ve Ermeni ayaklanmasını anımsatmaktadır. Fakat bu sözcüğün uyandırdığı duygular paradoksaldır; zira aynı olumsuz duyguları, hem “laiklikçiler” hem de “İslami çevreler” hissetmektedir. Misyonerlik, “ötekiliğin” örnek sembolü olarak sadece dini değil aynı zamanda Türklüğün de tepkisini tahrik etmektedir. Özellikle ulusal inşa ve arındırma sürecinde ülkeyi terk etmek zorunda bırakılan veya bütün varlıkları elinden alınan gayri-Müslim topluluklarla ilişkili olarak, Cumhuriyetin İslami temellerini açığa vurmaktadır. Bu sözcük, bir tehlike imgesini uyandırmakta ve “Türk” ile “Müslüman’ın” birleştiği bir kimliğin inşası için bir katalizör olarak rol oynamaktadır.

“Rasyonel” ve “muhafazakâr” Müslümanlar, “aşırı” veya “ılımlı” milliyetçiler, farklı coğrafyalardan gelen çok çeşitli siyasal, etnik ve kültürel kimliklere sahip, her yaştan ve her sosyal kesimden insanlar, misyonerlikleri “hortlakların”, “ötekiliğin” veya “yabancıliğin” canlanması olarak görmektedir. Bunlar, misyonerlerden kendileri, kendi kimlikleri için değil, başkaları için özellikle de “paraya ihtiyacı olan ve kolayca kandırılabilen” “cahillere” için korkmaktadırlar. Ve bunların her biri misyonerlik hortlağını “karşı-simge” olarak ele almakta ve dolayısıyla milliyetçi söylemi daha da beslemektedir. Genel olarak, “duydukları şeyler” aracılığıyla ve içinde yaşadıkları toplumun güveni kaybolduğunda ve milliyetçi söyleme sığınmaları gerektiğinde veya savunmacı bir dil kullandıklarında, misyonerlik karşı sembol olarak etkinlik kazanır.

Misyonerler “dışarıdan” gelir: bu durum, tehlikeye karşı milliyetçi stratejinin işini kolaylaştırır, “düşmanı” kolaylıkla açığa vurmasını sağlar. Onları Türk topraklarında görmek bazıları tahrik eder. Malatya’da 2007 yılının Nisan ayında, üç Hristiyan’ın (ikisi Türk biri Alman) Hristiyanlıkla ilgili kitapların satıldığı bir kitapevinde beş genç tarafından boğazlanması buna bir örnektir. Fakat düşmanlar sadece “dışarıdan” değildi. 1915 soykırımından ve cumhuriyet döneminde de devam eden siyasi ayırmıcılıktan dolayı küçük bir topluluğa dönüşen içerideki Ermenilerin (bugün 70 milyonluk nüfusun yalnızca 70.000’i Ermenidir) durumu da bir başka örnektir. Uyandırdıkları hafıza ve resmi tarihin sorgulanmasıyla ilgili olarak uyandırdıkları kriz nedeniyle, Ermeniler, farklı dinleri, farklı dilleri ve farklı hafızalarıyla “içerideki yabancıların” da bir simgesidir. Bir başka örnek olarak, Türkiye’de Ermenice ve Türkçe yayın yapan *Ağos* gazetesi genel yayın yönetmeni, Hrant Dink’in –tarih konusunda şeffaflık talep eden ve Türkler ile Ermeniler arasında barışı hayal eden demokrat bir entelektüel- Gladio tarzı darbeci karanlık güçler tarafından Ocak 2007’de öldürülmesi, “farklılıktan duyulan korkunun” araçsallaştırılmasını ortaya koymaktadır.³ –

“Ötekiliğin” yaratılmasına bir başka örnek ise, Şîa mezhebinin heterodoks bir yorumla, Anadolu renkleri ile Şaman ve Hristiyan geleneklerinin bir karışımından oluşan Alevilikle ilgili meselelerde gözlemlenebilir. Alevilik, Osmanlı döneminde sürekli olarak Ortodoks Sünnilikle çelişki içindeydi. Aleviler, Sünnilerin hâkimiyetine karşı kendilerini korumak için laik cumhuriyetle kısa sürede müttefik oldu. Bununla birlikte, devletçi politikaları benimsemelerine (ve Peygamber Muhammed’in kuzeni Ali ile birlikte neredeyse kutsal bir insan olarak görülen Atatürk’e hayranlıklarına) rağmen, Aleviler devlet düzeyinde yer almadılar ve sıradan milliyetçiliğin yeniden üretiminde, kendi dini renkleriyle Ötekilere bir referans olarak kalmaya devam ettiler.

3-Gladio (Süper NATO olarak bilinir), soğuk savaşın bir ürünü olarak askeri tedbirleri “gektiren” kaotik ortam yaratmak amacıyla komünizme karşı 1952 yılında kurulmuş bir teşkilattır. Her ne kadar Avrupa’daki kolları artık çoğunlukla ortadan kalkmışsa da, Türkiye versiyonları (Kontrgerilla, JITEM, Ergenekon...) hala gizlice faaliyet yürütmektedir.

Alevilik, asırlarca süren önyargılarla birlikte, dile getirilmeye cesaret edilemeyen bir olgudur: Aleviler “gerçek Müslüman” değildir, kestikleri et helal değildir, “murdardır” Daha da ötesi, hiç kimsenin tanık olmadığı fakat kulaktan kulağa fısıldanan ve gerçek olarak kabul edilen belirli ritüellerle ilgili dedikodular bile vardır –bu dedikodular “tuhaf” Alevi dini ile ilgili olup Alevilere karşı sınırlar oluşturmakta ve Alevilerin dışlanması için bir sebep olarak işlev görmektedir. Temelsiz dedikodulardan en başta geleni sözde “toplulu cinsel ilişkiyi” içeren meşhur “mum söndü” ile ilgilidir.⁴ “Aleviler tarafından kesilen et ve hazırlanan yemek”, mümkün olduğunca uzak durulması gereken Hristiyan misyonerlerin kitabı İncil’de geçen et ve yemeğe benzetilmektedir. Bunlar, geleneği, ahlakı ve varlığı tehlikeye atan kirleticilerdir. Ve dile getirilen sebepsiz cinayetlerin kanıtladığı üzere, ulusal bünyeyi bu gizli pisliklerden temizleme emri, insanlar tarafından yaşanmış bir gerçeklik olarak hayata geçirilmekte ve vahşi bir drama ile açıklanmaktadır.–

Herkesin dini yorumlanmaktadır: Sünnilik (veya siyasal ve sosyal bir hareket olarak İslamcılık) ve Alevilik de yorumlanmakta ve bu yorumlar zaman zaman derin farklılıklar göstermektedir. Temel ayrımlar, ulusal stratejiyle olan ilişkilerinde görülebilir. Çok genel olarak, her iki grubun da görüşünün aynı kültürel sahadan geldiği kabul edilebilse bile, aralarında derin çatlaklar vardır. Dinin bireyleri birleştirici kabiliyetinden bahsedilen bir ortamda bile söylemlerin çelişkiler ürettiği görülebilir. Her iki grup da kendini çatlakların ötesinde kabul ederek din evrenselini kendilerini tanımlamak için kullanır fakat nihayetinde kendini bu çatlaklarla bağlantılı olarak tanımlayarak son sözü milliyetçi söylemin yıkıcı kapasitesine bırakır.

4-Bu söylenti, büyük ihtimalle Alevilerin ritüellerini erkek-kadın karışık bir şekilde (Sünnilerin katı kadın-erkek ayrımının aksine) gerçekleştirmesinden fakat aynı zamanda Osmanlı dönemindeki baskı ve Cumhuriyet dönemindeki keyfi kanunlardan dolayı ritüellerini gizli yapmak zorunda kalmalarından ileri gelmiştir –şimdi bile Alevilerin ibadethaneleri olan “Cemevi” resmi olarak ibadethane kabul edilmemekte ve dolayısıyla kamusal alan olarak işlev görmemektedir. –

Milliyetçi söylem tek yönlüdür; darbe ve sürekli krizlerden, bölünme korkusundan (özellikle Kürt sorununun uyandırdığı korku), bir idole ve her şeyin koruyucusu haline dönüştürülen Atatürk'ün araçsallaştırılmasından beslenen, savunma temelli uzun süreli propaganda ve teknikler yığınının oluşmaktadır. Her yanı tehditlerle kuşatılmış, risklerle dolu bir dünyada ayakta kalabilmek ve art niyetle kırılmalar yaratmaya çalışan Öteki Tarafın yarattığı tehlikelere boyun eğmemek için, devlet ve milliyetçi ideolojisi güvenli liman işlevi görmektedir. Her bir grup, ek servet kazanmak ve kendisi için yeni bir güç yaratmak için kendisini bu ideolojiye bağlamaya çalışır. Bu durum, en azından görüntüde, onaylanma isteğine ve söz konusu isteğin gerçekleştirilmesi için tekniklerin kullanılmasına yol açar. Bütün kültürel birimler milliyetçi söyleme, görev sınırına ve gündemine yaklaşımlarıyla birlikte onaylanır ve dolayısıyla güçlenir. Bir başka deyişle, bireyler ve gruplar ulusal “format” içinde görünür hale gelirler. Ekonomik ve sosyal rüzgâr estikçe, herkes, kendi yorumuna göre gerekli olarak düzenlenmiş yeni koşullar içerisinde kendisini istenen söyleme uyarlar. Burada korku ve çıkar ilkel bir rol oynar. Dış faktörlerden daha da önemlisi bireyin yaşadığı iç kişilik dönüşümüdür. Kendini onaylayan birey, süreci, adapte olduğu şeye kendini “inandırmayla” tamamlar. İster samimi İslamcı isterse laik olsun, her birey “inanır” İslam ve farklı yorumları, hafızalara, kurtulma tekniklerine ve rol oynama biçimlerine dayanarak “anlam haznelerine” dönüşür (Hervieu-Léger, 1990) ve modern, kapitalist ve ulusal bir strateji altında uygulamalara ve yorumlara eşlik eden yeni anlamlar üretir. Sonuç olarak din ve dinin türevleri kendilerini bu stratejiye uyarlar.

Dincilik, büyük ölçüde, çağdaş ve laik yapıların içerisinde ehilleştirildi. Geleneksel Müslümanlar veya 80li yılların radikal İslamcıları, yeni yükselen bir sosyal sınıf olarak ekonomik ve sosyal yaşama dâhil olmaya başlar; fakat din yeni biçimler alıp moderniteye uyarlanırken ve sosyalizasyonda bir rol oynarken veya siyaset yapmanın yeni anlamlarını oluştururken, yeni melez

ifade ve direniş biçimleri de ortaya çıkar. Yeni biçimler, din tarafından boş bırakılan alanları doldurur ve Milliyetçi strateji içerisinde doğar. Yeni biçimler, milliyetçiliğin kullandığı dili tekrar eder fakat milli birlik dışında başka şeyleri de ortaya koyarlar: dışlanma, belirsizlik ve sürekli risk koşullarına karşı bir tür karşı koyuşu da dillendirir.

Örneğin, dindar bir yaşam süren Müslüman bireyler, özellikle başörtünün kamusal alanlarda özellikle de üniversitelerde yasaklanması konusunda cumhuriyetçi elitizme ve “İslam karşıtı” laikliğe isyan etmektedirler. Bununla birlikte, yıkıcılık riski taşıyan bu isyanı, bir başka yasal söylemle dengelerler: “Ülkemiz için PKK’ye karşı savaşmak isteyen daima biziz”

Bir zamanlar “eski rejim” kategorisi altında küçümsenmiş dinin, yeni “Türk Milleti” stratejisi çerçevesinde yaşamaya devam ettiği ve stratejinin anayurt ve kurumları algısı ile yakın ilişki kurduğu ileri sürülebilir. Burada Türklük bir savunma aracıdır: bir tür sigorta, dini çevrede yaşayan insanların, hâkim yapıda (devletin kurumları) dolaşımına olanak sağlayan bir tür pasaport işlevi görür. Fakat Türklük basit pragmatik bir kolaj değildir: Türklüğün ifade edilmesi zamanla içselleştirilir. Yani kendini daha önce olduğu gibi sağlamlaştıramayan bir toplum, kendini bir başka “hayal edilen cemaat” çerçevesi altında var etmeye devam eder. Bazen bu dini cemaat, farklılığını ve hayal kırıklığını ifade etmek için hayali cemaate karşı sembolik olarak veya şiddetli bir şekilde isyan eder, bazen de farklı bir yol izler: milliyetçilik baskısı altında, dini alan, giderek daha az görünür hale gelse bile, geleneğin korunmasında bir devamlılık alanına dönüşür.

Dinin farklı yorumlarının günlük uygulamalarda izlediği yollar, milliyetçiliğin uygulamalarını da aydınlatır. “Gerçekleşen” uygulamada dinin “özü” veya “gerçek din” olmadığı için, milliyetçilikte de “öz” veya “gerçek milliyetçilik” aramak da akla yatkın değildir. Burada önemli olan, çok fazla aidiyet değil, söz konusu aidiyetin nasıl yaşandığıdır. Bu ortak terimler çerçevesinde (din

veya milliyetçilik kategorisi), bireyler farklı yollar izlerler ve farklı teknikler kullanırlar –ve fakat bu farklı yollar hem kimliği oluşturur hem de kurgunun nasıl üretildiğini ve dönüştürüldüğünü ortaya koyar. Günümüzde oluşturulan milliyetçilik kurgusu, geçmişte dini kimliklerin kurgusuna hizmet eden yolların izindedir.–

Modern toplumun “laisizme” eşlik eden laik ulusalcılığı, aynı zamanda “dinidir” ve eski rejimde İslam dininin işgal ettiği yeri işgal etmektedir. Söz konusu laik ulusalcılık, adeta yeni bir din yaratır; Osmanlının 6. Yüzyıldaki İslam dininin yerini tam olarak dolduramaz fakat Osmanlı İslam'ına göre “Öteki-nin” tanımlarını kullanır. “Yabancılaşma” karşı ulusalcılığın dili veya stratejinin öncelikli pozisyonu, günümüzde özellikle “misyonerlerin hayaletleri” konusuyla ilgili olarak ön plana çıkmaktadır. Bu, kendini yalnızca dini motifli ve zayıf sosyal aktörler tarafından üretilen savunmacı milliyetçiliklerde değil aynı zamanda “laik” ve “batılılaşmış” orta sınıflar arasında da ortaya koyar. Hemen hemen bütün Türk milliyetçiliklerinin yabancı düşmanlığından (en azından “yabancılardan duyulan korku”) yararlandığını söyleyebiliriz. Yabancı düşmanlığı (içeriği gayrimüslimlere ve batılılaşmaya karşı önyargılarla doldurulmuştur), Türk milliyetçiliğinde merkezi bir rol oynamaktadır. Din ile birleşmiş popüler milliyetçiliklere paralel olarak, laik milliyetçiliğin, anti-Amerikancılık ve anti-Avrupacılık yoluyla yabancı düşmanlığının gelişmesi konusunda göstermiş olduğu gerçek çabalar, bu tür çabaları mümkün kılan tarihsel arka planı ifade eder.

Özetleyecek olursak, milliyetçilik (veya din), insanların ne söylemesi veya söylememesi gerektiğini dikte eden bir dilbilgisine sahip bir dil veya stratejidir. Kendine özgü kuralları vardır ve belirli bir anlam alanını veya fiziksel bir bölgeyi tarif eder. Bununla birlikte, kendi dilini kullanan bireyin söylediği ise bir başka sorundur: söylenenlerin anlamı, dilin tüketicilerinin taktikleriyle aynı doğrultudadır. Dolayısıyla, tüketicinin söylemek istediği şey, stratejinin kendisinden söylemesini beklediği şeyden tamamen farklı olabilir.

Millîet Altında “milliyetçilikler”: “Türkiye bölünüyor”

Türkiye’de günlük yaşamda milliyetçilik üzerine yapılan araştırmanın sonuçlarından biri, “birlikte varolmak” veya “birlikte yaşamak” veya “bölünmeye karşı çıkmak” arzusu olarak nitelendirilebilecek bir ahenk veya uyum arayışıyla, geçmiş ile gelecek arasında bir sentez oluşturma çabasıdır. Fakat birlikte var olmanın ötesinde, bu sürekli arzuya eşlik eden başka bir sonuç da vardır. Bu sonuç, alternatif seçeneklere özgürlük tanımaksızın zorunluluğu kullanan “parçalanmış” ve “ayrıştırıcı” bir dildir. Bu dil, dolayısıyla, birlikte var olmanın hem tanımında ve içeriğinde, hem de bu arzuyu ifade etmesinde, yani söz konusu aynı söylemin bileşenlerinde farklılıklar ortaya koymaktadır. Aslında bu “bölünme korkusunu” ifade etmektedir.

Bu bölünme korkusu, büyük oranda, birçok kışkırtma ve milliyetçi cinayetin (Hrant Dink cinayeti dâhil olmak üzere) arkasında yer alan “karanlık odakların” emirleri doğrultusunda yürütülen “psikolojik harekât” tarafından üretilen bir “bölünme retoriğiyle” sürekli olarak beslenir. Fakat bu konudaki polisiye düşünceler bu bölümün konusu değildir. De Certeau’ya göre, ilginç olan bu retoriğin ve söz konusu retoriğin “ikincil ürününün” bireyler tarafından hangi yollarla tüketildiği ve kullanıldığıdır (De Certeau, 1984).

Bölünme korkusu komplo senaryolarıyla yürür: “Türkiye’yi bölmek için yabancı güçlerin hazırladığı komplolar” Yaptığımız hemen hemen bütün mülakatlarda söz konusu parçalanma retoriğinin farklı versiyonlarıyla karşılaştık: “Sosyal ve kültürel gerginlikleri provoke edenler var”; “Yahudiler gizliden gizliye Türk topraklarını ele geçiriyor”; “Amerikalılar, geleceğin yeni enerjisi olacak ve dünya rezervlerinin % 70’ine Türkiye’nin sahip olduğu bor madenlerini ele geçirmek için bizi bölmek istiyor”; Hristiyanlar, topraklarımızı ele geçirmek için kültürümüzü ve ahlakımızı yozlaştırmak istiyor”; “Misyonerler kimliğimizi değiştirmek istiyor”; “Ermeniler ve Süryaniler, ülkemizin bir kısım topraklarını ele geçirmek için soykırımın tanınmasını istiyor” vb.

“Komplo retoriği”, belirsizlikler ve güvensizlik duygusu üzerine inşa edilir. Sosyal, siyasal ve kültürel sorunların kaynağı dışarıda aranır ve bulunur ve komplo kurgusu, “makro açıklama” olarak oluşturulur. Dış gerçekliklere getirilen bu makro açıklama ilişkisi, içe döner ve gerçeklikleri mikro düzeyde açıklar. Bölünmenin açıklaması, “hainlerin provokasyonu” şeklindedir. Bu hainler çoğu zaman demokrat aydınlar, Kürtler veya Ermeniler, “Türkiye'nin düşmanlarından para alanlar” ve “ bu komploları kuranların taşeronluğunu yapan” kişilerdir.

Bölünme korkusu temelsiz değildir fakat retorik olarak dile getirildiği ölçüde de değildir. Farklı çağdaşlaşma biçimlerine izin vermeyen ve değişim dinamizmini kabul etmeyen otoriter devlet ve onun politikaları, krizlerin kaynağı haline gelmiştir. Kürt sorunu, İslam-karşıtı laiklik sorunu, etnik sorunlar, farklı dini inanışlar, hatta komşu kentler arasındaki rekabetlerin hepsi gerilim ve kutuplaşma için potansiyel oluşturmaktadır. Bütün bu gerilimleri özetleyen en iyi kavramlar “Komünitaryanizm (cemaatçilik)” ve “Dekomünitaryanizm (cemaatçiliğin dağılması)” veya farklı aidiyetleri ayıran sınırların sürekli olarak yeniden inşa edilmesidir.

Bir toplumun hayalinde “kültürel” bir boyut olduğunu ve bu boyuta bağlı olarak toplumun bir “bütünlük” imgesi yarattığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte, bu tam kimliğin görünürlüğü, toplumun içi hakkında herhangi bir açık fikir vermez. Toplum dıştan bakıldığında bir iç dayanışma ağı olarak görünse de, içeriden bakıldığında, bütün bireylerini “aynı” olarak gösterdiğinde bile, hiçbir zaman homojen olarak algılanmaz. Şunu da eklemeliyiz ki, aynı ismi taşıyan bir toplum, hareketliliğe ve Öteki ile olan farklı ilişkilere bağlı olarak zaman içerisinde kendini farklı yollardan yeniden üretir.

Bu durumda, kimlikler kendilerini “düşmanlara” dönüştürürler veya daha basitçe ifade edersek, gerilim ilişkileri içine girerler. Bu gerilim, kuşkusuz, fiziksel koşullarla ilişkilidir: “Maddi” boyutla bir ilişki içindedir. Ayrıca, birinin farklı uygulamalarının, bir

diğerinin ekonomik, sosyal ve kültürel merkezini istikrarsızlaştırdığı da ileri sürülebilir. Örneğin, belirli bir Müslüman topluluk içerisinde yaşayan bir birey, zengin bir villa muhitinde kendi zenginliğini yaşayamaz, çünkü Ötekinin yoksulluğu, onun maddi zenginliğini nasıl kullanacağı sorununu gündeme getirir. Ramazan orucu ve oruç tutulmayan bir ortamda oruç tutma veya tersiyle ilgili sorunlar, tartışmalarda tekerrür eden bir konudur ve önemli sosyal gerilimlerin de bir nedenidir. Örneğin, Kürtçe konuşan birileri Türkçe konuşan birilerini rahatsız edebilir. Yani, bir bireyin (bir Kürt) “normal” olarak yaşadığı bir durum, bir başkasını (bir Türk) rahatsız edebilir. Daha genel olarak ifade edecek olursak, birinin “normallik koşulları” ve fiziksel rahatlığı ister maddi ister duygusal olsun “rahatsız edici” olabilmektedir. “Hissedilen” sübjektif rahatsızlık derecesi, bir bireyin, diğer birinin normalliğine hükmetmeye ve kendi normalliğini yeniden yaratmak için başkalarına müdahale etmeye itmektedir.

Büyük şehirler göç dolayısıyla hızla büyüdükçe ve toplumlar hızla kozmpolit hale geldikçe, bu tür olaylarla karşılaşmak daha yaygın hale gelmektedir. Ve bu koşullarda yeni “hayal edilen” topluluklar inşa edilirken, mevcut topluluklar çözülüyor. İstanbul’un yaklaşık 100 km doğusunda yer alan Adapazarı birçok etnik gruba ev sahipliği yapmakta ve ironik bir biçimde “yetmiş iki milletin” (dünyadaki milletlerin çeşitliliğiyle karşılaştırmak için kullanılan bir metafor) yaşadığı yer olarak bilinmektedir. Eğer bu şehrin çok-kültürlü yapısı, “farklılıklarıyla birlikte bir arada yaşayan” bireylerden oluşan bir toplum tasarımıyorsa, bu çok kültürlü yapı, kendini ifade edebilen veya ifade ile ilgili sorunu olan kimlikleri ve Türkiye’de “milliyetçi kimliğe” yapılan vurguyu anlamlandıran göstergeler de taşımaktadır.

Her şeyden önce, Adapazarı’nda farklı etnik azınlıklara mensup bireyler kendi etnik gruplarına bağlı oldukları ve kendilerini etnik kimlikleriyle tanımladıkları gözlemlenebilir. Bu gruplar genel olarak iki kategoriye ayrılır: Birinci Dünya Savaşından sonra meydana gelen göç ve nüfus mübadeleleri sonucunda yerleşen

veya yerleştirilenler (Lazlar, Çerkezler, Abazalar, Gürcü, Boşnaklar ve Arnavutlar vb.) ile “Güneydoğuda” meydana gelen çatışma sürecinden sonra göç ederek daha yakın zamanda yerleşenler (Kürtler). Bunlardan ilk grubun yani cumhuriyetin ilk yıllarında gelen göçmenlerin (yani Kürtler dışında) söyleminde iki boyut olduğu gerçeğiyle karşılaştık: etnik komüniteryanizm (cemaatçılık) ile birlikte bir ulusal milliyetçilik görülmektedir. Bu iki boyut arasındaki içkin gerilim –uyuşmazlık olmasa bile– üçüncü kuşak göçmenlerde, geçmişleriyle gelecekleri konusunda bir tür belirsizlik yansıtmaktadır. Bu bir savunmadır, ne yerleşmeyi ne de kendini sağlamlaştırmayı başaran bir kimliğin savunmasıdır. Birlikte yerleşim ve belki de ortak etnisite tarihiyle azınlık olarak tanımlanan ve bölünen bu topluluklar, hafızalarına kazınmış, her an rahatsız edici bir şekilde canlanabilen ve yatışabilen derin bir göç hafızasıyla kendilerini kararsız bir zeminde hissederler. Ve şimdi kendilerini Kürtlerin yol açtığı yeni bir “tehlikeyle” karşı karşıya görmektedirler. Kürtleri, istikrarsızlığın yeni bir nedeni olarak algılamaktadırlar. Dolayısıyla her biri diğerinden kuşkulanan fakat bir yandan kendi cemaatçiliklerine tutunurken, öte yandan da hayal edilen birliği yaratma ihtiyacına karşı gelişen iltihap ve tehlikeden Kürtleri sorumlu göstermek suretiyle kendini diğerleriyle bir “Türk milliyetçiliği” köprüsü üzerinden ilişkilendirmektedir.

Bu durumda, göçmen grupların birbirine benzeyen dışlanma süreci –bölgeye önceden yerleşenler bölgeye en geç gelenleri yabancı olarak gördüklerinden, daha sonra yerleşenler daha kötü durumdadır, dolayısıyla ilk yerleşimcilerin bütün (“ev sahibi” toplum) ile entegrasyon sürecine yardımcı olmaktadır– milliyetçi anlatıların (Türk ile Kürt) çatışmasıyla birleşir. Sonuçta, ilkel milliyetçi söylemin yoğun şekilde ayrımcı ifadesi ortaya çıkar. Milliyetçi söylemde (“etnik azınlıklar”) görece hassas olarak tanımlayan sosyal aktörler, milliyetçiliğin korkularını ve ön yargılarını Ötekine karşı kullanır (zayıf sosyal aktörler olan Kürtler bile). Bu durumda, en son gelen göçmenler ulusa karşı bir tehdit oluştururken, önceden gelen göçmenler de içselleştirdikleri milliyeti savunmak zorundadır.

Burada önemli olan “ulusal ülke” değil, bireyin ait olduğu ve ait olmak istediği bir “bölge”, bir “yerdir” Milliyetçilik, kendini, her tür kimlik arzusunu hedefleyen olağan ve keyfi bir kimlik olarak ortaya koyar. Yerel bir kimlikten ulusal bir kimliğe geçiş çok zor görünmemektedir. Aynı şekilde, şehir, ulusal stratejinin küçük ölçekli bir modelini, makrokozmosun daha yoğun bir versiyonunu temsil etmektedir. Ulusal stratejide üretilen ve ulusal düzeyde güvensizlik duygusuna karşılık vermeye çalışan retorik, yerel kent ortamına uygulanır. Bütün ülke için geçerli olan birlik ve bütünlük söylemi, kent düzeyinde yansır ve paradoksal bir şekilde birlik adına bölünme üretir. Şehirde güven(sız)lık sorunu yaşanır ve şehir, bütünlük söylemi altında kendini ayırıştırır.

Anadolu kentlerini içten bölen aynı mantık aynı zamanda kendini bir diğerinden ayırır. Şehrin dışı, diğer şehirlerden oluşur. Şehir, devletin kaynaklarını sömüren ve nihayetinde her biri (ana) kentin bekasına karşı tehditlere dönüşen rakip güçlerle çevrilmiştir. Kentler arasında ekonomik bakımdan asla “açık bir savaş” söz konusu değildir fakat gerilimler ve garezler zaman zaman kendisini örneğin futbol maçlarında açığa vurur. Bu konuda birçok örnek mevcuttur; örneğin, özellikle Sivas ile Kayseri, Bursa ile Eskişehir ve Elazığ ile Malatya arasındaki futbol maçlarında ortaya çıkan gerginlikler birkaç yıldır devam etmektedir. Elazığ ile Malatya arasındaki maçlarda, her iki tarafın da sloganlarının içeriği, futbol bağlamının ötesine geçen bir bölünme ortaya koymuş ve belirlemiştir. Her iki takımın taraftarları birbirini “PKK’li” veya “Ermeni olmakla” suçlamaktadır – “dışarıdan” gelen “tehlike” burada komşulara atfedilmektedir.–

Sonuç yerine: bölünme olarak milliyetçilik

Son 200 yıldan bu yana yeni bir “yuva” kurgusu olarak gelişen ve farklı etnisite ve dinlerin bir arada yaşamasını sağlayan çağdaş ulusal kimlik, bugün Türkiye’de giderek küreselleşen yaşam bağlamında bireyleri artık memnun edememektedir.

Bu hususları artık karşılayamayan milletin yerini yeni topluluk türleri almaktadır. Millet, hem yukarıdan gelen akıntıyı hem de aşağıdan, yerelden, günlük yaşamdan gelen akıntıyı kavramaktadır. Anlamaların ve referansların bir haznesi olarak kültür giderek karmaşık hale gelmektedir. Artık “dış” sadece dış değildir; içe de nüfuz etmektedir. İnsanların yaşadığı her şey, bir yuva olarak millet düşüncesinin artık sürdürülebilir olamayacağını göstermektedir. Güvensizlik duygusu, kelimenin her anlamıyla, yeni bir “sıcak yuva” arayışında olanları istikrarsızlaştırır. Buna karşın, istenen seviye ne olursa olsun, bu tür bir aidiyet güvenliğini gerçekleştirmek güçtür. Bu karmaşıklık ortamında, farklı uyumsuz diller, ahengi ve tam iletişimi sağlayamaz. Bireyleri – veya yuvalarını– bir arada tutabilecek bir dil imkânsız görünüyor.

Ortak paylaşılan bir dil üretilmemesine karşın, küresel risklere direnen milliyetçi strateji, sembolleri kullanarak insanların uymak zorunda olduğu tekyönlü bir dil üretir. Bu dil takviye edilmiş beton binaya benzemekte ve hareketsiz ve engelleyici bir zihniyetin paranoyak sözcüklerini kullanmaktadır. Strateji esnemez bir yapı türüdür; aynı topraklarda yaşayanların uyum sağlamaya zorlandığı bir söylemdir. Gerçekte, bu bölgedeki bütün binalar aynı tuğla, beton ve harç bileşiminden oluşmaktadır, çevre sınırları askeri bir düzlüğe sahiptir. Yuvarlak çizgilere ve kıvrımlı şekillere (zorunlu olan camilerin kubbeleri hariç) izin verilmemektedir. Dikkat çekici birkaç istisna dışında, buradaki binalar prefabriktir en fazla iki üç kalıpta(cami, ev, apartman blokları) yapılmaktadır ve olduğu gibi kabul edilmektedir; bu kalıplar, uyumu, herhangi bir risk veya yaratıcılık taşımayan düzeni temsil eder. Bu kadar az yaratıcılık enerjisinin yatırılmasıyla inşa edilen konutlar, insanların “zorunlu” ve “şimdilik” yaşadıkları binalar olarak akıllarda kalır.

Binanın sahibi veya ustası önemli değildir. İslamcılar, Kürtler, Karadeniz Bölgesinin Lazları, Çerkezler tarafından inşa edilen binaların hepsi aynıdır ve güçsüz bir şekilde inşa edilmişlerdir. En milliyetçi kent Erzurum'da, en çok-kültürlü kent Antakya'da,

Anadolu’nun yükselen ekonomisi “Kalvinist kaplanlar” olarak bilinen Çorum’da, en kozmopolit kent İstanbul’da yapılan bütün “modern” ve “yeni” binalar –tümleyici milliyetçilik gibi– birbirine benzemektedir.

Fakat yine de en önemli fark beton yapıların iç kısmında gizlidir. Binaların iç kısmı “ev” karakterine sahiptir: oryantal, arabesk, batılı, çağdaş, geleneksel evler; insanların ayakkabılı veya ayak-kabısız girebildikleri evler; fakir ve zengin evlerin iç kısımları; biblolar, fotoğraflar, resimler, hediyelikler, duvarda Kuranlar, Alevilerin evlerinde Hazreti Ali resimleri –yaşayan “yuvalar”.–

Takviyeli beton binalar ve bu evlerin iç kısımları, bütünün çatışan parçalarıdır. Takviyeli beton binanın –söz konusu modernist milliyetçilik– söylemine karşı gösterilen direnç, söz konusu binaların kendilerini yeniden üreten iç kısımlarından gelmektedir. Stratejik dil aracılığıyla, her bir iç kısım (ev, aile, birey) yaşamını sürdürmek, mutluluk, eşitlik ve farklılığına saygı arzusunu ifade etmeye çalışır. Her ne kadar bu dil ortak bir duygunun mukimlerini ikna edemese bile, yine de “ortak sözcükler” empoze eder: bireyler, aileler, gruplar, topluluklar, bunların hepsi kendi güvensizlik duygularını, stratejinin yaşadıklarıyla tanımlarlar. Stratejinin söylemi –“bizi bölmek için komplolar tezgâhlıyor!”, “bütün dünya bizi düşman görüyor!”– Batıya ve Doğuya dayatılıyor ve kendini yerelleşmiş bir korku söylemine dönüştürüyor.

Bireyler, bugünü “katlanılır” hale getirmek için, bu korkuyla, yeni mitler, “anılar” ve otobiyografiler oluşturur; nesilden nesle geçen eski anlatıları araçsallaştırır. Bu tarihler yakın çevreye ve günlük yaşama temas eder ve birlikte yaşamı kolaylaştırır. Bir başka deyişle, “dipte”, sosyal yaşamın merkezinde uyum devam eder. Bununla birlikte “yukarıda”, ulusal stratejinin söylem ve kurgu dünyası bu ahengi bozar. “Evin” dili görünmez hale getirilir, sessiz bırakılır. Konuşamayan yani sessiz bırakılmasını aşamayan ev, milliyetçi retoriğe doğru döner. Bu retoriği beslerken

ve devirmeye çalışırken, kendi suskunluğunu teyit eder. Kendi sesinden mahrum kalırken, hayal kırıklığı giderek artar. Milliyetçiliğin yaygın dilinin hâkimiyeti altında, hayatta kalmak (veya yaşamak) için yapılan mücadele, yeni birliklerin ve ayrılıkların oluşturulması ve bozularak yeniden oluşturulması ile devam eder. Sürekli bir yeniden biçimlenme söz konusu iken, önyargılar, milliyetçi reaksiyonlar refleks olarak kendilerini sınırsız bir şekilde yeniden üretir.

Bugüne kadar saygı görmeyen, yaşananları her daim belleklerinde taşıyan bireyler, trajik bir biçimde stratejinin gösterdiği hedefler arasında düşman arar ve travmalarının intikamını almaya çalışır. Kendi acılarından kurtulmak için, ötekilerin, yani cisimleşmiş Öteki'nin acı çekmesini görmek ister. Hâkim söylemle kendi cemaatlerini yaratır ve isyan eder. Ve korkularla yaratılan milliyetçilikler, birbirlerini bu korkularla besleyen gruplar oluştururlar.

Referanslar

- Akçam, T. (2002) “Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, 4; 53-62.
- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Yeni Baskı, Londra, Verso.
- Aydemir, Ş. S. (2005) *Suyu Arayan Adam*, İstanbul; Remzi Kitabevi.
- Bauman, Z. (1998) *Globalization: The Human Consequences*, New York; Columbia University Press.
- Beck, U., Giddens A. Ve Lash, S. (editörler) (1995) *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the modern Social Order*, Cambridge; Polity Press.
- Billig, M. (1995) *Banal Nationalism*, London; Sage.
- Born, T. Ve Canefe, N. (2002) “Türkiye’de Popülist Milliyetçilik”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, 4:635-62.
- Breuilly, J. (1993) *Nationalism and the State*, Manchester; Manchester University Press.
- De Certeau, M. (1984) *The Practice of Everyday Life (L’Invention du Quotidien*, trans. Steven Rendall), Berkeley; University of California Press.
- Deringil, S. (2000) *Osmanlılar, Türkler ve Dünya Siyaseti*, İstanbul; ISIS Press.
- Foucault, M. (1975) *Surveiller et Punir, La naissance de la prison*, Paris; Gallimard.
- Gellner, E. (1983) *Nations and Nationalism*, New York; Cornell University Press.

- Georgon, F. (2002) "Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken" *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, 4;23-36.
- Göcek, F. M. (2002) "Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, 4; 63-76.
- Hervieu-Léger, D. (1990) *La Religion pour memoire*, Paris: Editions du Cerf.
- Juergensmeyer, M. (2002) "the Paradox of Nationalism in a Global World", U. Hedetoft ve M. Hjort (editörler, *The Postnational Self* adlı eserden; Londra; University of Minnesota Press.
- Kasaba, R. (1977) "Kemalist Certainities and Modern Ambiguities", S. Bozdoğan ve R. Kasaba (editörler), *Türkiye'de Modernite ve Ulusal Kimliği Yeniden Düşünme* adlı eserden; Seattle: University of Washington Press.
- Kentel, F., Ahıska, M. Ve Genç, F. (2007) "*Milletin Bölünmez Bütünlüğü*"; *Demokratikleşme Sürecinde parçalayan Milliyetçilik(ler)*; İstanbul, TESEV.
- Kentel, F. (2006) "Du 'ghetto' a 'l'interculturel': experiences euro-turques en Allemagne et en France", *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, L'interculturel en acte, identités et émanicipations, 73/74; 301-30.
- Keyder, Ç. (1993) "Türk Milliyetçiliğine Bakmaya Başlarken", *Toplum ve Bilim*, 62; 7-18.
- Navaro-Yashin, Y. (2002) "The Cult of Atatürk: The Appropriation of a Secularist Leader in Uncanny Forms", Y.Navaro-Yashin, *Faces of the State* adlı eserden; Princeton; Princeton University Press.
- Özkırımlı, U. (2002) "Türkiye'de Gayriresmi ve Popüler Milliyetçilik", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce; Milliyetçilik*, 4; 706-17.
- Pieterse, J. N. (2004) *Globalization & Culture: Global Mélange*, Lanham: Rowman&Littlefield Publishers.
- SEnnett, R. (1999) "Growth and Failure: The New Political Economy and its Culture"; M. Featherstone ve S. Lash (editörler); *Spaces of Culture: City-Nation-World* adlı eserden.; Wydawca; SAGE.
- Üstel, F. (2002) "II. Meşrutiyet ve Vatandaşın İcadı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi*, 1; 166-79.

İKİNCİ BÖLÜM:

KÜRT SORUNUYLA YÜZLEŞMEK

4-TÜRKİYE’DE KÜRT SORUNU

Ret ve/veya İnkâr¹

Mesut Yeğen

Belki de başka hiçbir sorun, Türk devletini Kürt sorunu kadar aralıksız biçimde uğraştırmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti, 1920lerin başında kurulduğundan beri Kürt sorunuyla mücadele etmektedir. Kürt sorunu, o günden bu yana, silahlı direniş, kitlesel siyasal itiraz, kültürel olarak entegre olmama, ve ağır yoksulluk dâhil olmak üzere birçok biçim aldı. Devlet, söz konusu sürekli ve çok boyutlu sorunla başa çıkmak için zaman içinde zengin bir retorik hazinesi ve değişik vatandaşlık politikaları kullandı. Sorunu her seferinde “geçmiş isyanların bir benzeri”, “eşkıya”, “bölgesel gericilik”, “dış kışkırtma”, “ihanet” olarak algılarken, sorunla baş edebilmek için inkâr, baskı, asimilasyon ve ayırıcılığa başvurdu. Bu bölüm, Türkiye’nin Kürt sorunuyla ilgili farklı algılamalarını ve bu algılara eşlik eden vatandaşlık politikalarını belgelemeyi amaçlamaktadır.

1-Bu yazının ilk iki bölümü başka yerlerde yayınlanan makalelere dayanarak yazılmıştır. Bakınız, “Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu”, Etnik ve İrk Araştırmaları, 30/1(2007); 119-51 ve “Müstakbel Türklerden Sözde Vatandaşlara: Türkiye’de Kürtler” Middle East Journal, 63/4: 597-616.

İncelememi bu sorunu üç ana döneme ayırarak yaptım: inkâr öncesi dönem, inkâr dönemi ve inkâr sonrası dönem. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan hemen önceki yıllarda, devletin yöneticileri, Kürtleri kültürel ve siyasal haklara sahip etnik bir grup olarak kabul edeceklerini beyan ettiler. Fakat 1920li yılların ortalarından 1990lara kadar devlet sürekli olarak Kürtlerin sadece kültürel ve siyasal haklarını inkâr etmekle kalmadı, Kürt sorununun etnik boyutunu bile inkâr etti. Ancak 1990lardan itibaren devlet etnik boyutun varlığını kabul etmeye başladı. Bununla birlikte, 1990lara kadar soruna asimilasyon ve bastırma stratejileriyle yaklaşılırken, son yirmi yılda bu stratejiler, eski ve yeniden oluşan bir karışıma dönüşerek, asimilasyon ve baskı, ayırimcılık ve tanıma ile harmanlandı.

İmparatorluktan sonra, inkârdan önce

Birinci Dünya Savaşının sona ermesiyle Osmanlı İmparatorluğunun artık işlevsiz olduğu ortaya çıktı. Savaşın sonuna gelindiğinde, Osmanlı imparatorluğu toprakları küçülerek Anadolu yarımadasına sıkıştı; Anadolu topraklarının bazı bölgeleri de İtilaf devletleri tarafından işgal edildi. Daha da ötesi, savaş sonrası devlet aygıtı, imparatorluktan geriye kalan ülkede gerçek bir idari, siyasi ve askeri gücü uygulayacak konumda değildi.²

Savaşın bittiği yıllar ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1923 yılı arasında ikili yönetime sahip bir devlet ortaya çıktı. Saray-destekli İstanbul Hükümeti imparatorluktan geriye kalan ülkeyi kurtarmaya çalışırken Osmanlı ordusunun bazı subayları ve İmparatorluğu 1913 ile 1918 yılları arasında yöneten İttihat ve Terakki Komitesinin bazı kalıntıları, Anadolu işgaline karşı silahlı bir direniş başlattılar ve 1920 yılında Ankara’da yeni bir hükümet kurdular. Çarpıcı olan şey ise, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan önceki yıllarda her iki

2-Bu yıllarla ilgili maddi bir anlatı için, bakınız Lewis (1965).

hükümet de Kürt sorunun etnik boyutunun varlığını kabul etmesi ve her iki hükümetin de sorunun, tanıma politikasıyla çözüleceğine söz vermesidir.

İngiliz Dış İşleri Bakanlığının o döneme ait bir belgesi, İstanbul Hükümetinin, Kürtlerin yaşadığı bölgede Kürtlere özerklik verilmesi fikrini memnuniyetle karşıladığını göstermektedir.³ 10 Temmuz 1919'da Başbakanlık ofisinde Kürt ileri gelenleriyle İstanbul Hükümetinin bakanları arasında bir toplantı yapıldığı, Kürt delegasyonuna bir Kürt valinin ve Kürdistan'a Kürt yöneticilerin atanacağı sözü verildiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde, gelecekteki Türkiye Cumhuriyeti'nin temsilcileri de Kürtlerin kültürel ve siyasal haklarını tanıyacaklarına dair söz vermişlerdir. Fakat bu temsilciler daha sonra sadece Kürt sorunun etnik boyutunu değil, Kürtlerin varlığını bile inkâr ettiler. Aslında bu sözü veren, gelecekteki cumhuriyetin kurucusunun kendisiydi. Ankara Meclisinde yapılan gizli bir toplantıda, Mustafa Kemal, Kürtler, Çerkezler, Lazlar ve Türkler gibi Anadolu'da yaşayan Müslümanların gerçek kardeş olduklarını ve herkesin birbirinin etnik, yerel ve manevi haklarına saygı göstereceğini beyan etmiştir (Devlet Arşivleri Kurumu, 1919). İstanbul Hükümeti ile gelecekteki cumhuriyetin kurucuları arasında uzlaşmayla 1919'da imzalanan Amasya Protokolleri de her iki tarafın, Kürtlerin kültürel haklarını tanımaya hazır olduğunu göstermektedir. Söz konusu belge, özgür gelişmelerini sağlayabilmeleri için Kürtlere etnik ve sosyal haklarının verilmesini şart koşturmuştur (Unat, 1961).

Cumhuriyetin kurucularının, Kürtlerin grup haklarına sahip etnik bir topluluk olduğunu kabul eden bir başka kayıt da Ankara Meclis zabıtlarında bulunabilir. Bu zabıtlarda Kürtlere bir özerklik verileceği ifade edilmiştir. "Kürtlerin yaşadığı bölgede yerel bir hükümet kurmak" Danışma Kurulunun "Kürdistan

3-Bakınız Ulusal Arşivler (TNA), Devlet Kayıtlar Bürosu, FO 371/4192 Belge N: 112204, 5 Ağustos 1919.

politikasının” bir parçası olarak tanımlandı. Bu politika da Mustafa Kemal tarafından onaylandı. Cumhuriyetin ilanından hemen önce halka açık bir mülakatta, Mustafa Kemal şöyle diyor:

Anayasamıza göre bir tür özerklik verilecektir. Dolayısıyla Kürtlerin yaşadığı illerde Kürtler kendi kendini özerk olarak yönetecektir. [.....] Türkiye Büyük millet Meclisi hem Kürt hem de Türk mebuslardan oluşmaktadır ve bu iki halk kendi menfaatlerini ve kaderlerini birleştirmiştir. (Kemal, 1993:105)⁴

Yukarıdaki belgeler, Osmanlı sonrası ve Cumhuriyet öncesi bu zor zamanlarda Türk Hükümetlerinin Kürt etnisitesini kabule açık olduğunu ve Kürt sorununu, gurup haklarını amaçlayan bir tanıma siyasetiyle çözeceklerine dair güvence verdiklerini kanıtlamaktadır.

Cumhuriyet, inkâr

1922 yılına gelindiğinde Ankara Hükümeti, Anadolu’nun işgaline son verdi ve Osmanlının bakiyesi üzerinde bağımsız bir güç olarak uluslararası alanda bazı devletlerce tanındı. İktidar olmayı ve meşruluk kazanmayı başaran Ankara Hükümeti, 1923 yılında Cumhuriyet’in kuruluşunu ilan ederek, zorlu geçmişini geride bıraktı ve siyasal kimliğini ulusal model üzerinden belirledi. Bu bağlamda, Türk devleti öncelikle daha önceki tanıma siyasetinden ve ikinci olarak da Kürt sorununun etnik boyutunu kabul etmekten vazgeçti.

Her ne kadar devlet, cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 anayasası yapıldığı dönemde hala vatandaşlarının yalnızca etnik Türklerden oluşmadığını kabul etse de, Lozan Antlaşması’yla

4-Bu mülakat cumhuriyet döneminde birkaç kez yayınlanırken, yeni rejimin Kürtlere otonomi vereceğine dair bölümler sansür edilmiştir. Bu mülakatın sansürlenmiş hali için bakınız, İnan (1982). Sansürsüz hali ise ancak 1993 yılında yayınlandı.

korunan dini azınlıklar dışındaki etnik gruplar kültürel haklarından mahrum kalacaktı (Gözübüyük ve Sezgin, 1957:7). Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler dışındaki Türk olmayan bütün vatan-daşlar Türk olmak zorundaydı. Tanıma politikası sona ermişti.

Kürt sorunu: eskinin direnişi ve isyanı

Bu noktada, Kürt sorunun tanıma siyasetiyle çözülmeyeceği bir yana, inkılap, bastırma ve asimilasyonla çözülmeye çalışılacağı ortaya çıktı. Cumhuriyet'in kurucuları için Kürt sorunu artık tanımayı ve kabulü gerektiren siyasi bir sorun değildi. Cumhuriyetin kuruluşunu müteakip ilk yirmi-otuz yıl boyunca, cumhuriyetin kurucuları sorunu *geçmiş* ile *bugün* arasındaki bir sosyal çatışma olarak yeni bir çerçeveye oturttu.

Bu gözden geçirilmiş kavramsal çerçeve, devletin 1925 yılında meydana gelen Kürt isyanıyla ilgili sorunları değerlendirmesinin ardından belirgin hale geldi. Bu hususa örnek olacak bir metin, 1925 isyanının liderlerini idama mahkûm eden İstiklal Mahkemesi Başkanının konuşmasında görülebilir:

Bazılarınız, insanları kendi bireysel çıkarları için kullandı, bazılarınız dış tahriklere kapıldı ve siyasi hırslarının peşinde koştu, fakat hepiniz bir noktaya doğru yürüdünüz: Bağımsız bir Kürdistan'ı kurmak. [...] Siyasi *reaksiyonunuz* ve *isyanınız*, *Cumhuriyet hükümetinin* kararlı tedbirleriyle ve *Cumhuriyet'in ordusunun* öldürücü darbeleriyle derhal bastırıldı. [...] Herkes bilmelidir ki, genç Cumhuriyet Hükümeti, kışkırtma ve siyasi karşı koyuş gibi lanetli eylemleri hoş görmeyeceği için, kararlı tedbirleriyle bu tür *eşkıyalıkları* önleyecektir. *Şeyhler ve feodal toprak ağalarının* hâkimiyeti altında sömürülen ve baskı gören bu bölgenin yoksul halkı sizin fitnelerinizden ve kötülüklerinizden kurtarılacaktır ve halk, ilerlemeyi ve refahı vaat eden Cumhuriyetimizin çizdiği faydalı yolu takip edecektir. (Aybars, 1988; 325-26, vurgu eklenmiştir)

Bu uzun metin, bu dönemde Türk devleti için Kürt sorunu geçmişin bugüne karşı isyan etmesi sorunuydu. Bir başka deyişle, yeni rejim, kendi gözünde gerici sosyal güçleri temsil eden Kürtlerin, gelişme ve refahı vaat eden çağdaş bir devlete karşı isyan ettiğine inanıyordu. Tanıma siyasetini geride bırakan Türk devleti, direnişi sadece bir sosyal sorun olarak ele aldı, dolayısıyla, Kürt şeyhlerinin, Kürt toprak ağalarının, Kürt kabilelerinin ve Kürt eşkıyaların engelleyici etkilerini ortadan kaldırmaktan sorumluydu. Bu anlayışa göre, Kürt isyancıların isyan ettiği şey, çok sayıda etnik yapıya sahip bir imparatorluğun bakiyesi üzerine bir ulus devletin inşası değil, Cumhuriyet hükümeti ve Cumhuriyet ordusu içerisinde şekillenen bugündü. Buna göre, Türk devleti, Kürt meselesini *eskiyi* yerle bir etme yoluyla “çözme” politikası izleyecekti.

1930lara gelindiğinde, sorunu “eskinin direnişlerinden” biri olarak tanımlama gözden geçirildi. Türkiye’de Kürtlerin var olmadığı ve dolayısıyla söz konusu sorunun yani Kürtlerin yarattığı huzursuzluk vakalarının hiçbir etnik-siyasi yönü olmadığı iddia edildi. Direniş, devletin merkezi gücünün bölgeye nüfuz etmesiyle kendini tehdit altında gören “kabileler ve eşkıyalık” sözcük hazinesinde bir çerçeveye oturtuldu. Tanıma siyasetini geride bırakan Türk devleti, direnişi sadece bir sosyal sorun olarak ele aldı, dolayısıyla şeyhlerin, toprak ağalarının, kabilelerin ve eşkıyaların engelleyici etkilerini ortadan kaldırmaktan sorumluydu.

Buna göre de, 1930 yazında çıkan Kürt isyanının bastırılmasıyla ilgili olarak gazeteler haber verirken, isyancıları çeteler ve eşkıyalar olarak niteliyordu. Hâlbuki isyana, çağdaş ve laik bir Kürt örgütü (Hoybun) öncülük etmişti. 9 Temmuz 1930 yılında Cumhuriyet gazetesi, uçakların *çeteleri* bombaladığını bildiriyordu (Cumhuriyet, 1930a). 13 Temmuzda, aynı gazete, vatandaşların *Cumhuriyet’i eşkıyalara* karşı savunduğunu haber veriyordu (Cumhuriyet, 1930b, vurgu, eklenmiştir). Aynı şekilde, 1937-38 Dersim İsyanı lideri Seyyid Rıza, eşkıyalıktan suçlu bulunarak

idama mahkûm edildi. 1970ler ile 1980li yıllardaki daha çağdaş Kürt hareketleri bile basında eşkıyalık olarak gösterildi.

1930larda, devlet, zorunlu toplu iskân ile Kürt sorununu “çözme” girişiminde bulundu. İskânı emreden kanun için resmi açıklama, Türk olmayanların Türkleştirilmesi (asimilasyon) fakat ana metnin dili, asimilasyon için hedeflenen kesimlerin, özgül etnik kimliği olmayan aşiret mensupları olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle, devlet anadili Türkçe olmayanları dağıtmayı amaçlıyordu fakat kanunun temel maddeleri aşiretin siyasi ve idari otoritesinin parçalanmasını hedeflemekten bahsediyordu (Resmi Gazete, 21 Haziran 1934).

Eşkıyalık ve aşiretsel huzursuzluklar olarak ifade edilen Kürt sorunu, o dönemde devletin “medeniyet götürme” projesiydi aynı zamanda. Örneğin dönemin Başbakanı İsmet İnönü, 1937 Kürt isyanını şu ifadelerle yorumlamıştır:

Hükümet iki yıldır Tunceli için bir reform programı uygulamaktadır. Bu program, bölgeyi medenileştirmek için kapsamlı çalışmaları [...] içermektedir. Bölgenin bazı aşiret liderleri [...] bu programdan rahatsız olmaktadır. [Bununla birlikte] reform programı ve *Tunceli'nin medenileştirilmesi* devam edecektir! (Beşikçi, 1990; 82-3); vurgu eklenmiştir)

Benzer biçimde, Cumhuriyetin başyazarı Yunus Nadi'ye göre de Cumhuriyet rejiminin Tunceli'de yaptığı “askeri bir operasyon değil, *medeniyetin götürülmesiydi*.” (Cumhuriyet, 1937a, vurgu eklenmiştir). Nadi'nin iddiasına göre hükümet “*dağlı Bedevilere* ya bu programı kabul edin veya çekip gidin” diyordu. (Cumhuriyet 1937b, vurgu eklenmiştir).

Kürt Sorunu: bölgesel geri kalmışlık

Özetleyecek olursak, 1930lardan 1950lere kadar, Türk devleti Kürt sorununu geri sosyal yapıların direnç göstermesi sorunu

olarak kavramsallaştırmıştır. 1950lere gelindiğinde, silahlı Kürt direnişi bitmişti, bu da Cumhuriyet Hükümetinin Kürtleri devletin politikalarını ve askeri otoritesini tanımaya zorlaması konusunda başarıya ulaştığını gösteriyordu. Fakat Kürtlerin yaşadığı bölgeler ile ülkenin geri kalan kısmı arasında ekonomik entegrasyonun sağlanmaması, devleti, piyasa ilişkilerini Kürt bölgelerine yayma konusunda harekete geçirdi.

Bu bağlamda, devletin ikilem algısı, bölgesel geri kalmışlık kavramlarının çerçevesine oturtuldu. Kürt sorunu, ekonomik entegrasyonun sağlanamaması yüzünden Kürtlerin yaşadığı bölgelerin geri kalmışlığının bir ürünü haline geldi. Dolayısıyla, 1950ler ve 1960larda devletin müdahalesi, bir hükümet programları dalgası şeklinde gelişti. Çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin ağır geri kalmışlığını dile getiren 1965 yönetimi, coğrafi bölgeler arasındaki ekonomik dengesizliği gidereceğine dair vaatlerde bulundu (TBMM, 1988: 104). Benzer şekilde, 1969 hükümeti de “Doğu (Kürt) bölgesinin kalkınması” sorununu vurgulayarak “geri kalmışlığın kitlesel ve ağır bir şekilde yaşandığı bölgelerde özel tedbirlerin” alınması gerektiğinden bahsetti. Bu özel tedbirlerin amacının ayrıcalıklı bölgeler yaratmak değil, *entegrasyonu sağlamak* olduğunun altı çizildi (TBMM, 1988: 155, vurgular eklenmiştir).

Ekonomik entegrasyon modeli, 20. Yüzyılın ikinci yarısı boyunca Türkiye’de çok popüler hale geldi. Sadece 1970lerin sol hükümetleri değil, Ömer Faruk Gençkaya’nın gösterdiği üzere 1980li ve 1990lı yılların hükümetlerinin de sorunu “feodal yapıyla desteklenen sosyo-ekonomik geri kalmışlık sorunu” olarak algıladığı bir gerçektir (Gençkaya, 1996; 94-101).

Kürt Sorunu: dış kışkırtmaların bir ürünü

Daha önceki iki bölümde, Türk devletinin Kürt sorunun etnik boyutunu nasıl inkâr ettiği ve sorunu sosyal reformlarla

çözülebilecek bir sosyo-ekonomik sorun olarak ele aldığı anlaşıldı. Daha da ötesi, sorun, bazı hükümetlerin nezdinde hiçbir sosyal geçerliliğe sahip değilmiş gibi gösterildi. Bu aşırı uç algıya göre, Kürtlerin memnuniyetsizliği, dış kışkırtmaların bir sonucuydu, dolayısıyla hükümet yabancı unsurlar tarafından provoke edilen kargaşayla uğraşmaya zorlanıyordu.

“Yabancı kışkırtma” hipotezinin arkasında, devletin yabancılara özellikle de Batılı unsurlara karşı duyduğu endişe yatıyordu. Zamanın büyük siyasi güçleri, özellikle de İngiltere, İmparatorluğun 1913 ile 1918 arasında kaybettiği büyük toprak kayıplarından sorumlu tutuluyordu. Yakın geçmiş korkuları, yeni devletin Kürt isyanlarıyla ilgili olarak bu güçlerden kuşulanmasına yol açıyordu.

Bu görüş ilk olarak 1925 isyanının çıkışında iddia edildi. İstiklal Mahkemesi, aynı yıl verdiği kararda isyanın yabancı güçler tarafından kışkırtıldığını ifade etti ve bu algı daha sonra da devam etti. Fakat burada bir noktaya dikkat çekilmelidir. Türk devleti, kendini her dönemde farklı siyasi Ötekilere karşı konumlandığı için, Kürt sorununun kışkırtıcılığıyla suçlanan güçler de değişti. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra yabancı güçler Batılı emperyalist güçlerdi, özellikle de İngiltere’ydi. Soğuk Savaş boyunca, NATO üyesi Türkiye, kendini Sovyetler Birliği’ne karşı konumlandırdı; dolayısıyla Kürt meselesinin 1960lı ve 1970li yıllarda komünist kışkırtmanın bir sonucu olduğuna inanılıyordu. Soğuk Savaş sona erdikten sonra, ana tehdidin kendisine güneyden geldiği şeklinde bir pozisyon aldı. Günümüzde bu rol yeniden Batı’ya atfedilmektedir. II. Körfez Savaşından itibaren Amerika’nın himayesi altında Kuzey Irak’ta aşamalı olarak Kürt Bölgesel Hükümetinin kuruluşu, Kürt sorununun ABD tarafından kışkırtılması olarak yorumlanmaktadır.⁵

5-Bu görüş, en açık haliyle yakın bir zamanda yapılan bir anketin sonuçlarında görülmüştür. Söz konusu anket, Türk vatandaşları arasında ABD’nin yakın zaman politikalarından hoşnutsuz olduğun en yüksek noktada olduğunu göstermektedir. Bakınız, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/6796810.asp?gid=200> (8 Haziran 2007 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Bu tutum, 1963 yılında Kürt muhalefetine ileri gelen şahsiyetlerinin yargılandığı bir davada da sürdü; söz konusu şahsiyetler şöyle suçlandı:

Cumhuriyet dönemi boyunca [...] bazı yabancı devletler, Doğu Anadolu’da kargaşa çıkarmaya çalıştılar. Nitekim Şeyh Said, Ağrı ve Dersim isyanları, yabancı güçlerce kışkırtılan bazı aşiretlerin devrim karşıtı hareketlerinden kaynaklandı. [...] [Fakat] bugünün kışkırtmalarının içeriği, geçmiştekiyle aynı değildir. Önceki yabancı kışkırtmalar [...], Ortadoğu’da çıkarları olan emperyalist güçlerce yapılırken, günümüz kışkırtmaları, komünist kışkırtmalardır. Bugün, [...] Kürt ideali, tamamen uluslararası komünizmin kışkırtmasının bir ürünüdür. (Şadillili, 1980: 184-5)

Bu metin, Türk devletinin, kendisi için dış tehdit olarak algıladığı güçler ile Kürt sorununu kışkırtmakla suçladığı güçler arasında bir bağlantı kurduğunu açıkça göstermektedir. Burada dikkat çekici olan devletin Kürt sorununu sosyal temele sahip bir sorundan ziyade kamu düzenini bozma sorunu olarak tanımlamasıdır.

İnkılâp, Bastırma ve Asimilasyon

Yukarıdaki alıntı, Türk devletinin 1924 ile 1990 arasında Kürt sorunun etnik boyutunu inkâr ederek sorunu geri kalmış sosyal yapıların direnişinden doğan bir sosyal sorun ve hatta zaman zaman yabancı rakiplerinin ortaya çıkardığı bir güvenlik sorunu olarak algıladığını kanıtlamaktadır. Devlet, sorunun üstesinden gelmek için bu algıları yansıtan stratejileri izledi: bir taraftan geleneksel sosyal yapıları ortadan kaldırmayı amaçlayan stratejiler (yani, *İnkılâp* politikası) ve diğer taraftan kamu düzenini güçlendirmeyi amaçlayan stratejiler (yani, bastırma politikası). *İnkılâp* ve bastırma politikaları, bir başka politikayla birleştirildi: asimilasyon politikası. Bu kaçınılmazdı, çünkü

etnik farklılığın inkârı, Kürt sorununun temelinde yatan Kürt kimliğini ortadan kaldırmıyordu.

Asimilasyon politikasını belgelemeden önce, her ne kadar asimilasyon ayrı bir üçüncü politika olarak tanımlanabilse de, hem inkılâp hem de bastırma stratejilerinin de hedefi olduğunun altını çizmek önemlidir. Kürt aşireti, Kürt kimliğinin nihai gelişim noktası olduğu için, aşiret yapılarını tasfiye eden yürürlükteki inkılâp politikası, bu kimliği zayıflattı. Aynı şekilde, bastırma politikasının bir parçası olarak Kürtlerin Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere göç ettirilmesi de asimilasyon politikasına hizmet etti. Örneğin, 1925 isyanına katılan Kürtler, isyandan sonra aileleriyle birlikte zorla göç ettirilerek Türkiye'nin batısına yerleştirildiler. 1927 yılında yürürlüğe giren "Doğudan Batıya yerleştirilen kişilere ilişkin kanun" adlı 1204 sayılı kanun, 1500 kişinin ve 80 ailenin sürgün edilmesini emretmiştir (TBMM, Zabıt Ceridesi: 153; Tezel 1982; 346).⁶ Bir başka iskân kanunu 1934 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı, Türk unsurları Türk-olmayan bölgelere yerleştirerek veya tersini yaparak Türk olmayanları Türkleştirmektir (*Resmî Gazete* 1934). Veriler, ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı illerde, 5074 aileden 25.381 vatandaşın sürgün edildiğini ve Türkiye'nin batısına yerleştirildiğini göstermektedir (Tekeli, 1990; 64).

Yine 1990larda Kürt hareketi güçlenmeye başladığında, yeni bir zorunlu Kürt göçü dalgası gerçekleşti. Bu yıllarda, Türk Devleti, "ulusal güvenlik" gerekçesiyle dağlık bölgelerdeki yüzlerce Kürt köyünü boşalttı ve yaktı. Millet Meclisi tarafından yazılan bir rapora göre, 3.000'den fazla köy boşaltılmıştır.⁷ Son araştırmanın sonuçları, söz konusu on yıl içinde bir milyon insanın zorla köylerinden çıkarıldığını göstermektedir (HÜNEE, 2006).

6-Dönemin Başbakanı İsmet İnönü tarafından 1929 yılında yapılan konuşmadan, bu kişilerin gayrimenkullerinden 2000 hektarına el konulduğu anlaşılmaktadır. Bakınız, Tezel (1982).

7-TBMM, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Ankara, 1998.

Fakat asimilasyon politikası daha doğrudan ve daha etkin araçlarla sürdürülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra, Kürt kültürel gelenek ve değerlerinin gelişmesinde bir araç olan Kürt bölgelerindeki geleneksel dini okullar kapatıldı. Kürtçede yayın yapmak yasaklandı. Cumhuriyetin en parlak döneminde, devlet Kürtçenin halk içinde konuşulmasını bile yasakladı (Bayrak, 1994). Bugün bile mevcut Anayasa’nın 42. Maddesi okullarda Kürtçe eğitimi yasaklamaktadır (Kili ve Gözbüyük, 2000; 276).

Soyadların Türkçeleştirilmesinin ardından köy isimleri ve yerel bölgelerin isimlerinin Türkçeleştirilmesi de söz konusu stratejinin uygulanmasına örnek teşkil etmektedir. 1934 Soyadı Kanununun 3. Maddesi “aşiret ismi, yabancı ırk veya yabancı milletlerin isimlerinin” soyadı olarak kullanılmasını yasakladı. Aynı şekilde, 1949 İller İdaresi Yasası, İçişleri Bakanlığına, yerlerin isimlerini değiştirme yetkisi vermiştir.⁸ Bu yetki düzenli olarak kullanılmıştır.⁹ Daha da ötesi, 1972 Nüfus Kanunun 16. Maddesi yeni doğanlara “ulusal kültürümüze uygun olmayan isimlerin” verilmesini dahi yasaklamıştır.¹⁰

Cumhuriyetin en çok tercih ettiği asimilasyon araçlarından biri de devletin kurduğu yatılı okul biçiminde ortaya çıktı. Bu okulların bir kısmı, Kürt çocuklarını ailelerinden ve yaşadıkları normal kültürel bağlamlardan uzakta eğitmek amacıyla Kürtlerin yaşadığı bölgelerde kuruldu. Söz konusu yatılı okullar hala faaliyet yürütmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın verdiği rakamlara göre, 299 yatılı okulun 155’i (yüzde 52) Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindedir.

8-<http://www.hukuki.net/kanun/2932.15.frameset.asp>. (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

9-Yerlerin isimlerinin değiştirilmesiyle ilgili örnekleri görmek için bakınız: “Türkiye Mülki İdari Bölümleri: Belediyeler Köyler”TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Genel Yayın No: 408 Seri III No. 4.

10-<http://www.hukuki.net/kanun/1587.15.frameset.asp> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır). 1972 Nüfus Kanunu, 2003 yılında değiştirilmiştir. 15 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe giren 4928 sayılı Kanun ile “ulusal kültürümüze uygun” ifadesi kaldırılmıştır. Bu değişiklik için bakınız, <http://www.hukuki.net/kanun/2932.15.frameset.asp> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan 1990lara kadar esas olarak Kürt sorunun etnik boyutunu inkâr etti ve sorunu eskinin bir direnişi, eşkıyalık ve dış kışkırtma olarak algıladı. Aynı dönemde, Kürt sorunu üç politika yoluyla çözülmeye çalışıldı: *İnkılâp*, bastırma ve asimilasyon.

İnkârdan inkâr etmemeye, asimilasyondan neye?

1990ların başına gelindiğinde bir değişim başladı. Türk devletin hem Kürt sorunu algısında hem de sorunu çözme yöntemlerinde önemli değişiklikler yaşandı. Kürt halk kitlelerinin memnuniyetsizliğinin giderek artması ve Kürdistan İşçi Partisi (PKK) militanları ile devlet güçleri arasında giderek artan silahlı çatışmalar, devletin bir önceki on yılda gösterdiği yaklaşımları sergilemesini daha da zorlaştırdı. 1991 seçimleri, Kürtlerin huzursuzluğunun önemli ölçüde kitlesel hale geldiğini gösterdi. Solcu Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ile ittifak kuran ve sadece bir yıl önce kurulmuş Kürt yanlısı Halkın Emek Partisi (HEP), parlamentoda 22 sandalye kazandı. Kürt ve Türk halk kitlelerinin artık inkılâp, bastırma ve asimilasyonu haklı çıkarmak için kullanılan eski argümanlarla ikna edilemeyeceği açıldı.

İşte bu bağlamda devlet yetkilileri, ilk olarak devletin Türkiye’de Kürt olmadığı ve Kürt sorununun etnik bir boyutunun olmadığı şeklindeki görüşlerini “düzeltmeye” hazırlandığını açıkladılar. Bu amaçla, Türkiye Meclisi 1991 yılında çıkardığı bir kanunla, Kürtçenin halk arasında konuşulmasını yasaklayan 1983’teki düzenlemeyi kaldırdı. Aynı yıl, Başbakan Süleyman Demirel, Diyarbakır’da tarihi bir konuşma yaptı. Konuşmasında Türkiye’nin “Kürt realitesini” tanıdığını açıkladı. Demirel, 1992 yılında Türkiye’nin Anayasal vatandaşlığı benimsemesini ileri sürdü. Aynı süreçte, dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın da PKK’ye bir af çıkarmak için bürokrasiyi ve kamuoyunu ikna etmeye çalıştığı görülüyor. 1990larda, inkâr yaklaşımı artık geride kaldı.

Tabi ki, Cumhuriyeti, tarihi boyunca uğraştıran böylesi hareketler kolay çözülemezdi. PKK, 1993 ilkbaharında tek taraflı ateşkes ilan ederken, reformcu Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Nisan 1993’te aniden ölümü ve 33 silahsız askerin Mayıs 1993 tarihinde PKK tarafından öldürülmesi çözüm iklimini zehirledi. Bu olayı izleyen yıllar, Türkiye’de Kürt sorunun tarihindeki en kanlı dönemler olarak sayılabilir.

Bu iklimde, devlet 1993 ile 1999 yılları arasında bastırma politikasını yeniden devreye soktu. Kürt sorununun etnik boyutunu kabul etmekle birlikte, devlet, sorunu ayrılıkçı amaçlar taşıyan ve dolayısıyla askeri tedbirler gerektiren bir etnik (Kürt) ayaklanma olarak yeniden değerlendirmek durumunda kalmıştı. Bu amaçla, hem PKK militanlarına hem de PKK’yi desteklediğine inanılan sivillere karşı acımasız bir seferberlik başlatıldı. Bu yıllarda binlerce militan ve sivil öldürüldü. Aynı şekilde yüzlerce Türk askeri de militanlar tarafından öldürüldü.

Bu yıllarda uygulanan bastırma politikası, sadece askeri araçlarla yürütülmedi. Binlerce köy boşaltılıp yakıldığı için binlerce Kürt köylüsü evini, toprağını ve hayvanlarını kaybetti. Başka bir yere yerleşmeleri için herhangi bir yer veya araç sağlanmadığı için, birçoğu katıksız yoksullukla boğuşmak zorunda kaldı. Kent ve şehirlerdeki Kürtler de rahat bırakılmadı. İnsan hakları aktivistleri ve Kürt politikacılar ile işadamları öldürüldü, hapse atıldı veya işkence gördü. Kürt yanlısı iki siyasi parti Halkın Emek Partisi (HEP) ile Demokrasi Partisi (DEP), ilki 1993 yılında ikincisi 1994 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. 1994 yılında, sekiz Kürt milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırıldı ve bunlardan Leyla Zana, Hatip Dicle, Orhan Doğan ve Selim Sadak olmak üzere dördü tutuklandı ve 15’er yıl hapse mahkûm edildiler. Diğerleri ise yurt dışına kaçtı (Yavuz, 2008). O yıllardaki baskı politikasına, Kürt vatandaşlara karşı uygulanan ayrımcılık eşlik etti. Hem siyasi haklar hem de mülkiyet edinme ve yerleşim hakkı gibi temel vatandaşlık hakları ihlal edildi.

1990ların başları, Kürt sorunu algısında inkârdan tanımaya geçişle büyük bir değişime tanıklık etti. Ne yazık ki, tanımanın bedeli, askeri operasyonlar, iç göç ve siyasi baskı oldu. On yılın sonuna doğru, gidişat yeniden tersine döndü. İki önemli olayın ardından baskı ve ayırıcılık politikalarının yerini ürkek bir tanıma politikası, almaya başladı. Birincisi, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Şubat 1999'da Kenya'da yakalandı. Aynı yılın Aralık ayında Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyelik adaylığı kabul edildi.

Öcalan'ın yakalanarak cezaevine konulmasının ardından, PKK ateşkes ilan ederek militanlarını Irak sınırlarının içine çekti. Örgüt, amacının artık Türkiye topraklarında bağımsız bir Kürdistan kurmak olmadığını fakat Kürtlerin kültürel haklarının verildiği demokratik bir Türkiye Cumhuriyetinde yaşamak olduğunu ilan etti. 2002 yılında, Türk Parlamentosu idam cezasını kaldırarak 29 Haziran 1999'da idam cezasına çarptırılmış Abdullah Öcalan'ın yaşamını bağışladı. Aynı yıl, 20 yıl boyunca Kürtlerin yaşadığı bölgelerde yürürlükte olan olağanüstü hâl (OHAL) kaldırıldı. Ardından, parlamento Kürtçe üzerindeki yasakları etkin biçimde kaldıran reformları kabul etti. Öncelikle bireylerin Kürtçe öğretmesine izin verildi. Aynı zamanda devlet televizyonu TRT haftada 30 dakika Kürtçe yayın yapmaya başladı.¹¹ Son olarak, haftada birkaç saatle sınırlı olsa da özel radyo ve televizyon kanallarının Kürtçe yayın yapmasına da izin verildi. Kısacası, 1999 yılında Öcalan'ın yakalanması ve Türkiye'nin AB üyelik adaylığının kabul edilmesi Kürt sorununda yeni bir barış döneminin başlangıcı oldu. Bu süreçle birlikte, devlet Kürt kimliğini tanıma yolunda tereddütlü de olsa ilk adımlarını attı.

2004 yılında, üç gelişme nedeniyle ani bir değişim meydana geldi. Bunlar, BAAS rejiminin yıkılmasının ardından Irak'ta

11-Kürtçe yayına olanak sağlayan yasada Kürtçe kavramının geçmediği kaydedilmelidir. Bunun yerine, kanun metni "yerel lehçelerde ve dillerde yayın yapma" tanımını tercih etmiştir. Bu tuhaf hareketin arkasında yatan mantık, Kürtçe terimini yasal metinlerde kullanmaktan kaçınmaktır. Buna göre, TRT, "Kırmancı'de yayın yapma" (Kürtçenin bir lehçesi) ifadesini kullanır, Kürtçe terimini kullanmaz.

Kürdistan Bölgesel hükümetinin kurulması, Türk tepe bürokrasisinin AB üyelik sürecine karşı direncinin artması ve PKK’nin yeniden silahlı mücadeleye başlama kararıydı. Bu gelişmeler, Türkiye’de milliyetçi duyguları kışkırttı. Travma yaşamış Türk halkı giderek artan bir güvensizlik duygusuna kapıldı, bu da zihinlerin Kürt sorunuyla meşgul olmasına yol açtı. Irak’taki Kürtler gibi, Türkiye’deki Kürtlerin de ayrılıkçı ideallerinin olduğuna ve daha da ötesi bu planın ABD ve AB tarafından desteklendiğine inanılmaktaydı. Ayrıca, bireysel kültürel hakların verilmesini sağlayan reformların, kolektif kültürel ve siyasi hakların talep edilmesinin önündeki bendin kapağını açacağına inanılıyordu.

Bu değişimin dolaysız bir sonucu, tanıma politikasının öz olarak kesintiye uğramasıydı. AB’nin azınlık haklarının iyileştirilmesi için yaptığı baskıyı eleştiren ordu, 2004 yılında daha fazla kültürel hakların tanınmasına karşı olduğunu açıkça beyan etti. Avrupa Komisyonu başkanı José Manuel Barroso, “Türkiye’de yaşayan Kürt halkının hem kültürel hem de siyasi haklarının sağlanması için” Ankara’ya baskı yaptı. Türk Kara Kuvvetleri komutanı General İlker Başbuğ, “hiç kimse kültürel alan dışında, Türkiye’den siyasi alanda belirli bir etnik grup için, ulus-devlet yapısını ve üniter devlet yapısını tehlikeye atacak kolektif düzenlemelerin yapılmasını talep edemez veya bekleyemez” şeklinde tepki gösterdi (Today’s Zaman, 2008a). Bu uyarı, siyasi tanımanın parametrelerini belirledi.

Tanıma siyasetinin kesintiye uğramasından daha önemli olan ise 2003 yılından sonra Türkiye’deki Kürt vatandaşlar arasında sadakatsizliğin geliştiği kuşkularıdır. Bu yeni iklimde, PKK üyeleri ve hatta sıradan Kürtler de suçlanmaya başladı. Bir defasında, Türk Genel Kurmay Başkanı, 2005 yılında Newroz¹² mitingine katılan vatandaşları “sözde vatandaş” olarak damgaladı. O yılın mitingleri, hem nicelik bakımından hem de sergilenen semboller bakımından benzersizdi. Bu mitinglere,

12-Ortadoğu ve Asya halkları tarafından kutlanan bir bahar bayramı.

Öcalan'ın posterlerini ve Kürt bayraklarını taşıyan yüz binlerce Kürt vatandaş katıldı. Mersin'deki miting esnasında iki Kürt genci, Türk Bayrağına saygısızlıkta bulundu. Olayın hemen ardından, Genel Kurmay Başkanı "Yüce Türk Milleti'ne" hitaben bir yanıt verdi:

Baharın gelişini kutlamak için düzenlenen masum faaliyetlere bir grup tarafından [...] o derece gölge düşürüldü ki, Türk ulusunun [...] yüce sembolü Türk bayrağına hakaret edildi. Uzun tarihi boyunca, Türk Ulusu güzel günler, ihanetlerin yanı sıra zaferler de yaşamıştır. Fakat hiçbir zaman kendi yurdunda *sözde vatandaşlar* tarafından teşebbüs edilen böylesi bir ihanetle karşılaşmamıştır. Bu bir ihanettir.[...] (Hürriyet, 2005a, yazarın tercümesi, vurgu eklenmiştir).

Bu açıklama, Türk yetkililerinin bu saygısızlığı yapanları ilk defa "sözde vatandaş" olarak suçlaması bakımından önemliydi.

"Sözde vatandaş" kavramını kullanan tek kamu kurumu Genel Kurmay Başkanı değildi. Genel Kurmay Başkanı'nın açıklamasından birkaç gün sonra, Ankara Üniversitesi senatosu da aynı olaylara karşı tepkisini ortaya koydu. Senato açıklamasında "[...] Türk bayrağına bir grup sözde vatandaş tarafından saygısızlık yapıldı" biçiminde suçlamada bulundu.¹³

Kürtlerin sadakatiyle ilgili kuşkular sadece yukarıda özetlenen olayda olduğu gibi "istisnai durumlarla" sınırlı değildi. Türk devleti aynı zamanda Irak'taki bölgesel Kürt yönetiminin kuruluşunu da endişeyle karşıladı, çünkü bölgesel Kürt yönetiminin

13-<http://www.ankara.edu.tr/yazi.php?yad=2802> (24 Mart 2005 tarihinde web sitesinden alınmıştır). Deklarasyon açıklamasından sonra, Üniversitenin akademik personeli ile Üniversitenin rektörü Nusret Aras arasında bir internet tartışması yapıldı. Rektör, yorumlarına "Diyarbakır'da başlayan ve Mersin'de devam eden bayrak krizi" [...] diye başladı. (<http://www.ankara.edu.tr/yazi.php?yad=2838>) (30 Mart 2005 tarihinde web sitesinden alınmıştır). Bu yanlış bir ifadeydi, çünkü bayrak olayı, 2005'te en kalabalık Newroz etkinliğine ev sahipliği yapan Diyarbakır mitinginde meydana gelmedi. Belki de bu ifade bir dil sürçmesi olarak algılanabilir, bu da sözde vatandaş kavramının kullanılmasına yol açan şeyin sadece "bayrak olayı" olmadığını, bir bütünüyle Newroz kutlamaları olduğu izlenimi vermektedir.

Türkiye’deki Kürtlere siyasi, hukuki, askeri ve psikolojik güç sağlayacağını düşünüyordu. Kara Kuvvetleri Komutanı İlker Başbuğ bu konuda şöyle konuştu: “Bu durum, vatandaşlarımızın bir kısmı için yeni bir aidiyet modeli yaratabilir” Aynı şekilde, Başbakan Erdoğan da vatandaşlarını sınır dışı etmekle tehdit etmekten çekinmedi. 2 Kasım 2008 yılında Hakkâri’ye yaptığı ziyaret esnasında PKK’nin taraftarları ve DTP’li Kürtlerin protestosuna öfkelenen Başbakan, “tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet” ilkesine karşı çıkanların ülkeyi terk etmesi gerektiğini söyledi (Karabat, 2008).

Kürtlerin sadakati konusundaki kuşkular sadece “sözde vatan-daş”, “yeni aidiyet modeli” veya “ya sev ya terk et” gibi bir jargonla ifade edilmekle kalmadı aynı zamanda bazı resmi biçimler de aldı. 2003 yılından beri, savaş uçakları Yüksekova ve Cizre ilçeleri üzerinde bir dizi alçak uçuş yapmaktadır; her iki ilçe de PKK ve DTP’yi destekleyen ilçeler olarak bilinmektedir.¹⁴ Diğer zamanlarda, miting veya gösteri yapan Kürt vatandaşlarının üstünde de bu alçak uçuşlar gerçekleştirildi (Demirdöğen ve Saymaz, 2005; Milliyet, 2005a; Stargazete, 2008). Bir başka örnek ise, Özalp’ta bir kışlaya, 1943 yılında 33 Kürt köylüsünün kurşuna dizilmesi emrini bir generalin isminin verilmesidir (Milliyet, 2004). Özalp’lı bu Kürt köylüleri, İran sınırından kaçak malları geçirirken yakalandılar ve yargılanmadan infaz edildiler. 1950 yılında General Mustafa Muğlalı’nın bu olayı gerçekleştirdiği ortaya çıkınca, Muğlalı yargılandı, suçlu bulundu ve 20 yıl hapse mahkûm edildi. Bu olay yıllar boyunca, büyük ölçüde Kürt şair Ahmed Arif’in 33 Kurşun adlı ünlü şiiri sayesinde Kürtlerin (muhalif) ortak hafızasında ayrı sembolik bir yer tuttu. Olayın doğasına bakıldığında, Muğlalı’dan sonra söz konusu kışlaya Muğlalı adının verilmesi Türk ordusu ile Türkiye’nin Kürt vatandaşları arasındaki yabancılaşmayı ortaya koymaktadır.

14-<http://www.nethabercilik.com/haber/f-16lar-cizre-uzerinde-alcak-ucus-yapti.htm> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır) http://www.yuksekovahaber.com/news_detail.php?id=5964&uniq_id=1208648208 (15 Şubat 2009’da web sitesinden alınmıştır).

Kürt sorununun sadakatsizlikle ilişkilendirilmesi Kürtlere karşı her alanda yeni bir devlet-destekli ayrımcılık dalgasını teşvik etti. Örneğin, 2003 ile 2008 yılları arasında Karadeniz Bölgesindeki Ordu şehrinin valisi fındık toplama mevsimi boyunca Kürtlerin Ordu'ya girmesini yasaklayan bir genelge yayınladı ve bu genelge nadiren basına yansıdı.¹⁵ Buna benzer bir başka örnek ise, Adana valisinin Ekim 2008'de PKK yanlısı gösterilere katılanların yeşil kartlarının iptal edileceğini ve yoksullara sağlanan mali yardımdan yoksun bırakılacağını açıklamasıydı (*Radikal*, 2008). Bir başka örnekte ise, İzmir'in Aliğa ilçesinde bir öğrenci okula dönüş töreninde Kaymakam tarafından şiir okumaktan men edildi, çünkü kızın adı çok iyi bilinen Kürtçe bir isimdi, Rojda'ydı (Today's Zaman, 2008c). Bu isim Kürtçe'de "güneşin doğuşu" anlamına gelir.

Ayrımcılık Kürt partilerine mensup milletvekillerine ve belediye başkanlarına kadar uzandı. Kürt politikacılara karşı yapılan ayrımcılığı bir kopuş politikası olarak tanımlayan Kerem Öktem, Türk devletinin yakın dönem Kürt politikasıyla ilgili mükemmel analizinde, kopuş politikasının "birkaç seviyede" uygulandığını ileri sürmektedir (Öktem, 2008). Kopuş, "devlet kurumları düzeyinde, ordunun temsilcilerinin DTP'li (Kürt) belediyelerle işbirliği yapmaması" biçimini alırken, özellikle ulusal kutlamalarda DTP üyeleriyle "aktif ilişkisizlik" biçiminde kendini göstermektedir. Son olarak, "hukuki düzeyde" kamu hizmeti esnasında Kürtçe konuşma gibi küçük suçlardan belediye başkanlarına ve parlamento üyelerine karşı dava açma biçimini almaktadır (Öktem 2008; 5-6). Çarpıcı bir örnek olarak, DTP milletvekilleri, 30 Ağustos 2007 tarihinde Genel Kurmay Başkanı'nın ev sahipliğini yaptığı Zafer Bayramı

15-Söz konusu ayrımcılığın örnekleri farklı yerlerde ve farklı zamanlarda kaydedilmiştir. Örnek için bakınız: "13 Aday Ükelerde Ayrımcılıkla Mücadele Üzerine Avrupa Komisyonu Raporu- 2003 yılında hazırlanan Türkiye Raporu ve 2008 yılındaki raporlar" <http://www.humanconsultancy.com/TURKEY%20Final%20EN.pdf> ve <http://www.bianet.org/english/kategori/english/109120/discrimination-adds-to-the-plight-of-seasonal-workers> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır) ve <http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=112013> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

resepsiyonuna davet edilmedi.¹⁶ Bir başka örnek ise, Başbakan Erdoğan’ın 2007 yılında parlamentoya seçilen DTP milletvekilleriyle tokalaşmayı reddetmesidir.

Kürtlere karşı resmi ayırmıcılığa, ülkenin çeşitli yerlerinde Kürt vatandaşlarına karşı zaman zaman nefret olayları eşlik etti. Bu dönemlerde, Kürtlere karşı sindirme, çete saldırıları ve linç girişimleri meydana geldi. Birkaç olayda ise, Kürt aileler veya mevsimlik işçiler, Türkiye’nin batısındaki kentleri terk etmeye zorlandı. 30 Ağustos 2006 tarihinde Konya’nın Bozkır ilçesinde yüzlerce kişinin “Kürt işçileri linç etmek üzere toplandığı” bildirildi.¹⁷ Temmuz 2006’da İzmir’in Ödemiş ilçesinde “mevsimlik işçi ailesine karşı bir linç girişi” gerçekleşti.¹⁸ 3 Ekim 2008’de, Türkiye’nin batısında küçük bir sahil ilçesi olan Altınova’da Kürtlere karşı bir sindirme saldırısı meydana geldi (Korkut; 2008). Ve Mayıs 2008’de sokakta Kürtçe konuşan iki işçi, kalabalık bir grup tarafından dövüldü (Haber Diyarbakır, 2008).

Özetle, son yirmi yılda, Türk devletinin Kürt sorunu algısı ve kaygısında birkaç temel değişiklik meydana gelmiştir. Onlarca yıl boyunca Kürtlerin ve Kürt sorununun etnik boyutunun varlığını inkâr ettikten sonra, devlet 1990larda her ikisini de kabul etti. Bununla birlikte, tanıma ve kabul, Kürtlerin Cumhuriyete sadık olmadığı algısıyla birlikte rafa kalktı. Bir başka deyişle, son 20 yılda devlet ve halk algısı, “Kürtler farklı etnik kökene sahip vatandaşlardır” ile “Kürtler sadakatsiz (hain) sözde vatandaşlardır” arasında gidip gelmektedir. 1990ların başındaki utangaç tanıma politikası, yerini 1993 ile 1999 yılları arasında yeni bir bastırma politikası dalgasına bıraktı. 2000lerde yeniden ama daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan tanıma politikası ise yerini son birkaç yılda bezginlik yaratan bir ayırmıcılık

16-http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/08/070830_victory-day-turkey.shtml. (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

17-http://sendika.org/english/yazi.php?yazi_no=7376 (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

18-http://sendika.org/english/yazi.php?yazi_no=7376 (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

politikasına bıraktı. Bütün bu stratejilerin temelinde önemli bir prensibin yani asimilasyon politikasının yattığını unutmamak büyük önem taşımaktadır.

Türk Devleti, yakın dönemde yürüttüğü asimilasyon politikasını hiçbir dönemde olmadığı kadar şevkle uygulamaktadır fakat günümüz politikalarını eski politikalardan ayıran en temel şey, milli eğitim gibi olağan asimilasyon araçlarının yanı sıra bugün yeni teknikler ve yeni aktörlerin devreye sokulmuş olmasıdır. “Baba Beni Okula Gönder”, “Haydi Kızlar Okula” ve “Okul Öncesi Eğitim” gibi duyarlılık ifade eden yakın dönem kampanyaları bu anlamda oldukça önemlidir. Özellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ve geniş Kürt nüfusuna sahip batı illerinde uygulanan bu kampanyalar, okula giden kızların sayısını artırmayı hedeflemekteydi.

Bu kampanyalar arasında en yaygın olanı “Baba Beni Okula Gönder” kampanyasına Milliyet gazetesi öncülük etti. Kampanya özellikle şu illeri kapsamaktaydı: Ağrı, Diyarbakır, Hakkâri, İstanbul, İzmir, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Van, Tekirdağ, Tokat ve Osmaniye. Bu illerden on ikisinde büyük çoğunlukla Kürtler yaşamaktadır. Kampanya, kızların eğitimi için, burs sağlama ve okul ile yurt inşa etme üzerine odaklanıyordu. “Haydi, Kızlar Okula” programı Milli Eğitim Bakanlığı ile UNICEF tarafından birçok kamu kuruluşu, sivil toplum örgütü ve yerel idarelerin de işbirliğiyle ortak olarak düzenlendi. Bu kampanya da özellikle Kürtlerin ağırlıklı olarak yaşadığı Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Van illerinde başlatıldı. Öyle anlaşıyor ki, Türk devleti asimilasyon çabalarını daha da ileriye götürmek, ama bu kez “sivil toplumun” desteğini alarak bunu gerçekleştirmek istemektedir.

Ayrıca son zamanlarda Milli Eğitim Bakanlığı, Kürt bölgelerinde özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde okul öncesi eğitimi yaymak ve geliştirmek için çabalarını

yoğunlaştırmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’na göre, “okul öncesinde dil (Türkçe) sorununu çözmek” şarttır (Ergüdü, 2004). “Haydi Çocuklar, Kreşe” adlı benzer bir kampanya 2005 yılında nüfusunun çoğunluğu Kürtlerden oluşan aşağıdaki illerde başlatıldı: Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Iğdır, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Batman, Şırnak ve Kilis (*Hürriyet*, 2005b). Son olarak üçüncü bir program 2005 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ile işbirliği içerisinde aynı bölgelerde başlatıldı. Kampanyanın açıklanan amacı “kendi evinde Kürtçe konuşan çocukların iyi Türkçe konuşmalarını sağlamaktır” ve kampanya Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da ilkokullarda haftada 5 saat olan Türkçe derslerinin 20 saate çıkarılmasını önermektedir (Milliyet, 2005a). Bu kampanyalar, devletin sivil kurumların da yardımıyla Kürtleri asimile etme projelerini ayrıntılı olarak gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Bu bölümde, Türk devletinin Kürt sorununu algısını ve sorunun üstesinden gelme çabalarını ele almaya çalıştım. İleri sürdüğüm argüman bir bütün olarak, Kürt sorunu algısında ve üstesinden gelme çabalarında önemli bazı kırılmalar olduğudur. İfadeye etmeye çalıştığım gibi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan önce dönemin hem Osmanlı Hükümeti hem de gelecekteki cumhuriyetin kurucuları, Kürtlerin etnik bir grup olduğunu ve grup haklarına ve özerk bir idareye kavuşmaları gerektiği konusunda hemfikir idiler. Fakat Cumhuriyetin kuruluşundan hemen bir yıl sonra 1924 yılında, devlet verdiği sözlerden caydı. 1930lardan 1990 yılına kadar devlet, Kürt sorununu bir sosyal geri kalmışlık olarak ifade etti ve buna karşı inkılap, bastırma ve asimilasyondan oluşan bir politikayla karşılık verdi.

60 yıllık inkârdan sonra 1990lı yıllarda yönetim, sonunda Kürtlerin farklı etnik bir grup olduğunu kabul etti fakat bastırma ve asimilasyon politikalarından vazgeçmedi. Aksine, bu kabul ve tanıma, Cumhuriyete karşı sadakatsizlik kuşkusu pahasına gerçekleşti, bu da ayırıcılık politikasına kapı araladı. Kürt sorununu çözme yöntemleri, temel politik olayların ardından dramatik bir biçimde bocaladı ve yalnızca son on yıl içerisinde utangaç bir tanıma politikası, asimilasyon ve ayırıcılık politikalarının uygulanmasıyla hükümsüz kaldı veya en iyimser ifadeyle asimilasyon ve ayırıcılık politikasıyla iç içe yürütüldü.

Bu analizi, 2009 yılının tanıma ve kabul politikasına doğru atılan bazı önemli adımlarla başladığını gösteren bir notla tamamlayalım. Devletin yayın organı TRT, yılın başında, 24 saat Kürtçe yayın yapan TRT 6 kanalını kurdu (Balcı ve Karabat, 2008). Ayrıca Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK), üniversitelerde Kürt Dili ve Edebiyatı bölümlerinin kurulması konusunda karar aldı (Today's Zaman, 2009). Bu adımlar, Türkiye'de Kürt kimliğinin gerçek anlamda tanınması yolunda en radikal adımlardandır. Bununla birlikte, Kürtçe üzerinde pek çok alanda devam eden yasaklar göz önünde bulundurulduğunda, mevcut hükümetin yaptığı reformların samimiyeti konusunda kuşklar mevcuttur.¹⁹ Eğitim kurumlarında ve siyasi mitinglerde kullanım dâhil olmak üzere Kürtçenin kamusal olarak kullanımı üzerindeki yasak devam ettiği sürece, bu kuşkların temelsiz olduğu söylenemez. Bu bizi şu sonuca götürür: Türk devleti, tanıma yolunda attığı birkaç önemli adımı, en iyimser ifadeyle, gönülsüzce, atmıştır.

19-Örneğin Kerem Öktem, AKP hükümetlerinin büyük servetinin, açık bir Kürt politikasının olmaması olduğunu ileri sürmektedir. Öktem'e göre, son 6 yıldaki AKP, "pragmatik sorun çözme yönetimi için gayret sarf etmektedir. Bu durum bazıları tarafından yanlış bir şekilde, Türkiye'nin güvenlikçi zihniyete sahip Kürt politikasında temel bir yumuşama olarak değerlendirilmektedir". Bakınız Öktem 2008:2-3.

Referanslar

- Aybars, E. (1988) *İstiklal Mahkemeleri (1920-1927)*, İzmir; Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Balcı, K. ve Karabat, A. (2008) “Kürtlerin Çoğunluğu Devlet televizyonu TRT tarafından Kürtçe Kanal açılmasını Memnuniyetle Karşıladi” *Today’s Zaman*, 27 Eylül. Görmek için <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=162452> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).
- Bayrak, M. (1994) *Kürdoloji Belgeleri*, Ankara: Özge
- Beşikçi, İ. (1990) *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*, İstanbul; Belge Yayınları.
- Cumhuriyet (1930a) 9 Temmuz.
----- (1930b) 13 Temmuz.
----- (1930a) 18 Temmuz.
----- (1937b) 17 Haziran.
- Demirdöğen, İ. Ve Saymaz, İ. (2005) “Yüksekova, yüksek gerilim” *Radikal*, 18 Kasım. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=170375> (18 Kasım 2005 tarihinde web sitesinden alınmıştır);
- Ergüdür, Ü. (2004) “Her yönüyle yeni müfredat (3)” *Radikal*, 28 Ağustos. Aşağıdaki web sitesinde mevcuttur. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=126271> (28 Ağustos 2004 tarihinde web sitesinden alınmıştır).
- Gençkaya, Ö.F. (1996) “The Kurdish Issue in Turkish Politics: An Overview” *Islamic World Report*, 1/3:94-101.

Gözübüyük, A. S. Ve Sezgin, Z. (1957), *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi yayını.

Haber Diyarbakır (2008) “Kürtçe Linç Sebebi mi?” 28 Mayıs. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: http://www.haberdiyarbakir.com/news_detail.php?id=10469&uniq_id=1235323936 (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

HÜNEE (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü) (2006), *Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması*, Ankara.

Hürriyet (2005a) “Gül: Türk barağına saldırılar bedhaktır”, 22 Mart 2005. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0_sid1@w-2@tarih-2005-03-22-m@nvid-553006.00asp. (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

----- (2005b) “320 Bin Çocuğı Yemekli Anaokulu”, 27 Nisan 2005). Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: http://www.hurriyetim.com.tr/haber/0_sid-2@tarih-2005-04-27-m@nvid-569134_00.asp (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

(n.d.) “ABD’ye hiç iyi bakmıyoruz”, aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/6796810.asp?gid=200> (28 Haziran 2007 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

İnan A. (1982) *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir ve İzmir Konuşmaları*, Ankara; Türk Tarih Kurumu.

Karabat, A. (2008) “Erdoğanın yorumu Diyarbakır’daki Kürtleri kızdırdı” Today’s Zaman, 4 Kasım. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=157780> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Kemal, M., 1993, *Eskişehir-İzmir Konuşmaları [1923]*, İstanbul; Kaynak Yayınları.

Kili, S. Ve Gözübüyük, Ş. (2000) *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze*, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Korkut, T (2008) “IHD, Altınova Beldesinde Kürtlere Karşı Yapılan Yıldırma Saldırılarını Araştırdı” , *Bianet*, 3 Ekim. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.bianet.org/english/kategori/english/110035/ihd-investigates-mob-attacks-against-kurds-in-the-small-town-of-altinova> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Lewis, B. (1965) *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Londra: Oxford University Press.

Milliyet (2004). “Askerin Muğlalı Kışlası Sürprizi” 13 Mayıs. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.milliyet.com.tr/2004/05/13/guncel/axgun01.html> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

----(2005a) “Doğuya 20 Saat Kürtçe Dersi”, 27 Mart. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.milliyet.com.tr/2005/03/27/guncel/gun02.html> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

----(2005b) “Cenaze Gerilimi”, 18 Kasım. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.milliyet.com.tr/2005/11/18/guncel/axgun01.html> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Öktem, K (2008) “The Patronising Embrace: Turkey’s New Kurdish Strategy”, Stiftung Forschungsstelle Scheiwz-Türkei und Kerem Öktem, Basel. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: http://www.sfst.ch/typo3/fileadmin/user_upload/dateien/Op_Oktem_08-02.pdf (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Devlet Arşivleri Kurumu (1919), FO 371/4192 Belge No: 112204, 5 Ağustos 1919.

Radikal (2008), “‘Açlıkla terbiye’ kararına tepki”, *Radikal*, 30 Ekim. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=905825&Date=30.102008&CategoryID=97> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Resmî Gazete (1934), No. 2733, 21 Haziran.

Şadillili, V. (1980) *Türkiye’de Kürtçülük Hareketleri ve İsyanlar*, Ankara: Kon Yayınları.

Stargazete (2008) “Diyarbakır’da sakin ve huzurlu bayram” 22 Mart. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.stargazete.com/politika/diyarbakir/-8217-da-sakin-ve-huzurlu-bayram-92752.htm> (22 Mart 2008’de web sitesinden alınmıştır).

Tekeli, İ. (1990) “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu”, *Toplum ve Bilim*, Sayı. 50.

TBMM (1998) Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Ankara.

----(1988) *Hükümetler ve Programları*, v. II., Ankadar: TBMM.

---- (1985) *Gizli Celse Zabıtları* Cilt I, Ankara; İş Bankası Yayınları.

---(n.d.) *Zabıt Ceridesi*, Dönem 2, Sayı 33.

“Türkiye Mülki İdari Bölümleri: Belediyeler Köyler” TC İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Genel Yayın No: 408 Seri III No.4.

Tezel, Y.S. (1982) *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: Yurt Yayınları.

Today's Zaman (2008a) “Başbuğ Rules out any Ethnic Rights in Political Field”, 12 Nisan.

Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=138834> (16 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

---(2008b) “Repercussions of Dengir Fırat's resignation” 10 Kasım. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=158292>

----(2008c) “DTP Deputy Reports Discrimination against Girl with Kurdish Name”, 10 Eylül. Aşağıdaki web sitesinde mevcuttur: <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=153641> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

----(2009) “Kurdish to be offered as Elective Courses at Universities”, 6 ocak. Aşağıdaki web sitesinde mevcuttur: <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=16330> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Unat, F. R. (1961) “Amasya Protokolleri”, *Tarih Vesikaları*, Yeni Seri I. Cilt, 3 (18): 359-365.

Yavuz, E. (2008) “Deputies May Face Jail if DTP Closed”, *Today's Zaman*, 10 Ekim. Aşağıdaki web sitesinde mevcuttur: <http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=155501> (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Yegen, M. (2007) “Türk Milliyetçiliği ve Kürt Sorunu”, *Etnik ve Irk Araştırmaları*, 30/1: 119-51.

---(2009) “Müstakbel Türklerden Sözde Vatandaşlara: Türkiye’de Kürtler”, *Middle East Journal*, 63/4; 59-616.

Yüksekovahaber (2007) “Ova’da uçak sesleri” 29 Ekim. Aşağıdaki internet sitesinde mevcuttur: http://yuksekovahaber.com/news_detail.php?id=5964&uniq_id=1208648208 (15 Şubat 2009 tarihinde web sitesinden alınmıştır).

Yararlanılan İnternet Siteleri

<http://www.ankara.edu.tr/yazi.php?yad=2802> (24 Mart 2005 tarihinde alınmıştır).

<http://www.ankara.edu.tr/yazi.php?yad=2838> (30 Mart 2005 tarihinde alınmıştır).

<http://www.bianet.org/english/kategori/english/109120/discrimination-adds-to-the-plight-of-seasonal-workers> (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

<http://www.humanconsultancy.com/TURKEY/%20Final%20EN.pdf> (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

<http://www.hukuki.net/kanun/2932.15.frameset.asp> (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

<http://www.hukuki.net/kanun/1587.15.frameset.asp> (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

<http://www.hukuki.net/kanun/2932.15.frameset.asp> (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

<http://www.nethabercilik.com/haber/f-16lar-cizre-uzerinde-alcak-ucus-yapti.htm> (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

http://www.sendika.org/english/yazi.php?yazi_no=7376 (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

http://www.sendika.org/english/yazi.php?yazi_no=7376 (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid_112013
http://www.sendika.org/english/yazi.php?yazi_no=7376 (15 Şubat 2009 tarihinde alınmıştır).

5-TURGUT ÖZAL VE KÜRT SORUNU

Michael M. Gunter

Mustafa Kemal'den sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin en etkili politikacısı muhtemelen Turgut Özal'dır. Kısa süren Cumhurbaşkanlığı sürecinde (1989-1993), birkaç düzeyde Kemalist konsensüse karşı çıktı ve yeni fikirler ve yeni hareket yöntemleri sundu. Dolayısıyla, Turgut Özal, birçok açıdan post-Kemalist (Kemalizm'i aşmış) idi.

Özal'ın en ilginç girişimlerinden biri, devletin Kürt sorunu konusundaki tarihsel uzlaşmazlığını terk etmek istemesi ve yeni politika arayışydı. Aslında, Özal ölümünden hemen önce Başbakan Süleyman Demirel'e 6 sayfalık bir mektup yazdı. Mektubunda, Türkiye'deki Kürt nüfusun duyguda uzaklaşmasını ve Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) giderek daha fazla ilgi görmesini vurgularken, bütün bunların Türkiye'nin bütünlüğü açısından uzun vadeli bir tehdit oluşturduğunu belirtmişti. Özal mektubunda "Türkiye Cumhuriyeti, en ağır tehditle karşı karşıyadır. Sosyal bir deprem Türkiye'nin bir bölümünün kopmasına neden olabilir ve hepimiz bunun altında kalabiliriz" diyordu (The Independent, 1993). Bu bölüm, Kürtlere karşı geleneksel Türk politikasının kısa bir analizini yaptıktan sonra,

Özal’ın Kürt meselesiyle ilgili girişimlerini analiz edecektir. Söz konusu girişimlerin kökleri, hem Türklerin ve Kürtlerin büyük çoğunluğu tarafından paylaşılan ortak İslam dini ve aynı zamanda Kürt milliyetçiliğinin kabulüne dayanmaktaydı. Özal’ın konuya ilk el atışından bu yana geçen 20 yıl sonra bugün bakıldığında, Özal’ın girişimleri sonuçsuz kaldı ve bu durumdan daha çok Kürtler zarar gördü. Fakat en azından, Özal’ın önerilerinin analizinden bugün için bazı dersler çıkarılabilir.

Türkiye’nin Tarihsel Kürt Politikası

Mustafa Kemal yeni Türkiye Cumhuriyeti’ni ilk kurmaya başladığında, Türk kavramından ne kastedildiği açık değildi.¹ Aslında, I. Dünya Savaşı’nın hemen ardından Yunan ve Ermeni işgalcilere karşı birliği sağlamak için İsmet İnönü –Atatürk’ün ünlü yardımcısı ve halefi– yeni devletin “Kürtlerin ve Türklerin vatani” olduğundan söz etmişti (Vanly, 1970:115). Kürt birlikleri, bir bütün olarak Ulusal Zaferde önemli bir rol oynadı. Ankara’daki ulusal parlamentoda yaklaşık 75 Kürt mebus yer aldı. Mustafa Kemal bile bir süre yeni devletin içinde bir Kürt otonomisinin kurulabileceğini düşünüyordu. 1919’daki Amasya protokolleri ve Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yanı sıra 1922 ve 1923’teki bazı oluşumlar bunu açıkça ortaya koymaktadır (İmset, 1996:53 ve Olson, 1991).² Fakat Kürt otonomisi konusunda herhangi bir yol alınmadı.

Ulusal zaferden sonra, bir dizi yasal düzenleme ve aşamalı asimilasyon yoluyla Türkiye Cumhuriyeti’nde Kürt varlığının ortadan kaldırılması girişimleri başladı. Örneğin, 3 Mart 1924 yılında, çıkarılan bir yasa ile bütün Kürt okulları, örgütleri ve yayınlarının yanı sıra bütün dini dernekler ve Kürtlerin büyük

1-Bu konu hakkında bakınız, Lewis 1968:1-5.

2-İmset, 1980lerde ve 90ların başında PKK ile ilgili olarak birçok kitap yayınlayan ve bir bütün olarak Kürt sorunu konusunda objektif bir gözlemcidir. 1990larda hayatına yönelik tehditler alınca ülkeyi terk ederek sürgüne gitti. Örnek bir eseri için bakınız, İmset 1992.

çoğunluğu için en son eğitim kurumu olan medreseler de kapatıldı. 1925 yılında Şeyh Said isyanı bu kararlılığı daha da pekiştirdi.³ Kürt nüfusunu eritmek ve asimile etmek için yapılan girişimlerden biri de Kürtlerin Türkiye'nin batısına göç ettirilmesidir. Bu hedefin tam olarak gerçekleştirilmemesinin tek nedeni ise Kürtlerin tamamen göç ettirilmesinin imkânsızlığıdır. Güneydoğudaki Kürt bölgeleri, 1965 yılına kadar yabancılar yasak askeri bölge ilan edilmiştir. 1928 yılında, doğudaki Kürt illerinin bütün sivil ve askeri yönetimi, bir Genel Doğu Müfettişinin emrinin altında toplandı. Ardından, olağanüstü yetkili vali ile yönetilen sıkıyönetim ve olağanüstü hal gibi sıkıyönetim rejimleri kuruldu. Kemalizm'in Türk devletinin birliği konusundaki ısrarını göz önünde bulunduracak olursak, bu özel önlemler ironiktir, çünkü Kürt illerini tek bir özel yönetim altında toplamışlardır.

Ağrı Dağı çevresinde ortaya çıkan bir başka önemli Kürt isyanı, 1930 yılında bertaraf edildi ve yeni sürgünler yaşandı. 1934 Temmuz'unda çıkarılan 2510 sayılı kanuna göre, Kürt nüfusu genel nüfusun %5'ini geçmeyecek şekilde yeni bir sürgün gerçekleştirildi. Hatta Kürt çocuklarının sadece Türkçe konuşacağı yatılı okullara gönderilmesi önerildi. Sadece devletin kaynaklarının yetersizliği ve Kürt nüfusunun yüksek oluşu, bu niyetin amacına ulaşmasını engellemiştir. Bununla birlikte, Türk milliyetçiliğinin, tarihsel mitolojileriyle birlikte Kürt etnik varlığının inkârına dayanan uç bir biçimi ortaya çıktı. Türk Tarih Tezi, bütün dünya medeniyetlerinin Türkler tarafından kurulduğunu ileri sürerken, Güneş Dil Teorisine göre ise dünyanın bütün dillerinin Orta Asya'da konuşulan tek bir temel dilden türediğini iddia etmiştir. Teoriye göre bütün diller, kaynağını söz konusu dilin en yakın ardılı olan Türkçeden almıştı. Issız dağlarda izole bir biçimde yaşayan Kürtler ana dillerini unutmuşlardı. İddiaya göre Kürtçe 800 kelimeden daha az bir kelime haznesine sahipti ve dolayısıyla gerçek bir dil değildi.

3-Arkaplan için bakınız Olson 1989 ve Van Bruinessen 1992.

“Kürt” kelimesi bile güneydoğuda insanlar karla kaplı dağlarda yürürken yerden çıkan (kırt, kart ve kurt) seslerinin Kürt olarak bozulmasından ibaretti. Türkiye’deki etnik Kürtleri işaret etmek için en çok kullanılan ve eleştirilen “Dağ Türkleri” adlandırması ise söz konusu hareketler için bir kod terim olarak işlev gördü.

1960larda, Türkiye’nin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Kürtlerin aslında Türk olduğunu iddia eden (Mehmet) Şerif Fırat tarafından yazılmış bir kitabı övüyordu ve “Kürt” kavramını aşağılayıcı bir kavram haline getirmenin bir yolu olarak “size Kürt diye hitap edenin yüzüne tükürün” sözünü benimsetmeye çalışıyordu (Kinnane, 1964; Beşikçi 1991). Aynı dönemde 1587 sayılı Kanun “kamuoyunu rahatsız eden ve ulusal kültürümüze, ahlaki değerlerimize, örf ve adetlerimize uygun olmayan” Kürtçe isimlerin değiştirilerek yerine Türkçe isimler konmasını emrediyordu. Türk Devleti, 1995 yılı gibi yakın bir tarihte – Turgut Özal o zaman hayatta değildi– Kürtlerin yeni yıl bayramı, Newroz’un aslında bir Türk bayramı olduğunu, Türklerin Asya’daki ilk anayurdu yani Ergenekon’dan ilk çıkışını simgelediğini duyurdu. Newroz yeniden adlandırılarak Nevruz adını aldı, çünkü Türkçe alfabede “w” harfi yoktu. Bir yıl sonra, Türk medyası, Kürtlerin geleneksel renkleri olan sarı, kırmızı ve yeşilin aslında Osmanlı sancaklarında kullanılan renkler olduğunu “kanıtlayan” bir kampanya başlattı. Renklerle ilgili kaygı öyle bir boyuta vardı ki, Batman gibi Türkiye’nin bazı güneydoğu illerinde trafik işaretlerindeki yeşil renk mavi ile değiştirildi. ABD Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) tarafından yapılan bir değerlendirmede şöyle denilmektedir: “Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında, devlet Kürt kültürünün ve milliyetçiliğinin bütün tezahürlerine acımasızca karşılık vermiştir fakat başarılı olamamıştır” (Ulusal Dış İşleri Değerlendirme Merkezi, 1979:25).

1982’de yapılan yeni Türk Anayasası, Türkiye’deki Kürtlerin varlığını inkarı savunan politikayı yeniden canlandırma girişiminde bulundu. Yayınlarda, Kürtlerin gerçekte Türk olduğu

ve ayrı bir Kürt dili olmadığını ileri sürüldü. Tersini anlatma çabaları, Batılı istihbarat servislerinin ve Türkiye'yi bölmeye çalışan ayrılıkçı grupların uydurmaları olarak gösterildi.⁴ Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin (SHP) bazı Kürt milletvekilleri 1988 yılında Avrupa Konseyi Azınlık Dilleri Raporu lehine oy kullanınca, söz konusu milletvekilleri, Türkiye'de aslında olmayan bir Kürt azınlığı yaratmak için düşman Avrupa devletleriyle birleşerek bir tezgâhın içinde yer almakla suçlandı. Bu durum, 2005 yılında Profesör Baskın Oran ve Profesör İbrahim Kaboğlu'nun Avrupa Birliğine uyum ile ilgili olarak bizzat Başbakanlığın görevlendirmesiyle hazırladıkları bir raporda "Türk" kavramının yalnızca bir etnik grubun kimliği olduğunu ve Türkiye'de Kürtler gibi başka bazı etnik grupların da olduğunu ileri sürmelerinden dolayı yargılanmalarıyla tekerrür etti. (*Turkish Daily News*, 2007).⁵

Atatürk'e ve arkadaşlarına objektif yaklaşmak gerekirse, onların nihai amacı tabii ki Anadolu'daki halkı, bir ülke ve vatandaşlık temelinde bir ulusal kimlik arkasında harekete geçirerek birliği ve çağdaşlaşmayı başarmaktı.⁶ Birçok Kürt, doğal olarak, bu girişimin kendi dini, geleneksel ve etnik kimliklerine mal olacağını algıladı. Aslında, Türkiye'nin tarihsel Kürt politikasının, asimilasyonu başarmak bir yana, Kürtlerin yeterince gelişmemiş etnik kimlik bilincinin daha fazla gelişmesine yol açtığı bile söylenebilir (Natali, 2005). Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kuruluşundan beri, kendini Türk olarak tanımlamaya gönüllü birçok Kürt, hâkim elit tarafından çoktan kabul edilmişti. Şeyh Said'in torunu Abdülmelik Fırat buna çok iyi bir örnektir. Başka pek çok Kürt, milletvekilliği, bakanlık, belediye

4-Örneğin bakınız Giritli 1989.

5-Arkaplan için Andrews'un abidevi derlemelerine (1989:18) bakınız. Bu derlemede Andrews şöyle der: Türkiye'de yaygın olan bir deyim aslında gerçekçidir: ... Türkiye'de yetmiş iki buçuk millet var. Yarım millet, Çingeneleri ifade eder. Andrews ayrıca Türkiye'deki etnik grupları Sünni Kürtler, Alevi Kürtler, Yezidi Kürtler, Sünni Zazalar ve Alevi Zazalar olarak da sınıflandırmaktadır.

6-Arka plan için bakınız Landau 1984 ve Ahmed 1993. 1920ler ve 30larda Kürt ulusal kimliği ve dilinin ilksel durumu hakkında bakınız Strohmeier 2003.

başkanlığı, savcılık, çeşitli devlet kurumlarının başkanlıkları vb. görevlerde bulundu. Fakat bu görevleri elde etmeyi ancak Kürt kimliklerini inkâr ederek başarabildiler. Kürt kimliğini inkâr etmeyi reddedenler cezalandırıldı; örneğin 1960 darbesinden sonra batıya sürgün edilen 55 Kürt aşiret lideri (Christian Science Monitor, 1960:14) ve 1970lerde Bülent Ecevit Hükümetinde Bayındırlık Bakanlığı yapan Şerafettin Elçi gibi. Elçi, Kürtçü ve bölücü propaganda yapmaktan iki yıl üç ay hapse mahkûm edildi. Elçi, şunu demişti: “Ben Kürdüm. Türkiye’de Kürtler de vardır” (Howe, 1981).

Özal’ın Girişimleri

Özal ilk iktidara geldiğinde, Kürtlere karşı Türkiye’nin geleneksel asimilasyon politikasını devam ettirdi. Örneğin, Nisan 1985’te, hem orduya yardımcı olmasını sağlamak hem de Kürtleri bölmek için sivil Kürtlerden oluşan devlet yanlısı köy koruculuğu sistemini kurdu. Ardından, 1987 yazında güneydoğuda Kürtlerin yaşadığı çoğu bölgede bir bölge valisinin yönetiminde olağanüstü hal (OHAL) sistemini kurdu. PKK ve resmi devlet politikalarını eleştirenler, her iki önlemi başından itibaren resmi devlet baskısının başlıca örnekleri olarak değerlendirdiler.

Belki İslamcı eğilimleri ve bu eğilimlerin dini eşitliğe vurgu yapması ve/veya daha önce Amerika’daki çalışmaları ve faaliyetlerinden dolayı, Özal 1989 yılında Cumhurbaşkanı olduktan sonra tutumunu değiştirmeye ve yaratıcı reformları savunmaya başladı. Belki de bir Cumhurbaşkanı olarak kendini günlük politikanın yıpratıcılığının dışında tutma imkanı buldu ve Türkiye’nin bütün vatandaşlarının sözcüsü olarak gördü; dolayısıyla siyasal kuruluşun geleceği için daha uzun vadeli bir bakış açısına sahip olmayı görev olarak üstlendi. Öte yandan, başbakan olduğu dönemde bir partinin lideri olması nedeniyle, kendini sadece iktidardaki bir partinin veya koalisyonun başkanı olarak görmüş olabilir. Bununla birlikte öyle olsa bile, Eylül

1989'da hala Başbakan iken, Türkiye'de bir Kürt azınlığının varlığıyla ilgili bir soruya verdiği örtülü yanıtında yeniden bir değerlendirme imasında bulunmuştu: "Eğer Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda, tek parti döneminde, devlet hatalar yaptıysa, bu hataları kabul etmek gerekir" (Brifing 1989:4). Nisan 1990'da Özal, Türkiye Sanayici ve İşadamları (TÜSİAD) toplantısında yeni Kürt politikasıyla ilgili daha fazla ipucu verdi. O dönemde hükümetin "Kürt sorununu çözmek için güvenlik tedbirlerinin ötesinde ciddi bir çözüm modeli arayışında olduğunu" bildirdi (Seçkin ve Sağırsoy, 1990:38).

O dönemlerde PKK'nin lideri Abdullah Öcalan (APO) iki Türk gazeteciye demeç verdi:

Gelin ateşkes ilan edelim ve masada müzakereye oturalım. Eğer Türkiye, bölgedeki baskıcı politikalarına son verirse, biz de şiddetten uzak duracağız [...] Aslında, bölgeyi hemen Türkiye'den ayırmak söz konusu değildir. Halkımızın Türkiye'ye ihtiyacı vardır, biz ayrılamayız, en azından 40 yıla kadar. (Hürriyet, 1990).

Yeni konsept arayışından olan tek Türk politikacısı Özal değildi elbette. 1990 yazında, SHP (aynı zamanda dönemin ana muhalefet partisi) Kürt sorunu konusunda kapsamlı bir rapor yayınladı. Bu rapor, o güne kadar ana akım Türk partilerinin önerdiklerinin çok ötesinde öneriler içeriyordu. Anadilin kullanılması üzerindeki yasakları "ilkel" ve bir "asimilasyon aracı" olarak tanımlayan belgede;

Anadilin üzerindeki bütün yasakların kaldırılması, vatandaşların kendi anadilinde konuşma, yazma ve öğretme, günlük yaşamda ve çeşitli kültürel etkinliklerde kullanma hakkının güvence altına alınması, farklı kültür ve dillerde araştırma yapacak araştırma merkezlerinin ve enstitülerin devlet tarafından kurulması çağrısı yapıyordu (Brifing, 1990).

Özal'a yakınlığı ile bilinen devlet bakanı Adnan Kahveci, arabasıyla seyahat ederken geçirdiği kazada ölmeden kısa bir süre

önce, Türkiye’nin demokratik bir çözüm bulmadığı takdirde bir iç savaşa sürükleneceği uyarısını yaparak meseleyi daha ileri bir noktaya taşıdı (Pope ve Pope 1997: 56).

Bazı Türk yetkilileri neden kendi tarihsel konumlarını yeniden değerlendiriyorlardı? Gerçekten de giderek büyüyen PKK isyanı sebeplerden biriydi. Bu durumu ele alma konusunda sürekli tekrarlanan “grup düşüncesi”⁷ bir çıkmaz yaşarken, yeni dikkatli tedbirler, giderek artan çıkmazın dışında bir yol önerebilirdi. Etnik Türklerin nüfus olarak yavaş büyümesine karşın, etnik Kürt nüfusunda yaşanan patlama bir başka sebep olarak ortaya çıkıyordu. Bir araştırmaya göre 1990 yılına gelindiğinde, Türkiye’de 13.7 milyon Kürt yaşıyordu ve bu da toplam Türkiye nüfusunun %24.1’ini oluştuyordu (Izady, 1992). Ayrıca,

Eğer mevcut nüfus eğilimi devam ederse –büyük ihtimalle devam edecektir– yaklaşık iki kuşaklık bir süre içerisinde Kürtler, Türklerin yerini alarak Türkiye’nin en büyük etnik grubu haline gelecektir ve bir Hint Avrupa dili (Kürtçe) Türkiye’de temel dil haline gelecektir (Izady, 1992:119).

Bu rakamları destekleyen bir başka rapor da Özal’ın ölümünden üç yıl sonra 1996 yılında Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Sekreterliği tarafından hazırlandı ve yayınlandı. Raporda “2010 yılında nüfusun % 40’ının Kürtlerden oluşacağı, 2025 yılında da nüfusun % 50’sinden fazlasının Kürtlerden oluşmasının muhtemel olacağı” belirtiliyordu (Milliyet, 1996:2). Bununla birlikte, Özal etnik olarak Kürt olanların batıya göç ettikçe asimile olacağına inanıyordu ve “Kürtlerin %60’ının zaten Ankara’nın batısında yaşadığını” belirtmişti (Ankara TRT 1992c:28). Öte yandan, Servet Mutlu söz konusu büyük nüfus rakamlarına itiraz etti ve Türkiye’de 1996 yılı itibarıyla 7 milyon civarında Kürt yaşadığını ve bunun da toplam nüfusun yüzde 12.5 oranını

7-Bu kavram için bakınız Janis 1972. Janis “grup düşüncesini”, “insanların birbirine yakından bağlı olduğu gruplar içerisinde, grup üyelerinin grupta kendileriyle ilgili uyumsuz bir algılama oluşturmamak amacıyla, alternatif hareket ve düşünceleri gerçekçi bir gözle değerlendirmeden karar aldıkları bir düşünce şekli” olarak tanımlar (1972:9).

oluşturduğunu yani “bazılarının iddia ettiği gibi 12.5 milyon ile 15 milyon rakamlarından çok daha düşük olduğunu” ileri sürdü (Mutlu 1996:532-33). Söz konusu demografik çelişkilerin nedeni karma evlilikler ve kısmi asimilasyon olabilir.

Ayrıca, 1991 yılındaki Körfez Savaşı’nın sonuçları Özal’ın yeni düşüncelerini daha da teşvik etti. Birden bire Türkiye’nin güneydoğu sınırında yeni doğan bir Kürt oluşumu ortaya çıktı ve ilgi talep etti. 8 Mart 1991 yılında, Türkiye uzun süreden beri sürdürdüğü herhangi bir Kürt grubuyla görüşmeme politikasını değiştirdi ve Dış İşleri Müsteşarı Büyükelçi Tugay Özceri, Ankara’da Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği (IKYB) lideri Celal Talabani ve diğer önemli Irak Kürt grubu Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) lideri Mesut Barzani’nin temsilcisi Muh-sin Dizai ile görüştü. 22 Mart 1991 yılında Özceri ile Dizai arasında ikinci bir toplantı gerçekleşti. Talabani, kendine has kurnaz tarzıyla şöyle dedi: “Türkiye ile Irak Kürtleri arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açıldı” (Ankara Anatolia 1991b:39).

İlk toplantıda iki Irak Kürdü birlikte Şam’dan İstanbul’a uçakla geldiler ve Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) personeli tarafından derhal alınıp Ankara askeri havalimanına götürüldü. Ardından Talabani, Irak Kürtleri için “en önemli sonuç, [...] Türkiye’nin Irak’taki Kürt cephesi ile Amerika arasında doğrudan ilişkilerin kurulmasına gösterdiği itiraza son vermesidir” beyanında bulundu (Ankara Anatolia 1991b:39). Talabani, Türk yetkililerine Kürtlerin Kuzey Irak’ta bağımsız bir devlet kurmayacaklarına dair güvence verdiklerini açıkladı ve ardından şöyle dedi: “Türkiye, Kuzey Irak’ta yürüttüğümüz mücadelenin önüne yıllardır etkili ve önemli engeller çıkarıyor. Kendi amacımızı açıklamak ve Türkiye’nin muhalefetini sonlandırmak istedik [...] Anlayışla karşılandık (Ankara Anatolia 1991c: 39).”

Özal’ın Irak Kürtlerine karşı gösterdiği cesur jest, kısa zamanda Türkiye’nin Talabani ve Barzani’ye yurt dışı seyahatlerini kolaylaştırmak için diplomatik pasaport vermesine kadar ilerledi.

Hatta Talabani bir yerde Irak Kürtlerinin Türkiye’ye dâhil olmak isteyebileceğini ileri sürdü. (Fuller, 1993). Özal, Iraklı Kürt liderleri Ankara’ya davet etmekle aynı zamanda Türkiye’deki PKK isyanını da söndürmenin bir yolunu bulmaya çalışıyordu belki de. Türkiye Kürtleri, Türkiye’nin Kuzey Irak’ta kendi soydaşlarına yardım etmeye çalışmasını iyi karşılayabilirdi. Dolayısıyla, Türkiye’deki Kürtlere, Türk Devletinin genel olarak Kürtlere düşman olmadığını yalnızca PKK’nin şiddetine düşman olduğunu gösterebilecekti.

Özal’ın bu yaklaşımları Türkiye’de sansasyon yarattı. Bazılarına göre, Özal’ın girişimleri, Türkiye’nin sınırlarında kurulacak muhtemelen bir Özerk Kürt bölgesini inşa edenlerle makul bir ilişki kurması gerçekçi bir yaklaşımdı. Bu yeni doğan oluşum tarafından müzmin bir düşman olarak görölmektense, dost ve koruyucu bir devlet olarak görölmek daha iyiydi. Diğer bazılarına göre ise, Özal sorunlarla dolu Pandora kutusunu tehlikeli bir biçimde açmıştı ve bu da Türkiye’nin toprak bütünlüğünü tehdit edecekti. Eğer Türk Cumhurbaşkanı Irak Kürtleri için bir federasyonu teşvik ediyor ve destekliyorsa, aynısını Türkiye’deki Kürtler için de düşünmesi gerekmez miydi? Hakikaten de Özal, kendisi federasyona karşı olmasına rağmen, federal sistemin tartışılması gerektiğini ifade etti (McDowall, 1996:430). Geçmişte bir sohbetinde büyükannesinin de Kürt kökenli olduğunu açıklamıştı (Barkey ve Fuller 1997:72). Özal, ayrıca Türkiye’nin bir dizi tabu yüzünden gelişemediğini ve kendisinin bu tabuları ortadan kaldırmaya niyetli olduğunu belirtti (*Hürriyet* 1992a).

Turgut Özal, Kuzey Irak’ın Irak Kürtleri için güvenli bir liman haline gelmesinde de belirleyici bir rol oynadı. Saddam Hüseyin’in Şubat 1991’de yenilgiye uğratılmasından sonra, Irak Kürtleri, Saddam rejimine karşı ayaklandı fakat hâlâ güçlü olan Irak Kuvvetleri tarafından yenilgiye uğratıldılar. Başarısızlığa uğrayan isyan büyük bir insanlık trajedisinin ortaya çıkmasına yol açtı: 1.5 milyon Kürt mülteci İran sınırlarına dayanırken, 500 bin Kürt ise Türkiye sınırlarına kaçtı.

1988 yılında Irak-İran savaşı sonunda göç etmiş olan ve hala Türkiye’de bulunan 30 bin kişiye yeni göçler eklenmiş oldu.

Bu yeni mültecilerin, ev sahiplerini bunaltma tehlikesi söz konusuydu. Buna karşın, Özal bütün devletlere çağrıda bulunarak az önce sona eren savaşta olduğu gibi şimdi de bir araya gelmeleri çağrısında bulundu ve ekledi: “Aksi takdirde, Orta Doğu’da yeni bir çekişme ortaya çıkacak ve barış ve istikrarı tehdit eden bir sorun ortaya çıkacaktır” (Ankara TRT 1991:29). Daha da ayrıntıya giren Özal “en mükemmel organizasyon bile böylesi bir akınla bu kadar kısa süre içinde başa çıkamaz [...] Hiçbir ülkenin bu boyuttaki bir sorunu tek başına çözmesi mümkün değildir” dedi. 1988’deki gibi mültecilerin Türkiye’nin sınırlarından içeri girmesine izin vermek yerine, Türkiye’nin bu kez mültecileri sınırlarda tutma kararı, Amerika Birleşik Devletleri’ni mültecilerle ilgilenmeye zorlayabilirdi.

Sonuçta Kuzey Irak’taki “güvenli limanlar” bugünün Kürdistan Bölgesel Yönetimi’ne dönüştü. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 5 Nisan 1991 yılındaki 688 sayılı Kararıyla, bu oluşum için bir dizi yasal tedbir alınırken, “Kürt nüfusunun yaşadığı bölgelerdeki Iraklı sivil halk üzerindeki baskıyı kınayarak sonuçları bölgede uluslararası barışı ve güvenliği tehdit eden” bir durum olarak nitelendirildi ve “Irak’ın [...] bu baskıya derhal son vermesi” talep edildi. BM, yaklaşık yarım asırlık tarihinde Kürt sorunuyla ilk defa bu kadar açık bir biçimde ilgilendi. Türkiye’nin, ABD’nin Çekiç Güç Harekâtını Türkiye’nin güneydoğusundaki üslere dayanarak devreye sokmasına ve Kuzey Irak’ta uçuşa yasak bölgeyi kontrol etmesine izin vermesi konusundaki istekliliği, yeni doğan Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin gelişimi için gerekli askeri korumayı sağladı.

Türkiye Çekiç Güç Harekâtının devam etmesine izin vermekle iki arada bir derede kaldı, çünkü Irak Kürtlerinin devletleşmesini teşvik etme konusunda etkin rol oynuyordu. Çekiç Güç’ten çıkmak, Çekiç Gücün yeniden başka bir yerde örgütlenmesine

ve Ankara’nın olayların gidişatında herhangi bir etkiye sahip olmamasına yol açacaktı, tıpkı 2003 yılında Irak’ın işgalinde Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleriyle hareket etmemesinde ortaya çıkan sonuçlarda olduğu gibi. En iyimser görüşle, bazıları “Türkiye’nin kendi Kürt sorununa sessiz kalması karşılığında çokuluslu güce destek verdiğinin görüldüğünü” ileri sürdü (Brifing 1992:15). Dolayısıyla, Türkiye, Çekiş Güç süresinin altı aylık aralıklarla devamı yönünde tekrar tekrar karar aldı. Bununla birlikte, Ankara, hükümlere, Irak’ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiğini ekledi. Bu, Türkiye’nin Kuzey Irak’ta bir Kürt devletinin kurulmasına hâlâ karşı olduğunu gösteriyordu.

Irak Kürtleri kendilerini Türkiye’ye bağımlı hissediyordu. Saddam Hüseyin sonrasında Irak Dış İşleri Bakanı olan dönemin KDP sözcüsü Hoşyar Zebari, şöyle bir açıklama yaptı: “Türkiye, Saddam Hüseyin’e karşı yürüttüğümüz savaşta Batıyla ve dünyanın tümüyle bağlantımızı sağlayan can suyumuzdur. Müttefiklerin havadan sağladığı korumayı ve uluslararası yardımı ancak Türkiye’nin işbirliğiyle sağlayabiliyoruz. Eğer Çekiş Güç çekilirse, Saddam’ın birlikleri yeniden bu bölgeye girecek ve biz her şeyimizi kaybedeceğiz” (Ankara TRT 1992a:43). 2008 yılına gelindiğinde Saddam Hüseyin gitmişti fakat Türkiye’nin Irak Kürtlerinin yaşamını sürdürmesindeki hayati rolü devam ediyordu.

Özal’ın yaratıcı diplomasisinin bir sonucu olarak, Celal Talabani (Saddam Hüseyin sonrasında Irak’ın Cumhurbaşkanı oldu) şöyle diyordu: “Türkiye, Kürtlerin dostu bir ülke olarak görülmelidir” (Ankara Anatolia 1991d:58). Haziran 1992’de Süleyman Demirel ile yapılan bir görüşmede, Türk Başbakanı, Talabani’ye “sevgili kardeşim Talabani” diye hitap ederken (Ankara TRT 1992b:42), Irak Kürtlerinin lideri şöyle diyordu: “Kuzey Irak halkı, zor günlerinde Türk Hükümetinin ve halkının yardımlarını asla unutmayacaktır” (a.g.e:42). Bununla birlikte, Özal’ın 17 Nisan 1993 yılından aniden ölümünün

ardından, Demirel, yeni cumhurbaşkanı olarak, Özal'ın Irak Kürtleriyle ilgili girişimlerini tersine çevirerek ilişkilerin bozulmasına yol açtı. Sonuç olarak, Türkiye'nin kuzey Irak'taki olayların gelişimini etkileme olanağını kaybettiği, Özal'ın politikalarının sürdürülmesi halinde ise aksi yönde bir gelişimin söz konusu olabileceği ileri sürülebilir.

Özal, askeri hükümetin Kürtçenin kullanımını yasaklayan 1983'teki 2932 sayılı kanununu kısmen yürürlükten kaldırdı. Özal, Kürtçenin günlük yaşamda kullanılmasına ve müzik kayıtlarının serbestçe dinlenmesine izin verdi. Bununla birlikte, Kürtçeyi resmi kurumlarda konuşmak, yayın yapmak veya öğretmek hala suçtu. Kürtçenin ne zaman gazete, sesli kaset, radyo yayını ve okullarda kullanılacağına dair sorulan bir soruya Özal şöyle yanıt vermişti: "Gelecekte yazılı dile izin verilebilir fakat her şeyin bir zamanı var" (Sağırsoy ve Ersamel 1991:26). Özal'ın Anavatan Partisinde (ANAP) Genel Başkan Yardımcılığı yapan Metin Gürdere, "daha fazla özgürlüğün Türkiye'de meydana gelecek gelişmelere bağlı" olduğunu belirtti (Ankara Anatolia 1991a:56).⁸ Özal'ın liderliğinde olaylar çok hızlı gelişti ve müteakip yıllarda GAP televizyon kanalının 60 veya 90 dakika Kürtçe program yayınlaması gerektiğini ve hatta uygun okulların Kürt dilini öğretmesi gerektiğini önerdi: "Bunu yaparsak ne olur? Bundan tümüyle korkmamalıyız" dedi (Milliyet, 1992:39). Özal'ın ölümünden yıllar sonra, ünlü gazeteci Cengiz Çandar, Özal'ın Kürtçe Televizyon ve eğitim konusunda yazmaması gerektiği konusunda kendisini nasıl uyardığını açıkladı. Fakat bu uyarıdan altı ay sonra Özal'ın kendisi bu önerilerle ortaya çıktı. İkisi tekrar bir araya geldiğinde, Özal, Çandar'a şöyle dedi: "kimin söylediği ve ne zaman söylediği önemlidir. Eğer bu öneriyi sen altı ay önce yapsaydın, bütün askeriye senin üzerine gelirdi. Fakat ben, cumhurbaşkanı olarak, altı ay sonra önerirsem, bu daha iyi bir yöntem olurdu" (Çandar, 2008).

8-Özal, Cumhurbaşkanı olduğu için doğal olarak ANAP'tan istifa etmek zorundaydı. Giderek artan sayıda ANAP üyesi Özal'ın Kürt sorunu konusundaki yaratıcı pozisyonuna eleştiren bir konuma gelince, Özal, "Kürtleri kucaklayan" yeni bir parti kurmayı düşündü (Hürriyet 1992b).

Tepkiler

Etkin pek çok Türk politikacısının tepkisi, Özal’ın, ülkesinin Kürt sorunu konusundaki tarihsel pozisyonunu değiştirmeye yönelik makul önerilerinin ne kadar da ihtilaflı olduğunu göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Özal’ın ölümünün ardından 1993 yılında Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel örneğin şöyle dedi: “Bu hareket, ülkeyi bölme girişimidir [...] Bu, Türkiye’ye vereceğiniz en büyük zarardır (Cumhuriyet 1991h:36-7).” Başkaları görüşlerini daha keskin bir şekilde dile getirdi. ANAP’ın Adalet Bakanı Oltan Sungurlu, “Bu hangi dildir? Ben böyle bir dil tanımıyorum” diye bağırdı (Nokta 1991a:29). Türkiye Parlamentosu Adalet Komisyonu başkanı Alparslan Pehlivanlı (ANAP) ise şöyle bir açıklamada bulundu:

“Eğer kanun tasarısındaki ‘dil’ sözcüğü bile kullanılmaya devam ederse, Kürtlerin bir ulus olduğunu kabul etmiş olacağız [...] Böyle giderse, kafelerde Kürtçe şarkılar çalınacak, Kürtçe filmlerin oynatıldığı tiyatrolar olacak, kahvehanelerde Kürtçe konuşulacak. Bu bölücülük değil de nedir?” (Sağırsoy’dan alıntı 1991:41-42).

Bununla birlikte, diğer bazı Türk liderlerin, Özal’ın girişimini temkinli bir biçimde onayladığı görülüyordu.⁹ SHP’nin lideri Erdal İnönü, bunun olumlu bir adım olduğunu ve hükümetin aslında kendisine ait olan bir politikayı benimsemesinden memnuniyet duyduğunu ifade etti. TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk, Özal’ın girişimlerini “anayasal bir ayıbın sonu” olarak değerlendirdi. (Paris Kürt Enstitüsü, 1991:2-4). 1980 Askeri darbesinin lideri ve Kürtçenin kullanımı yasaklayan yasaların özellikle de 2932 sayılı kanunun mimarı Kenan Evren bile “bu dil okullara girmediği ve mitinglerde afiş veya pankart olarak kullanılmadığı sürece” diyerek şartlı desteğini ifade etti (Paris Kürt Enstitüsü, 1991:2-4). Yıllar sonra Evren, Kürt diline getirdiği

9-Ayrıca bakınız “Demokrasinin gelişmesini müjdelemek için dil özgürlüğü mü?” Briefing, 11 Şubat 1991 s.6-9.

yasağın “çağdaşlaşma ve demokratikleşme yolunda atılan uygun bir adım olmadığını” söyleyerek Özal’ın dil reformunu zımnen destekledi (Today’s Zaman 2007). Bir dizi gazeteci de Özal’ın dil konusundaki girişimini ihtiyatlı bir şekilde onayladı. Türkiye’nin en seçkin gazetecilerinden biri olan Mehmet Ali Birand, bu adımın Türkiye’nin Avrupa’daki imajını ne kadar olumlu biçimde değiştireceğine vurgu yaptı (Paris Kürt Enstitüsü, 1991:2-4; Brifing, 1991:6-9). *Hürriyet* gazetesinden zaman zaman Özal’ın gayri-resmi sözcüsü olarak hareket eden Ertuğrul Özkök, cumhurbaşkanının bu yaklaşımını “savaşın (1991 Körfez Savaşı) ilk olumlu sonucu” olarak değerlendirdi. Yine *Hürriyet’ten* Oktay Ekşi, “bu dil yasağı ayıbını ortadan kaldırmak için ANAP’ın veya daha doğrusu Özal’ın girişimini memnuniyetle karşılamalıyız” biçiminde beyanda bulundu (Today’s Zaman 2007).

Hatta bilindiği üzere 1993 Ocak ayında suikastla öldürülen ünlü solcu gazeteci Uğur Mumcu, Türkiye’deki Kürtlere ve destekçilerine karşı kullanılabilecek ayrılıkçı propagandaya ilişkin pek çok yasa olduğuna dikkat çekti.¹⁰ Mumcu, ayrıca siyasi partiler yasasının, herhangi bir partinin, 1923 yılında Lozan Antlaşmasıyla tanımlanan gayri Müslimler dışında azınlıkların varlığını ileri sürmesini yasakladığını da hatırlattı.¹¹ Mumcu,

10-Aslında,1991 yılında yürürlüğe giren Terörle Mücadele Kanununun 8. Maddesi, akademisyenlerin, entelektüellerin ve gazetecilerin, sırf Kürtlerin haklarından bahsetmesinin bile terör faaliyeti olarak değerlendirilmesini mümkün kılmıştır: yöntemi, niyeti ve fikri ne olursa olsun, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti’nin bölünmez bütünlüğüne zarar veren sözlü ve yazılı propaganda ve kongreler, toplantılar ve gösteriler yasaktır.” Aynı şekilde Türk Ceza Kanununun 312. Maddesi uyarınca, Kürtlerin haklarını sözlü veya yazılı olarak savunmak, kişinin “farklı ırk, din, bölge ve sosyal sınıflar arasında kin ve düşmanlığı tahrik etmek” suçlamasıyla yargılanmasına neden olabilir. Kürt meselesi konusundaki girişimlerine rağmen Özal’ın kendisi de “düşünce suçu” olarak adlandırılan yeni hükümleri destekledi. Aslında, Özal’ın ölümünden 15 yıl sonra, Türk Ceza Kanunu 301. Madde, “Türklüğe” hakareti suç kabul ederken, yeni bir Terörle Mücadele Yasası (TMY), terörizmi öylesine belirsiz bir şekilde tanımlamıştır ki, resmi devlet ideolojisine aykırı herhangi bir fikir beyan eden herkes potansiyel suçlu konumuna getirilmiştir.

11-Daha öncede dile getirildiği üzere, 2005 yılında, Profesör Baskın Oran ve Profesör İbrahim Kaboğlu Avrupa Birliğine uyum ile ilgili olarak bizzat Başbakanlığın görevlendirmesiyle hazırladıkları bir raporda “Türk” kavramının yalnızca bir etnik grubun kimliği olduğunu ve Türkiye’de Kürtler gibi başka bazı etnik grupların da var olduğunu ileri sürdükleri için yargılandılar. Bu yazının kaleme alındığı 2010 itibariyle dava hala sürmektedir.

Özal’ın girişimini 1991 Körfez Savaşı bakımından değerlendirerek Kuzey Irak’ta muhtemel bir Kürt devletinin kurulmasını öngörerek erkenden harekete geçilmesi gerektiğini açıkladı.

Uzun yıllar Paris Kürt Enstitüsünün başkanlığını yapan, önde gelen muhalif bir Kürt şahsiyeti olan Kendal Nezan, Özal’ın girişimini çok daha olumlu karşıladı: “Yasa tasarısı, Türkiye’deki Kürt sorununa barışçıl, demokratik ve medeni bir çözüm bulma yolunda olumlu bir adımdır. Turgut Özal, Türkiye’de Kürt varlığını kabul eden ve tanıyan ilk devlet adamıdır [...] (Nokta 1991b:39-41).” PKK lideri Abdullah Öcalan da Nezan’ın değerlendirmesine katıldı: “Gerçeği söylemek gerekirse, onun (Özal’ın) bu kadar cesaret göstereceğini beklemiyordum [...] Bu bağlamda, Özal bizi utandırdı [...]” Hemen hemen aynı dönemlerde, PKK lideri, örgütün “diplomatik siyasi bir çözümü tercih edebileceğini” ve Türkiye ile “şartlı” müzakereye hazır olduğunu duyurdu (Paris AFP 1991:44-5). Öcalan ayrıca, PKK’nin Türkiye’deki Kürtler için artık bağımsızlık peşinde koşmayacağını ve yalnızca “özgürce siyasi ifade” hakkını talep ettiklerini açıkladı.

Ölü Doğmuş Ateşkes

1993 Şubat ayının ikinci yarısında, PKK ile sıklıkla karşı karşıya gelen Iraklı Kürt Lider Celal Talabani, her şeye rağmen, Özal’ın girişimlerini ve bu girişimlere nasıl bir cevap verileceği konusunu tartışmak üzere Suriye’de Abdullah Öcalan ile görüştü. Bu görüşmenin ardından, Talabani, 8 Mart 1993 tarihinde Öcalan’ın ateşkes önerisini Özal’a sundu:

Ben silahlı mücadeleyi bırakıyorum. Gelecekte siyasi mücadele yürüteceğim [...] Türk yetkilileri, Millet Meclisindeki Kürt milletvekilleriyle görüşme yapabilirler. Eğer siyasi mücadele yürütmemiz için gerekli demokratik koşullar sağlanırsa, Türkiye’nin mevcut sınırları içerisinde yaşamayı kabul ederiz. (*Hürriyet* 1993:43).

17 Mayıs 1993'te Abdullah Öcalan, bu mesajının ardından Suriye sınırından 6 mil uzaklıktaki Zahlah'a bağlı Bekaa vadisinde bir basın toplantısı düzenleyerek "tek taraflı ve şartsız" (Daghi, 1993:42) bir ateşkes ilanında bulundu. PKK lideri, basın toplantısı için sembolik olarak gerilla kıyafetlerini çıkarmış ve bir gömlek giyerek üzerine de kravat takmıştı.

Bu toplantı esnasında Öcalan, aşağıda belirtilen uzlaştırmacı bazı noktaları dile getirdi. Türkiye'deki Kürtler "barış, diyalog ve demokratik bir devlet çerçevesinde özgürce siyaset yapmak istiyor" dedi. Öcalan konuşmasına şöyle devam etti: "Biz Türkiye'yi bölmeye çalışmıyoruz. Tek vatanın sınırları içerisinde Kürtlerin insan haklarını (kültürel, siyasal vb.) talep ediyoruz" PKK lideri Talabani'ye "bu girişimin gerçekleştirilmesinde" oynadığı rolden dolayı teşekkür ettikten sonra, "biz güvence istiyoruz, çünkü Şeyh Said ve Bedirhanlar gibi tarihteki liderlerimize yapıldığı gibi ihanete uğramak istemiyoruz" vurgusunu yaptı.¹²

Gerçek bir tarihsel fırsat olan bu ateşkes iki nedenle başarısız oldu: (1) Öcalan'ın yaklaşımını, Kürt sorununa kalıcı bir çözümün yolu olarak değerlendirmek yerine, zayıflığın bir işareti ve dolayısıyla Öcalan'ın hareketini sona erdirmek için bir fırsat olarak değerlendiren Türk yetkililerinin yaklaşımı, (2) mücadeleyi sona erdirebilecek birtakım uzlaşmalar konusunda daha anlayışlı bir lider olan Özal'ın ani ölümü.

Öyle görünüyor ki, Türk yetkililer, Irak Kürtleriyle birlikte Kuzey Irak'ta PKK'ye karşı son Ekim ayında yürüttükleri ortak operasyon neticesinde PKK'nin belinin kırıldığına inanıyordu. Dolayısıyla, Öcalan ateşkes ilanı yaptığında "herkes PKK'nin zayıf bir konumda olduğuna inandı" (Brifing, 1993a:3). Her ne kadar kısmi af ve güneydoğudaki olağanüstü halin kaldırılması

12-Şeyh Said İsyanı bastırıldıktan sonra Türk yetkilileri Şeyh Said'i 29 Haziran 1925'te dar ağacında idam etti. Bakınız aynı zamanda Olson 1989. Bedirhan Bey güçlü Botan Kürt Emirliğini –en güçlü döneminde bugünün güneydoğusu ve Kuzey Irak'ın bir bölümünü kapsıyordu– yaklaşık 1821 ile 1847 yılları arasında yönetti. Osmanlılar, Bedirhan Bey'i teslim olmaya zorladı ve daha sonra sürgüne gönderdi; sürgünde de öldü. Bakınız Van Bruinessen 1992:177-82.

konusunda bazı öneriler olsa da, “Ankara’nın tepkisi [...] hiçbir zaman sözlerden öteye geçmedi. PKK eylemlerini durdururken, bölgede faili meçhul cinayetler, işkence ve köy yakma olayları devam etti” Brifing 1993b:6). Daha da ötesi “Devlet makamları, PKK şartsız olarak terörizmden vazgeçmiş ve güvenlik güçlerinin kendisini yok etmesi için bekliyormuş gibi davranmayı tercih etti”

Ateşkes muallakta devam ederken, Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 17 Nisan 1993’teki ani ölümü, sorun konusunda cesur ve yaratıcı fikirlere karşı en anlayışlı Türk yetkilisinin sahneden çekilmesine yol açarak ateşkese büyük bir darbe indirdi. “Güvenlik birimleri içerisindeki üst düzey kaynaklara” dayanarak durumu değerlendiren İsmet G. İmset’e göre, Özal yaşasaydı her şey çok farklı olacaktı. Önemli bir reform paketi hazırlanıyordu ve hatta şahinler bile bu çizgiye gelecekti (İmset, 1993e:52).

Öyle anlaşıyor ki Özal’ın ölümünden bir hafta sonrasına, önemli bir MGK toplantısı planlanmıştı. Cumhurbaşkanı, MGK içerisinde özel bir gruba “krize siyasal çözüm bulmak, beyin fırtınası yapmak, fikir üretmek ve bunları hayata geçirmek” üzere özel bir gurubun kurulmasını emretmişti, bir yetkilinin deyişiyle “bir tür devrim yaşanacaktı” Özal’ın ani ölümünden sonra, toplantı iptal edildi. Süleyman Demirel’in cumhurbaşkanı ve Tansu Çiller’in de başbakan olmasına kadar Türk siyaseti birkaç hafta akışında devam etti. Özal’ın planladığı MGK toplantısı yapıldığında, cesur adımlar atmaya istekli olmayan Demirel artık görevdeydi. Üst düzey bir yetkili şöyle bir açıklamada bulundu: “Özal bizi kısır bir döngünün içerisinden çıkaran bir momentumdu, siyasi bir momentum. Şimdi tekrar yörüngeye döndük. Biz kısır döngünün parçasıyız”

1993 yılının sonunda bir röportajda, Celal Talabani, bu yoruma katılarak “geçmişte ben arabulucu olarak hareket ettiğimde Özal gibi iyi bir adam vardı” dedi ve ekledi: “Özal bu sorunu çözmek için büyük çaba harcıyordu. Özal’ın ölümü demokrasi ve barış

için büyük bir kayıptı” (Özgür Gündem, 1993:35).¹³ Özal’ın ölümünden önce bile, Öcalan’ın da benzer bir inanç taşıdığı görülüyor. Bir Türk gazetesiyle yapılan bir röportajda, PKK liderine “Türk politikacılarını nasıl değerlendiriyorsunuz” biçiminde bir soru yöneltiliyor (Ballı 1993:65). Öcalan, “Özal gelişime açık görünüyor. Değişime açık görünüyor. Bunu açıklamalarıyla ve ileri sürdüğü düşünceleriyle teyit ediyor” biçiminde bir değerlendirme yapmıştır. Hatta Öcalan, Özal’ın ölümünün ardından “eğer cumhurbaşkanı Özal yaşasaydı, soruna bir çözüm bulunabilirdi” dedi (İmset 1993d:75). PKK lideri ayrıca Talabani’nin kendisine, Özal’ın “bazı radikal değişimleri Türkiye’nin gündemine almaya” niyetli olduğunu söylediğini iddia etti.

Son düşünceler

Bu bölümde, Turgut Özal’ın sadece Kürt sorunu hakkında yeni yaratıcı düşünce biçimlerini denemeye istekli olmadığı aynı zamanda mütevazı ama önemli reformlar da gerçekleştirdiği açıkça ortaya konmuştur. Ayrıca Özal son derece dikkatli hareketlerle daha ilerisini de düşünüyordu, fakat ölümü, bunları engelledi. Dolayısıyla, Özal yaşasaydı Türkiye’deki Kürt sorununun nasıl gelişeceği konusunda tahminde bulunmak ilginç ama zor bir konudur. Örneğin, yakın zamanda bir Kürt entelektüeli, yazar Altan Tan bir röportajda mevcut başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Kürt sorununu çözme girişimlerini yorumladı. Tan, “Başbakan Erdoğan’ın, Kürt sorununu çözmeyi amaçlayan Cumhurbaşkanı Turgut Özal’inkine benzer bir vizyonu olmadığını” belirtti (Doğan, 2008). Bununla birlikte, söz konusu sorunla ilgili köklü Türk zihniyetine bakıldığında, reformculuğuyla bilinen Özal için bile bir çözüm bulmak çok zor olacaktı.

Her şeye rağmen, Özal’ın bu soruna ne kadar kilitlendiğine bakılacak olursa, harekete geçmekle sadece önyargılı düşünce ve eylem biçimlerini değil aynı zamanda mevcut önemli çıkarları

13-Talabani ile Kuzey Irak’ta 16 Ağustos 1993 yılında Erbil’de konuştuğumda, Özal ile ilgili olarak benzer düşünceleri ifade etmişti.

da tehdit ettiği ve dolayısıyla Özal’ın Kürt sorununu daha ileri düzeyde çözmesini engellemek için öldürüldüğü biçiminde bol miktarda komplo teorileri mevcuttur. Seçkin Türk gazetecilerinden Muammer Kaylan yakın zamanda yazdığı kitabında “Turgut Özal Öldürüldü mü?” adlı bir bölümde Türk siyasetinde ve tarihinde kendi yaşam deneyimlerini anlatmıştır. Hatta bazıları reformcu bir düşünceye sahip olduğuna inanılan Eşref Bitlis’in 1993 yılı Şubat ayında bir uçak kazasında aniden ölümünü de sorgulamaktadır. Daha da ötesi, bir dizi Kürt liderin, anlaşılan o ki sağ görüşlü, hükümet destekli bir suikast timi tarafından faili meçhul bir şekilde öldürülmesiyle de –faili meçhul cinayetlerin ilki HEP Diyarbakır il başkanı Vedat Aydın’ın 1991 yazında öldürülmesiyle başlamıştı¹⁴– devam etti. Bir raporun iddiasına göre, 1992 Ocak sonuna kadar 225 suikast meydana gelmiştir (Moorehead, 1992). Bir başka rapora göre ise 1992’de güneydoğuda “faili bulunmamış cinayet” sayısı 360’tır (İmset 1993f:67) Bu rakamlar, etnik olarak Türk olanları da kapsayacak şekilde bütün ülke göz önünde bulundurulduğunda, 1993’te 510, 1994’te 423 ve 1995’te 99 kişinin öldürüldüğü iddia edilmektedir (Van Bruinessen 1996:23). Yine bir başka rapora göre, tek bir Kürt liderinin veya sempatizanının bile öldürülmesiyle ilgili tutuklama olmamıştır: “Birçok cinayet hala çözülmediği gibi yerel halk belirli yetkililerin söz konusu davaları soruşturmamayı, takip etmemeyi tercih ettiğini ileri sürmektedir” (İmset 1992f:43). “Yargısız infaz” kavramı, meydana gelen olayları açıklamak için sıklıkla kullanılan bir terim olmuştur.

Daha da ötesi, Kasım 1996’da Susurlukta meydana gelen meşhur kaza sonrasında ortaya çıkan kanıtlar devletin muhtemelen gizli bir teşkilat kurduğunu, düşmanları yok etmek üzere bu teşkilatta sağ görüşlü çeteleri ve uyuşturucu suçundan hükümlü olanları görevlendirdiğini gösterdi. Buna karşın devlet çetelerin suç eylemlerini görmezden geldi.¹⁵ 2008’de aşırı milliyetçilerin

14-Halkın Emek Partisi (HEP), Türkiye’de Haziran 1990 yılında kurulan ve Haziran 1993 yılında kapatılan yasal bir Kürt partisidir.

15-Arka plan için bakınız Gunter 1998:119-41 ve Gunter 2006:334-48.

ve emekli komutanların AKP hükümetini devirmek için şiddet kampanyaları düzenlemek suçlamasıyla yargılandığı Ergenekon davası devam etti.¹⁶ Dolayısıyla, Kürt sorunuyla bağlantılı olarak uzun süreden beri devam eden şiddet göz önünde bulundurulacak olursa, Özal'ın da bu güçlerin kurbanlarından biri olduğu ileri sürülebilir.

Öte yandan, Özal'ın zamansız ölümüyle ilgili hemen bir yargıya varılmamalıdır. Özal'ın herkesin bildiği üzere sağlığı iyi değildi ve yaklaşık 135 kiloydu. Muammer Kaylan, Özal'ın "Tonton ve Şişman adam olarak da bilinirdi. Büyük bir iştahı vardı ve ne bulursa yemeyi çok severdi. 1987 yılında Texas, Huston'da bir kalp bypass ameliyatı geçirdi ve kalp ve prostat sorunlarıyla ilgili orada tedavi gördü" diye yazar (Kaylan 2005:396). Kalp krizinden dolayı birdenbire düşüp ölmeden önce Orta Asya'ya uzun ve yorucu bir ziyaret gerçekleştirmişti ve kendisini ne kadar yorgun hissettiğinden şikâyet etmişti. Dolayısıyla, belki de asla emin olamasak da, Özal'ın doğal sebeplerle öldüğü daha olasıdır.

16-Bakınız Hyland, 2008 ve Jenkins 2008. Farklı bir bakış için, bakınız Rubin 2008.

Referanslar

- Ahmad, F. (1993) *Çağdaş Türkiye’nin Oluşumu*, Londra ve New York: Routledge.
- Andrews, P. (ed.) (1989) *Ethnic Groups in Republic of Turkey*, Wiesbaden: Dr. Ladwig REichert Verlag.
- Ankara Anatolia (İngilizce) (1991a), “Gerçekleşen Değişimin Nedenleri”, 1510 GMT, 28 Ocak 1991 yılında *Dış Yayın Bilgi Servisi– Batı Avrupa (Bundan böyle FBIS-WEU)*, 29 Ocak 1991’de aktarıldı.
- (1991b) “Kürt Liderin Ankara’daki Görüşmelerin Önemi Üzerine”, Ankara Anatolia (İngilizce), 1515 GMT, 14 Mart 1991, *FBIS-WEU*, 15 Mart 1991’de aktarıldı.
- (1991c) “Kürt Lider ‘Demokratik Rejim’ İstiyor”, 1415 GMT, 31 Mart 1991, *FBIS-WEU*, 1 Nisan 1991’de aktarıldı.
- (1991d) “Talabani, PKK’ye Silahlı Eylemlerini Durdurma Çağrısı Yaptı” 1415 GMT, 18 Ekim 1991, *FBIS-WEU*, 1 Nisan 1991’de aktarıldı.
- Ankara TRT Televizyonu (Türkçe) (1991), “Özal, Kuzey Irak’taki Kürt Kamplarına Teklifte Bulundu”, 1700GMT, 16 Nisan 1991, *FBIS-WEU*, 17 Nisan 1991’de aktarıldı.
- (1992a) “Irak Kürtlerin Terör Saldırılarını Engellediği Bildirildi”, 1600 GMT, 8 Nisan 1992, *FBIS-WEU*, 9 Nisan 1992’de aktarıldı.
- (1992b) “Demirel ile Görüşmeler”, 1600 GMT, 9 Haziran 1992, *FBIS-WEU* 11 Haziran 1992’de aktarıldı.
- (1992c) 1800GMT, 14 Ekim 1992, *FBIS-WEU*, 15 Ekim 1992’de aktarıldı.
- Ballı, R. (1993) “Öcalan Türk Liderleri Nasıl Görüyor?”, *Milliyet*, 26 Mart 1993:20, *FBIS-WEU* 2 Nisan 1993 aktarıldı.
- Barkey H. J. Ve Fuller G. E. (1997) “Türkiye’nin Kürt Sorunu: Kritik Noktalar ve Kaçırılan Fırsatlar”, *Middle East Journal*, 51:51-70.
- Beşikçi, İ. (1991) *Kürdistan ve Türk Sömürgeciliği: Seçme Yazılar*, Londra, Kürdistan Dayanışma Komitesi ve Kürdistan Enformasyon Merkezi.

- Birand, M. A. (1991) "Abdullah Öcalan ile Röportaj", *Milliyet*, 25 Mart 1991:19, FBIS-WEU, 2 Nisan 1991'de aktarıldı.
- Brifing (1990) Başlıksız, 2 Ekim 1989.
- (1990) "Güneydoğu Raporu: Ne Söylüyor?", 23 Temmuz 1990.
- (1991) "Demokrasiyi geliştirmek için Dil Özgürlüğü mü?" 11 Şubat 1991.
- (1992) 29 Haziran 1992.
- (1993a) "Hükümet Apo'nun Önerisiyle Hazırlıksız Yakalandı", 22-29 mart 1993.
- (1993b) "PKK, Ankara'nın Asla Şans Tanımadığı 'Barışa' şoke edici biçimde son verdi", 31 Mayıs-7 Haziran 1993.
- Çandar, C. (2008) "Kürt Kimliğini Kabul: Dile Saygı", *Radikal*, 14 Ekim 2008.
- Christian Science Monitor* (1960), "55 Landowners 'Exiled' From Towns", *Christian Science Monitor*, 5 Aralık.
- Cumhuriyet (1991) "Demirel Kürt Sorunun Etkileriyle ilgili Olarak Uyarıda Bulundu", 26 Mart 1991, FBIS-WEU, 2 Nisan 1991'de aktarıldı.
- Daghi, K.Q. (1993) "Öcalan Barış Önerilerini Açıkladı", *El-Hayat*, 17 Mart 1993:1 ve 4. FBIS-WEU, 22 Mart 1993'te aktarıldı.
- Dogan, Y.P. "Altan Tan: Kürtlerin AK Parti ile Aşkı", *Today's Zaman*, 17 Kasım 2008.
- Fuller, G. (1993) "Kürtlerin Kaderi", *Foreign Affairs* 72.
- Giritli, I. (1989) Kürt Türklerinin Gerçeği, İstanbul: Yeni Forum Yayıncılık.
- Gunter, M. M. (1988) "Susurluk: The Connection Between Turkey's Intelligence Community and Organized Crime", *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence* 11:119-41.
- (2006) "Deep State: The Areane Parallel State in Turkey" *Orient* 47(3):334-48.
- Howe, M. (1981) "Türkler, Kürtlerle ilgili Konuşan Eski Bakanı Hapse Attı", *New York Times*, 27 Mart 1981.
- Hürriyet (1990), 1 Nisan.
- (1992), 28 Nisan.
- (1992), 27 Eylül.

- (1993) “Öcalan’ın Sözcüsü Raporu İnkâr Etti”, 14 Mart 1993:22, FBIS-WEU, 15 Mart 1993’te aktarıldı.
- Hylan, F. (2008) “Investigation of Turkey’s ‘Deep State’ Ergenekon Plot Spreads to Military”, *Terrorism Focus* (Jamestown Foundation), 5(26): s.1 ff.
- İmset, I. C. (1992) *PKK: Türkiye’de Ayrılıkçı Şiddet Üzerine bir Rapor (1973-1992)*, İstanbul: Turkish Daily News Publications
- (1992c) “Güneydoğuda Terörist Eylemler Yayılıyor”, Turkish Daily News, 27 Mayıs 1992:3, FBIS-WEU, 15 Haziran 1992’de aktarıldı.
- (1992d) “PKK lideri, Eylemlerin Siyasi Çözüme Zorlayacağını Söyledi”, Turkish Daily News, 12 Haziran 1993:1 ve 11, FBIS-WEU, 22 Haziran 1993’te aktarıldı.
- (1993e) “PKK’yi Tekrar Tekrar Temizlemek”, Türk Araştırması, 6 Temmuz 1993:4-7; FBIS-WEU, 29 Temmuz 1993’te aktarıldı.
- (1993f) “Haber Analiz: Kürt Hizbullah’ını Gerçekte Kim Kontrol Ediyor?”, Turkish Daily News, 7 Eylül 1993:3; FBIS-WEU, 14 Eylül 1993’te aktarıldı.
- (1996) “PKK: Terörist mi Özgürlük Savaşçıları mı?” *International Journal of Kurdish Studies* 10(1/2); *Independent* (1993) İngiltere, 13 Aralık 1993.
- Paris Kürt Enstitüsü (1991), Bilgi ve İrtibat Bülteni, sayı:70, Ocak 1991.
- Izady, M.R. (1992) *Kürtler: Bir El Kitabı*, Washington: Crane Russak.
- Janis, L. L. (1972) *Victims of Groupthink: A Psychological Study of Foreign-Policy Decisions and Fiascoes*, Boston: Houghton Mifflin.
- Jenkins, G. (2008) “Murky Past of Turkey’s Gendarmerie Intelligence Emerges in Ergenekon Investigation”, *Terrorism Monitor* (Jamestown Foundation), 6 (17): s.1 ff.
- Kaylan, M. (2005) *Kemalistler: İslamcı Hareket ve Laik Türkiye’nin Geleceği*, Amherst, NY: Prometheus Books.
- Kinnane, D. (1964) *The Kurds and Kurdistan*, Londra: Oxford University Press.
- Landau, J. M. (ed.) (1984) *Atatürk ve Türkiye’nin Modernleşmesi*, Boulder, CO: Westview Press.
- Lewis, B. (1968) *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 2. Baskı., Londra: Oxford University Press.
- McDowall, D., (1996) *Modern Kürt Tarihi*, Londra ve New York: I.B. Tauris.

- Milliyet*, (1992) "Özal'ın Kürt Sorunu, Şiddet Üzerine Röportajı", 23 Ağustos 1992, *FBIS-WEU*, 3 Eylül 1992'de aktarıldı.
- (1996) "MİT'in Terörle Mücadele Raporu Açıklandı", 18 Aralık 1996, s.2, *FBIS-WEU*, 18 Aralık 1996'da aktarıldı.
- Moorehead, C. (1992) "Secret War Against Kurds in Turkey", *Independent*, 20 Ocak 1992.
- Mutlu, S. (1996) "Türkiye'de Kürt Kökenliler: Demografik Bir Çalışma", *International Journal of Middle East Studies*, 28:517-41.
- Natali, D. (2005) *Kürtler ve Devlet: Irak, Türkiye ve İran'da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, Syracuse: Syracuse University Press.
- Ulusal Dış Değerlendirme Merkezi (ABD Merkezi Haber alma Servisi) (1979) *The Kurdish Problem in Perspective*.
- Nokta, (1991a) "Kürtçe üzerindeki yasağın kaldırılması tartışılıyor, düşünülüyor", *Nokta*, 10 Şubat 1991:26-27, *FBIS-WEU*, 6 Mart 1991'de aktarıldı.
- (1991b) "Good-for-You to Ozal from Kurds", 17 Şubat 1991:26-29, *FBIS-WEU*, 26 Mart 1991'de aktarıldı.
- Olson, R. (1989) *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı*, 1880-1925, Austin; University of Texas Press.
- (1991) "Kürtler ve Türkler: 1922 ve 1923'te Kürt Özerkliğiyle ilgili İki Belge", *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 15:20-31.
- Özgür Gündem, (1993) "Talabani'yle Türkiye ile İlişkiler Üzerine Röportaj", 19 Aralık 1993:11, *FBIS-WEU*, 27 Aralık 1993.
- Paris AFP (İngilizce), (1991) "Kürt İsyanı Lideri Ankara ile Görüşme Teklifinde Bulundu", 1333 GMT, 23 Mart 1991, *FBIS-WEU*, 25 Mart 1991'de aktarıldı.
- Pope, N. Ve Pope H. (1997) *Modern Türkiye Tarihi*, Woodstock ve New York: The Overlook Press.
- Rubin, M. (2008) "Erdoğan, Ergenekon ve Türkiye için Mücadele" *Middle East Monitor*, 8 Ağustos. Çevrimiçi <http://www.meforum.org/article/1968> adresinde mevcuttur (11 Ağustos 2008'de alınmıştır).
- Sağırsoy, I. Ve Ersamel, N. (1991) "10 Milyon Kürt Yarattık", *Nokta*, 10 Şubat 1991:20-27, *FBIS-WEU*, 6 Mart 1991'de aktarılmıştır.
- Sağırsoy, I. (1991) "Özal'a Rağmen, Hayır", *Nokta*, 24 Şubat 1991:28-29, *FBIS-WEU*, 26 Mart 1991'de aktarılmıştır.

- Seçkin, M. Ve Sağırsoy, I. (1990) “Kürt Sorununu Çözmek için Tedbirler Önerildi”, *Nokta*, 3 Haziran 1990.17-22, *FBIS-WEU*, 6 Ağustos 1990’da aktarıldı.
- Strohmeier, M. (2003) *Crucial Images in the Presentation of a Kurdish National Identity: Heroes and Patriots, Traitors and Foes*, Leiden and Boston: Brill.
- Today’s Zaman* (2007) “Evren, Kürt dilinin halk arasında konuşulmasına getirdiği yasaktan pişman”, 11 Kasım 2007.
- Turkish Daily News*, 15 Eylül 2007.
- Van Bruinessen, M. (1992) *Ağa, Şeyh ve Devlet: Kürdistan’ın Sosyal ve Siyasal Yapıları*, Londra ve New Jersey: Zed Books.
- (1996) “Türkiye’nin Suikast Timleri”, *Middle East Report*, Sayı:19.
- Vanly, I. C. (1970) *Le Kurdistan Irakien: entité nationale*, Neuchatel: Editions de La Baconniere in G.S. Harris (1977) “Ethnic Conflict and the Kurds” *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 433, Eylül 1977.

6-ADALET VE KALKINMA PARTİSİ VE KÜRT MESELESİ

Tözün Bahçeli
Sid Noel

Giriş

Kürtler, 72 milyon olan Türkiye nüfusunun hemen hemen yüzde 15'ini oluşturmaktadırlar ve birbiri ardına iktidara gelen Türk hükümetleri, uzun süredir yürürlükte olan ve amaçları, Kürtleri, yalnızca Türk, seküler ve merkezi bir ulus devlet içerisinde asimile etme olarak açıklanabilecek –Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün ideolojisinin kaynaklık ettiği– resmi politikanın başarısızlığını dolaylı ya da dolaysız olarak dile getirmişlerdir.¹ Fakat söz konusu hükümetler, Kürtlerin kültürel olarak kabul edilme isteklerini ele almaya yönelik alternatif yaklaşımlar öne sürerek söylemlerini tamamlayan tavırlar sergilediklerinde ve dolayısıyla, belirli aralıklarla tekrarlayan Kürt ayrılıkçılığı patlamaları ile karşı karşıya geldiklerinde, önerilerinin, tartışmalı ve politik açıdan benimsenmeye değmeyecek kadar faydasız oldukları ispatlanmıştır. Bu yüzden, “yükümlülüğü yerine getirmeme durumu” şu içinde bulunduğumuz zamana kadar değişmez bir şekilde sürekliliğini korumuştur: Türkiye'nin

1-Türkiye'nin Kürt nüfusuna ilişkin olarak çeşitli rakamlar verilmektedir. Bazı Kürt kaynaklar, Kürtlerin, nüfusun yüzde 25'inden daha fazlasını oluşturduklarını öne sürerken birkaç Türk kaynak da, Kürtlerin, nüfusun yüzde 10'undan daha azını oluşturduklarını iddia etmektedir. Mutlu, 1990 yılında, Kürtlerin, Türkiye nüfusunun yüzde 12.6'sını oluşturduklarını açıklamaktadır (Mutlu 1996). McDowall ise, Kürtlerin nüfusun, yüzde 20'den daha fazlasını oluşturduklarını belirtir (McDowall 1996: 3).

hükümetleri, Kürt dilinin ve kültürünün özgür ifadesine izin vermeyi reddetmişlerdir. Ve 1984 yılında başlayan Kürdistan İşçi Partisi direnişi ile karşı karşıya kaldıklarında, geçmişte, Kürtlerin kültürel isteklerini bastırmak ve ülkenin güneydoğusunda yer alan Kürt bölgesindeki ayrılıkçılığı kökünden sökmek için aynı acımasız yöntemlere başvurmuşlardır.

Türk politikasında değişim olasılığına dair en dikkat çekici kıpırtılar, devam eden PKK direnişine rağmen, 1981 yılında Türkiye’nin askeri yöneticileri tarafından dayatılan Kürtçenin kamusal alanda kullanımına getirilen yasağı hükümsüz kılmak da dâhil olmak üzere, Kürt meselesine bir çözüm bulmak için eski Ortodoks inançlara karşı gelme isteği içerisinde olduğunu ortaya koyacak bir dizi adım atan Turgut Özal’ın liderliği esnasında yaşandı (başbakan, 1983-9; cumhurbaşkanı, 1989-93). Turgut Özal, Irak Kürt liderleri Celal Talabani ve Mesut Barzani’yi, PKK’yi, şiddetli seferberliklerine son vermeye ikna etme konusunda yardımcı olmalarını teklif etmek için Ankara’ya davet ederek aynı zamanda, Türkiye sınırları dışından da yardım alabilmeyi umut etmişti. Ve çok daha cesurca bir girişimde bulunarak Türk politik ve askeri ileri gelenleri tarafından daha önceleri aforoz edilmiş bir düşüncüyü açık bir şekilde herkese duyurdu: Türkiye’nin en azından, Kürtler’e, önemli bir bölgesel otonomi sağlayacak olan federal bir çözüm benimseme düşüncesini göz önünde bulundurması (McDowall 1996: 430). İçinde bulundukları dönemin Türkiye’si’nin liderleri arasında, Kürtlerin, kültürel ve politik isteklerine cevap vermek için ortaya konması gereken politik uzlaşma türünü açık bir şekilde tartışmaya açan tek kişi Özal olmuştu. Fakat onun 1993 yılındaki ölümü, bu isteklerin gerçekleştirilmesine dair var olabilecek şansları etkin bir şekilde sona erdirdi ve Özal’ın bu anlamda politik bir varisi yoktu.

1990’lı yıllarda, birkaç başka Türk hükümet lideri de, Kürt istekleri karşısında izlenen resmi uzlaşmaz politika çizgisinde değişimlerin yaşanacağı günlerin yaklaşmakta olduğunu öne süren ifadeler kullandılar. Süleyman Demirel, 1991 yılında başbakan

seçildiğinde, harikulade bir ifade ile “Kürt gerçekliğini kabul ediyoruz” açıklamasında bulundu. Aynı şekilde, Başbakan Tan-su Çiller de, 1993 yılında İspanyol meslektaşısı ile yaptığı toplantının ardından, Kürt bölgesi için, “Bask modeli” çizgisinde bir otonomi olasılığından bahsetti. Benzer şekilde, Türkiye’nin AB üyeliğinin ateşli destekçisi Mesut Yılmaz da, 1995 yılında, Diyarbakır’da, “AB’ye giden yol Diyarbakır’dan geçiyor” açıklamasını yaptığında, Kürt haklarının iyileştirilmesinin gerekliliğini dile getirmişti. Fakat tüm bu vaatlerden hiçbir somut sonuç elde edilemedi. İlginin özellikle de, milliyetçi seçmenlerin yabancılaştırmalarının üzerine çekildiği seçim ile ilgili değerlendirmelerin ötesinde, resmi politikada gerçekleştirilecek herhangi bir değişim, kendilerini, devletin üniter ve Türk kimliğinin yasal muhafızları olarak gören –ve genel olarak kabul edildiği üzere– güçlü askeriye de içeren Kemalist kurumun tüm öğelerine karşı gelmek anlamına geliyordu. Yalnızca birkaç politikacı böylesine cesaret isteyen ve politik açıdan risk içeren bir rotada ilerlemeye hazırlanmış olabilirdi. Çiller, “Bask Modeli” ile ilgili yorumlarının sonrasında, “askeri komutanlar tarafından öylesine sert bir şekilde paylanmıştı ki, yalnızca önerisini geri çekmekle kalmadı aynı zamanda, böyle bir öneride bulunduğu nu da reddetti” (Kinzer 1999).

1990’lı yıllarında sonlarında, PKK’nin talihinde bir düşüş yaşandı ve bu durum, örgüt lideri Abdullah Öcalan’ın, 1999 yılının Şubat ayında Türk ajanlar tarafından yakalanması ile son noktasına ulaştı. Öcalan’ın yakalanması, hemen o andan itibaren, iki ay sonra gerçekleşecek olan parlamento seçimlerinde yükselen ulusalcı partilere verilen destek ile birlikte, Türk politik sahasında, sabit fikirlilerin manevralarının güçlenmesi sonucunu veren etkiler yaratırken, Öcalan’ın (ölüm cezasına çarptırılma durumuyla karşı karşıya kaldığı hapisneden) sürpriz bir şekilde, PKK savaşçılarına silahlarını bırakma ve müzakereler aracılığıyla demokratik bir çözüm arama yolunda çağrılarda bulunması, PKK ile sürdürülen uzun ve şiddetli

çatışmanın en sonunda yeni ve daha da üretken bir döneme girilebileceğine dair umutları besledi. Bu umutlar, Avrupa Konseyi’nin, 1999 yılının Aralık ayında, AB’nin, Türkiye’ye, özellikle de demokratikleşmeyi ve azınlık haklarının korunmasını içeren Kopenhagen politik kriterlerini karşılamaya yönelik tatminkâr gelişmeler ortaya koyma koşulu ile Avrupa Birliği’ne üye olmaya aday ülke olduğunu bildirme kararını vermesi üzerine daha da güçlendi. Yalnızca bir yıl içinde yaşanan bu gelişmeler, Türkiye’nin Kürt konusunu ele alma tarzına yeni bir dinamik kazandırma sözü veriyorlardı.

Fakat bu sahada ortaya çıkan engeller hala zorluydu. Yukarıda da belirtildiği üzere, daha önce birkaç hükümet lideri Kürtler ile uzlaşmaya yanaşmıştı ve tüm bu gayretlerinin sonucunda ellerine geçen şey, destekten çok şüphe ve düşmanlık olmuştu. Ve bunlar, reddedilemeyecek bir probleme çözüm arama yolunda, akla uygun bir şekilde Kemalizm’e ihanet etmeyeceklerine dair güven duyulan, ulusalcılık ve Kemalist inançlarla dolu eğitim ve politik deneyimlerinin ürünleri olarak kabul edilebilecek seküler parti liderleriydiler. Türk parti sisteminde İslamcı partiler de vardı elbette fakat onlar, millet meclisinde ancak nadiren ve kısa süreliğine bulunuyorlardı ve otomatikman, Kemalizm’in potansiyel ihanetçileri oldukları şüphesi ile karşı karşıya kalıyorlardı. Bu yüzden de, Kürt meselesinde, seküler rakiplerini bastırma olasılıkları hemen hemen imkânsız denilebilecek kadar zayıftı. Fakat 2002 yılında, AB’nin bas-kılarının ve beklentilerinin şartlı olarak politik manzarayı değiştirdiği bir zamanda, islami kökenlere sahip yeni bir politik parti –Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP– iktidara geldi. Bu bölümdeki amacımız, bu partinin, Kürt sorununu nasıl tanımladığını, karşılaştığı iç ve dış politik meydan okumaların nasıl üstesinden geldiğini ve onlara, reform programı ile nasıl bir karşılık verdiğini incelemek olacaktır.

İslamcı partiler ve yaklaşımları

Genel olarak düşündüğümüzde, zaman zaman Kürt meselesine ilişkin tavırları seküler partilerden daha az ulusalcı olarak nitelendirilemeyecek olan Refah ve Fazilet gibi İslamcı partiler de, Kürt kimliğinin ve Kürt politik isteklerinin dışavurumlarına karşı verdikleri yanıtlarda dikkate değer bir çeşitlilik –ve sıklıkla da dikkate değer bir kararsızlık– sergilediler. Christopher Houston, başlıca İslamcı partiler tarafından benimsenen üç farklı söylemi şu şekilde tanımlamaktadır: “devletçi İslam, İslamcı ve Kürt İslamcı” (Houston 2003: 147-68). Devletçi İslam “Kürt sorunu, Kürtlerin, Kürtlüklerine dayanan bir sorun olarak algılar. Bu kimlik bir değişime tabi tutulduğunda üzerinde düşünülecek bir Kürt sorunu kalmayacaktır” (155). İslamcı söylem, Kürtleri, esasen seküler Kemalist cumhuriyetin kurbanı olan yoldaşları olarak düşünür ve onları, kendilerine ait bir dilleri ve kimlikleri olan bir halk olarak kabul eder “fakat bu kimliğin, İslamcı kimliğe tabi kılınması gerektiğini öngörmektedir” (157). Houston, devletçi İslam ile karşılaştırıldığında, İslamcı söylem, “Kürt halkının kültürel haklarının gözetilmesine, okullarda Kürtçenin okutulmasına ve konuşulmasına, kitlesel yayın araçları tarafından Kürtçe yayınlar yapılmasına vs. olumlu bakmaktadır” (168) şeklinde bir eklemede bulunur. Kürt İslamcı söylem ise çok daha katı bir şekilde ulusalcıdır ve Kürtlerin haklarının ayrı bir ulusal yaşama sahip olmak olduğunu iddia eder ve (Türk) İslamcı söylemi bu haktan yoksun bıraktığı için reddeder.

Türkiye’nin önde gelen İslamcı politikacısı Necmettin Erbakan, dikkat çekici bir şekilde, 1970’li yıllardan 1990’lı yıllara kadar neredeyse hemen hemen hepsi aşık bir şekilde İslamcı gündeme sahip olan partilere önderlik etti. Bu partilerin hepsi en sonunda kapatıldılar ve Erbakan’ın kendisi de, yakın geçmişte, 1998 yılında yasaklandı. Uzun kariyeri boyunca –ister muhalefet lideri olduğu ister kısa dönemliğine de olsa başbakanlık makamında bulunduğu dönemleri (1996-7) alalım– Kürt sorununa karşı verilen İslamcı yanıtları tüm derin çelişkileri ile

karakterize etmişti. Bazı zamanlarda, Kürtlerin kültürel olarak daha fazla kabul görme isteklerine karşı geliştirilen olağandışı bir duyarlılığı ve seküler partilerdeki politik rakiplerinin aksine “terörizm ile Kürt sorununu” birbirinden ayırt etme istekliliğini yansıtan bir dil kullanmıştı (Houston 2003: 148). Fakat diğer zamanlarda, Kürt sorununun varlığını bile inkar etmiş ya da Kemalist kurumun, “Kürt bölgesindeki sorun terörizm” şeklindeki sözlerini tekrarlamıştı. Çok net bir şekilde teşhis edilebilecek olan bu tutarsızlıklar, hiç şüphesiz, Türkiye’deki tüm politik liderlerin karşı karşıya kaldığı baskıları ve sınırlamaları yansıtmakta fakat aynı zamanda, Türk İslamcılarının, Kürt ulusal istekleri karşısında hissettikleri hakiki huzursuzlukları da resmetmektedir. Sonuç kaçınılmaz bir şekilde, Erbakan’ın, çeşitli partilerinde seçilmiş olan Kürt üyeleri ve Kürt seçmenleri hayal kırıklığına uğratmış olmasıydı. Buna rağmen, İslamcı gündemi ve seküler ulusalcı partilere bir meydan okumayı temsil etmesi, ona, Kürtler arasında itibar kazandırmaya devam etti: tüm partileri kapatılmadan önce, Kürt bölgesindeki oylardan hatırı sayılır bir pay elde etti (White 2000: 37-40).

AKP’nin kökenleri ve yükselişi

Erbakan’ın yasaklı olduğundan dolayı resmi lideri değil de danışmanı olarak faaliyet gösterdiği İslamcı parti Fazilet’in 2001 yılında kapatılmasından sonra, işadamı ve İstanbul’un tanınmış eski belediye başkanı Recep Tayip Erdoğan’ın ve 1991 yılından beri parlamento üyesi olan ekonomist Abdullah Gül’ün önderlik ettiği partinin genç üyeleri, 2002 parlamento seçimlerine adaylıklarını koymak üzere ondan ayrılmaya ve yeni bir İslamcı parti olan AKP’yi kurmaya karar verdiler. Fakat bu yeni parti, net bir şekilde kendisinden önce gelenlerden farklı olacaktı. Ustalıkla, AKP’nin İslamcı kökenlerinin vurgusunu azaltan Erdoğan ve Gül, partiyi, merkez sağın ılımlı, reformcu ve iş dünyasına yönelik bir partisi haline getirdiler (Tepe 2005;

Çayır 2008). Erdoğan ve Gül'ün reformcu meslektaşları Bülent Arınç, bu durumu şu sözlerle ortaya koymuştu: "kendimizi, toplumun uç noktalarından uzaklaştırmaya ve herkesin güvenebileceği bir parti olmaya ihtiyacımız var" (Ekonomist 1999). Bir dizi yolsuzluk skandalı ve şiddetli ekonomik durgunluğun karşısındaki beceriksizliği nedeniyle artık daha fazla rağbet görmeyecek olan, ülkeyi yönetmekle yükümlü üç partili hükümet koalisyonunun hatalarını ustalıklarla kendi menfaatine çeviren AKP, seçmenlere, öncelikle ve en önemlisi, adaletli ve yetkin bir hükümet vaat etti. Bu, Erdoğan'ın büyük ölçüde takdir gören reformcu İstanbul yönetimi ile inandırıcılık kazanan ve seçmenler tarafından gereğince ödüllendirilen bir vaattir. AKP, 3 Kasım 2002 tarihli parlamenter seçimlerinde büyük bir çoğunluk sağlayarak hızla iktidara yükselip on yıldan daha fazla süren bir dönemde Türkiye'deki ilk çoğunluk hükümetini oluşturmada önce, yalnızca 15 aydır varlık gösteren bir partiydi.

Yukarıda da belirtildiği üzere, AKP'nin önde gelen üyeleri, daha önce Fazilet Partisi'nin üyeleriydiler (ve onun öncesinde de yine yasaklanmış bir parti olan Refah partisinin). Geçmişlerinde, İslamcı örgütler ile kurdukları başka bağlar da vardı. Örneğin Erdoğan ve Gül'ün her ikisi de, "İslamcılığı, iddialı Türk milliyetçiliği ile birleştiren Milli Türk Talebe Birliği" üyesiydiler (Jenkins 2006: 202). Fakat bu bağlantılar kolaylıkla yanlış yorumlanabilirler. AKP'nin "apansızın ortaya çıkmadığını"² ve zengin politik deneyimlere sahip liderler tarafından yönlendirildiğini işaret etseler de aslında AKP, kendisinden önce gelenlerin doğrusal çizgideki devamı olan bir parti değildi. Tam tersine, bazı ana yönelimler dikkate alındığında, eski İslamcı partiler negatif modeller –yeni bir parti kurarken nelerden kaçınılması gerektiğinin mükemmel örnekleri– olarak görülüyorlardı. Çok açık bir şekilde görülüyor ki, AKP, örgütlenme, politika belirlenmesi, kaynak yaratma yöntemleri, reklam ve kampanya taktikleri ve stratejileri konularında, çeşitli Avrupa

2-Ya da Erdoğan'ın sözleri ile açıklamak gerekirse onlar, "uzaydan gelen yabancılar değillerdi". (Dağı, 2006: 88)

ülkelerinde zaten çok iyi bir şekilde geliştirilmiş ve seçimlerde başarı yakalama aracı olarak kendisini ispatlamış –Angelo Panebianco tarafından “seçimsel profesyonel parti” olarak tanımlanan– türde bir partiye özenmişti (Panebianco 1988).

Bu türdeki partilerin öne çıkan özelliklerinden birisi, onların, parti liderliği ile bir araya gelen ve onlarla yakın ilişki içerisinde çalışan küçük bir teknokratik parti yöneticileri grubuna itimat etmeleriydi. Bunlar, bilgisayar destekli veritabanlarını kullanarak modern pazarlama ve kaynak bulma, lider ve parti imaj yönetimi ve cazibelerini en üst seviyeye çıkarmak için kampanya mesajları ve stratejileri geliştirme tekniklerini bünyesinde bulunduran seçim kampanyaları düzenleme konusunda uzman olan kimseleri de içeriyordu (Panebianco 1988: 264). Refah Partisi’nin 1995 yılındaki seçim kampanyasındaki performansı da bu gruba dâhil olmak üzere, diğer Türk partileri de bu yöntemlerin bir kısmını benimsemeye başlamışlardı fakat yalnızca AKP, onları faaliyetlerinin merkezine yerleştirdi ve daha en başından, onları, düzenli ve sistematik bir tarzda yürürlüğe koydu. Örneğin faaliyete geçtiği 2001 yılında, halka, AKP’nin tercih ettiği kendini kimliklendirme şeklinin, dinci bir partiden çok ulusal bir parti olduğunu belirtmek için, parti liderleri konuşurken çekilen karenin içerisine, televizyon kameraları tarafından dikkat çekici bir şekilde görüntülenmesini garanti altına almak amacıyla büyük bir Atatürk portresinin girmesine özellikle dikkat edilmişti. Partinin programı, ustalıkla evrensel demokrasi ve adalet konuları çerçevesinde işlenmiş, geniş bir seçmen kesitine uygun düşerek yankılanması için tasarlanmış olan söz öbeklerinin tekrarında ifade bulmuştu. Fakat spesifik politika önerileri içermiyordu (AK Parti Seçim Manifestosu, 2001). Yine aynı anlayış içerisinde, parti, 2002 seçimleri yaklaştığında, vatansever bir tını taşıyan fakat diğer yandan, seçmenlerin ona istedikleri gibi bir anlam yüklemelerine de olanak tanıyan bir seçim sloganı –“Her şey Türkiye için”– benimsedi (AK Parti Seçim Manifestosu, 2002). Böylece AKP, kampanya başladığında, spesifik

politika taahhütleri verme yükünden kurtarılmış ve hükümette bir değişim gerçekleşmesini isteyen çeşitli politik eğilimlere sahip seçmenlere çekici gelecek şekilde konumlanmıştı.

Geniş bir seçmen kitlesinin ilgisini çekme yolları arayan politik partiler, kolaylıkla anlaşılabilir nedenlerden dolayı ne politik yönergelerinde tamamıyla tutarlı olma ne de son derece derin ayrılıklar yaratan ve politik açıdan memnun edici sonuçlar vermeyecekleri bilinen konulara yaklaşımlarında tamamıyla açık sözlü olma eğilimi gösterirler. Çünkü niyetleri konusunda çok net olan bir partinin güç kazanması, özellikle de rakiplerine kıskırtıcı bir hedef sunmak olacağından yenilgiyi davet etme anlamına gelecektir. Ve bu özellikle de, Türkiye’de olduğu gibi yüksek düzeylerde seyreden seçim gelgeçliğinin, parçalı parti sisteminin ve birden yükselip aniden ortadan kalkan partiler tarihinin varlığına rastlanan durumlarda geçerlidir. Bu yüzden AKP’nin kuruluşu ile 2002 seçimleri arasındaki kısa süreli dönem arasında, kendisini, detaylar açısından çok fazla şey sunmadan, gözden düşmüş partilere alternatif, başarıyla yönetilen, saf, etkili bir “demokratik muhafazakar” olarak sunmayı seçmesi şaşırtıcı bir durum değildir. Bu yüzden, her ne kadar “muhafazakar” kelimesinin kullanılış şekli ile (parti liderlerinin politik arka planları ve duygusal yakınlıklarının da olduğu gibi) İslami değerlere karşı genel bir bağlılığa işaret edilse de, partinin, hükümet oluşturduğu takdirde izleyebileceği detaylı bir İslami gündemi ayrıntıları ile açıklama girişiminde bulunulmamıştı. Ve Kürt sorununa ilişkin olarak, AB başvuru sürecinin de gerektirdiği üzere, “demokratik hukuk devleti çatısı altında kültürel çeşitliliklerin egemenlik sürmesine” izin verilse de (AK Parti Programı, 2002, 29-32), hiçbir somut öneri ileri sürülmemişti.

Fakat partinin liderleri, AKP’nin, 2002 yılının Kasım ayında muhalefetten iktidara geçişinin ardından, artık daha fazla genelleme içeren sözlerle yetinemeyeceklerini keşfettiler. Seleflerinin kafasını karıştıran uzun süredir çözüme kavuşturulamamış aynı sorunlar artık kaçınılmaz bir şekilde kendi gündemlerinin

bir parçası haline gelmişti ve ne partide ne bütünüyle ülke genelinde, ayrıntılara ilişkin net bir fikir birliği bulunmasa da, onlar, bu soruna, bir tür program ile yanıt verme zorunluluğu içerisindeydiler. Dolayısıyla AKP liderleri, Kürt sorununa karşı yanıtlarında, herhangi bir rehberlik sunacak bir parti programından ve daha önce iktidar deneyimine sahip olmadıkları için savunulacak bir rapordan yoksun bir şekilde, seleflerinin izledikleri genel politika yönünde ilerlemeye devam edecekler ya da aslen “doğaçlama” politika yaparak yeni ve denenmemiş bir yöne sapacaklardı. Beklendiği üzere, seleflerinin izledikleri aynı genel yönelim çerçevesinde ilerlemeyi seçtiler.

AKP’nin Kürt reformları: şanslı başlangıç ve zorlu gerçeklikler

AKP, 2002 seçimlerinde, Kürt seçmenlerden önemli düzeyde destek gördü ve hatta Kürt bölgesindeki koltukların büyük bir çoğunluğunu elde etti –Kürtler arasında en popüler partinin Halkın Demokrasi Partisi, HADEP’in olduğu ve aynı bölgede, seçmen oylarının çoğunluğunu bu partinin kazandığı düşünülürse, alışılmışın dışında bir sonuç.– Fakat HADEP, bir partinin parlamentoda temsil edilebilmesi için elde etmesi gereken ulusal oyun yüzde on eşiğine ulaşamadığı için mecliste koltuk sahibi olamadı. Erdoğan, seçimlerin sonrasında Kürtler’e bir jest yaparak (ve belki de, AKP’nin Kürt seçmenleri kazanma hususunda umut verici bir başlangıç yapabileceği gelecek seçimleri göz önünde tutarak) AKP’nin seçilmiş Kürt parlamento üyesi Dengir Mir Fırat’a, partinin genel başkan yardımcılığı görevini verdi. Çok kısa bir süre sonra, Kürt sorununa ilişkin bir dizi kanunun kabulü gerçekleştirildi.

AKP, kendinden önceki hükümet tarafından, AB’ye giriş gerekliliklerini yerine getirme amacıyla, birçok zor reformun zaten çoktan gerçekleştirilmiş olmasından dolayı oldukça şanslıydı.

Örneğin 2001 yılının Ekim ayında, hükümet, Türkçe dışındaki diğer dillerin (her ne kadar bu şekilde belirtilmese de esasen Kürtçe'nin kullanımını hedefleyen) kullanımına ilişkin yasal yasakları kaldıran anayasal değişiklikleri meclisten geçirmişti. Bu değişiklikler, AKP'nin, Türkiye'yi genelde ifade ve dernek kurma özgürlüğü alanını genişleterek ve hususi olarak, Kürtlerin oldukça içerledikleri birçok kısıtlamayı kaldırarak insan haklarını iyileştiren bir dizi kapsamlı "demokratikleşme paketi" ile tanıştırtmasına imkan vermişlerdi. Örneğin yeni yasalar, sınırlı Kürtçe televizyon yayınları yapılmasına ve özel okullarda Kürtçe dersleri verilmesine izin veriyordu. Bu adımlar, Türkiye'nin, AB üyeliği beklentilerinin gerçekleştirilmesi yolunda ilerleme kaydetmek için yerine getirilmesi zorunlu değişiklikler olarak övgü alıyorlardı: "Avrupalıları çok şaşırtacağız" şeklinde övünüyordu Gül.

Tüm bunlara ek olarak, hükümet, yine sefelinin izinden gideerek, Öcalan'ın, PKK'ya, tüm askeri operasyonlarını durdurma çağrısında bulunmasının ardından politik şiddetin, güvenlik güçleri ile direnişçiler arasındaki ara sıra ve ağırlıklı olarak da kırsal bölgelerde vuku bulan çarpışmalar dışında neredeyse tamamıyla durmasına yanıt olarak, Kürt bölgesindeki olağanüstü hali (OHAL) kaldırma girişimlerini bir sonuca bağladı. Aslen 1987 yılında uygulamaya sokulan OHAL ile birlikte, tüm bölge, sert ve şiddete dayalı rejimleri, ekonomik ve sosyal yaşamın tüm cephelerini aksatan güvenlik güçlerinin kontrolü altına girmişti. OHAL döneminde sürdürülen PKK karşıtı kampanya, keyfi tutuklamaları, göz altıları, işkenceyi ve PKK üyesi ya da sempatizanı oldukları varsayılanların mahkemenin yargı yetkisi dışında infaz edilmelerini de kapsayan zalimlikler ve yaygın insan hakları ihlalleri ile damgalanmıştı. AKP'nin iktidar olduğu dönemde, (selefi tarafından meclisten geçirilen fakat yürürlüğe sokulmayan) hükümlü PKK üyelerine ve PKK ile ilişkili olan kimselere, hapis cezalarında indirim ve genel af bağışlanmasını öngören yasa uygulamaya kondu. OHAL tedbirleri arasında en

büyük kitlesel ızdıraba sebep olanı, PKK militanlarına sığınak sağladıklarından ya da yardım ettiklerinden şüphelenilen binlerce Kürt köyünün zorla boşaltılarak üç milyonun üzerinde Kürt’ün evsiz bırakılmaları ve özellikle de, Batı Türkiye’deki şehirlerde sığınacak bir yer aramaya mecbur edilmeleri idi (McDowall 1996: 440). AKP’nin yanıtı, kendisinden önceki hükümetin, ülke içinde yerlerinden edilmiş Kürtlerin daha önceki evlerine geri dönmelerine ve mülklerini sahiplenmelerine yardım etme projesini sürdürmek oldu.

Şu günlerde, AKP’nin “reformlarının altın dönemi” olarak görülen 2002-2004 yılları arasında alınan bu tedbirler, onları, Türk Devleti’nin en sonunda, geçmişte onlara karşı yaklaşımlarındaki hatalarını düzeltmeye başladıklarına dair bir işaret olarak gören Kürtler tarafından genel olarak iyi karşılandı. Fakat aynı zamanda, dikkate değer bir şüphecilik de vardı. Yeni kanun hükümlerinin uygulamaya sokulması, Kürtlerin beklentilerini (ya da umutlarını) gerçekleştiremeyince, beklenildiği gibi yaygın bir şikayet dalgası yükseldi. Oysa bu sorunun yalnızca bir parçasıydı. Kürt milliyetçilerinin bakış açısına göre, AKP’nin yanıtı, bölük pörçük ve isteksizce ortaya konmuştu ve hepsinden de önemlisi, yıllardır öne sürdükleri kültürel olarak kabul edilme ve bir çeşit bölgesel özerklik elde etme taleplerini karşılayamamaktaydı. Bu talepler, hemen hemen Kürtlerin sahip oldukları düşüncelerin tüm tonları tarafından desteklenmekteydiler. Fakat Türk hükümetlerin tümü, onları, nasıl tanımlanırlarsa tanımlansınlar, son derece sorunsal bulmuşlar ve pratik hayatta uygulanmalarının imkânsız olduklarını düşünmüşlerdi. AKP hükümeti de bir istisna değildi. Selefinin, Kürt kültürel ifadelerindeki kısıtlamaları kaldırma yolunda izlediği politikalara eklemeler yaparak geliştirmeye devam etti fakat tıpkı selefi gibi devlet destekli Kürtçe eğitimin verilmesi taleplerini reddetti. Politik olarak yerine getirilmesi çok daha kritik ve zor olan ise, Öcalan’ın yakalanmasından birkaç yıl sonra, çeşitli formülasyonlar şeklinde yeniden gündeme gelmek üzere

liste dışı bırakılan, Kürt bölgesi için otonomi talebini gerçekleştirmekti. Fakat AKP liderlerinin çok iyi bildiği üzere, özerk yönetimi deneyimleme eğilimi gösterebilirlerdi bile (ve onların böyle bir eğilim içerisinde olduklarını öne süren hiçbir şey yok), onların Türkiye'nin üniter devlet yapısını değiştirme yönünde ortaya koyacakları herhangi bir hassasiyet iması, şiddetli bir ulusal tartışmanın yaşanması ve kendilerini, Türk milliyetçileri ve Kemalist kurum ile çatışma içerisinde bulmaları riskini taşımaktaydı. Bu, onların almak istedikleri bir risk değildi.

AKP hükümeti, Kürtlere konan kısıtlamaları hafifletme hususunda, eylemlerini genel olarak, AB üyelik gerekliliklerinin yerine getirilmesi yolunda siyasal zorunluluk olarak kabul edilen Türkiye'nin insan hakları gündemini geliştirme yöntemleri ve prensipte halkın geniş çaplı desteğini alan AKP programında açıklanan, AKP'nin demokratik gündemi şeklinde tanımlayabildiği için çok daha güvenli bir zeminde bulunuyordu. Bununla beraber sert gerçeklik şu ki, AKP'nin politik eylem kapasitesi, Kemalist kurum, özellikle de askeriye'nin üst düzey kademeleri tarafından sıkıntılı bir durum olarak kalmaya devam etti. Söz konusu kurum, geleneksel olarak İslamcı köktencilik ve Kürt ayrılıkçılığını, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu iki en büyük tehlike olarak tanımlamış ve önerilen tedbirlerden tehditkar olarak düşündüklerine karşı ağırlıklarını koyma hususunda, hiçbir tereddüt yaşamamıştır (Jenkins, 2006). Bu yüzden, AKP liderleri, Kürt sorununa ve hatta aslında, Türk Genel Kurmay Başkanlığı'nın özel ilgi alanında bulunan herhangi bir konuya ilişkin girişimleri uygulamaya sokma konusunda ihtiyatlı davranarak önce askeriye'nin tepkisini araştırmayı gerekli görmüşlerdir. Fakat yine de bu durum, parti liderini, Kürt sorununu, retorik bir şekilde, Türk ulusalcılarının, provokatif ve "Kürt taraftarı" olarak değerlendirecekleri terimlerle dile getirmekten alıkoymayacaktır. Örneğin Başbakan Erdoğan, "Kürtlerin uzun soluklu sıkıntılarının yanısıra, daha fazla demokrasi ve daha az baskıdır" açıklamasında

bulunduğunda, Kürtlerin övgüsünü kazandı (The Economist 2005). Bir yıl sonra, etnik kimlik ile vatandaşlık arasındaki ilişki konusuna, resmi Kemalist ortodoksluğa açık bir şekilde ters gelecek terimlerle değinerek çok daha önemli bir adım attı. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan beri, resmi bakış açısı, “Türkiye’deki herkes Türk’tür” olmuştu ve Kürtler, kendilerinin kimliklerinin imalı bir reddi olarak gördükleri bu iddiaya oldukça içerlemişlerdi. Erdoğan ise, “Etnik kimlikler alt kimliklerdir. Tam kimliğimiz, bizi birbirimize bağlayandır ve bu da, vatandaşlık bağıdır” şeklinde bir açıklamada bulunmuştu (International Crisis Group 2007: 13). Fakat bu türden ifadeler bir türlü eyleme dönüştürülmediler ve birçok Kürt, AKP’nin Kürt gündeminden memnuniyetsiz kaldı.

Yurtiçinde ve yurtdışında yaşanan güçlükler

AKP hükümetinin demokratikleşme paketlerini ve diğer reformist girişimlerini kararlı bir şekilde yürürlüğe koyduğu dönemde, üç kilit unsur da onun yanında yer almaktaydı. PKK ateşkes yapmıştı; üst düzey askeri kurum genel olarak ılımlı ve hatta bazı konularda destekleyiciydi. Avrupalı liderler, genel olarak Avrupalı düşünce, AKP’nin güçlü üyelik taraftarı durumundan etkilenmişlerdi ve Türkiye’nin kabulü düşüncesine önceki zamanlardan çok daha fazla açık oldukları görülüyordu ve dolayısıyla Türkiye’nin umutlarını güçlendirdiler, kitle iletişim araçlarını ve kamuoyunu, AKP’nin reform gündemine destek vermek üzere harekete geçirdiler. Fakat 2005 yılında, tüm bu etmenler altüst oldu ve olumsuz bir dönüşüm geçirdiler.

PKK ateşkesinin sona ermesi

AKP çok kısa bir süre içerisinde, her ne kadar tanıdık olsa da anızın beliren bir tehdit ile yüz yüze geldi. Öcalan ve yasal Kürt

partileri HADEP ve onun varisi Demokratik Toplum Partisi (DTP), AKP reform yasaları çıkarttığı dönemde dahi, “ana” ya da “geleneksel” Kürt taleplerini ileri sürmeye devam ettiler ve dolayısıyla, üstü kapalı bir şekilde, AKP’nin önemsiz teklifleri olarak değerlendirdikleri önerileri reddettiler. Örneğin, PKK üyeleri için sınırlı yerine genel af, Kürtçe televizyon yayını yapma ve kitap dergi basma alanında spesifik ve sınırlı izin yerine kısıtlanmamış özgürlük ve reform yerine hükümetin desteklediği Kürt köy korucularının dağıtılması taleplerinde bulundular. Ve 2004 yılının Haziran ayında, apaçık bir biçimde, hükümetin, Kürtlere, kültürel ve politik haklarını tam olarak verme niyetinde olmadığına karar vererek 1999 yılından beri sürdürdüğü ateşkesi sona erdirerek Türk devletine karşı savaşını başlattı.

PKK’nin yenilenmiş şiddeti, AKP’yi geçmişteki hükümetlerin içinden çıkamadığı aynı açmaz ile karşı karşıya bıraktı. Kürt militanların şiddetli eylemlerinin Türkler arasında milliyetçi duyguyu açığa çıkarması ve daha sert tedbirler alınması gerektiği çağrılarının yenilenmesine neden olması kaçınılmazdı fakat PKK’nin meydan okumasına karşı verilecek olası yanıtların hiçbirisi risksiz değildi: 1990’lı yılların direniş karşıtı tedbirlerinden kalma aşırı şiddet içeren yanıtlar hükümetin reform gündemini tehlikeye atacak, Kürt bölgesinde hüküm süren barışı bozacak ve Türkiye’nin AB’ye kabul edilme beklentilerine zarar verecekti. Diğer yandan, PKK şiddetine karşı kuvvetli bir yanıtta daha hafıfı, hükümeti, geniş bir düşünce kesitinin eleştirileri ile karşı karşıya bırakacaktı. AKP hükümetinin sorunu, PKK’nin Türk hedeflere saldırılarının birçoğunun kuzey Irak’taki üslerden yapılıyor olması gerçeği ile daha da büyümüştü. Irak’ın 2003 yılında ABD liderliğindeki işgali ve kendi kendini yöneten Kürt varlığının (Irak Kürdistanı) ortaya çıkması, PKK savaşçılarının, operasyonlarını güvenli bir bölgeden yönetmelerini ve işgal sonrasında Irak ordusunun dağıtılması ile erişilebilir hale gelen bol miktardaki silahlardan ve patlayıcılardan pay edinmelerini kolaylaştırmıştı. Aynı zamanda farklı

politik alt bölünmeler vardı. Türkiye’nin politik ve askeri kurumu Saddam sonrası Irak’ta fiili Kürt devletinin yükselişini, Türk Kürtler arasında ulusalcı duyguları ateşlendireceğinden ve ülkeyi istikrarsızlaştıracığından korkarak büyük bir panik içerisinde izledi. Tüm bunlara ek olarak, Ankara etkin bir şekilde yankı uyandıramıyordu. Ne Bağdat’taki temsili Irak hükümeti ne de ABD hükümeti, PKK’nın Türkiye baskınlarını engellemeye yönelik tedbirler almaya hazır değildi; ilki, Şii-Kürt bir koalisyon tarafından yönetildiği için emirlerinin, Irak Kürdistanı’nda etkili olmayacağından ve diğeri ise, silahlı kuvvetleri, Irak’ın Arap vilayetlerinde şiddetli bir direniş ile savaşmakla meşgul olduğundan dolayı.

Türk hükümeti, Kürt fiili hükümetinin yasallığını arttıracak bir şey yapmaktan öyle endişe duyuyordu ki, Kürdistan Bölge Yönetimi ile PKK’ya ya da herhangi bir başka bir konuya ilişkin resmi bir irtibat kurmaktan açık bir şekilde kaçındı. Öfkeye kapılan Erdoğan, herhangi bir hükümet tarafından engellenmeyen Kuzey Irak merkezli saldırılarının ardından, Kürdistan Bölge Yönetimi başkanı Barzani’yi, hükümetinin, yalnızca PKK savaşçılarını hoş görmekle kalmayıp aynı zamanda onlara lojistik destek sağladığını öne sürerek suçlamak suretiyle öfke dolu arızı söylemlerle meşgul olacak kadar küçüldü. Barzani ise, PKK sorununun çözüm yolunun kilit noktasının, Ankara’nın Kürt sorununu politik bir anlaşmaya bağlama isteğinde yattığı iddia ederek Erdoğan’ın görüşlerini protesto etti ve söz konusu sorunun ülke içinde çözülmesi gerektiğini belirterek sorumluluğu Türkiye’ye yükledi.

Fakat kayıpların çoğalması ve yalnızca 2006 yılında bile PKK’nın faaliyetlerinin sonucu olarak 600’ün üzerinde Türk’ün ölmesi üzerine, AKP hükümeti, ülke içinde, kendisinden, Kuzey Irak’a askeri operasyonlar düzenlemesini bekleyen çok büyük bir baskının altında kaldı. PKK eylemleri tarafından öldürülen Türk polislerinin ve askerlerinin duygusal bir şekilde ekrana taşınan cenaze törenleri de dâhil olmak üzere

Türk medyasının bu konuya ilgi çekmesi Türk kamuoyunu harekete geçirdi ve güçlü intikam çağrılarının üretilmesine neden oldu. Parlamenter muhalefet ve sivil toplum grupları, kuzey Irak'taki PKK kamplarına sınır ötesi saldırılar düzenlemek gibi kati tedbirler alınması için çağrıda bulunmak üzere güçlerini birleştirdiler. Türkiye'nin askeri önderi Yaşar Büyükanıt beklenildiği gibi sert bir tutum takınarak kuzey Irak'a yapılacak askeri operasyonun, PKK'ye saldırmanın ötesinde daha derin amaçları içerebileceği tehdidinde bulundu. 2007 yılının Haziran ayında, bir basın konferansında, şu soruyu sormuştu: "Kuzey Irak'a girdiğimizde yalnızca PKK ile mi savaşıcağız yoksa Barzani ile de çatışacak mıyız?" (Turkish Press Review 2007).

Askeriye ile ilişkiler

Erdoğan ve AKP'deki meslektaşları, partileri iktidara gelmeden önce bile, askeriye'nin üst kademelerinde yer alanların, onların, Türkiye'nin seküler düzenine bağlılıklarından şüphe duyacaklarını ve bu yüzden de, AKP hükümetinin, askeriye'nin üstü kapalı ya da açık bir şekilde müdahale tehdidiyle başa çıkmak zorunda kalacağını çok iyi biliyorlardı. Erdoğan şanslıydı çünkü Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök halkın demokratik isteklerine saygı gösteriyordu ve AB'ye kabul değerlerine, Türk Genel Kurmay Başkanlığı'nın diğer üyelerinden daha fazla inanıyordu. Bunun sonucu olarak Hükümetle Genelkurmay, Özkök 2005 yılında emekliye ayrılana kadar iyi bir iş ilişkisi içerisinde oldular. Fakat daha sonraki keşiflerin de ortaya koyduğu üzere, 2003 ve 2004 yıllarında, askeriye'nin bazı üst düzey üyeleri tarafından, AKP'yi iktidardan düşürmek amacıyla başarısızlıkla sonuçlanan bazı gizli girişimlerde bulunulmuştu³ ve Erdoğan ile Gül bundan haberdar olmuştu⁴. Her ne kadar, askeri darbe isteyen

3-AKP hükümetini devirme komplosunun varlığı, 2007-8 yıllarında kamuoyunun da hakkındaki bilgilendirildiği 'Ergenekon' davası ile ilintili bazı hususların ifşa edilmesinin sonrasında, gerçekliği kabul gören bir vaka olarak Türk medyasında yaygın bir şekilde yer aldı.

4-Tözün Bahçeli, 10 Şubat 2009 tarihinde, Stratejik ve Uluslararası Çalışmalar Merkezi'nde Türkiye Programı Direktörü Dr. Bülent Alırza ile röportaj yaptı.

çete liderlerinin esas kaygıları, şüphelenilen İslamcı gündem olsa da, Kürt ulusalcılığını da ciddi bir tehlike olarak görüyorlar ve bu yüzden de, Kürtlerin haklarının genişletilmesine karşı çıkıyorlardı.

Özök’ün emekliye ayrılmasının ve General Büyükanıt’ın genelkurmay başkanı olarak atanmasının ardından hükümet ve üst düzey askerler arasındaki ilişki bozuldu. Büyükanıt selefinin aksine, AKP’yi eleştiren kamuoyu açıklamalarında bulunmaktan çekinmiyordu. Örneğin Türk Genelkurmay Başkanlığı, 2007 yılının Nisan ayında, onun liderliğinde, Gül’ün cumhurbaşkanı adaylığına karşı lafını esirgemez bir uyarı yayınladı. İstanbul Harp Akademisi’ndeki konuşmasında, “üniter, ulusal, seküler devletin ülkemizin ve rejimimizin temeli olduğu ve bu özelliklerin, askeriye’nin var olma nedeni olarak kalmaya devam edeceği” hatırlatmasında bulundu. Büyükanıt başka bir durumda da, AKP’yi şaşkınlığa uğratarak direkt olarak DTP’nin feshedilmesi gerektiğine dair bir çağrı yapan ilk resmi devlet görevlisi oldu ve bir kere daha açıktan açığa politikaya müdahalede bulundu.

AB Boyutu

AKP, ülke içindeki tehditleri savuşturma manevraları yaparken, 2004 yılının sonlarından itibaren, birkaç AB ülkesinde, Türkiye’nin AB üyeliğine karşı olan ve gün geçtikçe büyüyen bir muhalefet korusu, bu durumu “ciddi bir dikkat dağılması” olarak nitelendirdi. AB ile ilişkiler, hala ikiye bölünmüş durumda olan Kıbrıs’ın 2004 yılının Mayıs ayında üyeliğe kabul edilmesi ile çoktan bozulmuştu. Bu aslında beklenen bir karar olsa da, yine de Ankara’yı öfkelen-dirmişti çünkü Kıbrıs’ın tümü, Rum kesiminin kontrol ettiği Kıbrıs Cumhuriyeti tarafından temsil ediliyor, adanın Kıbrıslı Türklerin kontrolü altında olan kısmı ise hariç tutuluyordu ve bu durum da, Türkiye’nin

üyeliğe kabul sürecinde başka bir potansiyel engeldi. 2004 yılının diğer yarısında acilen çözülmesi gereken daha başka engeller de ortaya çıkmaya başladı. AKP enerjik bir şekilde AB ön kabul koşullarını yerine getirmeye çalışıyordu ve hatta resmi kabul müzakerelerine başlamıştı fakat Avrupalıların düşüncesi yön değiştirmekteydi. Fransa ve Almanya da dâhil olmak üzere, birkaç büyük Avrupa ülkesinde yapılan kamu oyu yoklamaları, Türkiye'nin üyeliğine verilen desteğin kayda değer bir düşüş sergilediğini göstermekteydiler⁵ AKP'nin bakış açısından değerlendirildiğinde eşit derecede kötülük habercisi olan başka bir şey de, Avrupalı liderlerin devrilmeleriydi. Alman Şansölyesi Gerhard Schroeder gibi ülkesindeki kamuoyunun olumsuz düşüncelerine rağmen Türkiye'nin üyeliğinin destekçisi olmaya devam eden yalnızca birkaç lider kalmıştı. Fakat 2005 yılında, Schroeder seçimlerde yenilgiye uğradı ve AB'nin yeni liderlerinin üçü, Alman Şansölyesi Angela Merkel, Fransa Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy ve Avusturya Şansölyesi Wolfgang Schüssel, Türkiye'nin üyeliğine karşı bir muhalefet oluşturdular. Üyelik yerine, AKP'nin kesinlikle reddettiği "ayrıcılık ortaklık" statüsünü savundular. Tahmin edildiği gibi, Türk halkının AB üyeliği için duyduğu heves sönmeye başladı ve birçok Türk, her geçen gün daha da güçlü bir şekilde, Türkiye'nin, AB koşullarını sağlamaya çalışma gayretlerine rağmen, Avrupa'nın, ülkelerini üyeliğe kabul etmeyeceği duygusuna teslim oldu. Türklerin, Avrupalıların niyetlerinden duydukları şüpheler bir yana, AB'nin, geniş çaplı demokratikleştirme reformlarının katalizörü olduğunu düşünmeyen pek fazla kimse yoktu. AKP'nin, AB'yi, resmi kabul sürecine başlamaya ikna etme konusunda kararlı olduğu 2002-2004 yılları arasında gerçekten de kendisini hissettiren bir durumdu bu.

5-"Anket, Türkiye'nin AB üyeliğine desteğinde düşüş yaşandığını gösteriyor" (EurActiv.com, 7 Eylül 2005). 2005 yılında yapılan Eurobarometer araştırması şu sonucu ortaya koymaktadır: 'Nüfuslarının, yüzde seksen gibi yüksek oranlardaki bir bölümünün, Türkiye'nin üyeliğine karşı oldukları görülen Avusturya, Kıbrıs ve Yunanistan ile birlikte, Fransa ve Almanya, Türkiye'nin AB'ye katılmasına izin verilmesi görüşünü en fazla eleştiren ülkelerdi' ('AB'de Türkiye -Kamuoyu Ne Düşünüyor'dan alıntılanmıştır, EurActiv.com, 29 Mayıs 2008). -

Fakat o andan sonra, AB’nin, doğrudan Kürt sorununu ele almaya yönelik reformlardaki motive edici öge olarak etkinliği daha az bir belirlilik sergiledi. AB Komisyonu, Kürtlerin ve diğer azınlık grupların, kolektif haklarından çok bireysel haklarının genişletilmesini teşvik etmiş ve Kürt sorununa ilişkin spesifik bir politik çözüm geliştirmekten uzak durmuştur. Nathalie Tocci’nin de ortaya koyduğu üzere, “AB’de etkili olan özneler, Kürt sorununa yalnızca arada sırada eğilmişler” ve “PKK şiddetinin yeniden başlaması ve AB’nin, 11 Eylül saldırılarının sonrasında küresel terörizme karşı daha fazla duyarlılık göstermesi ile birlikte, AB’de etkili olan özneler, Kürtlerin kolektif ve bölgesel haklarına ilişkin daha az açık sözlü bir tavır takınmışlardı” (Tocci 2006: 135).

Genelde, Komisyon’un yıllık gelişim raporları, Türkiye’nin, hala AB’nin ilan ettiği insan hakları ve demokrasi standartlarının gerisinde olduğunu ortaya koyan ve alınması gereken tedbirlere dikkat çeken bir hatırlatma işlevini görmüşlerdir. Her rapor, Türkiye Kürtlerinin (ve aynı zamanda da Türklerin) ifade ve dernek kurma hakkına ilişkin olarak karşı karşıya kalmaya devam ettikleri kısıtlamalara gönderme yapmaktadır. Raporlar özellikle de, Anayasanın, Türklüğe hakaret etmeyi cezalandıran kötü ünlü 301. Maddesi’ni tekrar tekrar ele alarak bu maddenin yürürlükten kaldırılması gerektiğine dair çağrılarda bulunurlar. Aynı zamanda, “devletin birliğine ve bütünlüğüne karşı eylemlerde bulundukları” iddia edilen politik partilerin yasaklanmalarını öngören ve bu kapsamda, yakın zamanlarda, diğerlerinin yanı sıra, Kürt partileri DEHAP ve HADEP’in kapatılmasına neden olan yasalara da olumsuz bakmaktadırlar. Fakat öyle görünüyor ki, yinelemeler ve aradan geçen zaman, bu raporların etkisini azaltmıştır ve AKP hükümeti, kendisini, politik kararlar alma sürecinde, sıklıklar daha baskın talepler ile seçimlere yönelik olarak halk desteğini alma dayanaklarını muhafaza etme eğilimleri arasında bazı karşılaştırmalar yapma durumunda hissetmiştir.

AKP'nin, ne parlamentodaki seçilmiş üyeleri ne de taban örgütlenmesi, büyük oranda üst kademedeki yer alan liderler ve danışman çevreleri tarafından ortaya koyulan partinin politikasını şekillendirme konusunda önemli bir rol oynamamaktadır. Fakat bu, üyelerin ve örgütlenmenin başka önemli fonksiyonları olmadığı anlamına gelmez. Bunların arasında en başta geleni iletişimdir: kitlelerin görüşleri oylama sonuçları değerlendirilerek ölçülebilir fakat seçilmiş üyeler ve yerel parti görevlileri, kendi bölgelerindeki yerel elitlerin görüşlerine liderlik etmeye açılan önemli kanallardır ki, partinin seçimlerdeki geleceğini büyük oranda belirleyen unsur da, söz konusu yerel elitlerin sunduğu destektir. Yukarıda değinmiş olduğumuz tüm bu etmenlerin olumsuzlukları sıralandığında, AKP liderlerinin, reform gündemlerine ara vermeyi sağduyulu bir tavır olarak görmeleri şaşırtıcı değildir.

Temmuz 2007 parlamenter seçimlerindeki çekişme

Erdoğan ve partinin önde gelen liderleri, özellikle de ülke içinde her geçen gün daha da etkin olan baskıları savuşturma mücadelesi verirken, AKP'nin 2007 seçim koşusunda, her kamuoyu yoklamasında büyük bir başarı yakalamış olduğu gerçeği ile rahatlatma sağlayabildiler. Türkiye'nin genel olarak mükemmel ekonomik performansı, politik istikrarı ve muhalefet partilerinin zayıflıkları, AKP'nin popüler olmasını mümkün kılan etmenlerdi. Fakat bazı belirli konular esaslı bir şekilde tartışılmaya devam edildi ve bunların en başında da, anayasal olarak seküler bir devlette İslam'ın durması gereken yerdi. Erdoğan, İslami bir gündemi ortaya koyacağı şüpheleri ile adaylığına karşı gelen güçlü Kemalist muhalefet karşısında (üçte iki çoğunluk kazanma gerekliliği ve parlamento üyelerinin seçimi ile) cumhurbaşkanı olma girişiminden vazgeçmek zorunda kaldığında, ona kuvvetli bir şekilde hatırlatılan da buydu. Daha sonra Erdoğan cesaretli bir adım atarak, (eşi, tıpkı kendi eşi gibi

başörtüsü takan) Dışişleri Bakanı Gül’ü, partinin adayı olarak belirledi fakat onun adaylığı da neredeyse kendisinininkisi kadar provokatif olmuştu ve Kemalist karşı saldırı süratliydi. Gül’ün adaylığı, büyük şehirlerde, aşırı milliyetçiler tarafından düzenlenen büyük gösterilerle protesto edildi. Çok daha kaygı verici bir gelişme olarak, Genelkurmay Başkanlığı, web sitesinde, eğer Gül seçilirse müdahalede bulunacağına dair tehditler içeren bir bildiriye yer verdi. Fakat bunlardan hiçbirisi, AKP’nin genel popülerliği ve seçmenlerinin niyetleri üzerinde olumsuz bir etki bırakmış gibi görünmüyordu.

Muhalefet partilerinin parlamentodaki boykotları karşısında cumhurbaşkanı adaylarını seçemeyen AKP, 23 Temmuz 2007 tarihinde erken seçime gidilmesi çağrısında bulunarak yaşamakta olan krizi ustalıkla avantaja dönüştürebildi. AKP, oyların yüzde 47’sini elde ederek ve başka bir tatminkâr koltuk çoğunluğu kazanarak seçimlerden, güçlenmiş bir ulusal yetki olarak çıktı. Kürt bölgelerindeki performansı etkileyiciydi. Parti, Kürt oylarının yüzde 50’sinden daha fazlasını kazanmış (bknz. Tablo 6.1) ve koltukların büyük bir çoğunluğunu ele geçirmişti. AKP, Diyarbakır’da, oyların yüzde 41’ini kazanmış ve 2002 seçimlerinde yüzde 16 olan oy oranını neredeyse üçe katlamıştı. Erdoğan, 75 Kürt üyesi sayesinde AKP’nin, Kürtleri temsil eden bir parti olmasıyla övünebiliyordu (Radikal 2007).

AKP, Kürt seçmenlerine çekici gelme hususunda, ülkenin, doğu ve güneydoğu bölgelerinin, 2002 yılı sonrasında deneyimlediği ekonomik gelişmeden çokça faydalandı. Bu bölgele- re ait kamuoyu yoklamaları, temel sorunların, işsizlik ve ekonomik koşullar olduğunu ortaya koyuyordu⁶ ve bu durum da, elde edilen sonuçları kısmen de olsa açıklamaktaydı. Fakat yine de, elbette tüm hikâyeyi ortaya koyamıyordu. Aynı zamanda,

6-Türk Metropoll tarafından yapılan bir kamuoyu araştırmasından alıntı yapan Jenkins’e göre, ‘Kürt bölgelerinde yaşayan insanların PKK’dan çok iş güvenliği konusunda kaygılılar. Jenkins’e göre nüfusun yüzde 41.9’u, işsizliği bölgenin en önemli sorunu olduğunu belirtirken, yüzde 14.7’si ise sorunu, terörizm olarak tanımlamıştır’ (Jenkins 2007b) şeklinde bir aktarımda bulunmuştur.

2007 parlamenter seçimleri, Kürt görüşlerinin, PKK'nın ateşkes kararını terk etmesinden sonra tabi tutuldukları ilk gerçek testti. Bu yüzden de sonuçlar, birçok ılımlı Kürt'ün, şiddetin yeniden başlamasından rahatsız olduğunu; AKP hükümetinin, olumlu bir yönde ilerlediğini düşündüğünü ve radikallerin, AKP hükümetinin daha önceki hükümetlerden çok da farklı olmadığı, Kürtlerle ilgili meseleleri asla tatmin edici bir şekilde ele alamayacakları görüşlerini reddettiğini ortaya koyuyor şeklinde yorumlanabilirler.

AKP aynı zamanda, standart ulusalcı bir Kürt platformda ilerleyen DTP dışındaki diğer partilerin, Kürt seçmenler açısından hiçbir cazibeye sahip olmamaları ya da onlara, çok az çekici gelmelerinden de faydalanmıştı. "Kürtlerin yaşadığı büyük vilayetlerde" oyların yüzde 33'ünü kazanan DTP, kayda değer bir performans sergilemişti fakat 2002 seçimlerinde, oyların yüzde 40'ını elde eden selefi DEHAP ile karşılaştırıldığında bir düşüş yaşanmış olduğu görülüyordu (Kirişçi 2007: 11-12). Deniz Baykal liderliğinde olan ana muhalefet partisi CHP, genel olarak Kürtlerin fayda sağlayabilecekleri reformlara karşı oldukça katı tutumlar benimsemişti ve Kürtler, aşırı milliyetçi Milliyetçi Hareket Partisi'nden (MHP) çok daha az bir sempati beklentisi içerisinde olabilirlerdi. Ve hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, CHP ve MHP, Kürt bölgesine tek bir aday bile atayamadı.

Tablo 6.1 Partilere göre, 2002 ve 2007 yılı, Kürt bölgesi seçim sonuçları

2002	AKP	DEHAP	2007	AKP	DTP-BAĞ*
Doğu Anadolu	32.2	21.4	Doğu Anadolu	54.6	19.4
Güneydoğu Anadolu	27.7	26.7	Güneydoğu Anadolu	53.1	24.4

Kaynak: Bahar (2007):2.

*2007 yılında, DTP adayları, ismen "bağımsızlar" olarak atanmışlardı.

En son olarak, Kürt seçmenler açısından, AKP'nin askeriye ile arasındaki sorunlu ilişkiler, diğer partilerden farklı olma iddiasına inandırıcılık kazandırıyordu. Askeriyenin Kürt milliyetçiliğine

karşı sergilediği acımasız muhalefet, insan hakları reformlarına direnişi ve PKK’ye karşı kampanyasında sivil toplumun büyük acılar çekmesine neden olacak sert metotlara başvurusu, Kürtlerin çoğunun, bu kurumdan korkması ve nefret etmesi anlamına geliyordu. Bu yüzden genel olarak Kürtler, AKP, askeriye’nin üst kademelerindekiler tarafından rahatsız ya da tehdit edilmiş gibi görüldüğünde, parti ile aynı duyguları paylaşıp Erdoğan’ın meydan okumalarına onay verdiler.

AKP ve savaş politikaları

AKP hükümetinin Kürt sorununu ele alma konusunda karşılaştığı zorluklar, ülkenin Irak ile kuzey sınırında, PKK’ye karşı, bölgesel ve uluslararası karmaşaların ve kaçınılmaz bir şekilde ülke içi politik gerilimlerin yaşanmasına sebebiyet veren bir savaş açılması ile tahmin edilemeyecek boyutlara ulaştı. ABD’nin, Türk askeriyesinin, kuzey Irak’a yönelik herhangi bir büyük baskın harekâtı gerçekleştirmesine karşı çıkacağını ve AB’nin de çok büyük endişeleri olduğunu bilen hükümetin elinde işe yarar hiçbir seçenek bulunmamaktaydı. Hiçbir şey yapmamak, giderek daha fazla bağırıp çağıran kamuoyu ile karşı karşıya gelmek demekti ve böylece, seçimler yaklaşırken, ulusalcı parti rakiplerinin saldırıları karşısında korunmasız kalacaktı. Kendilerine, büyük çaplı karşı saldırılar ile sınırı vurmak için yetki verilmesi konusunda baskı yapan askeri komutanlara teslim olduğunda ise, yaşanacak gelişmeler kesinlikle en önemli müttefiklerini kızdıracak ve AB üyeliği ihtimallerini tamamen ortadan kaldırırsa da erteleyecekti.

Yurt içindeki olası sonuçlar da kaygı vericiydiler. Sınır ötesi savaşı tırmandırılması eylemi, Türkiyeli Kürtleri kışkırtacaktı ve Kürt sivil nüfus arasında PKK şiddetine karşı artan bir desteğin ortaya çıkmasına neden olursa, planın geri tepme ihtimali de vardı. Tüm bunlara ek olarak, Türkiye ve Irak Kürdistanı arasında yaşanan PKK’nin güvenli bölgelerine ilişkin

gerilimlere rağmen, hükümet, ikili arasında gelişen ve özellikle de Kürt bölgesine fayda sağlayan kazançlı sınır ötesi ticaretini tehlikeye atmama endişesini de taşıyordu⁷

AKP'nin öncelikli cevabı, Washington'u, Türklerin, sınırlı ve dikkatli bir şekilde kuzey Irak'taki PKK üslerini hedef alacak saldırılarının, küresel "teröre karşı savaşın" bir parçası olarak görülmesi ve ABD askeriyesinin uydular ve başka araçlar aracılığıyla PKK'nin konumlandığı yerler hususunda "eyleme geçirilebilir istihbarat" sunma kapsamında katılımda bulunması gerektiği –ki öyle de yaptı– bakış açısına ikna etme yolunda, en nihayetinde başarı kazanacak çok ciddi ve kararlı bir diplomatik çaba ortaya koymak oldu. İkincisi, Erdoğan'ın, halka seslendiği konuşmalarında, katı fakat benzer durumlarda eski liderlerin kullandığı türden alışlagelmiş şekilde saldırgan ya da keskin olmayan dikkatle ayarlanmış tonu, halkın ABD'ye karşı duyduğu öfkeyi yatıştırmasına yardımcı oldu ve dolayısıyla, diplomatik girişimine olumlu etkiler kazandırdı. Fakat Türk birliklerinin Irak sınırında yığılmaları ve Türklerin, PKK saldırıları sonucunda verdiklerin kayıpların artması sonucunda, bir tür askeri eylem kaçınılmaz olmuştu. Hükümet bu durumda dahi, en azından kısmen de olsa, yaklaşmakta olan 2007 seçimlerinde Kürt oylarını hesaba katmış olması nedeniyle, sınır ötesi operasyonlara ilişkin parlamento oylamasını birkaç aylığına erteledi. Operasyonlar hayata geçirildiklerinde de, PKK üslerini hedefleyen hava saldırıları ve Özel Güçlerin sınırlı baskınları şeklinde gerçekleştirildiler. Bu durum, ne önemli müttefikleri, ne de –eğer 2007 parlamento seçimleri gösterge olarak alınacaksa– Kürt seçmenleri kızdırmıştı. Erdoğan ve AKP için, mantıki koşullar içerisinde umabileceklerinden çok daha iyi bir sonuç elde edilmiş ve kayda değer bir diplomatik ve politik zafer kazanılmıştı.

7-Nicholas Birch şunları yazmıştı: 'Kürt kökenli AKP milletvekillerinin sayısının en az 100 olduğu söylenebilir. Türkiye Kürdistan'ındaki bazı kasabalardaki işsizlik oranı yüzde 50'den daha fazla olduğundan dolayı, seçmenlerinin en son isteyeceği şeyin Irak ile savaşa girilmesi olduğunun farkındaydılar. Her şeyden önce, Türkiye'nin, Irak Kürdistan'ı ile yaptığı 2.7 milyar dolarlık ticaret Türkiye Kürdistan'ının ellerindeydi' (The Independent 2007).

AKP’nin Kürt gündeminin geleceği

PKK ve onun hapisteki lideri Öcalan, metotlarına, geçmişlerine ve içinde bulundukları ana ilişkin şüphelere rağmen, Kürtler arasında büyük bir popülerliğe sahip olmanın keyfini çıkarıyorlardı. Her şeyden önce, Türk devletini, Kürt meselesini daha önce hiç olmadığı gibi ele almaya zorladıklarına inanılıyordu. Türkiye Kürtleri, sınır komşusu Irak Kürdistanı’nda kendi kendisini yöneten bir Kürt devletinin ortaya çıkmasını memnuniyetle izlediler ve Irak Kürt liderleri Barzani ve Talabani’ye duydukları hayranlık hakiki ve sınırsızdı. Politik olarak bir görüşten uzak bir şekilde, birçok Kürt’ün ve belki de Türkiye’deki Kürtlerin büyük bir bölümünün, Türk hükümetinin, hem PKK ve hem de Kürdistan Bölge Yönetimi ile ilişkilerin çatışmaya girmektense, uzlaşma ve yatıştırma politikası izlemesini tercih edecekleri ortadaydı. Bu yüzden her ne kadar AKP, PKK şiddetine karşı anlaşmaya yanaşmaz bir duruş benimsemiş olsa da ve hatta zaman zaman Kürdistan Bölge Yönetimi’nin liderleri ile zıtlaşan değişimlere neden olsalar da, partinin çoğunlukla temsil ettiği görüşler, geniş çaplı ve önemli bir azınlığı teşkil eden Kürt seçmenlere uygun yankılar uyandırmıştı.

Bu durum, bağlamsal ve politika yöneltimli birçok etmene başvurularak açıklanabilir. Bağlamsal etmenlerin kapsamında, AKP’nin, başlıca rakiplerinden yapısal açıdan farklılık sergileyen ve onların tersine, Kürtleri yüzüstü bırakan ya da onlara karşı doğrudan düşmanlık sergileyen tutumları hatırlatan geçmiş kayıtların yükünü taşımayan yeni tip bir parti olarak öne çıktığı Türk parti sistemiydi. Kürtler onu, kurum karşıtı bir parti olarak değerlendirme eğilimindeydiler ve bu ün, partinin, Kürtleri temsil eden partileri tekrar tekrar yasaklayan aynı seküler-milliyetçi kamptan aldığı kapatılma tehditleri ile daha da pekişmişti. Tüm bunlara ek olarak, birçok Kürt, AKP’nin, AB üyeliğini, en azından, Kürt milliyetçiler ile aynı nedenlerden, açıkça belirtmek gerekirse, insan haklarının daha iyi gözetilmesini ve askeriye’nin sivil denetimi altında bulunmasını garanti

altına almak için istediğini fark etmemiş değildi. Tüm bunlara ek olarak, AKP'nin, Erdoğan, Gül ve parti örgütlenmesinin değişik kademelerinde yer alan diğer liderlerin kişiliklerinde ortaya koyduğu "partinin yüzü" modern ve ılımlı bir İslam partisini yansıtmaktadır. Onların, partinin kendisini, İslam partisinden çok muhafazakar bir parti şeklinde tanımlamasının karşısında duyarlılıkla dengede tuttukları kamusal, halka açık dinsellikleri, bir derece dindar olan ve PKK ile DTP'yi din karşıtı örgütlenmeler olarak gören birçok Kürt'e çekici geliyordu. Dolaylı bir şekilde bu durumu fark eden DTP, daha İslamcı bir görüntü ile karşı atak yaparak Kürt oylarının AKP'ye gitmesini engelleme çabası içerisine girdi (Jones 2008).

Aslında AKP'nin politik sistemdeki varlığının öne çıkması ile birlikte, yalnızca DTP değil tüm partiler, düzenlemeler yapmak zorunda kaldılar. Ve bu da, parti ilk kez iktidara geldiğinde, partinin en ateşli destekçilerinin bile beklemediği tarzda incelikli yollarla, Türk politik kültürünü değiştirdi. Politik kültürler elbette yavaş değişiyorlar fakat değişiyorlar. Ve değişimin çok önemli –ve hatta birçok Türk için şaşırtıcı– olduğu bir alan da, bir zamanlar tabu konusu olan fakat şimdilerde daha önce hiç olmadığı gibi açık bir şekilde tartışılabilinen Kürt kimliği ve haklarına ilişkin söylemin doğası. "Kürt" kelimesi, on yıllar boyunca resmi olarak dışlandıktan sonra, şimdi artık hükümet görevlileri ve aynı şekilde, Türk medyası tarafından özgürce kullanılabilir. Bir zamanlar yasaklanan Kürtçe'ye, şimdi artık yaygın bir şekilde rastlanılabiliyor ve her ne kadar, bazı rahatsız edici kısıtlamalar olsa da, demokratik sahada giderek daha fazla yasal sayılan bir ses statüsünü kazanıyor. İstanbul'daki Bilgi Üniversitesi, tarihi yenilenmede, 2009 yılında, öğrencilerine, Kürtçe kurslarını tanıttı ve diğer üniversitelerde de benzer kursların açılması planlanıyor. Bu değişikliklere eşlik eden gelişme, daha önceden bu konuya karşı çok sert tavır takılan politik çevrelerde bile Kürt hakları karşısında benimsenen tutumların yumuşaması oldu. Bir zamanlar, demokratikleşme ve Kürt hakları karşısındaki tekrarladığı milliyetçi retorik ve

olumsuz bakış açısı ile hiçbir zaman uzlaşmaya yanaşmayan CHP lideri Deniz Baykal, çok daha az ılımlı ve incelikli bir dil benimsemeyi gerekli buldu. Aslında, elbette bu durum, ille de partinin politikasında bir değişiklik ortaya konduğuna işaret etmiyordu fakat yine de dikkate değer bir gelişmeydi. Zaten kendisi de, Kürt bölgesine yaptığı bir gezi esnasında şöyle bir açıklamada bulunmuştu: “Beş yıl önce bu sözleri söyleyemezdim fakat şu anda hüküm süren yeni bir atmosfer, diyalog kurmaya izin veren bir atmosfer var (Radikal, 2008).

Bu atmosfer değişiminin gerçekleşmesinde etkin olan politik yöneltimli nedenlerin başlıcası, daha önce de belirttiğimiz üzere, AKP tarafından, 2002-4 yılları arasında hayata geçirilen reformlardı. Her ne kadar bu reformlar yeni olmasalar ve aslında, AKP iktidara gelmeden önce tanıtılmış olsalar da, sonuç olarak onları, tutarlı bir reform gündemine dönüştüren, genellikle şüpheli davranan halka satma yolunda politik isteğe ve yeteneğe sahip olan ve hayata geçirilmeleri için gerekli olan finansal ve diğer türden kaynakları tahsis eden AKP’dir. AKP, 2007 yılının Temmuz ayında yeniden iktidar olma yetkisini kazandıktan sonra, Kürt sorununa ilişkin herhangi bir yeni girişimde bulunmayı birkaç aylığına erteleyince birçok Kürt’ü hayal kırıklığına uğrattı. Fakat parti o günlerde, kapatılma tehdidi altındaydı ve önde gelen liderlerinin politik eylemlerinden dolayı yargı tarafından yasaklanma olasılığı ile karşı karşıyaydı. Başsavcı, 16 Kasım 2007 yılında, AKP’yi, sekülerlik karşıtı eylemlerde bulunmakla suçlayarak Anayasa Mahkemesi’ne suç duyurusunda bulundu. Türkiye üniversitelerinde başörtüsü yasağını kaldırmaya yönelik tartışmalı bir yasa önerisinin –daha sonra anayasaya aykırı olduğu hükmüne bağlandı– çıktığı kıvılcım ile etkinleştirilmişti bu hamle. Yargıçlar, 2008 yılının Temmuz ayında, partinin kapatılmasına ilişkin yedi-altı şeklinde bir jüri kararı ortaya koyduklarında, AKP kapatılmaktan yalnızca bir oy sayesinde kurtulmuştu. Anayasal Mahkeme meseleyi tartışırken, Erdoğan, 27 Mayıs 2008 tarihinde, Güney Anadolu Projesi’ni (GAP) tamamlayarak iş sahası açmayı

ve bölgedeki eğitim hizmetleri iyileştirmek için ek harcamalarda bulunmayı hedefleyen yeni büyük yatırımları halka duyurmak üzere Diyarbakır'a gitti. Fakat belki de bu yeni girişim turlarındaki en etkileyici uygulama, ülkenin ilk 24 saat Kürtçe yayın yapacak televizyon istasyonunun (TRT-6) kurulmasına izni verilmesiydi. Kanal 1 Ocak 2009 yılında yayın yapmaya başladı. AKP hükümetinin performansı yalnızca belirli çerçevede, özellikle de reformların hayata geçirilme hızı ve bütünlüğü hususunda kusurlu bulunabilir. Bununla birlikte, daha önceki hükümetlerden hiçbirisinin, Kürt haklarının verilmesinde bu kadar gelişme kaydetmediklerini de söylemek gerekir.

Sonuç

AKP hükümetinin, Kürtlerin çıkarlarını korumak adına aldığı diğer tedbirler, özellikle de anayasada değişiklikler yapılmasını gerektiriyorlarsa, çok ciddi politik kısıtlamalar ile karşılaştılar. Örneğin, AKP'nin, Kürtlere bir çeşit bölgesel özerklik sağlamak amacıyla Türk devletinde yetkiyi yerel merkezlere dağıtma girişimi şiddetli bir şekilde tartışıldı tıpkı devletin ödenek sağlayacağı tüm düzeylerde Kürtçe eğitimini tanıyan herhangi bir eğitim reformunun şiddetle tartışılması gibi. Başlıca muhalefet partileri, bu uygulamaların Kürt ayrılıkçılığının doğal karşılanmasını cesaretlendireceği gerekçesi ile bu türden değişikliklere karşı koyacaklardı. AKP aynı zamanda, Türk askeriyesinin yıllarca süren direnişine ve Anayasa Mahkemesi'nin olası muhalif hükümlerine karşı da mücadele vermek zorunda kalacaktı. Tüm bunlara ek olarak, AKP, seçmenlerin büyük bir kesiminin desteğini alarak başarıya ulaşan bir parti olmasıyla, özellikle de Kürt ulusalcıların öne sürdüğü reformlar söz konusu olduğunda birçok seçmenini daha fazla reform yapma gerekliliğine ikna etmeye zorlanacağını bilincindeydi ve seçmenlerinin desteğini muhafaza etme ihtiyacını önemsemek durumundaydı. PKK'nin şiddet eylemleri, daha geniş bir kitle içerisinde

Kürt karşıtı duygular açığa çıkarma potansiyelini ortaya koyuyorlardı. Bu etmenlerin herhangi birisi ya da hepsi AKP hükümetinin, reform gündeminde yol alma yeteneğinin varlığı ile ilgili politik hesaplamalarını içinden çıkılmaz hale getirebilirdi.

AKP, o zamana kadar, çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı bölgelerde elde ettiği seçmen desteğini muhafaza etmek ya da muhtemelen artırmak için, parti ile yalnızca zayıf bir bağ kurma eğilimi içerisinde olan yeni Kürt seçmenlerinin güvenini daha yoğun bir şekilde kazanma ihtiyacı içerisindeydi., Erdoğan, 2008 yılının Şubat ayında, çoğunlukla Kürtlerin yaşadığı Hakkâri’de, Kürt sorununa sert bir tavırla yaklaşan ulusalcı retorikleri hatırlatan “Biz tek ulus, tek bayrak, tek bir yurt ve tek bir devlet dedik... Buna karşı çıkanlar ülkeyi terk etmeliler” (Karabat, 2008) terimleriyle açıklamada bulunduğunda, bunun ne kadar zor olacağı onun ifadelerinden üretilen kargaşadan da örneklenebilir. Bu kelimeler medyada çokça yer aldılar ve çok çeşitli şekillerde yorumlandılar. Kürt eleştirmenler, hızla, bu ifadelerin, onun gerçek inançlarını temsil ettiğine karar verip hükümetinin diğer ulusalcı Türk hükümetlerinden farklı olmadığı sonucuna vardılar. Onu savunanlar ise, bu ifadelerin, yalnızca, onun Hakkâri’deki göstericilerin karşısında çabuk öfkelenerek düşünmeden verdiği tepkiler olduğu konusunda ısrar ettiler. Bunun sonrasında, ne DTP’nin (kullandığı ifadelerin Kürtler açısından rahatsız edici ve ırkçı oldukları gerekçeyle) talep ettiği türden bir özür dileme durumu yaşandı ne de AKP’nin Kürt sorununa ilişkin olarak izlediği politikada fark edilir bir sertleşmeye tanık olundu. Erdoğan çok kısa bir süre sonra, daha önceki konuşmalarının ayırt edici bir özelliği olan daha yatıştırıcı bir dil kullanımına geri döndü. Belki de söz konusu hadisenin en açık bir şekilde ortaya koyduğu şey, AKP liderinin, Kürtlerin ve AB’nin, demokratik ve azınlık haklarını genişletecek daha fazla reform taleplerinin gereğini yerine getirme girişimlerinde bir tür çapraz baskının etkisi altında kalıyor olmasıydı. Bir yandan, sesini çıkartmaktan çekinmeyen ve Kürtlerin varlığını kabul eden herhangi bir uygulamaya inatla

muhalefet eden Türk ulusalcı muhalefet ile zıt düşüyor ve diğer yandan da, kendisinin ve hükümetinin, Kürtlere fayda sağlayacak bir şeyler yaptığını kabul etmeyen ve Kürt desteğini kazanarak kuvvet üslerindeki seçmen oylarından pay edinme girişimlerine içerleyen Kürt ulusalcılarla karşı karşıya kalıyordu.

AKP'nin, Erdoğan'ın Hakkârî'deki öfkeli çıkışının yarattığı hasarı kontrol altına alma çabalarına rağmen, olayın, partinin, 29 Mart 2009 tarihli yerel seçimlerde, Kürt seçmenlerin desteğini kazanma açısından oldukça zayıf bir performans sergilemesinde payı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Güneydoğu bölgesinde zafer kazanan parti, çok açık bir şekilde, oy dilimini genişleten ve belediye başkanlıklarının büyük bir çoğunluğunu kazanan Kürt kökenli DTP olmuştur; AKP'ye verilen destek ise, yüzde 15'ten daha fazla oranda bir düşüş sergilemişti (Hürriyet Gazetesi, 1 Nisan 2009). Bu sonuç kaçınılmaz bir şekilde, AKP'nin, bir sonraki parlamento seçimlerinde, Kürt seçmenlerinden, 2007 yılında elde ettiği düzeyde bir destek alıp alamayacağına dair spekülasyonların yaratılmasına neden oldu ve muhalefet partilere, özellikle de DTP'ye cesaret verdi.

Fakat AKP, Türk kamuoyunun nabzını tutma ve çok iyi hesaplanmış kampanya stratejileri kullanma konusunda usta olduğunu ortaya koydu. Liderleri, bunu gerçekleştirmek isteseler de (ki ima edildiği üzere çok da istekli değillerdi), Türkiye'nin iki uluslu bir devlet olarak tanımlanması ya da federal bir yönetim sisteminin benimsenmesi gibi uzun süredir gündemde olan Kürt ulusalcı taleplerin kabul edilmelerinin politik açıdan imkânsız olduğunu herkesten çok daha iyi biliyorlardı. Bu yüzden AKP, çoğunlukla, reform gündemini, dikkatle, aynı zamanda, AB'nin bu konulara ilişkin baskın yaklaşımı ile uyuşan bir konumu benimseyerek Kürtlerin kolektif haklarından daha çok bireysel haklar ve genel azınlık hakları kavramları çerçevesinde şekillendirdi.

Başbakan Erdoğan'ın 2009 yılının yazında, duyurusunu yaptığı yeni, esaslı "Kürt girişimi" bu konuya ilişkin olarak sergilenen

yaklaşımında yaşanacak değişimlerin bir habercisi gibiydi fakat söz konusu girişimin resmi olarak kâğıda dökülme sürecinde (Kasım 2009), içeriğinin tam olarak ne olacağı belirsiz kaldı. Bu zamana kadar tanıtılan birkaç spesifik reform tedbirleri son zamanlarda, Kürtlerin yasal korunmalarını iyileştirecek ve kültürel haklarını genişletecek bir bakış açısıyla yürürlüğe sokulan diğer tedbirler ile büyük benzerlik taşıyorlardı. Bu yeni hükümler, tüm medya yayınlarında ve politik kampanyalarda Kürtçe’nin kullanılmasına ve Türkçe isimler verilmiş olan kasabaların ve köylerin yeniden Kürtçe isimler ile adlandırılmalarına izin veriyordu. Tüm bunlara ek olarak, insan haklarını destekleme ve koruma ve de Türk hapishanelerindeki işkence olaylarını engelleyen mekanizmaları güçlendirme yetkisi ile donatılmış bağımsız bir komisyon kurulacaktı. İçişleri Bakanı Beşir Atalay, hükümet tarafından “demokrasi girişimi” olarak adlandırılan bu yeni tedbirleri açıklanırken, gelecekte yeni tedbirlerin açıklanacağına ve aynı zamanda da “yeni çoğulcu bir demokrasinin” benimseneceğine dair söz verdi. Atalay aynı zamanda, Türkiye’nin üniter bir devlet olarak kalacağını ve ülkenin resmi dilinin Türkçe olmaya devam edeceğini bildirerek Kürtlerin taleplerini karşılamak üzere geniş kapsamlı anayasal değişimler ortaya koyulmasına karşı çıkan Türklere güvence verdi (Zaman 2009). Erdoğan hükümeti, yine benzer bir şekilde, PKK savaşçılarını sivil hayata geri dönmeye özendirerek uygulamalar hayat geçirildiğinde, genel af ilan etme gibi bir planının olmadığını açıkladı.

Bu güvencelerden hiçbirisi, beklenildiği üzere, hükümeti, PKK’ye taviz vermekle ve Türkiye’nin birliğine zarar vermekle suçlayan muhalefet partilerinin öfkesinin önüne geçemedi. Kürt ulusalcılar da, Kürt haklarına anayasal güvence sağlayacak ve Türkiye’nin yönetilme şeklinde kapsamlı değişimler ortaya koyacak taleplerinin karşılanmasında yetersiz kalan reformlar konusunda tatmin olmamışlardı. Bütün bunlara rağmen, AKP hükümeti, Türkiye’nin, Kürdistan Bölge Yönetimi ve diğer bölgesel aktörler ile bağlarını güçlendirmiş ve bu şekilde, PKK’nin izole edilmesine yardım ederek yurt içinde,

Kürt girişiminde daha fazla yol kat edebilecek bir konum elde etmeyi başarmıştı. Bunu yaparken, Türk kamuoyunun büyük bir kesiminin ve kendi seçmen tabanının, kendisine yabancılaşması riskini göze aldığı da farkındaydı. Erdoğan'ın sözünü verdiği esas mükâfat, Kürt sorununun çözülmesi ve böylece, binlerce kişinin hayatına mal olan ve ülkenin enerjisini bitirip tüketen 25 yıllık PKK direnişinin sona erdirilmesinden daha azını vaat eden bir gelişme değildi. Sonuç olarak, AKP hükümeti, her ne kadar oldukça çekici bir manzara ortaya koymuş olsa da, Türk ulusalcıları ve hatta birçok Türk'ü, yeni reformların Türkiye'nin birliğini zayıflatmayacağına ve hükümetin, PKK terörizmi olarak adlandırdıkları eylemlere prim vermediğine ikna etme yolunda zorlu engeller ile karşılaşacaktı.

AKP'yi, Kürt cephesinde de, ılımlı Kürt ulusalcıları, gündeminin gelişmekte olan bir çalışma olduğuna, gelecekte de etkin olacağına ve onların uzun dönemli çıkarlarına cevap vereceğine ikna etme sürecinde, diğer cephede karşılaştığından daha az etkili bir meydan okuma beklememektedir. Geleneksel Kürt ulusalcıların, bağımsız bir etnik grup olarak anayasal tanınmayı, kültürlerinin üzerinde tam denetim hakkına sahip olmayı ve kendi politik partileri tarafından Türk partileri ile eşit düzlemde temsil edilmeyi talep ettikleri dikkate alındığında, bu pek de kolay bir iş olmayabilir. Fakat eğer AKP, bir şekilde kendisi ile Kürt ulusalcılar arasında bir köprü kurabilir ve bu şekilde, Kürtlerin, Türkiye'nin kültürel ve politik yaşamında eşit vatandaşlar olarak yer almalarını sağlayabilirse, Erdoğan'ın, partisinin, Kürtlerin partisi olduğu şeklindeki övüncü gerçekten yerinde sergilenmiş bir tavır olarak haklılık kazanacaktır.

Referanslar

- AK Party Program, n.d. [2001]. Available online at <<http://www.akparti.org.tr>> (accessed 20 March 2009).
- AK Party Election Manifesto, n.d. [2002]. Available online at <<http://www.akparti.org.tr>> (accessed 20 March 2009).
- Bahar, H. (2007) “The Real Winners and Losers of Turkey’s July 2007 Elections”, *The Middle East Review of International Affairs*, 11:3. Available online at <<http://www.merajournal.com/en/asp/journal/2007>> (accessed on 15 March 2009).
- Çayır, K. (2008) “The emergence of Turkey’s Contemporary ‘Muslim Democrats’” in Ü. Cizre, *Secular and Islamic Politics in Turkey: The Making of the Justice and Development Party*, London and New York: Routledge.
- Dağı, I. (2006) “The Justice and Development Party”, in M. H. Yavuz (ed.) *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Salt Lake City, UT: University of Utah Press: 88-106.
- Economist, The* (1995) “Peace be Unto You; Turkey and the Kurds”, 20 August 1995.
- (1999) “The reformers make their bid”, 11 November 1999.
- EuActiv.com “Survey Shows Fall in Public Support for Turkey’s EU Entry”, 7 September 2007. Available online at <<http://www.eu.com/en/enlargement/article-143894?>> (accessed 20 October 2007); ‘Turkey in the EU What the Public Thinks’, 29 May 2008. Available online at <http://www.eu.com/en/BreakingNews?GUID=TRE553C30L&_xsl=Article> (accessed 19 June 2008).
- Houston, C. (2003) *Islam, Kurds and the Turkish Nation State*, Oxford and New York: Berg.
- Hürriyet* (2009) “İl il Seçimler” (‘Election Results from Each Province’), 1 April 2009. Available online at <<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haberler.aspx?id=2065&tarih=2009-04-01>> (accessed 30 March 2010).

- The Independent* (2007) "Turkey steps back from Iraq invasion", 24 July 2007 <<http://www.independent.co.uk/news/world/europe/turkey-steps-back-from-iraq-invasion-after-poll-458460.html?cmp=ilc-n>> (accessed 30 March 2010).
- International Crisis Group (2007), *Turkey and Europe: The Way Ahead*, Europe Report No. 184, 17 August.
- Jenkins, G. (2006) "Symbols and Shadow Play: Military-JDP relations, 2002-2004", in M. H. Yavuz (ed.) *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti*, Salt Lake City, UT: University of Utah Press: 185-206.
- (2007a) "Büyükanıt Warns AKP on Constitution, DTP on PKK", *Eurasia Daily Monitor*, 2 October. Available online at <http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5D> (accessed 20 March 2009).
- (2007b) "AKP Targeting the Kurdish Vote", *Eurasia Daily Monitor*, 4 December. Available online at <http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Bs> (accessed 20 March 2009).
- Jones, D. (2008) "Turkey's Kurdish Party DTP Looks to Religion to Boost Political Profile", *Voice of America*, 3 October. Available online at <voanews.com/English/archive/2008-10-02-voa_21.cfm> (accessed 15 March 2009).
- Karabat, A. (2008) "Erdoğan's comment rattles Kurds in Diyarbakır", *Today's Zaman*, 4 November.
- Kinzer, S. (1999) "Turks vs. Kurds: Turning Point?", *New York Times*, 20 February, Available online at <<http://www.nytimes.com/1999/02/21/world/turks-vs-kurds-turning-point.html>> (accessed 30 March 2010).
- Kirişçi, K. (2007) "The Kurdish Question and Turkey: Future Challenges and Prospects for a Solution", *ISPI (Istituto Per Gli Studi Di Politica Internazionale)*, 24, December. Available online at <http://www.ispionline.it/it/documents/wp_24_2007.pdf> (accessed 14 March 2009).
- McDowall, D. (1996) *A Modern History of the Kurds*, 3rd edn, London and New York: I.B. Tauris.
- Mutlu, S. (1996) "Ethnic Kurds in Turkey: A Demographic Study", *International Journal of Middle East Studies*, 28/4, 517-41.
- Panebianco, A. (1988), *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Radikal* (2007), 8 November 2007. Available online at <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=238214>> (accessed 8 November 2007);

- (2008) “Baykal: Hava Farklı”, 8 January 2008. Available online at <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=243815>> (accessed 9 January 2008).
- Tepe, S. (2005) “Turkey’s AKP: A Model “Muslim-Democratic” Party?”, *Journal of Democracy*, 16/3:69-82.
- Tocci, N. (2006) “The Europeanization of Turkey’s Kurdish Question” in J. S. Joseph (ed.), *Turkey and the European Union: Internal Dynamics and External Challenges*, Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan: 122-137.
- Today’s Zaman* (2009) “Government Unveils Details of Democratization Initiative at Parliament”, 14 November 2009. Available online at <<http://www.todayszaman.com/tz-web/news-192902-solution-process-officially-begins-govt-unveils-details-of-democratization-initiative-at-parliament.html>> (accessed on 30 November 2009).
- Turkish Press Review* (2007) “Buyukanıt Hints At Military Action Against Both PKK, Barzani in N. Iraq”, 1 June 2007.
- White, P. (2000) *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey*, London and New York: Zed Books.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
DEVLETE MEYDAN OKUMAK

7-DOĞUŞTAN SOLCU

PKK'nin Ortaya Çıkışı

Joost Jongerden
Ahmet Hamdi Akkaya

1972'lerde ortaya çıkan ve bu gün PKK hareketi olarak ta bilinen bu hareket bir örgüt değil, ideolojik, siyasal bir akımdı. Bu hareket toparlayıcılık vazifesi görüyordu, [bölünmüş olan solu] toparlayıcıydı.

(Kemal Pir, Mahkeme Savunması, 1981)¹

1953 yılında Çin Başbakanı Çu En Lay Kore'deki savaşın sona ermesi için Cenevre'de düzenlenen barış görüşmelerine katıldı. Kendisine tecrübeli bir gerilla savaşçısı, Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) kurucularından ve Halk Cumhuriyeti'nin mimarlarından biri olarak 1789'da gerçekleşen Fransız Devrimi hakkında ne düşündüğü soruldu. Çu'nun yanıtı şöyleydi: "Henüz bir şey söylemek için çok erken" (Sick 1995, Zizek 2007). Çu, Fransız Devrimi'nin daha tamamen tarih olmadığını ve sonuçlarını vermeye halen devam ettiğini, dolayısıyla da henüz bir değerlendirme yapmanın zamanının gelmediğini ima ediyordu.

1-Bkz.<http://www.diyarbakirzindani.com/index.php?option=com_content&task=view&id=65&Itemid=39> [Kemal Pir ve Mehmet Hayri Durmuş'un Diyarbakır Askeri Mahkemesi'nde verdikleri savunmadan yapılan alıntılarda, mahkeme kayıtlarındaki imla hatalarına dokunmadık ç.n.].

Slavoj Žižek’in Robespierre hakkındaki kitabında naklettiği bu maharetli yanıt, Fransız Devrimi’nin aksine fiilî olarak bile geçmiş zamanda değil şimdiki zamanda yer alan Kürdistan İşçi Partisi ya da PKK ile ilgili bu bölüm üzerinde çalışırken hatırıma geldi. Bu durum PKK’yi değerlendirmeyi oldukça zorlaştırıyor. Bu bölümde PKK’nin toplumsal ve siyasal anlamını belirlemeye çalışmak yerine onun gelişimini ele alacağız. Bunu yaparken de asıl odak noktamız ideolojik grubun oluşum süreci (1973-77), parti inşası (1978-79) ve siyasal değişim aracı olarak devrimci şiddetin örgütlenmesi (1980-94) olacak. Bu da PKK’nin Türkiye’deki devrimci solun içinde pişen bir hareket olmakla kalmayıp aynı zamanda onun (silahlı) deneyimleri üzerinde gelişen bir parti olduğunu gösterecek.

Birinci kısımda önemi, hedefleri ve yöntemleriyle ilgili birkaç sözle PKK’yi kısaca tanıtıyoruz. İkinci kısımda 1970’lere dönerek PKK’nin Kürt ve Kürdistan meselelerini ele alan pek çok siyasal partiden yalnız biri olduğu dönemin Kürt siyasal manzarasını mercek altına alıyoruz.² Üçüncü kısımda PKK’nin grup oluşum sürecine ve Türkiye’deki sol hareketle ilişkisine daha yakından bakıyoruz. Son olarak dördüncü kısımda Türkiye’de sol ve devrimci mücadele meselesini (ancak mücadelenin kendisini değil) tartışıyoruz.³ PKK tarihinin analizi günümüzde yalnız PKK şimdiki zamana ait olduğu için değil, önderi Abdullah Öcalan’ın 1999’da hapsedilmesinden sonra ortaya çıkan PKK ile ilgili tartışmalar bağlamında da önemli. Son zamanlarda partinin yolundan saptığı ve geçmişine ihanet ettiği iddia edildi (Özcan 2006). Oysa PKK’nin kuruluşuna yakından baktığımız zaman, onun Kürt milliyetçi siyasal geleneğinden değil Türkiye solundan geldiğini, dolayısıyla da zaten baştan beri Türkiye’yi de değiştirmeyi hedeflediğini görüyoruz.

2-Kürdistan terimiyle Ortadoğu’da Türkiye’nin güneydoğusunun, Kuzey Suriye’nin, Kuzey Irak’ın ve İran’ın kuzeybatısının büyük kısmını kaplayan (aynı zamanda Kürtler’in anavatanı olarak kabul edilen ve siyasal olarak üzerinde Pan-Kürtçü bir ulus-devlet hakkı iddia edilen) topraklar kastediliyor.

3-PKK ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasındaki savaşın bir incelemesi için bkz. Jongerden 2007.

Arka Plan

Kürdistan İşçi Partisi ya da PKK, Kürdistan ve Ortadoğu'da ortaya çıkan en önemli laik isyancı siyasal hareketlerden biridir. Daha ziyade muhafazakâr görüşü benimseyen ve aşiret reisleri ile aşiret yapıları etrafında örgütlenen Kürt siyasal partilerinin çoğunun aksine PKK Türkiye'de solun içinden çıkararak liderlerini, üyelerini ve militanlarını belli haklardan mahrum edilenler arasında buldu. 1970'lerdeki kuluçka dönemi ve epey bir hazırlığın ardından PKK 1984'te uzun bir gerilla savaşı başlattı; 1990'a gelindiğinde "Kürdistan'ın kurtuluşu" artık o kadar da uzak bir ihtimal değildi. PKK'nin Türkiye'nin siyasal sistemi ve toprak bütünlüğü için oluşturduğu tehdit Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'teki kuruluşundan beri karşılaştığı en ciddi tehlike olarak nitelendiriliyor (Özdağ 2003: önsöz).

PKK'nin en bilinen yönlerinden biri stratejik şiddet kullanımıdır; öyle ki partinin adı genellikle gerilla ordusunun adı olarak da kullanılıyor. Bununla beraber PKK'nin hedeflerine ulaşmak için şiddet kullanmasına rağmen onu askerî bir örgüt olarak nitelendirmek yanlış olur. PKK hedeflerine ulaşmak için şiddete başvuran siyasal bir örgüttür (Barkey ve Fuller 1998: 26), dolayısıyla da en fazla "militan bir siyasal örgüt" olarak kabul edilebilir. İşin aslı şiddete başvurulmasını tetikleyen siyasal alanın darlığı oldu ve başka hiçbir siyasal ifade alternatifinin olmadığı şartlar altında (Kürtler'in ve Kürdistan'ın toplumsal ve siyasal statüsünü değiştirmeyi tasarlayan) siyasal bir programa dayanarak ve o program rehberliğinde kullanıldığı düşünüldüğünde buradaki şiddetin araçsal ve rasyonel olduğu kabul edilmelidir (Bozarslan 2004: 23).⁴

4-1920'li ve 30'lu yıllarda henüz yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Kürtler üzerinde hâkimiyetini ilan ederek Kürdistan'ı da sınırları içine dâhil etti; PKK'nin ortaya çıktığı dönemde Türkiye'nin güneydoğusu ya da Kürdistan'ın kuzeyi 1927'den beri sıkıyönetim ve olağanüstü hal yasalarıyla idare ediliyordu. Bölge ya da daha kesin olarak ifade etmek gerekirse Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Urfa ve Van illeri 1952'ye dek bir Umumi Müfettiş tarafından yönetilmişti –bu makam düzeni sağlamak ve halkı itaate zorlamak için 1927'de oluşturulmuştu.– 1935'te Kürt illerinin idaresi için biri Dersim'i (Tunceli) kapsayan "Murat ve Munzur" bölgesi diğeri de Ağrı, Çoruh, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Kars ve Trabzon'u kapsayan güneydoğunun kuzeyi

Başlangıçta siyasî hedef, yaratıcı bir yok etme süreci sonucunda Kürdistan’ın kurtuluşunu elde etmektir: Sömürgeciliğin yok edilmesiyle bağımsız bir devletin kuruluşu (ya da yaratılması) aynı süreç sonunda gerçekleşecekti. Abdullah Öcalan’ın kaleme aldığı (ya da en azından ona atfedilen) 1978’deki manifestosu *Kürdistan Devriminin Yolu*’nda PKK kendini “ulusal-demokratik” ve “devrimci” bir hareket olarak tanıtıyordu. Sömürgeciliğin (yalnız Türk sömürgeciliğinin değil, Kürdistan’ı işgal eden diğer devlet güçlerinin sömürgeciliğinin de) yıkılışı ve Marksist-Leninist ilkelere dayalı demokratik ve birleşik Kürdistan’ın inşası, işçiler, köylüler ve aydınların ittifakıyla gerçekleşecekti. PKK’nin evrimi sırasında Abdullah Öcalan pan-Kürtçü beklentilerin yerine yeni bir siyasal hedef, yani “radikal demokrasi” ve “demokratik konfederalizm” ilkeleri çerçevesinde Kürt haklarının tesis edilmesi fikrini koyarak geleneksel Marksist-Leninist ilkelerden ayrıldı ve sosyalizmin yeni bir uyarlamasını geliştirmeyi denedi. Görüldüğü kadarıyla kurtarılmış topraklar yaratmaya dayalı bölgesel strateji ve devlet inşası yerine Kürdistan’ı “aşağıdan yukarıya” yaratacak sivil toplumun geliştirilmesine dayalı kurumsal bir strateji benimsenmişti.⁵

Partîya Karkêren Kurdistan (PKK) resmen 26-27 Kasım 1978’de kuruldu. Kuruluş kongresinde partiye bir isim verilmedi. 1979’un başlarında örgütün bildirileri halen Kürdistan Devrimcileri adıyla yayımlanıyordu (Kürdistan Devrimcileri 1979). PKK adı örgüte ancak birkaç ay sonra, Nisan 1979’da verildi (Akkaya 2005: 8. Bölüm); örgütün varlığı da bundan kısa bir süre sonra 1979 Temmuz’unda “komprador toprak sahibi” olarak görülen birine

için olmak üzere iki Umumi Müfettiş daha tayin edildi (toplam beş tane olan Umumi Müfettişlerden diğer ikisi kuzeybatıdaki Trakya bölgesiyle güneydeki Antakya’da görevliydi). 1965’e kadar yabancıların güneydoğuya gitmesi engelleniyordu ve bölgede 1980’de ilan edilen olağanüstü hal yönetimi 2002’ye dek sürdü (Jongerden 2007). Türk devleti Kürtler’in beklentilerini karşılamayı veya bu konuda herhangi bir siyasal tartışmaya girmeyi reddetti. Yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde “vatandaşlık” “Türk” olmakla bir tutuluyordu, uygulamaya gelince de Kürtler’in kendilerini bu şekilde, yani kültürel ve etnik açıdan Türk olarak nitelemeleri gerekiyordu (Barkey ve Fuller 1998: 10).

5-Bkz. Bu kitapta 2000’li yıllarda PKK’yi konu alan Bölüm 8 (Akkaya ve Jongerden).

düzenlenen cüretkâr saldırıyla ilan edildi.⁶ Parti, eylemlerini planlamaya epey vakit harcıyor gibi görünüyordu; bu da kuşkusuz tesadüfen olan bir şey değildi. Hareketin *grup oluşum* süreci yıllar önce, ta 1972-73 yıllarında başlamıştı ve PKK resmen kurulduğunda parti Türkiye'nin Kürdistan bölgesi boyunca seçtiği yolun doğruluğuna inanmış ve partiye kendini adanmış üyelerin komutasında çoktan örgütlenmişti. 1980'li yıllarda PKK Türkiye'deki tek önemli Kürt partisi hâline gelerek daha önce rakip partilerin üyesi ya da sempatizanı olan pek çok kişiyi saflarında toplamıştı.

1970'lerde faaliyet gösteren birçok Kürt siyasal partisi vardı. Bu partilerin en eskisi Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi'ydi (TKDP). 1965'te kurulan TKDP 1970'lerin başına dek kuşkusuz bu partilerin en önemlisiydi. 1970'lerde kısmen TKDP içindeki bir kriz nedeniyle, kısmen de solun Türkiye'deki yükselişinin etkisiyle birçok Kürt siyasal partisi ortaya çıktı. Askerî darbe gerçekleştiği zaman (12 Eylül 1980) en önemli Kürt siyasal partiler şunlardı: (Her ikisi de TKDP'nin farklı kanat ya da fraksiyonlarının halefleri sayılabilecek) KİP ve KUK, KAWA'nın en az üç farklı fraksiyonu, Rizgarî ve ondan kopanların kurduğu Ala Rizgarî, TKSP (Türkiye Kürdistan Sosyalist Partisi) ve PKK. Ayrıca Tekoşîn (Mücadele), Stêrka Sor (Kızıl Yıldız) ve Peka'nîn (gerçekleşme, oluşma) gibi daha küçük gruplar da vardı.

Bu partilerin arka planlarına bakarak onları aşağıdaki gibi tasnif edebiliriz. İlk olarak TKDP ve halefleri KUK ile KİP, ayrıca

6-PKK 30 Temmuz 1979'da muhafazakâr Adalet Partisi'nin kıdemli bir üyesi ve güneydoğuda yer alan Urfa ilindeki Siverek ilçesinde yirmiden fazla köy dâhil olmak üzere binlerce dönüm toprağın sahibi istismarcı bir toprak ağası olan Mehmet Celal Bucak'ı öldürmeye teşebbüs etti (Jongerden 2007: 55). Bucak yalnız temsil ettikleri –sömürgeci toprak sahibi sınıfı ve baskıcı bir devlet– yüzünden değil, yaptıkları nedeniyle de hedef alınmıştı. Komünizmle Mücadele Derneği'nin kurucularından biri olarak Mehmet Bucak solun Siverek'te destek bulmasına engel olacağını ilan etmişti ve öldürülecek olan solcuların isimlerinden oluşan kara listeyi çoktan hazırladığını söyleyerek böbürleniyordu (Büyükkaya 2008: 39, 100). Acımasız bir toprak sahibi ve devletin müteffiki olarak konumu ile solcu düşmanı bir kabadayı olarak şöhreti onu PKK için ideal bir hedef kılıyordu. Lakin suikast teşebbüsü başarısız oldu. Mehmet Celal Bucak saldırıdan yaralı olarak kurtulurken sekiz yaşındaki oğlu hayatını kaybetti; PKK ise saldırıda Siverek-Hilvan bölgesindeki önde gelen üyelerinden Salih Kandal'ı kaybetti.

Kawa, Rizgarî ve Ala Rizgarî’deki yarılmaların sol kanadında kalanlar gibi Kürdistan Demokratik Partisi’nin (KDP) (ve daha sonra Kürdistan Yurtseverler Birliği, KYB’nin) hâkimiyeti ya da telkiniyle kurulan siyasal partiler vardı. İkinci olarak, Kawa, Rizgarî ve Ala Rizgarî’nin yakınlık duyduğu Türkiye İşçi Partisi (TİP) vardı. TKSP yasal sola çok yakındı ve lideri Kemal Burkay bir zamanlar TİP’in önde gelen üyelerindendi. Üçüncü olarak da kökleri Türkiye’deki (yasadışı) devrimci solda yer alan Tekoşîn, Stêrka Sor ve PKK vardı (Ballı 1993; Jongerden 2007; Güçlü 2008).

Yasadışı olmakla birlikte bu partiler siyasal faaliyet gösterebilmek için yasal platformlar oluşturabiliyorlardı. Kawa, Rizgarî ve Ala Rizgarî’nin her biri aynı adla dergiler çıkarıyor, TKSP de genellikle çıkardığı derginin adıyla anılıyordu (*Özgürlük Yolu* ya da Kürtçe adıyla *Rîya Azadî*). Bu dergilere ilaveten yasadışı siyasal partilerin çoğu dernek kurma yoluyla yasal hareket alanları oluşturuyorlardı. Bu derneklerin en önemlisi Devrimci Doğu Kültür Derneği’ydi (DDKD –temkinli davranılarak Kürdistan kelimesinin kullanımından kaçınılmıştı–). DDKD aynı zamanda (lideri Dr. Şiwan’ın ardından) Şiwancılar olarak da bilinen TKDP’nin sol kanadının hâkimiyeti altındaydı. Ankara’da Rizgarî’nin kurucuları DDKD’nin de kuruluşunda önemli rol oynamıştı ancak derneğin kontrolü aslında Şiwancılar’ın elindeydi. Daha sonra Rizgarî, Anti Sömürgeci Kültür Derneği, ASKD’yi kurarken TKSP de Devrimci Halk Kültür Derneği’ni (DHKD) kurdu (Aslan 2006; Gündoğan 2007). Daha sonra PKK’nin temelini atacak olan grup ne bu Kürt derneklerinde faaliyet gösteriyordu ne de kendi derneğini kurmaya girişti fakat Türkiye’deki devrimci solla bağlantılı bir dernek olan ADYÖD’de faaldiler (bkz. yazının devamı).

PKK’nin tarihinin başlangıcına yakından baktığımızda partinin birçok yönden diğer Kürt siyasal partilerinin çoğundan farklı olduğu açıkça görülüyor. Örneğin siyasal duruşu ve farklı ideolojiyle diğer Kürt partileri arasında istisnâ hatta emsalsizdi. Ancak

en önemlisi PKK'nin "Kürt siyasetinin" içinden çıkmamış olmasından dolayı üyelerinin 1970'lerde faal olan diğer Kürt siyasal partilerle kayda değer bir ilişkisi olmamıştı. Bu nedenle PKK sık sık "tarihi olmayan" bir parti olarak tanımlanıyor (Güçlü 2008).

Grubun Oluşumu

PKK'nin siyasal arka planı Kürt siyasetinde yer almasa da o elbette tarihi olmayan bir parti değil, zira PKK Türkiye'deki devrimci solun içinde doğmuş bir parti.⁷ 1960'ların sonunda ve 1970'lerin başında Küba'dan Vietnam'a, Laos'tan Angola'ya, Mozambik'ten Gine'ye ve Cezayir'den Filistin'e dek dünyanın başka bölgelerindeki devrimci mücadelelerden manevi güç ve ilham alan Türkiye'deki devrimci sol hareket de ivme kazandı. Bu dönemde Türkiye'de pek çok solcu, kurulan siyasal dernek ve partilerde faaliyete geçti. Dolayısıyla PKK'nin köklerinin Türkiye solunda yer aldığını söylerken bunun hangi sol olduğunu belirtmeye özen göstermeliyiz. O dönemde dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi Türkiye'de de sol birbirinden farklı ideoloji ve pratikleri benimseyen pek çok gruptan oluşuyordu.

İki ana düşünce akımını ayırt edebiliriz. Bunlardan birine göre Türkiye'de kapitalizm yeterince ilerlemişti ve sosyalizme geçiş mümkündü. Bu akımın başlıca temsilcisi parlamenter demokrasiye bağlı yasal bir parti olan Türkiye İşçi Partisi'ydi (TİP). Diğer düşünce akımına göre Türkiye henüz tam bağımsızlığını elde edememiş yarı feodal bir toplumdu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin tahakkümü altındaydı. Bu nedenle de işçilerin, köylülerin ve burjuvazi içindeki ilerici güçlerin birlikte çalışarak ardından gelecek sosyalist devrimin önünü açmak üzere bir milli-demokratik devrim (MDD tezi) gerçekleştirmeleri zorunluydu. Bu akıma bağlı olanlar TİP içindeki küçük bir

7-PKK lideri Abdullah Öcalan'ın örgütün kurulduğu dönem olan 70'li yılları ele aldığı pek çok kitap var. PKK tarihi ve 1970'lerdeki siyasal durumla ilgili bu tartışmaların çoğuna devrimci solun liderleri önyak oldu. Örneğin bkz. Sayın 1997 ve Öcalan ve Belli 1999.

gruptu ancak Dev-Genç adlı gençlik örgütü bu görüşe büyük ilgi göstermişti. MDD’ciler ayrıca değişimin gerçekleşmesi için silahlı mücadelenin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu (Lipovsky 1992). İşin can alıcı noktası diğer Kürt siyasal partileri TİP’e yakinken PKK’yi kuranların Dev-Genç’e yakın olmasıydı.

PKK’ye asıl ilham veren partiler Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) ve Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) oldu. THKO ve THKP-C Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu değişimi gerçekleştirmenin tek yolunun siyasal bir partinin rehberliğinde yürütülecek silahlı bir mücadele olduğu fikrini savunan siyasal-askerî örgütlerdi. Fakat verilen idam cezaları ve 1972’de gerçekleşen askerî harekâtlar sonucu her iki örgütün liderleri öldürüldü. THKO’nun liderleri Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan 1971 yılı başlarında tutuklandılar ve 6 Mayıs 1972’de idam edildiler. Aralarında liderleri Mahir Çayan ve THKO üyesi iki genç de olmak üzere THKP-C’nin çekirdek kadrosunun çoğu, kaçırıldıkları askerî personeli idama mahkûm edilen ancak henüz cezaları infaz edilmeyen THKO liderleriyle takas etmeyi planladıkları bir rehin alma operasyonu sırasında tuzağa düşerek 30 Mart 1972’de Ankara’nın [Tokat olacak ç.n.] Kızıldere köyünde öldürüldüler.

Deniz Gezmiş ve yoldaşlarının yaklaşan idamları ve Mahir Çayan’la mücadele arkadaşlarının öldürülmelerine karşı Türkiye’de kitlesel protesto gösterileri gerçekleşti. Bu protestolara Abdullah Öcalan da katılmıştı. Verdiği söyleşilerde Öcalan o dönem THKP-C sempatzanı olduğunu söylüyor. Abdullah Öcalan ayrıca çeşitli vesilelerle PKK’nin devrimci solun Türkiye’de 1970’lerin başında verdiği silahlı mücadelenin tecrübeleri –daha doğrusu hataları– üzerinden geliştiğini beyan etti.⁸ Öcalan’a göre devrimci partilerin kuruluşlarından bu kadar kısa süre sonra yenilgiye uğramalarının nedeni aceleci davranarak henüz yeterince güçlenmeden devletle doğrudan çatışmaya girmiş olmalarıydı. Öcalan

8-Öcalan yalnız THKP-C ve THKO’nun değil aynı zamanda İbrahim Kaypakkaya’nın önderlik ettiği tarihi Türkiye İşçi ve Köylü Kurtuluş Ordusu’unun (TİKKO) tecrübelerini de kastediyordu.

ve etrafındaki grup bu anlayışla benzer bir çatışmaya girmeden önce adamakıllı örgütlenmeye karar verdi (Sayın 1997: 71-83).

PKK'yi kuran çekirdek grup 1970'lerin başında Ankara'daki öğrenci çevresinde bir araya gelmişti. Başlangıçta bunların çoğu bir öğrenci örgütü olan Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği'nde (ADYÖD) faaliyet gösteriyordu. Dernek Türkiye Sosyalist İşçi Partisi tarafından kurulmuştu ancak çoğu THKP-C ve THKO sempaticisi olan devrimci öğrenciler kısa sürede ADYÖD'e hâkim oldu. Bu bağlamda THKP-C ve THKO'ya yakın ve oldukça önemli bir devrimci gençlik örgütü olan Dev-Genç (Devrimci Gençlik) ile ADYÖD'ün yakın ilişki içinde olduğu not edilmeli. Bu dönemde ADYÖD üyesi olan öğrenciler arasında daha sonra PKK'nin kuruluşunda önemli rol oynayacak olan Abdullah Öcalan, Haki Karer, Baki Karer, Kemal Pir, Ali Haydar Kaytan, Duran Kalkan ve Cemil Bayık da vardı. Bunların arasındaki en etkili isimlerden Haki Karer ve Abdullah Öcalan ADYÖD'ün yönetim kurulunda bilfiil görev yapıyordu.⁹

Başlangıçta Abdullah Öcalan'ın etrafındaki grup esasen gevşek bir öğrenci çevresiydi. 1973 yılında çekirdek kadro Öcalan'ın kendisi, Kemal Pir, Haki Karer, Ali Haydar Kaytan, Duran Kalkan ve Cemil Bayık'tan –yani üç Kürt (Öcalan, Haydar Kaytan ve Bayık) ile üç Türk'ten (Pir, Karer ve Kalkan) oluşuyordu.– Öcalan, Pir ve Karer ile 1972 yılının sonunda cezaevinden çıktıktan sonra tanışmıştı. Öcalan, Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürülmesini protesto etmek için Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde gerçekleştirilen bir boykotun organize edilmesinde oynadığı rol nedeniyle 1972 yılının Nisan ve Ekim ayları arasında cezaevine girmişti. Kalacak bir ev arayan Öcalan bir arkadaşı vasıtasıyla Ankara'nın Emek mahallesinde yaşayan Karadenizli iki devrimciyle tanıştı (Pir THKP-C, Karer ise THKO sempaticisiydi). 1973 sonlarında ya da 1974

9-Polise teslim edilen resmi evraklarda yönetim kurulundakilerin isimleri değiştiriliyordu.

başlarında Ankara’nın devrimci sol partilere bağlı kalabalık öğrenci ağlarıyla dolu farklı mahallelerine (Dikimevi, Anıttepe ve Tuzluçayır) dağılana kadar Emek’teki evde birlikte kaldılar. PKK tarih yazımında özellikle Tuzluçayır’dan sıkça bahsedilir. 1970’lerin ortalarında Tuzluçayır nüfusunun çoğunluğunu (Türk) Alevi ve Kürtler’in oluşturduğu fakir bir *gecekondu* mahallesi idi. Bu mahalle gruptakiler için çok önemli bir faaliyet alanıydı ve üniversiteler haricinde kayda değer sayıda üyenin kazanıldığı tek yerdi.¹⁰

ADYÖD grup üyelerinin benzer fikirlere sahip kişilerle tanışmalarını sağlayan bir platform olarak önemli bir işleve sahipti. Ancak 1973 ile 1977 yılları arasında onlarca, hatta muhtemelen yüzlercesi düzenlenmiş olan ev toplantıları PKK’nin örgütlenmesinde ADYÖD’den çok daha önemli bir rol oynadı. Her biri 10 ile 20 arasında katılımcıyla gerçekleştirilen toplantılardan bazen günde iki ya da üç tane düzenleniyordu. Bu toplantılarda sık sık gerçekleşen uzun ve hararetli tartışmalar farklı bir ideolojinin şekillenmesine, yeni gönüllülerin katılımına ve sıkı bir yoldaşlık duygusunun gelişmesine katkıda bulunuyordu. Kemal Pir daha sonra o dönemi şöyle anlatıyordu: “Yani, insanlarla uğraşıyorduk. İnsanların bizimle beraber hareket etmesi için uğraşıyorduk, benim de uğraştığım bir alan. 3 saatte ikna ediyorsak 3 saatte, 300 saatte ikna edilmesi gerekiyorsa bir insanın 300 saat uğraştık. Biz ikna ettik, ikna etmeye çalıştık”¹¹ Üye olabilecek yeni adaylar bu ev toplantıları vasıtasıyla grupla tanışıyordu. Örneğin Cemil Bayık kendisini daha sonra Öcalan’la tanıştıran Kemal Pir’in arkadaşıydı. Bayık daha sonra Duran Kalkan’ı grupla tanıştırdı. Cemil Bayık’tan

10-Gruba Tuzluçayır’da katılanlar arasında (halen önde gelen bir PKK üyesi ve zamanında PKK Merkez Komitesi ve Başkanlık Konseyi üyeliğinde de bulunmuş olan) Rıza Altun’da var. Ayrıca 1982’den sonra Kürdistan’da farklı çatışmalarda öldürülen Şahin Kılavuz, İbrahim Bilgin (Türk asıllı) ve Doğan Kılıçkaya’yı (Türk asıllı) sayabiliriz.

11-Bkz.<http://www.diyarbakirzindani.com/index.php?Itemid=39&id=65&option=com_content&task=view>.

ayrı olarak Haki Karer de meşhur bir PKK şehidi olan Mazlum Doğan dâhil pek çok katılıma vesile oldu.¹²

Belli ki Doğan, Haki Karer'den çok etkilenmişti. “Kendisine karşı bir hayranlığım söz konusu idi ve giderek bu hayranlık, onlarla beraber hareket etmeye, ideolojilerini benimsemeye kadar gitti” dediği naklediliyor (Doğan 1994). Bu aşamada ortak bir yaklaşımın halen gelişmekte olduğu açık ancak bu henüz birbirine bağlı bir bütün haline gelmemişti. “[O dönem] Ben bu kişilerin bir grup mu, bir hareket mi veya [başka bir] şey mi olduğunu bilmiyordum” diyor Doğan, “ancak kendileri tarafından tasvip edilmek, kendileri tarafından görevlendirilmek falan istiyordum” (Doğan 1994). Öcalan'ın etrafındaki grup hareketli bir ağ gibi örgütlenmişti. Kiralanan ve sık sık değiştirilen evlerde yeni gönüllülerin katılımı ve ideolojik grubun oluşumu gerçekleşiyor, bu evler grubun gelişimi için bir alan gibi kullanılıyordu.

Sonunda 1975 yılının başlarında Öcalan'ın etrafındaki grup ADYÖD'den ayrıldı. Bu karar derneğin 163 öğrencinin gözetimine alınmasıyla sonuçlanan bir polis baskını sonrası 1974 Aralık'ında kapanması üzerine alınmıştı.¹³ Kısa bir süre sonra Ankara Yüksek Öğrenim Derneği (AYÖD) adıyla yeni bir dernek kurulmasına rağmen Öcalan, Karer ve onların çevresinde yer alanlar bu derneğe katılmadı. Derneğin gücünü yitirdiğini düşünen “Kürdistan Devrimcileri” bunun yerine kendi ağlarını geliştirerek onu yekpare ve bağımsız bir örgüte dönüştürme-

12-Mazlum Doğan 1955 yılında Elazığ'ın Karakoçan ilçesindeki Teman Köyü'nde doğdu. Doğan, Eskişehir ve Balıkesir'de eğitim fakültesine devam ettikten sonra 1974'te Ankara'da Hacettepe Üniversitesi'nde ekonomi dersleri almaya başladı. 21 Mart 1982'de Kürt yeni yılının [Newroz Bayramı, e. n.] akşamında kendini asarak intihar etti. PKK tarih yazımında kendini öldürmeden önce üç kibrit yaktığı anlatılır (yakılan kibritler Kürtler'in en önemli törenlerinden biri olan ve yasaklanan Newroz ateşinin sembolüydü). Doğan'ın intihar eylemi Diyarbakır zindanında o ve diğer tutukluların maruz kaldığı işkenceye karşı bir direniş eylemi olarak büyük ün kazanmıştır ve aşağılayıcı hapisane rejimine itaat etmeyi ve yaşanan gündelik zulme teslim olmayı reddetmenin sembolü olarak saygıyla anılır (PKK tutukluları hapisane üniformasını giymeyi, ulusal marşı söylemeyi ve “Ne mutlu Türk'üm diyene” diyerek ant içmeyi reddediyordu).

13-Baskın öğrenciler arasındaki bir çatışmadan sonra gerçekleşmişti.

ye karar verdiler (Sayın 1997). Aslında ayrılık kararı karşılıklı alınmış gibi görünüyor zira AYÖD’ün kurucuları da Öcalan’ın etrafındaki grubun dernekte faaliyet göstermesini istemiyordu: Daha önce ADYÖD’ün yöneticilerinden olan Karer’in AYÖD toplantılarına katılmasına izin verilmemişti (Yüce 1999: 244-6). Öcalan’ın etrafındaki ev-oda ağı 1975 yılında şekil aldı. Nihayet “*Kürdistan Devrimcileri*” isminde karar kılmışlardı ancak Abdullah Öcalan’ın lakabı olan Apo’nun takipçileri anlamına gelen “*Apocu*” (“apo” Kürtçe’de “amca” anlamına da geliyor) veya “*Ulusal Kurtuluş Ordusu*” olarak da biliniyorlardı.¹⁴

Kürdistan Devrimcileri Ankara’daki öğrenci ve şehir ortamının siyasal ve toplumsal mücadelelerini daha ileri taşımak için uygun olmadığını düşünüyorlardı. Ankara’dan ayrılmaya ve Türkiye Kürdistan’ına (ya da Türkiye’deki Kürt bölgesi olarak anılan yere) yerleşmeye karar verdiler.¹⁵ “Dönüş” diye de anılan bu karar 1976’da Ankara’da PKK çevrelerinde “Dikmen toplantısı” diye bilinen toplantıda alınmıştı (Yüce 1999: 261; Akkaya. 2005). Türkiye Kürdistanı’nın silahlı siyasal mücadeleyi başlatıp Türkiye’de devrimci dönüşümü gerçekleştirmek için en uygun yer olduğu sonucuna varılmıştı. Yine Dikmen toplantısında hareketin Abdullah Öcalan’ın başkanlık edeceği bir merkezi olması da karara bağlanmıştı. Haki Karer merkez üyesi ve Öcalan’ın yardımcısı olarak örgütün komuta kademesinde ikinci sıradaydı.

Dikmen’de karara bağlanan dönüş Kürdistan Devrimcileri’nin öncelikle Türkiye’deki Kürdistan bölgesinde farklı illere taşınarak durumu incelemelerini gerektiriyordu. Bu da hareketin

14-Mahkemedeki savunmalarında Mazlum Doğan, Kemal Pir ve Hayri Durmuş hem “Apocu” hem “UKO” isimlerini reddediyorlar. <http://www.diyarbakirzindani.com/index.php?option=com_content&task=category§ionid=6&id=16&Itemid=39>’ dan erişilebilir (20 Ağustos 2008’de erişildi).

15-Buradaki isim kullanımının siyasal olarak önyargılı olduğu aşikar (zaten başka türlü olamazdı). Dolayısıyla bu metindeki eğilim Kürt tarafına yönelerek konusu olan PKK’nin bakış açısını kullanmaktan yana. Lakin bundan daha önemlisi, bir bölgeyi tanımlarken herhangi bir etnik terimin kullanımı dolaylı olarak milliyetçi bir söylemi –ve beraberinde getirdiklerini– benimsemek anlamına geliyor. Kısa bir tartışma için bkz. Jongeren (2007: 29-30).

siyasal coğrafyasının tamamen değişmesi demekti. 1973'ten 1977'ye dek, yani ideolojik grubun oluşum aşamasında yeni gönüllüler kazanmaya yönelik faaliyetler esasen Ankara'ya odaklanmıştı. Grubun Kürdistan'da faaliyet göstermeye başlamasıyla birlikte yeni üyelerin katılımı artık Ankara'dan farklı yerlerde de gerçekleşiyordu. 1978 yılına girilirken siyasal mücadele hızlanmış ve hareket Dersim/Tunceli, Maraş-Pazarcık, Batman, Antep ve Urfa bölgelerinde ivme kazanmıştı. Örneğin Dersim/Tunceli'de öğretmen okulu hareketin gönüllü kazanma faaliyetinin odak noktası haline gelmişti. Türkiye Kürdistanı'nın farklı yerlerinden gelerek bu okula devam eden pek çok öğrenci harekete katılmıştı.¹⁶

1976 yılı sonunda Dikmen'deki toplantıdan neredeyse bir sene sonra bu defa Ankara'nın Dikimevi mahallesinde bir toplantı daha düzenlendi. Ankara'dan ayrılmanın sonuçları değerlendirildi ve bu yeni stratejiye devam etmeye karar verildi. Dikimevi'ndeki toplantıda iki karar daha alındı: Bunlardan ilki hareketi Türkiye'deki devrimci solun farklı parti ve gruplarına tanıtmak, ikincisi de grubu Türkiye Kürdistanı halkına tanıtmaktı.¹⁷

Örgütü devrimci sola tanıtmak amacıyla Kürdistan Devrimcileri Ankara'da Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nde, TMMOB toplantısı diye anılan bir toplantı düzenledi.¹⁸ Bazı

16-Bunların arasında silahlı mücadeleye katılan ve farklı çatışmalarda hayatını kaybeden Cuma Tak, Mehmet Sevgat, Şeyhmıız Yiğit, Veysi Badem ve Seyfettin Zoğurlu'yu sayabiliriz. Ayrıca uzun süre PKK Merkez Komitesi üyeliği yaptıktan sonra Partiya Welatparaz'e Demokratik (PWD, Demokratik Vatansever Parti) adında farklı bir siyasal parti kuran Nizamettin Taş da örgüte burada katılmıştır.

17-Kürt meselesi grubun ilgi alanının merkezinde yer alıyordu ancak meseleye milliyetçi bir çerçeve içinde yaklaşılmıyordu. PKK'nın kurucularından Cemil Bayık durumu şöyle açıklıyor: "Ulusal meseleyi kavrayışımız sosyalizm üzerinden gerçekleşmişti; yani tersi değil. Önce sosyalizm ile aşına olmuş, bunun üzerinden de ulusal meseleyi kavramıştık" (Akkaya, 2005: 3. Bölüm).

18-Toplantı Ankara'nın merkezindeki Kızılay semtinde, Mimarlar Odası'nın Konur Sokak'taki ofisinde gerçekleşti. İsminden de muhtemelen anlaşılacağı gibi (örneğin "dernek" yerine "birliği" sözcüğünün seçilmesi nedeniyle) bu meslek odası fiilen sol eğilimli siyasal bir dernekti (bkz. <http://www.tmmob.org.tr/images/eng.htm> adresinde bulunabilecek birliğin bugünkü "İlkeler" kısmı).

üyeleri toplantıya da katılan Kurtuluş adlı solcu örgüt toplantı yerinin ayarlanması için Kürdistan Devrimcileri’ne yardım etmişti. Kürdistan Devrimcileri’nin kendilerini tanıttığı bu toplantıya farklı sol siyasal partilerden başka üyeler de katılmıştı.

Örgütü Türkiye Kürdistanı halkına tanıtmak için Kürdistan Devrimcileri 1977’de bu bölgede de bir dizi toplantı düzenledi. Abdullah Öcalan ve bazı arkadaşları Ağrı’dan başlayarak sırasıyla Kars, Dersim, Karakoçan, Diyarbakır ve en sonunda Antep’e gittiler. Dikmen ve Dikimevi’ndeki iki toplantı ile bu toplantılarda alınan kararlar sonucu girilen faaliyetler Kürdistan Devrimcileri’nin ideolojik bir gruptan siyasal bir örgüte geçişi anlamına geliyordu. Lakin grup Kürdistan gezisini aniden durdurmak zorunda kaldı. 18 Mayıs 1977 gününde Haki Karer bir kahvehanede iddiaya göre Stêrka Sor’un liderlerinden Alaaddin Kaplan tarafından öldürüldü. Devrimci hareket içinde 1970’lerin başından beri faaliyet gösteren ve Maoculuk’tan etkilenen Kaplan o dönem Antep’te tanınan bir şahsiyetti. Kürdistan Devrimcileri bunun üzerine Stêrka Sor’un Türkiye’nin istihbarat teşkilatının uydu örgütlerinden biri olduğunu ilan ettiler.

Karer’in ölümü örgüt içinde büyük bir kargaşaya yol açmıştı (Kürdistan Devrimcileri’nin Antep kolu üyelerin çoğunun Tekoşin’e katılmasıyla tamamen dağıldı). Kürdistan Devrimcileri bu cinayete iki kararla karşılık verdi: Bunlardan ilki, silahlanarak kendilerini korumadan siyasal faaliyet yürütmeye imkân olmadığı, ikincisi de daha sıkı bir örgütlenmeye giderek bir siyasal parti kurmaları gerektiği yönündeydi. Karer’in ölümü böylece Kürdistan’ın özgürlüğünü hedefleyen bir siyasal parti kurma kararının tetikleyicisi olmuştu. Bu bağlamda PKK’nin şekillenmesi hem şehit Haki Karer’in mücadelesine devam etmek için bir vaat hem de (Karer bir Türk olduğu için) Türk-Kürt kardeşliğinin bir sembolü idi.¹⁹

19-Haki Karer’in ölümünün muhalif bir yorumu da mevcut. Haki’nin kardeşi Baki Karer’e göre Haki, Öcalan’la düştüğü bir anlaşmazlık sonrası öldürülmüştü. Baki Karer’e göre bu siyasi cinayetin nedeni Abdullah Öcalan’ın bir ajan olduğundan şüphelenilen Pilot

PKK, devrimci savaş ve Türkiye’de sol

1978’den sonra PKK parti inşası ve silahlı m¼cadelenin geliştirilmes i d¼nemine girdi. PKK tarihinde parti inşası ve silahlı m¼cadele her aşamada birlikte ¼r¼lm¼řt¼r. Bundan ¼nce, yani Haki Karer’in 1977’deki ¼l¼m¼ne dek PKK silahlı m¼cadeleyi ideolojik anlamda savunmuş ancak b¼yle bir m¼cadeleyi ¼rg¼tlemek i¼in ciddi bir teřebb¼ste bulunmamıştı. 1977’den sonra silahlı m¼cadelenin ¼rg¼tlenmesi hem bir nefsi m¼dafaa hem de bazı “engellerin” açılmasının yolu olarak ¼nem kazandı. Bu engeller arasında bir¼ok b¼lgede halkı tahakk¼m¼ altında tutan yerel feodal aşiretler de vardı. Bu bağlamda ¼zellikle 1978’de Hilvan ve 1979’da Urfa ilinin Siverek il¼esinde verilen m¼cadeleler ¼nemlidir. Hatta Siverek’te Bucak aşiretine karşı verilen m¼cadele bir anlamda PKK’nin kuruluşunun ilanı olmuştur (bkz. Dipnot 6).

Bir gerilla savaşı ¼rg¼tlemek i¼in ilk ciddi hazırlıklar Türkiye’deki asker¼ darbeden bir¼aę ay ¼nce başladı. 1980 yılının başından itibaren PKK L¼bnan’da 40-50 kişiden oluşan ilk militan grubun eğitimine başladı. Amaç bu eğitilmiş militan grubu Türkiye’ye geri g¼ndererek K¼rdistan b¼lgesinde silahlı m¼cadeleyi başlatmaktı. Ancak asker¼ darbe ger¼ekleřince bu planın değiştirilmesi gerekti ve PKK hemen militanlarını Türkiye’den geri ¼ekti. L¼bnan’da eğitime devam edildi; 1982’ye gelindiğinde PKK yaklaşık 300 gerilla savaşçısından oluşan bir g¼ce sahipti. 1982 Eyl¼l¼nden itibaren bu militanlar Türkiye yakınındaki G¼ney K¼rdistan’a (Kuzey Irak) g¼nderildi (merkez¼ Irak h¼k¼meti hem İran’la savaştığı i¼in hem de Iraklı K¼rt ¼rg¼tlerin gitgide g¼çlenmesi nedeniyle bu b¼lgeye h¼kim değildi). Bu nedenle ve aynı zamanda Partiya Demokrata Kur-

kod adlı bir şahısla yakın ilişkisiydi. ¼calan ve Pilot arasındaki ilişki parti i¼inde başkalarını da rahatsız etmişti ve hareketin siyasi merkezinin ¼yesi olan Baki Karer iddiaya g¼re ¼calan’la yaptığı bir g¼r¼řmede konuyu g¼ndeme getirdi; bunun ¼zerine Haki de konuyla ilgili bir soruştırma yapılacağını belirtmiş ve ertesi g¼n ¼ld¼r¼lm¼řt¼. Buna g¼re Haki’nin ¼l¼m¼ ¼calan’ın o d¼nem (ve h¼lâ) partiyi nasıl y¼nettięinin bir sembol¼yd¼ (Karer 1999). Bununla beraber Baki Karer kardeşinin ¼l¼m¼yle ilgili bu anlatı ve yorumunu cinayetten yedi yıl sonra 1984’te partiden ayrıldığında g¼ndeme getirdi.

distan (KDP, Kürdistan Demokratik Partisi) ile yapılan bir anlaşma sayesinde PKK Güney Kürdistan’daki dağlık bölgede üsler oluşturmaya başladı. PKK 1984’e dek 3-5 kişiden oluşan küçük gerilla gruplarıyla kuzey Kürdistan’a (Türkiye’nin doğu ve güneydoğusu) sızarak keşif faaliyetleri yürütüyordu.

15 Ağustos 1984’te PKK’nin gerilla timleri Erüh (Siirt ili) ve Şemdinli’de (Hakkâri ili) saldırıya geçti.²⁰ Erüh’ta bir asker hayatını kaybederken altısı da yaralandı. Şemdinli’deki subay lojmanlarının makinalı tüfeklerle taranması ve askerlerin nöbet yerinin roketli saldırıya uğramasıyla birçok asker ve subay hayatını kaybetti veya yaralandı. Gerillalar kahvehanelerde bildiriler dağıttı, kurtuluş ordusunun şehitleri ve sloganlarını içeren pankartlar astı.²¹ Bunlar geniş çaplı, cüretkâr ve iyi koordine edilmiş saldırılardı. Bu harekâtla sömürgeci ve faşist olduğu söylenen Türk devletine karşı PKK önderliğinde verilecek halk savaşının başladığı ilan edilmiş oldu. Elbette Türkiye’de (Kürdistan) önceki yıllarda silahlı eylemler gerçekleştirilmişti ancak bunlar devletle işbirliği yapan kişilere yönelikti. PKK’nin silahlı eylemleri o güne dek devlet kurumlarını ve onların temsilcilerini doğrudan hedef almamıştı (Çelik 2000: 71).

Türkiye’deki yetkililer gafil avlanmıştı ancak kendilerini neyin beklediğini bilmeleri gerekirdi. Hem Mehmet Hayri Durmuş hem Kemal Pir 1981’de mahkeme savunmalarında PKK’nin koşullar elverdiğinde ve yeterince güçlendikten sonra bir halk savaşı başlatacağını duyurmuştu. Aşağıdaki pasaj mahkemedeki sorgularından alınmıştır:

20-Aslında 15 Ağustos’ta iki değil üç saldırı düzenlenmesi planlanmıştı. Üçüncü saldırı Van ilinin Çatak ilçesinde gerçekleşecekti ancak o birimin komutanı harekâtı iptal etti. Devlete karşı silahlı mücadeleyi başlatma kararı 1982’de PKK’nin ikinci kongresinde alınmıştı ancak taktiksel hazırlıklar çok uzun sürmüştü. Neticede 22 Temmuz 1984’te Abbas (Duran Kalkan), Fuat (Ali Haydar Kaytan), Fatma (Kesire Yıldırım), Ebu-bekir (Halil Ataç), Cuma (Cemil Bayık) ve Selim (Selahattin Çelik) ortak bir kararla iki ilçe merkezinin saldırıya uğradığı askeri harekât için yeşil ışık yaktilar (Çelik 2000:73).

21-Bu pankartlarda Hêzen Rizgarîya Kurdistan (Kürdistan Kurtuluş Güçleri) ismi kullanılmıştı. Bu isim Vietnam’da General Giap’ın ordusuna verdiği isim olan Vietnam Kurtuluş Birliği/Güçleri’yle olan benzerliğiyle dikkat çekiyor.

MEHMET HAYRÎ DURMUŞ: Ülkemizde bağımsızlıktan ve demokrasiden yana olan tüm güçlerin birleştirilmesi gerektiğine, bir halk ordusunun oluşturulması gerektiğine inanıyoruz ve ancak bu şekilde bir yandan güçlü bir halk birliğinin ve bir halk cephesinin yaratılması, öte yandan yine bir halk ordusunun yaratılması ve uzun süreli bir halk savaşının verilmesiyle ülkemizin kurtulabileceğine inanıyoruz.

Kemal Pir daha detaylı olarak anlatıyor:

KEMAL PİR: Kürdistan'daki Devrim Ulusal Kurtuluş Devrimi olduğu için sömürgeci siyasal ve ekonomik yapıyı hedeflediği için, biz uzun süreli bir halk savaşını hedef almışız.

DURUŞMA HÂKİMİ: Nasıl olacak bu halk savaşı?

KEMAL PİR: PKK'nin askerî kanadı vardı. [...] Bunlar PKK'nin stratejik hedefine uygun örgütlenmeler değil. [...] Onlar daha çok, bir hareketin ve halkın... kendisini koruma hareketleridir. [...] Ama benim dediğim stratejik hedefler doğrultusunda örgütlenmekse daha farklı şeydir. [...] Bu, bağımsız bir orduyu hedefler. Bağımsız bir silahlı gücü. Profesyonel bir ordu, profesyonel, silahlı bir örgütlenmeyi hedefler bu. [...] Hiçbir zaman PKK böyle bir örgütlenmeyi yapamamış. Ege böyle bir örgütlenmeyi yapsaydı, burada [mahkemede] bulunan insan sayısı biraz daha az olurdu ve çok daha gür sesler işitmemiz mümkündü. [...] Bunu yapmamış PKK. Ya uygun şartları bulup yapamamışlar, ya imkânları yokmuş yapamamışlar; ama böyle bir örgütlemeyi yapmamışlar. [...] Ama amaçları bunu yapmaktır. Yapabilirler bundan sonra. On sene sonra, yirmi sene sonra.

Bu halk savaşının başlaması için ne on ne de yirmi, yalnız üç yıl gerekti.

PKK tarih yazımında "15 Ağustos" bir dönüm noktası ve diriliş günü olarak kutlanır. Silahlı mücadelenin başlangıcı olan bu iki

saldırıyla teslimiyet ve asimilasyon zincirleri kırılmış ve Kürtler kendini yeniden keşfetmişti. PKK tarih yazımına göre, bundan önceki on yıllar boyunca Kürtler Kürt olmaktan utanarak kültürlerini ve dillerini unutma yoluna girmişti. 15 Ağustos’ta sıkılan ilk kurşunla aynı anda hem Kürtler’in esareti hem de sömürgeci diktatörlük vurulmuş oluyordu.²² Burada sanki Sartre’ı dinliyoruz gibiyiz. Frantz Fanon’un *Yeryüzünün Lanetlileri* (1961) adlı eserine yazdığı önsözde Sartre sömürgecilerin uyguladığı şiddetin sömürülenlerin insanlığını yok etmeyi amaçladığını yazar. Yapılan her şeyin amacı sömürülenlerin gelenek ve kültürlerini yok ederek anadilleri yerine sömürgecilerin dilini yerleştirmektir. Sartre sömürgeci şiddetin izlerini silmek için şefkatin asla yeterli olmayacağını ve sömürgeci şiddetin ancak karşı şiddetle yok edilebileceğini savunuyordu. Sartre sömürgeciye sıkılan kurşunun bir taşla iki kuşun vurulması, yani aynı anda hem zulmeden hem de ezilen insanın yok edilmesi anlamına geldiğini söylerken hiç tereddüt etmiyordu. Bu kurşundan baki kalan biri ölü diğeri özgür olan iki insandı. Bu karşı şiddet, ona göre, “insanın kendini yeniden yaratmasıydı” (Sartre 1961). Şemdinli ve Eruh’ta gerçekleştirilen eylemler buradaki gibi bir yeniden yaratma eylemi olarak kabul ediliyor, böylece hükümsüz varlıklardan Kürtler doğmuş oluyordu (Barkey ve Fuller 1998:12).

Özgürlük mücadelesinin (halk savaşı) ne tasarımında ne de uygulanmasında etnik ya da milliyetçi bir söylem kullanıldı. 15 Ağustos saldırılarından hemen sonra yayımlanan bir bildiride, PKK doğrudan Türkiye’deki devrimci sola hitap ederek güçlerini birleştirmeleri ve diktatörlüğe karşı birlikte savaşmaları çağrısını yaptı. Bu mücadelenin yalnız Kürtlerin davası değil, Türk halkının da çıkarına olduğu vurgulanıyordu. Bildiri Türk halkını bu mücadeleyi işçi sınıfının faşizme karşı verdiği mücadelenin bir parçası olarak benimsemeye çağırıyordu.

22-PKK bağlantılı bir internet sitesinde şöyle yazıyor: “15 Ağustosla patlayan ilk kurşun bu anlamıyla her şeyden önce Kürt köleliğine sıkılan bir kurşundur. (...) [S]onra da sömürgeci zorbalığa sıkılmıştır”: <<http://www.rojaciwan.com/haber-39286.html>> (18 Ağustos 2008’de erişildi).

Türkiye'nin demokratları ve devrimcileri, emekçi Türk halkı, HRK (PKK'nin silahlı kanadının o zamanki adı) yaşamınızın ve geleceğinizin üstüne bir kara bulut gibi çöken barbarlığa karşı savaşıyor. (Çelik 2000: 496-7)²³

Bu yaklaşım daha sonra Öcalan'ın Türkiye solunun önemli liderlerinden (eski THKP-C üyesi, *Kurtuluş*'un kurucularından ve hem ÖDP hem SDP'nin önde gelen üyelerinden) Mahir Sayın'a verdiği söyleşilerde teyit ediliyordu:

Bu [PKK'nin mücadelesi] Kürtler'in kurtuluş savaşı değildir. Kürtler'in özgürlüklerine kavuştukları gün Türkler de özgürlüğe kavuşacaktır. [...] Kürtler'in ulusal kurtuluş mücadelesi aynı zamanda Türk halkının özgürlük mücadelesidir. [...] Söylemek istediğim bu. Bazıları PKK'ninkine benzer bir adım atacıklarını ilan ediyor. Böyle bir adım atmaya gerek yok, bu adım zaten atıldı. Ancak mücadelemize bir şeyler katabilir, bir katkı yapabilirsiniz. (Sayın 1997:40).

Gerçekten de PKK'nin 1980 sonrası tarihine baktığımızda hem PKK'nin hem de Türkiye solunun birbiriyle anlaşarak birleşik bir cephe oluşturmak için birçok deneme yaptığını görüyoruz. PKK ile sol partiler arasında Ankara'da faaliyet gösterdikleri sırada ADYÖD gibi platformlarda kurulmuş kişisel ilişkiler vardı (bu partilerin pek çoğunun kökleri PKK gibi THKO ve THKP-C'ye uzanıyordu). Birleşik bir cephe oluşturmak için gösterilen çabaların tümünü saymaya kalkışmayarak yalnız işbirliği protokolü imzalayan partilerin sayısı ya da uygulamada elde edilen somut sonuçlara göre en önemli olanlardan birkaçını saymakla yetineceğiz.

1982 yılında PKK, Türkiye solundan birçok partiyle birlikte Faşizme Karşı Birleşik Direniş Cephesi'ni (FKBDC) oluşturdu (Aslan 2005: 72-9). Katılan partiler şunlardı: PKK, Dev-Yol (Devrimci Yol), Türkiye Komünist Emek Partisi (TKEP), Tür-

23-Ayrıca bkz. Sayın (1997:xx).

kiye Emekçi Partisi (TEP), Devrimci Savaş, THKP-C Acilciler (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi), Sosyalist Vatan Partisi (SVP) ve Türkiye Komünist Partisi/İşçinin Sesi (TKP/İS). Güçleri açısından, faşizme karşı cephenin en önemli iki siyasal partisi PKK ve Dev-Yol’du ve cephenin liderliğini onlar yapıyordu. Ancak Dev-Yol’un başetmesi gereken pek çok ciddi güçlük vardı. Bazı üyeler Ortadoğu’da kalmış ve silahlı mücadeleyi örgütlemek için Türkiye’ye dönmek üzere hazırlık yapıyordu, bazıları da (çoğu Almanya olmak üzere) Avrupa’ya kaçmıştı ve gerillalara mali ve lojistik destek sağlamaları gerekiyordu. Dev-Yol’un gerilla birimleri Türkiye kırsalında birkaç sene faaliyet gösterdi ancak parti gitgide artan tutuklamalar nedeniyle ciddi yara almıştı. Bu arada örgütün Avrupa teşkilatının mali ve lojistik destek sağlama çabaları başarısız oldu ve gerilla birimleri dağıldı (Aslan 2005). FKBDC içinde PKK’dan başka hiçbir parti kayda değer bir direniş örgütleyemedi ve 1986’da FKBDC lağvedildi (Jongerden 2007).

1993 senesinde ise PKK bazı sol partilerle birlikte Devrimci Demokratik Güç Birliği’ni (DDGB) kurdu.²⁴ Bununla beraber DDGB yalnız kâğıt üstünde bir koalisyon olarak kaldı ve küçük sol partilerin ivme kazanıp Türkiye’nin siyasal arenasında önemli aktörler haline gelememeleri nedeniyle zamanla dağıldı. 1996’da ise PKK ile DHKP-C arasında bir ittifak protokolü imzalandı. 1974 yılında ADYÖD’deki faaliyetleri nedeniyle ortak bir geçmişe sahip olan iki partinin birçok üyesi aynı zamanda Bekaa Vadisi’nde Filistinlilere ait eğitim kamplarında bulunmuşlardı. Bu protokolün sonucu olarak PKK’nin silahlı kanadı ve DHKP-C birimleri Tokat’da ortak gerilla harekâtları gerçekleştirdi. Bu PKK’nin Türkiye’deki devrimci mücadeleyi genişletme stratejisine de uygundu. Fakat bu işbirliği diğer bölgelerde fiiliyata dökülemedi. Siyasal düzeyde de işbirliği geliştirilemedi.

PKK, DHKP-C’nin “reformist” diye adlandırdığı ÖDP gibi par-

24-Bu partiler TDP, TKP-ML Hareketi, TKP-Kıvılcım, MLSPB, TİKKO, TKEP ve Ekim’di.

tilerle işbirliği yapmayı tercih etmekle suçlanıyordu (DHKP-C 1998). DHKP-C ile ittifakın sona erdiği 1998 yılında PKK, Türkiye solundan bazı partilerle beraber Devrimci Birleşik Güçler (DBG) adında bir platform oluşturdu.²⁵

Aslında ortak cephe oluşturma kararları sembolik bir işleve sahip olmaktan öteye gidemiyordu Bu kararlar birleşik bir devrimci sol izlenimi uyandırıyor ancak PKK ile Türkiye devrimci solu arasındaki ittifak denemeleri ne siyasal ne de askerî düzeyde somutlaşıyordu. PKK yalnız Devrimci Halk Partisi (DHP) ve Türkiye Devrim Partisi (TDP) ile yakın bir işbirliği içine girdi. Harekât düzeyinde, dağlık Mesudiye bölgesi başta olmak üzere Karadeniz'in kıyı bölgesinde faaliyet gösteren ve Birleşik Kuvvetler adı verilen ortak gerilla birimleri oluşturuldu. Ancak ne 1978'de TSİP'ten kopanların partileşmesiyle ortaya çıkan ve yeni bin yılın başında feshedilen TDP, ne de 1993'te kurulan DHP kendini geliştirebildi. Bir merkez komite üyesinin polise muhbirlik yapması üzerine de 1994'te üyelerinin çoğu tutuklandı. PKK ile olan yakın ilişkileri DHP'yi aynı zamanda bir uydu parti olma suçlamasıyla da karşı karşıya bırakıyordu.²⁶

PKK ile devrimci sol arasındaki ittifaka yalnız partiler düzeyinde bakmak yanlış olur. Devrimci sol partilerden pek çok kişi bireysel olarak PKK'nin gerilla hareketine katılmıştır. Gerilla harekâtlarının başladığı 1984 yılında PKK kökleri THKO'ya uzanan Mücadele Birliği/Emeğin Birliği başta olmak üzere başka partilerle de gayriresmî işbirliği içindeydi. Mücadele Birliği/Emeğin Birliği'nden Kerim kcd adlı bir üye 15 Ağustos'taki saldırıyı gerçekleştiren ve Mahsum Korkmaz'ın komuta ettiği gerilla biriminde faaldi. Birçok SVP üyesi de dâhil olmak üzere PKK ve silahlı örgütüne Türkiye solundan pek çok katılım

25-Platformu oluşturan diğer partiler TDP, MLKP, DHP, TKP-ML, DABK, TKP-Kıvılcım ve (DHKP-C'den ayrılanların oluşturduğu) Dev Sol'du.

26-Bkz. <http://www.gomanweb.com/2008_gomanweb/Yazarlar/Tayfun_isci/tayfun_isci21.htm>, ve Özgürlük Dergisi'nde "PKK Nereden Nereye", <<http://www.ozgurluk.org/kitaplik/webarsiv/kurtulus/eskisayilar/H-icin84/pkk.htm>> (3 Ekim 2008'de erişildi).

oldu. Bazıları da Devrimci Karargâh²⁷ (THKP-C geleneğinden gelen ve 2000’lerde ortaya çıkan silahlı bir sol örgüt) militanları örneğindeki gibi PKK tarafından eğitildi.²⁸

Son olarak yasal alanda gerçekleştirilen ittifaklardan da bahsetmeliyiz. 1995 yılında Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) genel seçimlere Emek, Barış ve Özgürlük Bloku adıyla diğer sol partilerle koalisyon oluşturarak katıldı. Türkiye’deki seçim sistemine göre uygulanan ve meclise girmek için toplam oyların yüzde 10’unu aşmayı gerektiren baraj olmasaydı blok meclise 35 vekil gönderebilirdi. 2002 genel seçimlerinde ise Demokratik Halk Partisi (DEHAP, yani HADEP’in halefi), Emek Partisi (EMEP) ve Sosyalist Demokrasi Partisi’nin katılımıyla yeni bir koalisyon oluşturuldu. Bu blok da 53 vekil çıkarabilirdi ancak yüzde 10’luk baraj bir kez daha Kürt-Sol koalisyonunun mecliste temsil edilmesini engelledi. Türkiye’deki yasal sol partiler (daha doğrusu devlet tarafından kapatılmayanlar) ve PKK parti yapılanmasına yakın olan parti yerel seçimlerde de sık sık ittifak yaptı ve özellikle Kürdistan bölgesiyle Türkiye’nin geri kalan bölgelerinin küçük bir kısmında önemli başarı sağladı. Sonunda Kürt-sol ittifakının ulusal mecliste temsili adına beklenen başarı 2007 Temmuz’undaki genel seçimlerde PKK’nin yasal kanadı olduğu iddia edilen Demokratik Toplum Partisi’nin (DTP, DEHAP’ın haleflerinden) Demokrat Toplum Hareketi’yle (DTH) birleşerek EMEP, SDP ve ÖDP gibi yasal sol ve devrimci partilerle yaptığı ittifak sonunda geldi. Bu zafer adayların seçimlere partilerinden ayrılıp bağımsız olarak katılması ve bu suretle de baraj eşiğinin aşılması sayesinde elde edilmişti. Kendilerini “Bin Umut Adayları” olarak tanıtan bu “bağımsız” adayların 22’si parlamentoya girmeyi başarmış, bu vekiller (biri hariç) daha sonra da mecliste bir DTP grubu oluşturmuştu.²⁹

27-Bkz. <<http://devrimcikarargah.com>>.

28-Bkz. <<http://www.youtube.com/watch?v=3UEvvAVk69w>>.

29-ÖDP üyesi vekil gruba katılmamıştı.

Son sözler

Bu makalede 1973-77 arasındaki dönem ideolojik grubun oluşum dönemi, 1977-79 arası ise parti inşa aşaması olarak tasvir edilmiştir. 1979-84 arasındaki dönem de gerilla savaşının hazırlık ve örgütlenme dönemi olarak nitelendirilebilir. 1979-80 yıllarında Kuzey Kürdistan/Güneydoğu Türkiye’de silahlı mücadeleyi başlatmak için yapılan ilk hazırlıklar askerî darbe nedeniyle sekteye uğramış, bunun üzerine PKK militanlarını güneye, Güney Kürdistan (Suriye) ve Lübnan’a çekmişti. Eylül 1982 ile Ağustos 1984 arasındaki dönem bölgeye dönmek ve uzun bir halk savaşını başlatmak için yapılan hazırlıklarla geçmişti. Bu aşamada gerilla birimlerinin asıl görevi keşif gezilerine çıkarak bölgede bir destek ağı geliştirmektir. 15 Ağustos 1984 hem bu hazırlıkların sonu hem de uzun halk savaşının başlangıcıydı.

Bu bölümde öne sürülen asıl husus partinin oluşum ve inşa süreçlerinde PKK’nin kesin olarak Türkiye’deki devrimci solun etkisi altında olduğudur. Partiyeye katılanların Türkiye’deki devrimci sol hareketler içinde (özellikle de Ankara’da) yetişmesi bir yana, daha da önemlisi bu üyelerin dünya görüşünün devrimci sol söylem içinde şekillenmiş olmasıdır; bu da grubun oluşum sürecinde çok önemli bir rol oynamıştır. Hareketin militanları kendilerini odak noktası Kürdistan olan bir devrimi gerçekleştirmek için yola çıkmış Marksistler olarak kabul ediyordu. Hareketin “geleneksel” Kürt partileriyle herhangi bir bağı yoktu; bu nedenle de bu partilerin PKK’nin grup oluşum süreciyle aşına olmamalarına ve onu “tarihi olmayan parti” diye nitellemelerine şaşmamalı. Elbette PKK’nin de bir tarihi vardı ancak bu tarih Kürt ve Kürdistan meselelerine odaklanan diğer partilerin tarihinden çok farklıydı zira kerterizini soldan almış ve solun tecrübeleri üzerine inşa edilmişti (özellikle de THKP-C ve THKO’nun silahlı tecrübeleri).

Gerek partinin oluşum ve inşa sürecinde gerekse devrimci savaşın tatbik edilmesinde PKK Türkiye devrimci soluyla ittifakı

gaye edinmiş ancak bu ittifaklar meyvesini vermemiştir. Ancak yasal alanda PKK parti yapılanmasına yakın olan yasal siyasal partiler (DEP, HADEP, DEHAP, DTP) ve devletin seçimlere katılımına müsaade ettiği devrimci partiler arasındaki ittifak daha başarılı oldu. PKK’ye yakın olan yasal parti diğer sol partilerle uzun süreli bir ittifak kurmayı başardı; her ne kadar bu yüzde 10’luk seçim barajının aşılmasına yetmediyse de parti doğu ve güneydoğu Türkiye’de oyların çoğunu alarak hem ulusal mecliste temsil edilme hakkı kazandı hem de bölgesel düzeyde pek çok yerde belediyelerin idaresini aldı. Tüm bunları göz önünde tutarak tarihsel olarak PKK’nin köklerinin Türkiye’nin devrimci solunda yer aldığını ve bu nedenle de partinin Türkiye’nin bir siyasal partisi olarak kabul edilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

PKK tarihi boyunca sonuncusu 21-30 Ağustos 2008 tarihleri arasında olmak üzere on kongre düzenledi. Bu eke yalnızca bu bölümde ele alınan dönem ile ilgili olanları, yani ilk üç kongreyi dâhil ettik.

İlk Kongre ya da Anayasal Kongre (PKK'nin kuruluşu)

26-27 Kasım 1978

Fis (Ziyaret), Lice ilçesi, Diyarbakır ili

Diyarbakır'ın Lice ilçesinin kuzeyindeki bir köyde düzenlenen toplantı delegelerin siyasal partinin kuruluşu ve programını tartışması için düzenledi. Partinin adı daha sonra, Nisan 1979'daki Merkez Komite toplantısında teklif edildi.

Toplantıya 24 kişi çağırılmıştı ama bunların yalnız 22'si katılabildi.¹ Toplantıya çağrılanlar rastgele seçilmemişti. Katılanların

1-Kongreye katılanlar şunlardı:

1. Abdullah Öcalan (Halen Türkiye'de İmralı Adası'nda tutuklu)
2. Cemil Bayık (Faal PKK üyesi ve liderlerinden)
3. Şahin Dönmez (Tutlandıktan sonra polisle işbirliği yaparak eski yoldaşlarına ihanet etti. Hapishanede Kemalist bir örgüt kurdu ve 1990'da İstanbul'da PKK tarafından infaz edildi)
4. M. Hayri Durmuş (Diyarbakır Hapishanesi'nde 1982 Eylül'ünde açlık grevi yaparak hayatını kaybetti)
5. Mehmet Turan (Türkiye'nin ajanı olduğu suçlaması üzerine 1979'da Mardin'de PKK tarafından infaz edildi)

her biri belli bir bölgeyi temsil ediyor ve o bölgenin delegesi olarak kabul ediliyordu (örneğin Cemil Bayık, Sakine Cansız ve Hüseyin Topgider Elazığ’ı temsil ederken Mehmet Şener ve Ferzende Tağaç Batman’ı temsil ediyordu vs.).²

Kongrede aralarında partileşme kararının da yer aldığı çeşitli kararlar alındı (ancak partinin ismi belirlenmedi). Kongreye katılan delegelerin ve devrim şehitlerinin partinin ilk üyeleri olduğu kararlaştırıldı. “Kürdistan Devriminin Yolu” adlı manifesto partinin programı olarak kabul edildi. Abdullah Öcalan Genel Sekreterliğe, Mehmet Karasungur ve Şahin

6. Mehmet Cahit Şener (PKK-Vejin’in kurucularından, 1 Kasım 1991’de Kamışlı’da PKK tarafından infaz edildi)

7. Ferzende Tağaç (PKK’den ayrıldı ve faal siyaseti bıraktı)

8. A. Haydar Kaytan (Faal PKK üyesi ve liderlerinden)

9. Mazlum Doğan (PKK Merkez Komitesi üyesi, kendisi ve diğer tutukluların maruz kaldığı işkence ve insanlık dışı muameleyi protesto etmek için 21 Mart 1982’de –Diyarbakır Hapishanesi’nde– intihar etti)

10. Sakine Polat/Cansız [9 Ocak 2013’de, Paris’de uğradığı bir suikast sonucunda iki arkadaşıyla beraber öldürüldü. e. n.]

11. Hüseyin Topgider (2000’de PKK’den ayrıldı, Almanya’da yaşıyor)

12. Ali Gündüz (Türkiye’nin güvenlik güçleri için çalışıyor)

13. Kesire Öcalan/Yıldırım (PKK’den ayrıldı, sağ)

14. Duran Kalkan (Faal PKK üyesi ve liderlerinden)

15. Ali Çetiner (Almanya’da yaşıyor)

16. Faruk Özdemir (Tutuklandı, hapishaneden çıkınca faal siyaseti bıraktı)

17. Abbas Göktüş (Bilinmiyor)

18. Abdullah Kumral (1982’deki Lübnan işgali sırasında İsrail askerleri tarafından öldürüldü)

19. Baki Karer (1984’te PKK’den kaçtı ve halen İsveç’te yaşıyor)

20. Resul Altınok (1984’te PKK tarafından infaz edildi)

21. Suphi Karakuş (1985’te PKK tarafından infaz edildi)

22. Seyfettin Zoğurlu (1986’da bir çatışmada hayatını kaybetti)

Seyfettin’in küçük kardeşi Alaaddin Zoğurlu (1987’de Diyarbakır’da polis tarafından öldürüldü) toplantıda güvenlikten sorumluydu.

Toplantıya Mehmet Karasungur (1983’te YNK tarafından öldürüldü) ve Kemal Pir de (1982’de hapishanede açlık grevi yaparken hayatını kaybetti) çağırılmış ancak katılamamışlardı. Mehmet Karasungur o sırada devleti destekleyen aşiretlere karşı silahlı direnişi örgütlemekten sorumlu olduğu Hilvan-Siverek bölgesindeydi. Kemal Pir ise tutuklanmıştı ve o sırada cezaevindeydi.

2-Diyarbakır’ın Lice ilçesi’ndeki Fis köyünde düzenlenen kongreye İsmet Zoğurlu’nun ailesi evsahipliği yapmıştı. İsmet Zoğurlu’nun oğullarından Seyfettin toplantıya bir delegesi olarak katılırken Alaaddin güvenlikten sorumluydu. Seyfettin ve Alaaddin Zoğurlu darbeden sonra Türkiye’den ayrıldı ve Lübnan’da gerilla eğitimi aldı. Seyfettin Zoğurlu Lübnan’da 1982’deki işgal sırasında İsrail askerleriyle çarpışırken esir düştü. Salıverildikten sonra PKK’ye dönerek Irak’la Türkiye arasındaki sınır boyunda faaliyet gösteren bir birime katıldı. 1986 yılında Uludere’de Türk askerleriyle girilen bir çatışmada öldürüldü. Ağabeyi Alaaddin 11 Haziran 1987’de Diyarbakır’da (Melikahmet Mahallesi’nde) kaldığı evde, polis baskını sırasında bir başka militanla birlikte öldürüldü.

Dönmez de Merkez İcra Komitesi üyeliğine seçildiler. Daha sonra Karasungur'un bu görevi bırakmasıyla yerine Cemil Bayık geçecekti. 1979'da üye sayısının yediye çıkarıldığı Merkez Komitesi Öcalan, Bayık, Dönmez ve Karasungur'un yanı sıra Mehmet Hayri Durmuş, Mazlum Doğan ve Baki Karer'den oluşuyordu. Partinin Siverek-Hilvan bölgesinde yürüttüğü silahlı mücadeleyi yöneten Mehmet Karasungur aynı zamanda askerî faaliyetlerden sorumlu olacaktı ancak tutuklamalar nedeniyle bazı isimlerin yerine yenileri tayin edildi.

İkinci Kongre

20-25 Ağustos 1982

Ürdün-Suriye sınırında bir Filistin Kampı'nda yapıldı.

Bu kongrede PKK gerilla stratejisini belirledi. Gerilla savaşıyla ilgili üç aşama tespit edildi: Stratejik savunma, stratejik denge ve stratejik saldırı. Küçük birimler Kürdistan'a dönerek silahlı propaganda faaliyetlerine başladı. Gerilla eylemlerinin –yani stratejik savunmanın ikinci aşaması– 1983 sonbaharında başlaması kararlaştırıldı. Bununla beraber hazırlıklar tahmin edilenden daha uzun sürdü ve bu aşamaya 15 Ağustos 1984'te Şemdinli ve Eruh'taki saldırılarla geçildi. Bu saldırıyla birlikte Hêzên Rizgarîya Kurdîstan'ın (HRK) kuruluşu da ilan edildi (Çelik 2000).

Kongre Çetin Güngör hadisesinin gölgesinde kalmıştı. Çetin Güngör parti içinde demokrasi olmaması nedeniyle sert eleştirilerde bulunmuştu ve ayrıldıktan sonra da geri adım atmadı. Halka açık toplantılarda parti içindeki dogmacılığa ve demokrasi yoksunluğuna karşı kışkırtıcı konuşmalar yapıyordu. Çetin Güngör (Semir) 1985 yılında İsveç'te bu toplantılardan birinde bir PKK militanı tarafından öldürüldü. Baki Karer de 1984'te PKK'den ayrıldı ve partiye yönelik sert eleştirilerine uzun süre devam etti.

Üçüncü Kongre

25-30 Ekim 1986

Helve Kampı (Mahsum Korkmaz Akademisi), Bekaa Vadisi, Lübnan³

Bu kongrede silahlı mücadelede bir ileri aşamaya (gerilla eylemlerinden stratejik dengeye) geçilmesi kararlaştırılarak hem gerilla birimlerinin sayısı arttırıldı hem de bu birimlerin görev yaptığı alan genişletildi. HRK lağvedildi ve yerine Arteşa Rizgarîya Gele Kurdîstan (ARGK) kuruldu. Yine bu kongrede askere alma yasası denen tasarı onaylandı (buna göre her aileden bir kişi gerilla güçlerine katılmak zorundaydı; yasanın uygulamaya geçirilmesi dördüncü kongrede büyük eleştiri aldı). Siyasal ve askeri eğitim için Mahsum Korkmaz Akademisi kuruldu, bu aynı zamanda Helve Kampı’nın yeni adıydı. Enîya Rizgarîya Netewa Kurdîstan (ERNK) adıyla o zamana dek yalnızca Avrupa’da mümkün olan bir halk cephesi kuruldu. ERNK PKK’nin Merkez Komitesi tarafından resmen tanındı.

HPP (iç istihbarat) ve TEVSAL (dış istihbarat) kuruldu.⁴

Kadınların örgütlenmesi için Kürdistan Yurtsever Kadınlar Birliği (KYKB) kuruldu.

Bununla beraber PKK’nin kurucularından Cemil Bayık bu kongreyi iç hesapların görüldüğü bir kongre olarak niteliyor. Öcalan 1984-86 yılları arasında gerilla kuvvetlerine komuta edenlere, özellikle de Duran Kalkan ve Selahattin Çelik’e yönelik

3-Mahsum Korkmaz hayatını kaybettiğinde HRK’daki en yetkili komutandı. 1984’te Türk devletine karşı gerilla savaşının başladığının ilan edildiği Eruh ve Şemdinli’deki saldırıları Abdullah Ekinci’yle birlikte o yönetmişti. Mahsum Korkmaz 1986 yılında Şırnak’ta Türk Silahlı Kuvvetleri’nin düzenlediği bir pusuda öldürüldü.

4-Bu iki kurumun gerçekten varolup olmadığı tartışmalıdır. PKK’nin eski üyeleri iç istihbaratın esasen PKK üyelerinin kaleme almak zorunda olduğu ve doğrudan Abdullah Öcalan’a gönderilen yazılı özeleştiri ve eleştirilerden ibaret olduğunu iddia ediyor. İddialara göre dış istihbarat da doğrudan (zaman zaman bilgi almak için telefonuna başvuran) Öcalan tarafından yürütülüyordu.

sert eleştirilerde bulunmuştu. Öcalan’a göre, bunlar gerilla kuvvetlerini genişletmek için pek çok fırsatı heba etmişti ve lojistik anlamda KDP’ye fazla bağımlıydılar. Buna ilaveten kongrede “Burada çözümlenen kişi değil toplum, an değil tarihtir” başlığı altında kaleme alınan kişilik analizleri şeklinde sert “özeleştiriler” toplanıyordu. Kişilik analizleri Öcalan’ın emriyle kaleme alınıyordu ve kısa sürede örgütün neredeyse tamamında uygulandı. Genel olarak PKK’nin bu kongrede Leninist bir örgütten Öcalan’ın özel bir statüye sahip olduğu bir örgüte dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu kongreden sonra partide Öcalan’ın adı yerine “*Önderlik*” ifadesi kullanılmaya başlandı.

Referanslar

- Akkaya, A. H. (2005) *Ateşten Tarih*, DVD documentary, Dusseldorf and Brussels: BRD/ROJ.
- Aslan, R. (2006) Kürt Legal Hareketinin Tarihsel Gelişimi. *Bîr*. Sayı 5: 8-22.
- Aslan, Y. (2005) *Devrimci Yol. Kavgamız Bitmeyen Sevdamız. Bir Dönem 1980-1985 yılları*, Ankara: Arayış.
- Ballı, R. (1993) *Kürt Dosyası*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Barkey, H. and Fuller, G. E. (1998) *Turkey's Kurdish Question*, Boston: Rowman & Littlefield.
- Bozarslan, H. (2004) *Violence in the Middle East: From Political Struggle to Self-Sacrifice*, Princeton: Marcus Wiener.
- Büyükkaya, N. (2008) *Kalemimden Sayfalar*, İstanbul: Vate Yayınları.
- Çelik, S. (2000) *Ağrı Dağını Taşımak*, Köln: Zambon Verlag.
- Doğan, M. (1994) *Toplu Yazılar*, Köln: Agri Verlag.
- ERNK (n.d.) “A Brief History of the Kurdistan Workers Party” ERNK document.
- Güçlü, I. (2008) Personal communication, 19 June.
- Gündoğan. (2007) *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleniği*, İstanbul: Vate Yayınları.
- Jongerden, J. (2007) *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds: An Analysis of Spatial Policies, Modernity and War*, Leiden & Boston: Brill Academic.
- Karer, B. (1999) *PKK Nedir, Ne Değildir*, Stockholm [publisher unknown].
- Kurdistan Devrimcileri. 1979. Maraş Katliamı üzerine bir Değerlendirme. *Serxwebûn* Special Issue 2.
- Lipovsky, I. P. (1992) *The Socialist Movement in Turkey 1860-1980*, Leiden, New York, Köln: Brill Academic
- Öcalan, A. (1994) *Kürdistan ‘da Halk Kabramanlığı*. Köln: Weşanên Serwebûn.

- (1999) *Declaration on the Democratic Solution of the Kurdish Question*, London: Mesopotamian Publishers.
- and Belli, M. (1999) *Büyük dönüşüm*, İstanbul: Alternatif Yayınları.
- Özcan, A. K. (2006) *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, Oxon: Routledge.
- Özdog, Ü. (2003) *The PKK and Low Intensity Conflict in Turkey*, Ankara: Frank Cass.
- PKK (n.d.) 1976-1984 *PKK Direniş Şehitleri Albümü*, n.p.
- (1995) *PKK 5. Kongre Kararları*, Köln: Weşanên Serwebûn.
- (2005) *Partiya Karkerên Kurdistan PKK Yeniden İnşa Kongre Belgeleri*, İstanbul: Çetin Yayınları.
- Sartre, J. -P. 1963 [1961]. "Preface", in: Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, London: MacGibbon and Key
- Sayın, M. (1997) *Erkeği Öldürmek. Abdullah Öcalan ne diyor?*, Basel and Köln: Toprak Yayınevi.
- Sick, G. (1995) "Iran: The Adolescent Revolution", *Journal of International Affairs*, Vol. 49, No. 1: 145-66.
- Yüce, M. C. (1999) *Doğu 'da Yükselen Güneş, Cilt I*. İstanbul: Zelal Yayınevi.
- Zizek, S. (2007) "Robespierre or the 'Divine Violence' of Terror". Available online at <<http://www.lacan.com/zizrobres.htm>> (accessed 12 August 2008).

Yararlanılan İnternet Siteleri

- <<http://emkurdin.awardspace.com>>
- <<http://www.diyarbakirzindani.com>>
- <<http://www.gomanweb.com>>
- <<http://www.kizilbayrak.net>>
- <<http://www.ozgurtutsak.com>>
- <<http://www.rojaciwan.com>>
- <<http://www.tbmm.gov.tr>>
- <<http://www.devrimecikarargah.com>>
- <<http://www.youtube.com>>

Türkiye’de Milliyetçilik ve Politika

Yararlanılan PKK’nin İnternet Siteleri

<<http://www.hpg-online.net>>

<<http://www.gerila.tv>>

<<http://www.kongra-gel.org>>

<<http://www.pajk-online.com>>

<<http://www.pkk-info.com>>

8-2000'LERDE PKK:

Kırılmalarla birlikte süreklilik¹

Ahmet Hamdi Akkaya
Joost Jongerden

Giriş

Kürdistan İşçi Partisi (*Partiya Karkerên Kurdistan*, Kürtçe kısaltması PKK) Ortadoğu'nun en önemli seküler siyasi hareketlerinden biridir. Parti'nin radikal siyasi bakışı (Kürdistan'ı uluslararası bir sömürge olarak analiz etmesi ile Kürdistan'ın ve Türkiye'nin devrimci güçlerini birleştirme hedefi) ve stratejisi (kurtuluşun sadece halk savaşıyla başarılabilceği kararlılığı ve yalnızca devlete karşı değil aynı zamanda güçlü Kürt aşiret liderleri ve işbirlikçi olarak görülen kişilere karşı da tereddüt etmeden şiddete taktik bir araç olarak başvurusu) tartışmaların merkezinde yer almıştır (Van Bruinessen 1988; Kutschera 1994; McDowall 2007). Ancak PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla birlikte tartışmaların odağı PKK'nin siyasi bakış açısında ve hareket kabiliyetinde radikal bir kırılma olduğu iddiasına doğru kaymıştır. Örgüt İmralı sürecinde PKK mirasını bir kenara bırakmış ve birleşik Kürdistan idealinden vaz mı geçmiştir? (Özcan 2006)² Ya da PKK, liderinin yakalanmasından

1-Bu makale 2009 yılında yazıldı ve Casier & Jongerden (2011) içinde yer aldı.

2-Örneğin, Özcan PKK'nin bağımsız bir Kürdistan mücadelesinden vazgeçtiğini iddia etmiştir. Öte yandan, bu eleştiri yeni değildir. PKK muhalifleri aynı şeyi Öcalan'ın

sonra rotasını şaşırان bir örgüt olan Peru’daki Aydınlik Yol’un kaderine benzer bir yola mı girmiştir? (Hoffman and Cragin 2002)³ Bu çalışmada, PKK’nin Abdullah Öcalan’ın tutuklanmasını takip eden dönemde ciddi zorluklarla karşılaştığını, fakat bir dönüşümler dizisiyle kendini yeniden kurmayı başardığını iddia ediyoruz. PKK’nin 2000’lerde ideoloji, siyaset ve örgütlenme alanlarında geçirdiği değişimlerin bazılarını inceleyeceğiz. Yine PKK’nin ne birleşik Kürdistan fikrinden ne de Türkiye’de radikal siyasi değişimi başarma çabalarından vazgeçtiğini ancak bunları farklı yollardan gerçekleştirmek istediğini tartışacağız. Dahası, PKK marjinal bir noktaya itilmemiş, aksine hem güçlü bir pan-Kürdist siyasi aktör, hem de Türkiye siyasetinde önemli bir belirleyen olarak konumunu korumuştur.

Bu bölümde PKK’nin yaşadığı değişimleri partinin kendi perspektifinden anlamaya çalışacağız. Veriler, kongre raporları ve resmi kararlar gibi kilit PKK belgelerinin yanında, Abdullah Öcalan’ın savunma metinleri ve hapishane notlarının incelenmesi yoluyla toplanmıştır. Bu makale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Abdullah Öcalan’ın yaklaşık yirmi yıl yaşadığı Suriye’yi terk etmeye zorlandığı ve sonunda Kenya’da yakalanıp Türkiye’ye getirildiği 1998 sonbaharı ile 1999 Ağustos arasındaki gelişmeleri değerlendireceğiz. İkinci bölümde, PKK’nin Öcalan’ın tutuklanması ardından yaşadığı değişikliklere daha yakından bakacağız. PKK’nin örgütsel yapısını (klasik bir siyasi partiden bir parti kompleksine dönüşmesi), ideolojisini (devletçi yaklaşımdan Türkiye’de radikal değişimi öngören demokratik cumhuriyet ve Kürdistan’da toplum inşasına çalışan demokratik konfederalizmi merkez alan yeni bir yaklaşıma dönüşmesi) ve siyasi-askeri mücadelesini (askeri

1999’da yakalanmasından çok önce de eleştiri konusu yapmışlardır (Beşikçi 1992). Bizim tartışmamız farklıdır. Bu çalışmada, bir devlet kurulması ile bağımsızlık arasında ayırım yapılması gerektiğini iddia edeceğiz.

3-Aydınlik Yol lideri Abimael Guzmán 1992’de Peru devlet güçleri tarafından tutuklanmış ve bunu takiben örgüt ivmesini kaybetmiştir. Abdullah Öcalan’ın yakalanmasından sonra Türkiye’nin de benzer bir başarı yakaladığı düşünülüyordu (Hoffman & Cragin 2002).

yengi ya da devlet ordusunun Türkiye Kürdistanı'ndan çekilmesini hedefleyen klasik bir halk savaşından siyasi çözümü hedefleyen bir yaklaşıma dönüşmesi) inceleyeceğiz.⁴ Son bölümde ise bu değişimlerin yol açtığı sonuçları ele alacağız.

Şok ve Geri Çekilme

16 Şubat 1999'da Türkiye Başbakanı Bülent Ecevit olağandışı bir basın toplantısında manşetleri sarsan ve dünyanın dört bir yanındaki Kürt topluluklarını şoke eden bir açıklama yaptı: PKK lideri Abdullah Öcalan Kenya'da yakalanmış ve Türkiye'ye getirilmişti: "Bu sabaha karşı saat 03.00'ten itibaren Abdullah Öcalan, Türkiye'dedir... Bu operasyon, Genelkurmayımız ile MİT'in [Milli İstihbarat Teşkilatı, bn.] tam bir uyum içinde çalışmaları sayesinde başarıldı" (Yetkin, 2004: 177).

Bu haber, Temmuz 1979'da Türkiye'den Suriye'ye geçen Öcalan'ın yirmi yıldır peşinde olan Türk devleti açısından gerçek olamayacak kadar iyiydi. Takip ciddi anlamda Ankara'nın Suriye rejimi üstünde artan baskısı üzerine Öcalan'ın Suriye'den ayrılmak zorunda bırakıldığı 9 Ekim 1998'da başlamıştı. O yılın yaz ayında, önce Türkiye'nin ordu komutanları ve sonrasında cumhurbaşkanı da dâhil politikacıları Suriye'yi PKK'ye desteğinden dolayı açık bir şekilde savaşla tehdit etmişlerdi. Tehditin ne kadar gerçek olduğu sorgulanabilir ancak Suriye bu tehditi ciddiye almıştı (Bila 2004:76–8). Ayrılması gerektiği mesajı Öcalan'a Suriye cumhurbaşkanı yardımcısı Abdul Halim Haddam tarafından iletilmişti (*Sabah* 17 Şubat 2006).

Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, ilerleyen günlerde çeşitli Avrupa ülkelerinde siyasi sığınma arayan bir 'Uçan Hollandalı'ya (Gunter 2008: 60)⁵ dönüşen Kürt lider için geri sayımın başlangıcı olmuştur. Bu uzun yolculuk dâhilinde Öcalan, Yunan

4-Bu perspektiften bakarsak Aydınlik Yol yerine IRA ile benzerlik kurmak gerekmektedir.

5-Uçan Hollandalı, halk efsanesine göre, asla eve dönemeyen ve sonsuza kadar okyanusta yüzmeye mahkûm olan bir hayalet gemidir.

elçiliğinin kendisine koruma sağladığı Kenya’nın başkenti Nairobi’ye ulaşmadan önce Rusya, İtalya ve Yunanistan’dan geçti. Sonrasında, Öcalan güvenli bir bölgeye götürüldüğü izlenimi altında elçilikten havaalanına götürülürken yakalanarak Türk istihbarat görevlilerine teslim edildi. Ecevit’in yukarıda aktarılan, sadece Türk otoritelerini ön plana çıkaran yorumlarının aksine, ABD’nin bu gizli operasyonda önemli bir rol oynadığına ilişkin yaygın bir kanaat vardır (The New York Times, 20 Şubat 1999).

Dünyanın dört bir tarafındaki Kürt sempatizanlar ve PKK militanları gösteriler, isyanlar ve Yunan elçiliklerini işgallerle öfkelerini gösterdiler.⁶ PKK liderinin peşine düşülmesi ve yakalanmasını protesto etmek için, Ekim 1998 ile Şubat 1999 arasında yetmiş beş kişi de kendini ateşe verdi (Özcan 2006: 278-9). Kürtlerin Öcalan’ın yakalanmasına tepkisi Kürt ulusal hareketinin hem ne ölçüde bir ulusötesi fenomen haline geldiğini hem de dünyanın dört bir yanındaki Kürtlerin safları sıklaştırması açısından birliğini göstermiştir (Van Bruinessen, 2000).⁷ Kargaşa ve şiddet, sükûnet çağrısı yapan Öcalan’ın ilk açıklamalarıyla sona ermiştir.

Kürtlere ilişkin bölgesel ve uluslararası politikalar Öcalan olayının sonuçlanmasında önemli rol oynamıştır. Önceki dönemde çatışan Irak’taki iki Kürt Partisi (Kürdistan Demokrat Partisi, KDP ve Kürdistan Yurtseverler Birliği, YNK) arasındaki Eylül 1998 tarihli Washington Anlaşması’yla, ABD yönetimi, Kürtler için 1996’dan beri ABD Dışişleri Bakanlığı Yabancı Terör Örgütleri listesinde bulunan PKK’ye (ya da onun liderine)

6-Yunan hükümeti Öcalan’ın yakalanması ve kaçırılmasından sorumlu tutuluyordu. Öcalan’ın hem Yunanistan’da hem Kenya’daki Yunan büyükelçiliğinde kalmış olduğu gerçeği Yunanistan’ın Öcalan’ın Türkiye’ye iade edilmesinde parmağı olmasının kanıtı olarak görülüyordu ve Yunan hükümeti açısından bir utanç kaynağına dönüşerek uç bakanın istifasıyla sonuçlandı.

7-Türkler arasında da milliyetçi duygular Öcalan’ın Suriye’den ayrılmasından sonra tavan yaptı. Yakalanma sırasında Türk medyasının milliyetçi kampanyalarının bir analizi için bakınız, Esra Ercan Bilgiç (2008), takip eden dönemde ana milliyetçi partinin başarısının bir analizi için bakınız M.Hakan Yavuz (2002) .

yer vermeyen yeni bir proje tasarlamıştı. Anlaşma'nın yedi maddesinden dördüncüsü, açıkça "PKK'ye hiç bir taviz verilmeyeceğini ve Irak Kürdistan'ında üslenmelerine izin verilmeyeceğini" belirtiyordu (Stansfield 2003: 102). Bundan sonra ABD hükümeti PKK'ye karşı savaşta aktif olarak rol aldı. Başbakan Ecevit ABD'nin Öcalan'ın yakalanmasına neden yardım ettiğini anlamadığını söylese de (Yetkin 2004: 148), CIA ile operasyon esnasında direkt iletişim içinde olan Milli İstihbarat Teşkilatı'nın müsteşar yardımcısı, Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edildiği sırada Amerika'nın Kuzey Irak politikaları açısından engel teşkil ettiğini kabul etti (Vatan, 16 Ekim 2008). Uluslararası politika düzeyinde, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte dünya çapında kurtuluş hareketleri için hareket kabiliyeti yaratan olumlu ikilik sona ermişti. Sovyetler Birliği'nin dolaylı korumasını yitiren Suriye, (ABD tarafından desteklenen) Türkiye'nin olası müdahalesi karşısında savunmasız hale geldi. Sonuç olarak bölgesel düzeyde ve dünya siyasetindeki gelişmeler PKK'yi saldırıya açık hale getirdi.

PKK ve Abdullah Öcalan zorunluluğu avantaja çevirebileceklerini düşündüler. Öcalan kendisinin Avrupa'ya gitmesiyle PKK'nin ileri doğru bir adım attığını açıklamıştı: 'Ankara'dan çıktık partileştik, Ortadoğu'ya açıldık ordulaştık ve şimdi Avrupa'ya çıkarak devletleşeceğiz' (Öcalan 2000: 82). Fakat Suriye'den ayrılmasından itibaren, Öcalan ağır bir baskıya maruz kaldı. Rusya Federasyonu, İtalya ve Yunanistan'ı terk etmek durumunda kaldı ve Hollanda'ya girmesine izin verilmedi. PKK ve liderinin karşı karşıya kaldıkları dramatik değişikliklere hazırlıklı olmadıkları açıldı. Bu Öcalan'ın uzun yolculuğunun tümünde; Avrupa'ya çıkışı ile Avrupa'dan Afrika'ya geçişinin zorunlu ve başarısız oluşunda görülebilir –ve altı aydan kısa bir süre içinde (Ekim 1998'den Şubat 1999'a), PKK varoluşunun en dramatik olayıyla karşı karşıya kaldı: liderlerinin bir numaralı düşmanlarının eline geçmesi.

Tutukluluk koşullarında ve vatana ihanet suçlamasıyla yargıla-

nırken, Öcalan yeni bir siyasi projeyle de sonuçlanan savunması üzerine çalışmaya başladı. Bu proje, ikisi de demokrasi kavramının radikal biçimde yeniden ele alınmasını temel alan, demokratik cumhuriyet ve sonrasında demokratik konfederalizm kavramları etrafında şekillendi. Bu dönemde, gerilla kuvvetlerinin büyük çoğunluğunun Türkiye’den Kuzey Irak’ın dağlık bölgelerine çekilmelerini öngören tek taraflı ateşkes ilanı ve iki küçük militan grubunun (gerilla kuvvetlerinden ve Avrupa’daki siyasi kanattan sekizer kişi) teslim olması gibi siyasi jestlerle, Öcalan ‘iyi niyetini’ göstermeye ve diyalog için zemin hazırlamaya çalıştı. Kürt sorununa ilişkin beklentilerini minimum bir düzeye çekmiş, taleplerini ‘Kürt halkının dil (sınırsız kullanım) hakkı ve kültürel ifade özgürlüklerinin tanınması’nın yanı sıra iki tarafın da –yani devlet ve örgütün– askeri yaklaşımlarını terk etmesiyle sınırlamış gibi görünüyordu (Öcalan 1999: 93-5).

Tutuklanmasına, mahkûm edilmesine ve Marmara denizindeki yüksek güvenlikli İmralı adasında hapsedilmesine rağmen, Öcalan PKK’yi yönlendirmeye devam etmeyi başardı. Öcalan’ın hapishanedeyken, partinin önemli sayıda kadro ve militanının sadakati sayesinde, liderlik konumunu korumayı başarması kayda değerdir. Öte yandan, örgütü yönetme biçimi zamanla değişti. İlk yıllardan 2005’e kadar, Öcalan günlük olaylarla etraflıca ilgileniyor ve örgütün pratik işleyişine müdahale ediyordu. 2005’ten sonra, dünya ve bölge siyaseti ve PKK’nin karşı karşıya kaldığı güçlükler başta olmak üzere genel strateji konuları ile daha fazla alakadar olmaya başladı. Hem taktik hem stratejik liderlik yerine, şimdi esas olarak stratejik liderliği yürütüyor. Öcalan’ın parti ve dış dünya ile temel iletişim kanalı avukatları ve yakın aile bireyleri ile olan düzenli görüşmeleridir. Türkiye’deki avukatlarını haftada bir saat (ilk yıllarda bu haftada iki defaydı), yakın akrabalarını ayda bir saat görmesine müsaade edilmektedir. Bunlara ek olarak, ara sıra Avrupalı avukatları ve Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi’nden

(Avrupa Konseyi'ndeki CPT) bir delegasyon ile görüşmektedir. Doğal olarak, tüm görüşmeler sıkı gözetim altında yapılmakta ve sık sık engellenmektedir.⁸ Öcalan'ın televizyonu bulunmamakta; kitap ile makaleler avukatları tarafından kendisine iletilmektedir fakat bunlar her zaman eline geçmemektedir. Temel bilgi kaynağı devlet kanalının yayını dışında bir şey çekmeyen bir radyodur.

Avukatlarıyla olan bu haftalık görüşmelerinde, Öcalan partinin temel ideologu konumunu ortaya koyan iki grup metin üretmiştir. Birincisi, avukatlarına el yazısı olarak iletilen ve parti için temel ideolojik referans haline gelen savunma metinleridir. İkincisi avukatların görüşmeler sırasında aldıkları notlardır. Öcalan'ın avukatlarından birinin anlattığına göre:

“Görüşmeleri daha önce giden 4 avukat ayrı ayrı not ediyordu, ada dönüşü bu notlar birleştirilerek bir görüşme notu oluşturuluyordu. İlk başlarda görüşmelerden çıkarken notlarımız alınmıyordu. Daha sonraları notlarımız alınıyor, fotokopisi çekilip bize veriliyordu. 2005'ten sonra hiç verilmemeye başlandı. O günden sonra dinleyerek aklımızda tutuyor, dönüşte yazılı hale getiriyoruz.” (Şakar 2008)

Alınan notlar derlenerek oluşturulan görüşme notları Kürt TV kanalları, haber ajansları ve gazeteler yoluyla kamuya ulaştırılmaktadır. Bunlar genelde güncel siyasi meselelere değinirler. Görüşmeler gerçekte Öcalan'ın bölge ve dünya politikası ile PKK'nın karşı karşıya kaldığı tehlikeler hakkında yorum yaptığı bir dizi haftalık mesajın PKK taraftarlarına iletilmesine hizmet etmektedir. Diğer şeylerin yanında, Öcalan güncel siyasi gelişmeler ışığında demokratik cumhuriyet ve demokratik konfederalizm projelerini açıklamıştır.

8-1999'dan 2007'ye kadarki dokuz yıl içinde Öcalan avukatlarıyla toplamda 283 defa görüşmüştür (1999: 60; 2000: 37; 2001: 40; 2002: 35; 2003: 21; 2004: 25; 2005: 14; 2006: 22; 2007: 29).

(<http://www.firatnews.com/index.php?rupel=arsiv&anf=nuce&nucelD=38551>).

PKK’nin Örgütsel Yapısının Dönüşümü

PKK 1978’de siyasi bir parti olarak kurulduğunda, temel parti temsilcisi olarak bir Genel Sekreteri ve doğrudan pratikten sorumlu bir Yürütme Komitesi’ni içeren komünist partilerin klasik örgütlenme yapısına sahipti. En yüksek yürütme organı Merkez Komitesi ve partinin en yüksek karar alma merci Parti Kongresi’ydi. Yıllar geçtikçe, PKK daha karmaşık bir yapı haline geldi. Örneğin, 1995’te İsmet İmset partinin örgütlenmesi hakkında şu yorumu yapmıştır:

“Şu anda, PKK partinin kendisinden ibaret bir ana siyasi yapıdan oluşmaktadır. Pratikte, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi (ERNK) ve Kürdistan Ulusal Kurtuluş Ordusu (ARGK) yürütme organları iken, bu yapı yasama organı olarak işler. Örgütün siyasi, sosyal ve askeri araçları oldukça karışıktır. Terörist organizasyonlar gibi gizli küçük bir grup halinde işlemez, iyi örgütlenmiş, büyük ve komplike bir makinadır. Her işlev veya aktivite ayrı komitelerce yürütülür.” (İmset 1995).

Bugün, organizasyon daha da komplike bir hale gelmiştir ve PKK diye bahsettiğimiz aslında bir parti kompleksidir, (bir parti olarak PKK dâhil olmak üzere) çeşitli parti ve örgütlerin oluşturduğu bir bileşimdir: Irak, Suriye ve İran’daki⁹ kardeş partiler, kadınları örgütleyen bir eş-parti¹⁰, silahlı örgütler ve halk cephesi olarak Kongra-Gel. Bu yapıyı geleneksel bir örgüt akış şeması ile göstermek zordur. PKK üyeleri ve sempatizanlarının

9-Irak: *Partiya Çareseriya Demokratîk a Kurdistanê* (Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi), PÇDK 2002’de kuruldu; Suriye: *Partiya Yekîti ya Demokratîk* (Demokratik Birlik Partisi), PYD 2004’te kuruldu; İran: *Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê* (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi), PJAK Nisan 2004’te kuruldu.

10-PKK’de kadın örgütlenmesi uzun bir tarihe sahiptir. İlk Kadın Gerilla Birlikleri 1995’te kurulmuştur, bunu 1999’da ilk kadın partisi izlemiştir. Kadın partisinin adı pek çok defa değişmiştir – bugün *Partiya Azadiya Jin a Kurdistan*, PAJK, Kürdistan Kadın Özgürlük Partisi adı altında faaliyet göstermektedir. PAJK, cephe örgütü olan *Koma Jinen Bilind*, KJB (Yüce Kadınlar Topluluğu) ve kadın gerilla örgütü olan YJA-STAR (Özgür Kadın Birliği) ile birlikte, otonom olarak örgütlenmiş kadın grupları için ideolojik bir merkez teşkil etmektedir.

Abdullah Öcalan'a "güneş" olarak atıfta bulunmalarından hareket edilirse, bu analogi doğrultusunda parti kompleksinin örgütsel yapısını bir gezegenler sistemi olarak düşünebiliriz: gezegenler (PKK, KONGRA-GEL¹¹, KKK/KCK¹² KNK¹³ ve gerilla güçleri¹⁴) güneş (Abdullah Öcalan) etrafında hareket ederken, bunların etrafında bir de çeşitli aylar (kurumlar, komiteler) bulunmaktadır.

Bu komplike sistemi anlamak için, Öcalan'ın yakalanışından beri örgütsel yapıda gerçekleşen gelişmelerin tarihini incelemek gerekir. 1999 ve 2005 yılları arasında, PKK hareketi örgütsel yeniden yapılanmaya yönelik birçok kongre düzenlemiştir. Öcalan 1999'da yakalandığı esnada PKK, Kuzey Irak'ta altıncı kongresini düzenliyordu. Kongre, örgütün askeri kanadına savaşma yetkisi verilmesi ve yedi üyeden oluşan PKK Başkanlık Konseyi de dâhil olmak üzere parti birimlerinin seçilmesi ile hızlıca sona erdi. Olağanüstü durum nedeniyle, örgüt bütünlüğünü korumak ve Öcalan'ın yokluğunda liderlik fonksiyonlarını yerine getirebilmek amaçlarıyla PKK'nin örgütsel yapısı fazla değiştirilmedi.

Ocak 2000'de olağanüstü bir kongre düzenlendi. Bu yedinci kongre Öcalan'ın Demokratik Cumhuriyet projesine dayanan

11-Kongra-Gel (Halk Kongresi), PKK'nin çok bileşenli yapısı içinde, bir ölçüde 2000 yılında feshedilen ERNK'nin işlevlerini üstlenen halk cephesidir (PKK 2005: 97). Adından hareketle, yasama organı olarak görülebilir.

12-KKK (*Koma Komalan Kurdistan*, Kürdistan Topluluklar Birliği) daha sonra KCK (*Koma Civakên Kurdistan*, Kürdistan Topluluklar Birliği) adını almıştır. Her ikisi de demokratik konfederalizm fikrini ve Öcalan'ın Orta Doğu'daki sorunlara çözüm modeli olarak gördüğü, ulus devlete alternatif bir toplumsal örgütlenme anlayışını içermektedir (daha geniş bir tartışma için bakınız, PKK 2005: 175-243).

13-KNK (*Kongra Netewiya Kurdistan*, Kürdistan Ulusal Kongresi) pan-Kürdistan bir şemsiye örgütlenme olup Orta Doğu, Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya ve Asya'daki Kürt diasporasının temsilcileriyle birlikte Kürdistan'ın tüm yörelerinden siyasal partileri, dinsel ve kültürel kurumları, bağımsız siyasal birimleri, aydınları ve Kürt olmayan etnik grupları kapsamaktadır.

14-Gerilla güçleri temel olarak üç bölümde örgütlenmiştir: Parti hareketinin askeri örgütlenmesini oluşturan HPG (*Hêzên Parastina Gel*, Halk Savunma Güçleri), PJAK'ın siyasal hedeflerine koşut çalışan HRK (*Hezi Rojhelati Kurdistan*, Doğu Kürdistan askeri gücü) ve kadın gerillaların örgütü YJA-Star (Özgür Kadın Birlikleri).

partinin yeni çizgisinin resmi kabulüne ilişkin olarak toplandı. Siyasi-ideolojik değişikliğe ek olarak, Kongre ciddi ölçüde örgütsel yeniden yapılanma kararı aldı. En önemli değişiklik eski ordu-cephe yapısının –ARGK ve ERNK’nin– bırakılması ve bunların yerini yeni yapılar olan HPG ve YDK’nın almasıydı. Bunlar sadece teknik değişiklikler değildi, bu değişiklikler askeri mücadeleye dayanan bir yaklaşımdan ‘demokratik dönüşüme’ dayanan bir yaklaşıma doğru büyük bir stratejik kaymayı içeren yeni ideolojik ve siyasi çizgiyi beraberinde getirdi. Bu kongreden sonra PKK radikal olarak yeniden yapılandı ve militanların yeniden eğitilmesine ilişkin bir kampanya başlatıldı.

PKK’nin sekizinci kongresi iki sene sonra, 2002’de yapıldı. Bu kongreyle, PKK tüm alanlarda aktivitelerini durdurdu ve *Kongreye Azadiya u Demokrasiya Kurdistanê*, KADEK (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) ismiyle yeni bir örgüt kuruldu.

Bu, Öcalan’ın ‘Demokratik Uygarlık Çizgisinde Barış ve Demokratik Çözüm’ süreci önerisi üzerine temellenen örgütsel yeniden yapılanmanın tamamlanması sayesinde gerçekleştirilebildi. Öcalan’ın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne sunduğu savunmasında açıkladığı gibi, bu süreç koordinasyon sağlayıcı bir örgütün oluşturulmasını amaçlıyordu. PKK sekizinci kongresinin “PKK KADEK’e dönüşüyor” başlıklı sonuç bildirgesinde değişim şu şekilde açıklanıyordu:

‘Bunun Kürdistan’ın çeşitli bölgelerinde ve ilgili ülkelerde yeni çizgiye ve söz konusu bölgenin objektif koşullarına önem verilmesi kaydıyla farklı örgütlerin kurulmasının önünü açacağına karar verilmiştir.’¹⁵

PKK’den KADEK’e dönüşüm basit bir isim değişikliğinden ibaret olmasa da, tarihsel ismin bırakılmasının PKK’nin destekçilerini etkileyeceği aşıkardı, hele liderlerinin yakalanmasının üstünden bu denli az zaman geçmişken. Bu sebeple resmi açıklamalarda (partinin) ‘dağılması’ ya da ‘kapatılması’ gibi sözcüklerden kaçınılıyordu:

15-<http://www.kurdistan.org/Current-Updates/kadek.html>

...PKK tarzı mücadelenin artık dönemi geçmiştir ve 4 Nisan 2002 itibarı ile PKK ismi altındaki tüm aktivitelerin durdurulmasının sebebi budur. PKK'nin yaşayan dört kurucu üyesi ve kuruluş aşamasında rol oynayan pek çok diğer üyenin de katılımıyla gerçekleşen kongremiz PKK ismiyle gerçekleştirilen her alandaki faaliyetin durdurulmasına ve PKK adıyla gerçekleştirilebilecek her türlü faaliyetin gayri meşru olduğuna karar vermiştir.'¹⁶

Bu değişim parti kompleksinin yedinci kongreden beri içinde bulunduğu dönüşüm sürecinin yeni bir aşamaya taşınacağını öngörüyordu. Öncü parti olan ve tüm faaliyet alanlarını kontrol eden PKK, yerini parti kompleksindeki farklı parti ve örgütleri yönetmek yerine koordine edecek olan bir kongre örgütüne bırakıyordu. Bu kapsamda, Kürdistan'ın farklı bölgelerinde farklı partiler kuruldu. Öte yandan, KADEK, kurulur kurulmaz AB tarafından bir terörist örgüt olarak tanınması sebebiyle, bu yeni başlangıcı devam ettirme kabiliyetini kaybetti. Bu durum PKK'nin destekçileri arasında büyük bir öfke yarattırken 11 Eylül sonrasında değişen atmosferi göstermektedir.

Değişen bu atmosferin bir başka parçası da, 2003 baharında ABD'nin Irak'ı işgali ve Baas rejiminin düşmesinin Irak Kürdistanı'nda yeni bir güç dengesi oluşturarak Kürt siyasal hareketlerini ciddi bir biçimde etkilemesi idi. Irak Kürtlerinin kesin kazanımları karşısında PKK ve demokratik dönüşüm projesi alakasız görüldü ve marjinalleşti. ABD işgali ve Irak Kürtleri'nin statüsünün değişmesi PKK yapısı ve destekçilerini de doğrudan etkilemiştir.

Tüm bunların ortasında, Öcalan Yunanistan'daki davası ve yakalanmasına ilişkin sunduğu yeni savunması temelinde yeni bir örgütsel yapı önerdi. Örgütsel yeniden yapılanmaya ilişkin tartışma, Kasım 2003'te Öcalan'ın Kürdistan'ın tüm bölgelerini kapsayan fakat bir devlet-inşası projesi içermeyen bir Halk

16-A.g.e..

Kongresi kurulması önerisinin ilan edildiği yeni bir kongre ile sona erdi. Öcalan’a göre:

“KHK (Kürdistan Halk Kongresi) amaç olarak devletleşmeyi içermeyen, mevcut ulus-devletler ile sorunları barış içinde ve demokratik siyaset esasları ile çözmek biçiminde kendini tanımlayabilir.... Mesele tek bir Kürdistan parçası olsaydı, bu tarz bir örgütlenme [Halk Kongresi, bn.] gerek-meyebilirdi. Ama parçalar ve ulus devletler birbirini şiddetle etkilediği için, bu tarz bir örgütlenme ve siyaset temsilciliğine ihtiyaç olmaktadır.” (Öcalan 2003: 100-2)

Öcalan mevcut ulus-devletlere –Irak örneğinde geliyor görünenin aksine– Kürt sorununun bölünme olmadan da çözülebileceğine ilişkin garanti vermeye çalıştı. Güney Kürdistan’a bağımsızlığa kadar uzanacak gelişmiş bir otonomi veren işgal ve Bağdat’taki rejimin devrilmesi, Irak devletinin uzun vadeli bütünlüğüne ilişkin varoluşsal sorunları gündeme getirecek gibi görünüyordu¹⁷ Buna karşıt olarak, Öcalan “Bölgede Türkler, Araplar, Farslar tarafından ikinci bir İsrail olarak algılanan milliyetçi ve devletçi Kürdistan projesi’ yerine” (Öcalan 2003: 97), Demokratik Kürdistan projesinin olumlu karşılanabileceğine inanıyordu. Kasım 2003 kongresiyle, Kongra-Gel (Kürdistan Halk Kongresi) kuruldu. Fakat bu adım, Kürdistan’ın diğer bölgelerine kendisini bir model olarak sunmaya devam eden Irak Kürdistanı’ndan esen rüzgâra karşı durabilecek güçte olduğunu kanıtlayamadı ve PKK safları Kongra-Gel’in kuruluş kongresi esnasında ve sonrasında ciddi şekilde etkilendi. Kürt hareketi bu şekilde tarihindeki en önemli bölünmelerden birini yaşadı. PKK kadrolarından bir grup, Başkanlık Konseyi’nin iki üyesi ve (eski Avrupa temsilcisi de dâhil olmak üzere) uzun yıllardır görev yapan bir grup militan öncülüğünde

17-Bunlar en sonunda, hiçbir zaman ‘doğal’ bir ülke olmayan Irak’ın kaçınılmaz olarak üç bağımsız bölgeye (Kürt, Sünni ve Şii) ayrılacağı ve zaten pratik siyaset anlamında ayrılması gerektiği, yani Irak devletinin etkin olarak ortadan kaldırılması gerektiği fikrine yol açtı. Bu fikir ABD’de özellikle Peter Galbraith tarafından dile getirilmişti ve ABD (Bush) yönetim politikasına ters düşmekteydi.

Partîya Welatparez Demokratîk (Demokratik Yurtsever Parti), PWD olarak isimlendirdikleri yeni bir siyasi parti kurdular. Ancak büyüklük, grup kompozisyonu ve siyasi atmosfer yeni bir parti yaratma insiyatifi için uygun olsa da, PWD bir internet sitesi olmaktan öteye geçemedi (Özcan, 2007).

PWD'nin başarısızlığına karşın, PKK içinde ve destekçileri arasında yaratılan karışıklık hareketi etkilemeye devam etti. 2003'ten 2005'e değin, tahminen 1500'e yakın militan örgütten ayrılarak Kuzey Irak ve Avrupa'ya yerleşti ve siyasi aktivitelerine son verdiler. Bu dönemde Öcalan ve PKK temelde hareketi toparlamakla uğraştılar. Bu amaçla, kısa aralıklarla kongreler toplandı. Kuruluş kongresinden sadece dört ay sonra, Kongra-Gel bölünme sorununu çözmek üzere bir olağanüstü kongre düzenledi. Öcalan demokratik konfederalizm terimini sunarak Demokratik Kürdistan(lar) projesini derinleştirmeye çalıştı.

Aynı zamanda, 2004'deki karışıklıklar esnasında, Öcalan PKK'nin ayrı bir parti olarak yeniden kurulmasıyla ilgilenecek bir Yeniden İnşa Hazırlık Komitesi'nin kurulmasına dair çağrı yaptı. (PKK 2005). Bu 'yeni' PKK, eski klasik Leninist terminolojideki gibi bir öncü partiden ziyade, temelde kadrolarla alakalı, ideolojik ve felsefi bir güç öbeklenmesi olarak tasarlanmıştı. Dahası Öcalan, kadroları ve hareketi sarsan karışıklık yüzünden, PKK'yi yeniden bir güvence gücü olarak yapılandırmak istedi. Siyasi ve askeri aktiviteler ise, diğer askeri ve siyasi örgütlerle (HPG, HRK ve Kürdistan'ın her parçasındaki 'kardeş' partiler) koordinasyon halinde olan KKK/KCK'nın kontrolüne bırakılmıştı.

PKK'nin yeniden yapılanma kongresi olan dokuzuncu kongre 28 Mart 2005'ten 4 Nisan 2005'e kadar sürdü.¹⁸ Yeniden kurulan PKK parti yapısı, *Parti Önderliği*¹⁹, *Kongre*, iki *Eşbaşkan*,

18-Ağustos 2008'de bu tarih itibarıyla son kongre olan onuncu kongre toplandı.

19-'Parti Önderliği partinin ana teorik ve ideolojik kurumudur. Parti felsefesi, ahlakı, siyaseti ve stratejisini belirler'. Bu işlev Abdullah Öcalan tarafından yerine getirilmektedir.

Parti Meclisi, Yürütme Kurulu, Disiplin Kurulu ve Komiteler’den oluşmaktadır.

Kongre partinin temel karar alma organıdır. Parti programı ve parti tüzüğünü belirleme ve değiştirme yetkisine sahiptir. Eşbaşkanları, Parti Meclisi’ni ve Disiplin Kurulu’nu seçer. Kongre ayrıca Parti Meclisi ve Eşbaşkanların eylem ve aktivitelerini değerlendirme yetkisine de sahiptir, fakat Kongre’nin bu şekliyle parti kurumlarının üstünde olan Parti Önderliği’nin eylem ve aktivitelerini değerlendirme yetkisine değinilmemiştir. Kongre en azından her iki yılda bir defa, delegelerin en az 2/3’ünün katılımıyla toplanır. İki Kongre arasında, Parti Önderliği, Parti Meclisi ve Eşbaşkanlar ile birlikte en yüksek parti yetkilisidir. Eşbaşkanların biri erkek diğeri kadındır. Kongre tarafından üçte iki çoğunlukla seçilirler. Eğer iki turda üçte iki çoğunluk sağlanamazsa, basit çoğunluğun yeterli olduğu bir üçüncü tur düzenlenir. Yürütme Kurulu ve Parti Meclisi’ne bu kurumların işleyişinden de sorumlu olan Eşbaşkanlar liderlik eder.

Eskiden, *Artêşa Rizgarîya Gelê Kurdistan*, ARGK (Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu) ve halk cephesi örgütü *Enîya Rizgarîya Netewîya Kurdistan*, ERNK (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) PKK’nin yürütme kurumları olarak işlev görüyordu. Yukarıda bahsettiğimiz üzere, ARGK’nın yerini *Hêzên Parastina Gel* (Halk Savunma Güçleri), HPG, ile birlikte İran Kürdistanı’ndaki HRK ve temel kadın gerilla gücü olan YJA-STAR; ERNK’nın yerini *Yekêtiya Demokratîk a Gelê Kurd*, YDK (Kürt Demokratik Halk Birliği) aldı. Temel olarak Avrupa’daki Kürt diasporasında etkili olan YDK daha sonra yerini *Koordinasyona Civaka Demokratîk a Kurdistan* (Kürdistan Demokratik Toplum Koordinasyonu) (K)CDK’ye bıraktı.²⁰ Türkiye’de

20-(K)CDK iddia edildiğine göre Kongra-Gel kapsamındadır ve dernekleri (Fed-Kom, Yek-Kom), çeşitli kitle örgütlerini ve gençlik örgütü Komalen Ciwan, öğrenci örgütü YXK, avukat ve hukukçular örgütü YHK, yazarlar birliği YNK, (Yezidi, Alevi, Müslüman gibi) çeşitli dini grup örgütleri ve işveren örgütü Karsaz gibi parti yapısındaki yan örgütleri koordine etmektedir.

ve Kürdistan'ın farklı bölgelerindeki mevcut siyasi aktivitelerin hepsi PKK'nin siyasi projesinin gerçekleştirilmesi için çabalayan farklı örgütler tarafından gerçekleştirilmektedir.

İdeolojik Dönüşüm

Başlangıçta, 1978 manifestosunda, PKK tüm sömürgecilik biçimlerinin ortadan kaldırılması ve birleşik bir Kürdistan kurulması çağrılarını yapıyordu. Aynı zamanda, iki halk bağımsızlık mücadelesinde ortak olarak görüldüğünden, Türkiye'deki devrimci güçler birleştirilecekti. Bu noktada, PKK'nin ideolojik oluşumu o dönemdeki diğer ulusal kurtuluş mücadelelerinden çok da farklı değildi. Ancak partinin gelişim süreci boyunca, Abdullah Öcalan, orijinal bir sosyalizm anlayışı geliştirmeye çalıştı. Özellikle yakalanışından sonra, Öcalan, Rusya ve Çin'den ithal edilen geleneksel komünist doktrinden koparak bu farklı sosyalizm ve devrim anlayışını iyice derinleştirdi. Bu ideolojik değişim örgütsel açıdan da PKK'nin Marksist-Leninist ilkelere dayalı klasik bir ulusal kurtuluş hareketinden 'Kutsal Kral' (büyük lider) Abdullah Öcalan'da cisimleşen kendine özgü bir örgüte dönüşümü ile birlikte yürümüştür.

2000 yılından sonra PKK'nin ideolojik çerçevesi, Öcalan tarafından yazılıp hukuksal savunmasının bölümleri olarak yapılandırıldığı çeşitli mahkemelere sunduğu bir dizi metinle oluşmuştur. Bu savunma metinleri iki gruba ayrılabilir: Türk mahkemelerine sunulanlar ve Avrupa mahkemelerine sunulanlar (ikinci gruptan kastedilen, Strasbourg'daki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ile Yunanistan'dan çıkartılması ile ilgili bir dava dolayısıyla Atina'daki bir mahkemeye sunulan savunmalardır). Savunmalar, Kürtçe ve Türkçe ile diğer dillerde yayınlanmıştır. Birinci gruptaki savunmalar temel olarak iki savunma metninden oluşmaktadır: İmralı'daki (Öcalan'ın tutulduğu ada/askeri cezaevi) mahkemeye sunulan ana metin ile 1999 yılında Ankara'daki Yargıtay'a ve 2001 yılında Urfa'daki (Türkiye'nin güneydoğu bölgesinde bir kent)

bir yerel mahkemeye sunulan ekler. Yukarıda sözü edilen ilk metinlerin yayınlanan halleriyle başlıkları, ‘Kürt Sorununda Çözüm Bildirgesi’ ve ‘Urfa: Dicle-Fırat havzasında tarih, kutsallık ve lanetin simgesi’dir. 2001’de AİHM’ye, 2003’te Atina’daki mahkemeye ve 2004’te de AİHM Büyük Dairesine sunulan ikinci grup savunma metinleri ise hepsi birlikte üç cilt oluşturan iki kitaptır. İki cilt halindeki birinci kitabın adı ‘Sümer Rahip Devletinden Halk Cumhuriyetine Doğru I-II’dir (2001). PKK çevrelerinde “Atina Savunması” olarak bilinen ikinci kitap (üçüncü cilt) ise ‘Özgür İnsan Savunması’ (2003) ve ‘Bir Halkı Savunmak’ (2004) adlarını taşımaktadır.²¹

Daha önce belirttiğimiz gibi, bu savunma metinleri yayınlanmış ve PKK kongreleri tarafından resmi parti çizgisi olarak kabul edilmiştir. İmralı’daki mahkemeye ve ardından Temyiz Mahkemesi’ne sunulan ilk gruptaki metinler, Öcalan’ın parti militanları ve Kürt halkının beklediği bir savunma pozisyonu almaması nedeniyle en şok edici olan metinler olmuşlardır. Tersine, Öcalan bağımsız bir devlet iddiasını reddederek, yerine yeni, ‘gerçekten’ demokratik bir Türkiye Cumhuriyeti ve demokratik konfederalizm projesini önermiştir. Daha sonra da bu yaklaşımını teyit etmiştir: “[Savunmamda], ne klasik bir Kürt milliyetçiliği, ne de bunun sol tandanslı yorumunu dene-dim. Dönem bunu aşmıştı.” (Öcalan 1999: 10).²²

İlk metinler teorik ve ideolojik kaygılara sahip değildi; Öcalan’ın cumhuriyete karşı olmadığını fakat demokratik bir cumhuriyet için mücadele ettiğini ifade ettiği bu metinler, 20.

21-Türkçe olarak basılan ilk cilt ayrıca Pluto Press tarafından İngilizce, Hapishane Notları: Medeniyetin Kökleri adıyla yayımlanmıştır (2007). Bu kitabın değerlendirmeleri için bakınız; Michael Gunter, *Middle East Policy* (Vol. XIV, Sonbahar 2007, No. 3), ve Stan Newens, *The Spokesman Journal* (no. 95, Mayıs 2007).

22-Türkiye devleti hakkındaki demeçleri ve destekçilerinin şiddetten kaçınmaları gerektiğini söylemesi ile başlayan çeşitli Kürt çevrelerindeki Öcalan karşıtı kampanya, İmralı Savunması ile zirveye ulaşmıştı. Siyasi çevrelerdeki ‘dava’yı satma’ ve ‘kendi kellesini kurtarma’ suçlamaları akademik yazında “mahkemesinde PKK lideri Abdullah Öcalan kendini Kürtçe değil Türkçe savundu ‘tabii buna savunma denirse’ gibi cümlelerle ifade ediliyordu (O’Leary, McGarry & Salih 2006: 12, vurgu eklenmiştir).

Yüzyıldaki Türk-Kürt çatışmasının tarihsel arkaplanını temel alıyordu. Öcalan, Mustafa Kemal'in de demokratik bir cumhuriyet kurmak niyetinde olduğunu fakat dış güçler tarafından sınırlandırıldığını iddia etti. Aslında, Öcalan'ın savunmaları içinde bu ilki, her ne kadar kendisi yasal bir savunma yapmakla meşgul olmadığını belirttiyse de, terimin geleneksel anlamıyla hakiki bir savunma olarak görülebilir (Öcalan 1999).

AIHM'ye sunulan ikinci grup savunma metinlerinde ise Öcalan kuramsal yaklaşımlarını derinleştirmiştir. Üç cildin ilki, Orta Doğu'dan başlamak üzere uygarlığın tarihsel analizine girmekte ve 'devlet temelli en erken toplum' olarak Sümerlere odaklanmaktadır. Kitabının daha sonraki bölümlerinde diğer toplumları ve dönemleri de ele almış olmasına karşın Öcalan'ın başlıca uğraşı devleti insanlığın 'İlk Günahı' olarak sunmaktır. Bu, şaşırtıcı bir çıkıştır; çünkü kendisi bugün yaygın biçimde 'dünyada devleti olmayan en kalabalık halk' olarak tanımlanan bir toplumun siyasal liderlerinden biriydi ve bugün de öyledir. Çıkış ilk başlarda Kürt çevrelerinde bir tür yabancılık yaratmıştır (Brechtçi anlamda *Verfremdungseffek* –yabancılaştırıcı etki). Bununla birlikte Öcalan yaşanmış sosyalizm deneyimlerini de katarak devlet eleştirisini sürdürmüş, kurtuluşun devlet inşasıyla sağlanamayacağını, bunun yerine demokrasinin derinleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. İlk savunma metinleri gibi, bu da hareketin yeni manifestosu olarak, Demokratik Toplum Manifestosu adıyla PKK'nin sekizinci kongresi sırasında 2002 yılında kabul edildi (Serxwebûn, 2002).

AIHM'ye sunulan savunma metinlerinin ikinci cildinde Öcalan Kürt toplumunu, tarihini ve özel olarak da PKK'nin rolünü etraflıca ele almıştır. Öcalan Kürt toplumunu uygarlık tarihinde yerine yerleştirirken bu toplumu devletli toplumlara karşı doğa bir toplum ya da topluluk olarak sunmaktadır. Kürt toplumunun doğallığını, uzun süredir devam ettiği varsayılan derin Neolitik kültürün Kürt aşiretlerindeki varlığına bağlamaktadır. Öcalan'a göre sınıflı (devletli) toplumlar ve modernleşme

Kürtlere yıkım getirmiş, PKK de bu yıkıcı sürece karşı son direncin merkezi haline gelmiştir. Öcalan bu çerçevede PKK’nin sınırlarını ve tıkanma noktasını göstermeye çalışmıştır; Soğuk Savaşın ideolojik-siyasal kısıtlamaları, bu savaşın sona ermesinden on yıl sonra bile PKK’yi koşullamaya devam etmiştir. Öcalan bu çalışmasıyla PKK tarihini değerlendirmeyi, geçmişteki yanlışları ele almayı amaçlamıştır.

Atina’daki mahkemeye ve AIHM Büyük Dairesine sunulan bu savunma metinlerinde Öcalan kuramsal düşüncelerini radikal demokrasi kavramsallaştırmasına dönüştürmüştür. Bu radikal demokrasi fikri, –ulus ve devletin ötesinde bir demokrasi kavramı geliştirmeye çalışması yönüyle radikal– biri demokratik cumhuriyet ve diğeri demokratik konfederalizm için olmak üzere iki proje bağlamında geliştirilmiştir. Demokratik cumhuriyet kavramı Türkiye Cumhuriyeti’nde bir reformu öngörüyordu. Demokrasinin milliyetçilikten ayrıştırılmasını amaçlıyordu. Esasında, 18. Yüzyılda, demokrasi vatandaşlık hakları ve herkesin herkesi yönetmesi olarak formüle edilmişti. Ancak, 19. ve 20. yüzyıllarda, modernite radikal demokrasi içeriğini kaybetmiş ve tek bir halkı temel alan, kültürel bir anlam kazanmıştı (Jongerden 2007: 7-8). Modern düşüncede kültürel homojenliğin modern devletin bir gerekliliği olduğu ve milliyetçilik şeklinde kendisini yansıttığının ve yükselmesinin de kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu iddia eden bir damar oluştu (Gellner 1983: 39). Modernitenin bu ‘ulusal’ hali dışlayıcı ve hoşgörüsüzdü, ‘doğru’ kültürel karakterlere sahip olmayan halkları (gerçekten ya da yapay bir biçimde) asimile olmak ya da göç etmek arasında seçim yapmaya zorluyordu, devletin ise asimilasyondan tehci-re, etnik temizlik ve soykırıma²³ kadar çok çeşitli araçları vardı. (Gellner 1997: 240). Türkiye’de de Kemalizm kültür temelli bir

23-Bosna çatışmasından beri etnik temizlik olarak bilinen ve ‘savunmasız sivillerin evlerinden toplu olarak sürülmesi’ni içermekle birlikte bununla sınırlı olmayan bu olgu, BM tarafından bir soykırım biçimi olarak görülmektedir. (UN General Assembly RES/47/121, 1992, Preamble). Online: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r121.htm>

modernleşme projesi olarak formüle edildi ve Kürtlere karşı sert asimilasyon politikaları ile sonuçlandı. Demokratik cumhuriyet önerisiyle, Öcalan vatandaşlık hakları temelli bir demokrasi anlayışına dönmeyi savunuyordu.

Daha sonraki savunma metinlerinde Öcalan'ın radikal demok-rasisi demokratik konfederalizm kavramıyla gelişti. Demok-ratik konfederalizm bir 'demokratik kendi-kendini yönetme' modeli olarak tanımlanmaktadır (Öcalan 2008: 32). Öcalan'a göre "bu proje, yerel toplulukların özyönetimine dayanmakta; açık meclisler, kasaba meclisleri, yerel parlamentolar ve daha geniş çaptaki kongreler biçiminde örgütlenmektedir. Bu tür bir özyönetimin özneleri devlet yetkilileri değil yurttaşların kendileridir' Kürdistan'ın her yerinde ve nerede Kürtler yaşa-maktaysa orada kendi kendini yöneten organlar oluşturulma-sını önerdiğinden, demokratik konfederalizm de Kürdistan'ın ve Kürtlerin birleşmesinde başlıca mekanizma sayılmaktadır. Öcalan'a göre Kürt kurtuluş hareketi bu tür bir öz örgütlen-me sisteminin kurulması için çalışmalıdır. Böylece KCK, bir örgütlenme sistemi olarak kurulmuştur. Sonuçta demokratik konfederalizm projesi demokratik cumhuriyet projesi ile bağ-lantılıdır ve dahası Öcalan'a göre özgür bir Kürdistan sadece demokratik bir Ortadoğu'da oluşabilir (a.g.e. 34-5;).

Siyasi-askeri mücadelenin dönüşümü

Öcalan'ın yakalanmasından sonra, temel kaygı PKK'nin gelece-ğiydi: parti ayakta kalabilecek miydi? Buna bağlı olarak, PKK savunma pozisyonu aldı. Hareket için, Öcalan'ın 1999'daki davası ve 2003'te partinin yeniden yapılanması arasındaki dö-nem bir geri çekilme ve kendini takviye dönemiymi. PKK ta-leplerini aşağı çekti, askeri faaliyetlerine durdurdu ve gerilla kuvvetlerinin çoğunluğunu Türkiye'den Kuzey Irak'a çekerek içe döndüğü izlenimini verdi. Siyasi faaliyetler Öcalan'ın da-vası, özel olarak idam cezasına yönelik olarak sınırlandırıldı.

Öcalan, Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından vatana ihanet ve bölücülük suçlarından hüküm giydi ve Haziran 1999’da ölüm cezasına çarptırıldı. Bundan kısa süre sonra, Temmuz’da, Avrupa Parlamentosu hükmü kınayan ve yargısal sürecin geçerliliğini (örneğin mahkemede bir askeri yargıç bulunmaktaydı) sorgulayan bir karar aldı.²⁴ Bu arada, Türkiye’nin AB aday üyeliği başvurusu tamamlanmanın son aşamalarındaydı. Açıkçası, Öcalan davası hassas bir konuydu. Sonuç olarak, Yargıtay’ın Kasım ayında alt mahkeme kararını onaylaması sonucunda yasal sürecin tamamlanması ile birlikte, hükümet AİHM’in AİHM davayı görene kadar infazın ertelenmesine ilişkin isteğini (Ocak 2000’de) kabul etmek durumunda kaldı (Gunter 2008: 85).²⁵

Ağustos 2002’de ölüm cezası kaldırıldı. Aynı dönemde, Türkiye AB aday ülke sıfatını kazandı ve AB uyum süreci dâhilinde, sınırlı Kürtçe yayına izin verilmesi de dâhil, pek çok yeni reform gerçekleştirdi. PKK bu gelişmelerde rolü olduğunu iddia ediyordu. Öte yandan, Türk yetkililer PKK’yi yenilmiş ve çözülme halinde görüyorlardı. Tahmin edilebileceği gibi, DEHAP’ın (*Demokratik Halk Partisi*) Kasım 2002 seçimlerindeki kısmi başarısı –genel oyların 6.2’sini almasına rağmen yüzde onluk seçim barajını aşamasa da parti Kürt bölgesindeki önde gelen parti olmayı başardı– Türk yetkililerin Öcalan davası, PKK ve genel olarak Kürt sorunu hakkındaki tutumlarını değiştirmede. PKK lideri ömür boyu hapisteydi ve liderlik ettiği hareketin esas olarak beli bükülmüştü. Türk devletinin devrimci partinin oluşturduğu tehdide karşı genel yaklaşımı

24-AB kararı ayrıca başlangıç kısmında, Türkiye’nin 1984’ten beri idam cezası konusunda fiilen resmi geciktirme uyguladığını ve idam cezasını kaldıran bir yasa tasarısının an itibarı ile Ankara’da bir parlamento komisyonu tarafından incelenmekte olduğunu belirtiyordu. Bkz. <http://www.europarl.europa.eu>

25-AİHM’deki yasal süreç 1999 boyunca Öcalan’ın yakalanmasının ardından ve nihai kararın verilmesinden sonra yapılan başvurularla devam etti. Bkz. <http://www.khrp.org/content/view/178/2/> ve Trilsch & Rütth, 2006. Öcalan’ın tek başına hapsedilme-tecrit koşulları için bkz. <http://www.freedom-for-Öcalan.com/english/download/the-Öcalan-case.pdf>

–ilan edilmese de belli edilen bir şekilde– zafer haliydi ve bu durumda Ankara’nın kontrolünün hafiflemesi mümkündü.

Bu ‘Kürt Cephesinde Yeni Bir Şey Yok’ atmosferi 2003’te Amerika’nın Irak’ı işgali ile değişti. Irak Kürdistanı kendi kendini yöneten bir otonom bölge olarak tanınma şansını yakaladı ve pek çok Kürt için yeni bir cazibe merkezi haline geldi. PKK kendini çapraz ateş altında buldu: bir yandan yaygın olarak yeniden yapılanma sürecinin sorunlarıyla uğraşırken, diğer yandan da kendisini dönüşmüş ve çoğunlukla aleyhinde olan bir bölgesel ve uluslararası ortamda buldu. Öcalan 2002’de PKK’nin KADEK’e dönüşmesinin bu yeni gerçeklikle başa çıkmakta yeterli olmayacağını anladı ve Atina’daki savunmasında yeni bir proje geliştirmeye çalıştı. Kürdistan Halk Kongresi bu çabanın sonucuydu. ABD öncülüğünde Kuzey Irak’ta gerçekleşen tepeden devlet-inşasına karşılık aşağıdan bir pan-Kürdist alternatif sunmayı amaçlıyordu. Ayrıca, Öcalan, bu savunma metninde ana dilde (Kürtçe) eğitim kampanyaları da dâhil olmak üzere, daha aktif siyasi mücadele çağrısı yapıyordu.

Fakat, bu girişim bölgedeki, özellikle Irak Kürdistanı’ndaki değişimlerin PKK kadroları üzerindeki etkisini azımsıyordu. Halbuki parti tarihindeki en ciddi örgütsel krizle karşı karşıyaydı. Bu anlamda, hareket 2004 ile 2005 arasında bir tür belirsizlik içinde iç ve dış gelişmelerle baş etmeye çalıştı. Bir belirsizlik dönemi içinde ileriye doğru ilerlemenin güçlüklerinden kaynaklanan bir kördüğüm, bir kilitlenme vardı. Aynı zamanda, 2004 yerel seçimlerinde, Kürt partisi DEHAP 1999’a kıyasla oy kaybetti. Bazı Kürt şehirlerinde çoğunluğu, iktidarda bulunan ve bir ulusal popülizm dalgası ile güç kazanan İslamcı AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) aldı. Krizin üstesinden gelmek için, PKK’nin militanları birarada tutan ana mekanizma olarak yeniden hayata geçirilmesi ve DTP (Demokratik Toplum Partisi) adıyla yeni bir Kürt partisi kurulması gibi, örgütsel adımlar atıldı. Bu arada, 1999 Ağustosundan beri yürürlükte olan tek taraflı ateşkes Haziran 2004’te sona erdirildi. Askeri

kanat, HPG, daha aktif bir askeri çizgi belirleme kararını açıkladı. PKK bunun bir savaş ilanından ziyade kendini müdafaa olduğunu vurgulasa da, Kürt gerillalar ve Türk silahlı kuvvetleri arasındaki çatışmalar artarak devam etti ve 2007 ile 2008 yıllarında doruğa ulaştı.²⁶

Bu dönemde PKK, siyasi açıdan, Kürt dilinde eğitim kampanyası ve Türkiye’deki üç milyondan fazla Kürt tarafından imzalanan ‘Öcalan’ın siyasi iradeleri olarak tanınmasını’ isteyen imza kampanyası gibi sivil kampanyalarda yoğunlaştı. Açıkça bir Kürt kimliği iddiası taşıyan ve esas olarak PKK’nin o dönemdeki politikalarıyla uyum halinde olan sivil faaliyetler, Türkiye’deki PKK destekçilerinin siyasi gündemine hâkim oldu. Temmuz 2007 genel seçimlerinde 21 DTP adayından oluşan bir grubun seçilmesiyle, Kürt siyaseti Türkiye’nin siyasi gündemine daha içkin hale geldi. DTP, Öcalan’ın demokratik konfederalizm konseptiyle uyumlu Demokratik Özerklik Projesini daha açık dile getirmeye başladı.

Öte yandan, Türkiye hükümeti, diplomatları ve ordusu ile birlikte ABD ile ilişkilerini geliştirmeye yoğunlaştı. Ankara ve Washington arasındaki ilişki Irak işgalinden dolayı zedelenmişti ve Türkiye PKK’ye karşı savaşında daha fazla destek bulmayı umuyordu.²⁷ Kasım 2007’de Türkiye başbakanı ve ABD başkanı arasında gerçekleşen bir görüşme sonrasında, ABD Kuzey Irak hava sahasını Türk askeri uçaklarının kullanımına açtı ve istihbarat paylaşımına başladı. Bu karar Kuzey Irak’taki gerilla üslerinin artan şekilde hava bombardımanına maruz kalmasıyla sonuçlandı. Şubat 2008’de Türkiye Kuzey Irak’a bir sınır-ötesi operasyon gerçekleştirdi. Türk tarafının beklentilerinin aksine, bu operasyon başarıyla sonuçlanmadı ve silahlı kuvvetler bir haftada geri çekildi. PKK ve destekçileri bunu gerilla

26-Bu bölüme ilişkin eke bakınız.

27-Yüzden fazla milletvekilinden oluşan bir iktidar partisi isyancı grubu hükümetin Amerika’nın Irak’ı işgali için Türkiye’yi bir üs olarak kullanmasına izin vermesini önlemek için muhalefette birlikte hareket etmişti.

güçlerinin direnişinin bir zaferi olarak gördüler. Aynı zamanda, daha sonra başlayan (ve halen devam eden) hava bombardımanları da PKK silahlı güçlerini etkisizleştirmeyi başaramadı.

Bu arada, AKP dikkatini DTP'nin belediye başkanlıklarından çoğunu kontrol ettiği Kürt bölgesine daha fazla yoğunlaştırdı. AKP politikaları, Ocak 2009'da TRT bünyesinde 24 saat Kürtçe yayın yapan bir televizyon kanalının açılması gibi bazı kültürel reformlar yanında, ekonomik gelişme insiyatiflerinden müteşekkildi. Sonraki seçim kampanyası (genel yerel seçim), Türkiye'nin Güneydoğu'sunda AKP ve DTP arasında, DTP'nin zaferiyle sonuçlanan bir siyasi yarışmaya dönüştü. DTP, Mart 2009 yerel seçimlerinde büyük başarı gösterdi²⁸ ve Diyarbakır ile başka yedi önemli şehir dâhil olmak üzere yaklaşık 100 Kürt şehir ve ilçesini kazanarak kontrolü altındaki belediyelerin sayısını neredeyse ikiye katladı. Türk kamuoyuna göre, DTP'nin, 'güneydoğudaki tartışılmaz başarısıyla en azından bölgede ana aktör olarak kabul edilmesi', muhatap alınması gerekmektedir (Birand 2009; Ergin 2009). Bazı gazete yazarları, ana akım Türk medyasında nadiren görülebilecek önerilerle, PKK ve Öcalan'ı da olası bir diyalogun muhatapları arasında gösterdiler (Özkök 2009, Akinan 2009). Görünen o ki, PKK kendini yeniden yaratmakla kalmamış, ayrıca Türkiye siyasetinin ön cephesine de geri dönmüştü.

Sonuç: Kırılmalarla Birlikte Süreklilik?

PKK görünürdeki mağlubiyetinden sonra ciddi bir dönüşüm ve geri dönme kabiliyeti gösterdi. Burada, bu dönüşün örgütsel, ideolojik ve siyasi-askeri yönlerini tartıştık. Öcalan'ın sözlerini başka bir şekilde ifade edecek olursak, 'Ankara'dan çıkarak partileşen, Ortadoğu'ya açılarak ordulaşan hareketin Öcalan'ın Türkiye'ye 'dönüşü' ile güçlü bir sivil toplum hareketini oluşturduğunu

28-Türkiye çapında genel oyun %5.6'sını DTP almıştır.

söyleyebiliriz. Bu dönüşün sonuçları önemlidir. Gerilla ordu-su ile düzenli ordu arasındaki asimetrik savaşta, devlet güçleri siyaseten başarılı olmak için mağlup etmek zorundadır, fakat gerilla için mağlup olmamak yeterlidir. ‘Gerilla kaybetmezse kazanır. Geleneksel ordu kazanmazsa kaybeder’ (Henry Kis-singer, Mack 1975 içinde: 184).

2000’lerin PKK için şimdiye kadarki en kritik dönem olduğu açıktır. PKK bu kritik deneyimi, kabaca üç parçaya bölünebilecek farklı aşamalarda yaşamıştır: a) şok ve geri çekilme (1999), b) çıkmaz ve yeniden yapılanma (2000-2004) ve c) sahneye geri dönüş (2005’ten günümüze). Öcalan’ın yeni politikalarına ve PKK’ye yönelik bu dönemdeki Kürt ve sol eleştiriler, Türk devletine teslim olma ve hatta Genelkurmay’ın hizmetinde olma ithamlarından bağımsız ve birleşik bir devlet rüyasına elveda dedikleri çıkarsamasıyla hareketin geçmiş ve amaçlarından tamamen koptuğu suçlamalarına kadar uzanmaktadır.

Biz bu makalede, PKK’nin örgütsel, ideolojik ve siyasi-askeri mücadele çizgilerindeki değişimin izini sürmeye çalıştık. Örgütsel olarak PKK, Leninist tarzdaki her türlü faaliyeti yöneten öncü parti olmaktan çıkıp, kompleks bir partiler ve kurumlar sistemine evrilmiştir. Örgütsel yapıda ciddi değişiklikler olsa da, adanmış militan yapı ‘profesyonel tam zamanlı devrimciler’ olarak başrolü işgal etmeye devam etmektedirler. Örgütsel düzeyde daha karmaşık bir örgütsel yapıya –ya da etkileşen bir kurumlar çokluğuna– doğru dönüşüm, gelişen bir pratiğin yansımasıdır.

PKK’nin temel hedeflerinden biri bağımsız bir Kürdistan kurulması olmuştur, fakat bağımsızlığa giden yol, devlet-inşasından toplum-inşasına kaymıştır. Kurulduğu zaman, PKK birleşik, sosyalist bir Kürdistan devleti, bir ‘Halk Cumhuriyeti’ kurmayı amaçlıyordu. Bugün ise bir demokratik konfederalizm projesinin gerçekleşmesini, Kürdistan Demokratik Toplumu’nun kurulmasını amaçlıyor. Bu birleşik Kürdistan idealinin terk edildiği anlamına gelmiyor, fakat bu ideale farklı

bir yolla ulaşılmaya çalışılıyor. Nihai amaç olan bağımsızlık klasik bir devlet yapısının kazanılmasında değil, (akıllara konsey komünizmini getirecek şekilde) bir kendi kendini yönetme sisteminin kurulması ve geliştirilmesinde görülüyor. Tepeden, her şeyi kapsayan bir yönetim yapısı kuran klasik devlet inşa süreci yerine, gerçek bir demokratik konfederalizm ile Kürdistan aşağıdan yapılandırılmaya çalışılıyor.

Eleştirenler Öcalan'ın yakalanmasından sonra bağımsız bir devlet fikrinden vazgeçtiğini iddia etmiştir. Bu iddia iki açıdan yanlıştır. İlk olarak, PKK zaten daha 1993'te, ayrı bir devlet kurulması talebinden zımni olarak vazgeçerek, Türkiye ile uzlaşma sinyali vermişti. Zamanında, Öcalan, o dönem kendi anlayışını net olarak ifade etmese de, bağımsızlığı kavrayışının ana akım düşünceden farklı olduğunu belirtmişti (bkz. Jongerden & Akkaya, 2011). İkinci olarak, Öcalan, bu yeni bağımsızlık belirlemesiyle, sadece bağımsız bir Kürdistan devleti fikrini (muhafaza edilecek ya da bırakılacak bir şeymişçesine) yeniden değerlendirmiyor fakat onu yeniden tahayyül ediyor. Öcalan'ın klasik ulus-devlet kavramını eleştirisi onu yeni bir siyaset kavrayışına getiriyor. Ulus-devleti zamanı geçmiş bir şey olarak görüyor ve yerine her yerde devlete alternatif olacak demokratik konfederalizm sistemini savunuyor.

Bu arada siyasi-askeri mücadele giderek DTP'nin taban örgütlenmesi ve (yerel ve genel) seçilmiş temsilcileriyle öncülük etmeye başladığı bir siyasi mücadele şeklini alıyor. Özellikle 2007 ve 2009 seçimlerinden sonra, daha güçlü bir Kürt kamusalılığı oluşmuştur. Önde gelen bir Türk köşe yazarına göre: 'Türkiye'nin 20. Yüzyılın son çeyreğinde yaşadığı bu sancılı süreç sonunda toprakları üzerinde ayrı bir devlet kurulamadı ama Güneydoğusu'nda ayrı bir 'siyasi coğrafya' oluşturuldu' (Bila 2004: 10).

Öcalan'ın liderlik konumunun ve örgütün birliğinin göreceli korunması PKK'nin görünürdeki yenilgiden sonra siyaset sahnesine dönmesine katkıda bulunmuştur. Daha da önemlisi,

PKK Türkiye’deki Kürt kimliğine ilişkin talepleri siyasi olarak canlı tutmayı başaramıştır. Bu esasında PKK’nin ilgi ve eylem yelpazesini genişletmesi için imkânlar yaratan ve bu yolla bir Kürt kamusalılığı için daha fazla alan açan yeni ideolojik ve siyasi yaklaşımların değerlendirilmesi vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Çatışma yoluyla devlet gücünün ele geçirilmesinden ziyade toplumun tüm yönleri ile dönüştürülmesinin amaçlanması sayesinde, PKK’nin faaliyetleri bugün daha geniş bir hareket alanına izin vermektedir. Belki de PKK’nin mücadele kapasitesi ve neredeyse mucizevi dönüşü, kuruluş dönemi ilkesinde yazılıdır, ‘*Berxwedan Jiyan ê*’ (Direnmek Yaşamaktır).

EK: PKK Gerilla Gücü Kayıpları (2004-2008)

Tablo 1: Memleketi ve Yılına Göre Kayıplar

Sene	Memleket				
	Türkiye	Suriye	İran	Irak	Toplam
2004	79	16	11	4	110
2005	102	32	11	1	148
2006	104	27	5	3	139
2007	156	22	21	2	201
2008	114	18	19	5	156
Toplam	555	115	67	15	754

Tablo 2: Memleketi ve Yılına Göre Gerillaya Katılımlar

Katılım Yılı	Memleket				Toplam
	Türkiye	Suriye	İran	Irak	
1999'dan önce	176	30	7	11	224
1999-2003	310	83	45	2	440
2004'ten sonra	59	1	15	2	77
Toplam	545	114	67	15	741

Tablo 3: Cinsiyeti ve Yılına Göre Kayıplar

Sene	Cinsiyet	
	Erkek	Kadın
2004	103	7
2005	124	24
2006	128	11
2007	179	22
2008	132	24
Toplam	666	88

Tüm tablolar <http://www.hpg-online.com/sehit/sehit_kun-yeleri/index.html> adresinden edinilen bilgilerle hazırlanmıştır. Burada ayrıca hayatlarını kaybeden gerillalar hakkında kişisel bilgiler de bulunmaktadır.

Referanslar

- Akinan, S. 2009. Online: http://aksam.com.tr/2009/04/08/yazar/12219/serdar_akinan/guzel_gunler_yakinda_mi_.html 9 Nisan 2009 tarihinde erişildi).
- Beşikçi, İ. 1992. *PKK Üzerine Düşünceler: Özgürlüğün Bedeli*, İstanbul: Melsa Yayınları
- Bila, F. 2004. *Satranç Tahtasındaki Yeni Hamleler: Hangi PKK?*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Bila, F. 2007. *Komutanlar Cephesi*, İstanbul: Detay Yayıncılık.
- Belgiç, E.E. 2008. *Vatan Millet Reyting: Televizyon Haberlerinde Milliyetçilik*, İstanbul: Evrensel Basım.
- Birand, M.A. 2009. Online: <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11343078&yazarid=298&tarih=2009-04-02>. (9 Nisan 2009 tarihinde erişildi).
- Ergin, S. 2009. Online: <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=11326033> (9 Nisan 2009 tarihinde erişildi).
- Galbraith, P. 2006. *The End of Iraq: How American Incompetence Created a War Without End*, New York: Simon & Schuster.
- Gellner, E. 1983. *Nations and Nationalism*, Oxford: Basil Blackwell
- Gündem, 10 Nisan 2009. Online: <http://www.gundem-online.com/haber.asp?haberid=70785> (13 Nisan 2009 tarihinde erişildi).
- Gunter, M. 2008. *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, New York: Palgrave Macmillan.
- Hoffman, B. & Cragin, K. 2002. “Four Lessons from Five Countries”, *Rand Review*, Yaz 2002. Online: <http://www.rand.org/publications/randreview/issues/rr.08.02/fourlessons.html> (12 Şubat 2009 tarihinde erişildi)
- İmset, İ. G. 1995. *The PKK: Freedom Fighters or Terrorists?*
Online: <http://www.kurdistan.org/Articles/ismet.html> (14 Şubat 2009 tarihinde erişildi)

- Jongerden, J. 2007. *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds*, Leiden & Boston: Brill
- Kutschera, C. 1994. "Mad Dreams of Independence: The Kurds of Turkey and the PKK", *Middle East Report*, No.189: 12-15.
- Mack, A. 1975. "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", *World Politics*, 27 (2): 184-85.
- Öcalan, A. 1999. *Declaration on the Democratic Solution of the Kurdish Question*, London: Mesopotamian Publishers.
- Öcalan, A. 2000. "Roma Konuşmaları", *Weşanên Serxwebûn*, No. 102.
- Öcalan, A. 2003. "Özgür İnsan Savunması", *Weşanen Serxwebûn*, No. 128.
- Öcalan, A. 2005. "Declaration of Democratic Confederalism in Kurdistan" Online: http://www.freemedialibrary.com/index.php/Declaration_of_Democratic_Confederalism_in_Kurdistan.
- Öcalan, A. 2005. "Declaration of Democratic Confederalism in Kurdistan" Online: http://www.freemedialibrary.com/index.php/Declaration_of_Democratic_Confederalism_in_Kurdistan.
- Öcalan, A. 2008. *War and Peace in Kurdistan*, Cologne: International Initiative Freedom for Öcalan – Peace in Kurdistan.
- Özcan, A.K. 2006. *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, Oxon: Routledge.
- Özcan, A.K. 2007. "The Vacillating PKK: Can it be resurrected?", *Middle Eastern Studies*, 43(1): 107-124.
- Özkök, E. 2009. Online. Available HTTP: <<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11227167&yazarid=10&tarih=2009-03-17>> (accessed 9 April 2009).
- PKK 2005. *PKK Yeniden İnşa Kongre Belgeleri*. İstanbul: Çetin Yayınları.
- Sabah, 17 Şubat 2006. Online: <http://arsiv.sabah.com.tr/2006/02/17/gnd101.html> (5 Ocak 2009 tarihinde erişildi)
- Stansfield, G.R.V 2003. *Iraqi Kurdistan: Political development and emergent democracy*, Oxon: Routledge
- Şakar, M. 2008. "Kürtler Öcalan'a sahip çıksın" Online: <http://www.rojaciwan.com/haber-32346.html> (12 Ocak 2009 tarihinde erişildi)
- The New York Times, 20 Şubat 1999. Online: <http://www.nytimes.com/1999/02/20/world/us-helped-turkey-find-and-capture-kurd-rebel.html> (5 Ocak 2009 tarihinde erişildi)
- Trilsch, M & Rüdth, A. 2006. "Öcalan vs. Turkey" *The American Journal of International Law*, 100(1): 180-186.

- Van Bruinessen, M. 1988. “Between Guerilla War and Political Murder: The Workers’ Party of Kurdistan”, *MERIP Middle East Report*, No. 153: 40-46
- Van Bruinessen, M. 2000. “Turkey, Europe and the Kurds after the capture of Öcalan”, in M. Van Bruinessen, (ed.) *Kurdish ethnonationalism versus nation-building states*, İstanbul: ISIS Press.
- Vatan, 16 Ekim 2008. Online: http://haber.vatanim.com.tr/haberdetay.asp?detay=Kurt_sorununun_cozumu_teroru_bitirir_203724_1&Newsid=203724 (6 Ocak 2009 tarihinde erişildi)
- Yavuz, M. H. 2002. “The Politics of Fear: The Rise of the Nationalist Action Party (MHP) in Turkey”, *The Middle East Journal*, 55(2): 200-220.
- Yetkin, M. 2004. *Kürt Kapanı: Şam’dan İmralı’ya Öcalan*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kullanılan web siteleri

- <http://www.demokratiktoplumpartisi.com/belgeler/demokratik-ozerklik-projesi/>
- <http://www.gundem-online.com>
- <http://www.hpg-online.net>
- <http://www.khrp.org>
- <http://kongrakurdistan.net/Nu/>
- <http://www.kurdistan.org/Current-Updates/kadek.html>
- <http://www.pkk-info.com>
- <http://www.rojaciwan.com>
- <http://www.Serxwebûn.com>
- <http://www.xs4all.nl/~kicadam/>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:
TÜRKİYE ÜZERİNE ÇALIŞMALAR
Uluslararası Milliyetçiliğin Faktörleri

9-TÜRK DİASPORASINDA CEMAAT İNŞASI:

Bir siyaset arayışı

Ayhan Kaya

Avrupa’da uygulanan uyum politikalarının başarısız olduğu 1990’ların sonundan beri apaçık ortada (Kaya 2009). Çokkültürcü veya asimilasyoncu politikalar göçmen ve azınlıkların meşru siyasal yapılar içinde örgütlenmelerini ve temsil edilmelerini sağlayamadı. Aksine her iki çeşit politika da muhtemelen göçmenlerin ve çocuklarının kendi gettolarında daha fazla tecrit edilmeleriyle sonuçlandı. Göçmenlerle ilgili farklı devlet politikaları Batı Avrupa ülkelerindeki göçmen nüfusun, özellikle de Müslüman kökenlilerin ötekileştirilmesine, yeniden azınlıklaşmalarına ve farklı bir etnik grup olarak kendilerini yeniden üretmelerine katkıda bulundu. Türk şair ve romancı Aras Ören ötekiliğin ve kültürel farkların kabulünün içerdiği tehlikelere dair yerinde bir uyarıda bulunuyor:

“[Korkarım] muhafazakarlar [asimilasyoncular] beraberimizde getirdiğimiz kültürü olduğu gibi koruyarak ve herhangi bir kaynaşma ve açılmanın gerçekleşebileceğini reddederek bizi kültürel gettomuza kapatırken... ilericiler [çokkültürcü

liberaller] kültürümüzün özgünlüğü ve yabancılığından ilham alarak onun kaybolması, Alman [Batı] kültürü tarafından özümSENmesi korkusuyla bizi aynı gettoya geri sokmaya çalışıyorlar. (Suhr 1989: 102)”

Son on yıl içerisinde farklı ülkelerde kayıtsız bir çokkültürcülükten daha dayatmacı bir çokkültürcülük türüne geçildiğine şahit olduk. Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde cemaat sınırları etno-kültürcü ve dinci bir söylemin (yeniden) yaygınlaşması nedeniyle ve ayrıca küreselleşmenin sanayisizleştirme, gelecek kaygısı, yoksulluk ve işsizlik gibi istikrarsızlaştırıcı etkilerine karşı koyma niyetiyle yeniden çiziliyor. Bu bölümde göçmenlerin ve çocuklarının, yeni yönetimsellik¹ biçimleriyle uzlaşabilmek için yöntem ve taktikler geliştirme zorunluluğu hissederek etnik ve dini kavramlara veya kendi toplumsal değerlerine müracaat etmelerinin bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyuyorum. Özellikle de “Avro-Türk”lerin kendi cemaat sınırlarını yeniden inşa ederken namus, evlilik ve dine odaklandıklarını göstermek istiyorum. “Avro-Türk” terimi burada Avrupa’da yaşayan Türk kökenli göçmen ve çocuklarını işaret etmek amacıyla kolaylık olsun diye kullanılıyor. Yani bu terimi kullanırken Müslüman Türk kökenli göçmen nüfusun Avrupalı hayat tarzına entegrasyonuna veya bu nüfusun ve cemaatlerinin bu yöndeki çabalarına katkıda bulunacak ya da bunlara mani olacak yeni bir etiket ortaya atmak gibi bir niyetim yok.² Terim gerçekten de Türk kökenli göçmenlerin ve çocuklarının yaşam dünyalarında aynı zamanda gerçekleşen birbirine zıt iki

1-Burada “yönetimsellik” terimiyle kastedilen bir devletin tebaası ve onların servetleri, gelenekleri, bedenleri, ruhları, alışkanlıkları ve yaşadıkları talihsizlikler üzerinde icra ettiği denetimin türünü belirleyen uygulamalardır.

2-Burada hususi bir biçimde kullandığım siyasi temelli “Avro-Türk” terimi daha soyut ve dini temelli “Avro-İslam” (örneğin Tibi 2007) terimiyle bağlantılı (ve onun kapsadığı alanın içinde yer alıyor). Her iki terimin kullanımıyla da farklı nedenlerle de olsa aynı (dini de ihtiva eden ancak bununla sınırlı olmayan) tartışmalar doğuyor. “Avro-Türk” terimi burada kolaylık olsun diye kullanıldığından kapsama alanının sınırları –örneğin karma (Türk ve Türk olmayan) ebeveynli çocuklar için kullanılıp kullanılmayacağı veya nasıl kullanılacağı– gibi tanımsal meseleler doğrudan ele alınmıyor (ancak metnin devamında bu meselelerle ilgili pek çok tespit mevcut).

sürecin varlığını açıkça gösteriyor. Bunun gibi *tireli* (yani birleşik ç.n.) kimliklerin, kimlik ve kültürlerin sabit sınırlara sahip olmadığını ve bu kavramların daima bir oluşum sürecinde olduklarını hatırlattığı da doğru. Zaten tirenin kendisi bile ortada yeni bir şey olduğuna delalet ediyor. Bu makalade “Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan ve “Avro-Türkler” adı verilen Türk kökenli göçmenlerin ve onların torunlarının cemaat inşasının çağdaş dinamiklerini aydınlatmayı hedefliyorum.”³

Namus siyaseti

11 Eylül’ün kötü sonuçlarından biri de İslam’ın o tarihten beri Avrupa halkının çoğunluğu tarafından genellikle Batılı yaşam tarzına karşı bir tehdit olarak kabul ve tasvir edilmesi oldu. İslami köktendinciliğin Batı’da Müslüman kökenli göçmenlere ve çocuklarına karşı yabancı düşmanı, ırkçı ve şiddet içeren tavırların yükselişine katkıda bulunduğuna dair yaygın bir inanç var. Ben bu dini dirilişin kendisinin (kısmen de olsa) Avrupa’da halen var olan yapısal toplumsal ve siyasal sorunların bir emaresi olarak görülmesi gerektiğini savunuyorum. Toplumsal ve siyasal yapının içine iyiden iyiye işlemiş olan bu geniş kapsamlı ve birbiriyle iç içe geçmiş sorunlar arasında yoksulluk, kötü barınma koşulları ve işsizlik; ırkçılık, şiddet ve yabancı düşmanlığı; kültürel aşağılanma, kurumsal ayrımcılık ve toplumsal dışlanma; İslamfobi ve zaman zaman da asimilasyonu sayabiliriz. “Avro-Türkler” üzerindeki çalışmalarım göçmen kökenli grupların bu yapısal sınırlamalarla başa çıkabilmek için bir kimlik, etnisite, saflık ve dindarlık siyasetiyle kendilerini tanımladıklarını ve birbirlerine bu yolla bağlandıklarını ortaya çıkarıyor. Bu aslında Alistair MacIntyre’in incelediği biçimiyle

3-Araştırmayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kaya ve Kentel (2005, 2007). Ayrıntılı mülakatlar ve odak grubu tartışmalarına ilaveten 90 soruluk mülakatları da içeren araştırma Almanya, Fransa, Belçika ve Hollanda’da gerçekleştirildi. Toplamda Almanya’da 1065, Fransa’da 600 ve Belçika’da 400 mülakat yapıldı. Almanya ve Fransa’daki mülakatlar 2004’te yapılırken Belçika’dakiler 2007’de gerçekleşti. Araştırmanın 2007 yılında Hollanda’da gerçekleştirilen kısmında yalnız kalitatif araştırma teknikleri kullanıldı.

içeriden hasıl olan siyaset türünün aksine harici grupların sebep olduğu bir siyaset türü. MacIntyre’a (1971) göre iki tür siyaset vardır: *İçeride olanların siyaseti* ve *dışarıda bırakılanların siyaseti*. *İçeride olanlar* hedeflerine ulaşmak için meşru siyasal kurumları kullanmaya meylederken (parlamento, siyasal partiler, medya) *dışarıda bırakılanlar* kendi hedefleri için namus, kültür, etnisite, din ve geleneklere başvuruyorlar.

Bireyler veya gruplar yoksulluk, işsizlik ya da ırkçılık gibi gündelik endişelerini dile getirirken alışkın oldukları lisanı kullanma eğilimi taşıyor. Şayet demokratik idarenin müzakereci diline hâkim değillerse ezbere bildiklerini düşündükleri lisanları, yani dinin, etnisitenin, hatta bazen de şiddetin dilini kullanma eğilimi gösteriyorlar. Bu mücadele ve güvensizlik çağında yer-yüzünün lanetlileri ellerinde kalan tek şey olduğuna inandırıldıkları *namuslarını* korumaya gitgide daha fazla önem veriyorlar. Namusun gittikçe artan öneminin anlaşılması için Akbar S. Ahmed (2003), Muhammed İbn-i Haldun’un (1969) bir zamanlar *asabiyya* –Arapça’da grup sadakati, toplumsal bağlılık veya dayanışma anlamına gelen bir kelime– adını verdiği şeyin yok oluşuna dikkat çekiyor. *Asabiyya* ortak bir dil, kültür veya davranış kodları vasıtasıyla grupların birbirine bağlı kalmasını sağlıyor. Ahmed, *asabiyya* ile namusun yeniden canlanması arasında doğrudan doğruya negatif bir müteakabiliyetin varlığını tespit ediyor. *Asabiyya*’nın küresel yok oluşu Müslümanları *namusu* yeniden canlandırmaya teşvik ediyor. Ahmed *asabiyya*’nın şu nedenlerle yok olduğunu öne sürüyor:

Muazzam bir kentleşme, ani demografik dönüşümler, nüfus patlaması, Batı’ya kitlesel göç, zenginlerle yoksullar arasındaki uçurum, yöneticilerin kötü idaresi ve yaygın yolsuzluk, sınırsız bir materyalizmin yanında eğitim alanındaki fahiş fiyatlar, kimlik bunalımı ve belki de en önemlisi, Batı’dan anı anına nakledilen ve hem çekici hem de itici olan yeni ve çoğunlukla yabancı fikir ve imgeler, yani geleneksel değer ve alışkanlıklara meydan okuyan fikir ve imgeler. (Ahmed 2003:81)

Asabiyya'nın yok oluşu Müslümanlar için aynı zamanda *adl* (adalet) ve *ihsan*'ın (merhamet, denge) çöküşü anlamına geliyor. Küresel kuralsızlığın ayırt edici özelliği olan *asabiyya*, *adl* ve *ihsan* yoksunluğu Müslümanların namusu kutsamasını tetikliyor gibi görünüyor. Salman Rüşdi'nin "hayali anavatanları"nda şimdiki zamanın yarattığı korku tıpkı diğer herkes için olduğu gibi göçmenlerin de geçmişe, özgünlüğe, dine ve namusa bir gizem atfetmelerine yol açıyor:

[Asıl] yabancı olan bugünüm, geçmiş ise yuvam, kaybolmuş zamanın karanlığı içindeki kayıp bir şehirde kayıp bir yuva da olsa ... [Öyleyse], kısacası yaratacaklarımız da kurgu mu olacak, hakiki şehir ya da köyler değil, görünmez, hayali anavatanlar. (Rushdie 1991:9)

James Clifford'ın da haklı olarak belirttiği gibi, neoliberal siyaset ve ekonomi tarafından yabancılaştırılarak kapitalist Batı'nın belirlediği kaderlerine terk edilen göçmen ve/veya azınlık grupları artık oldukları yerde geleceği düşleyemiyorlar. Onları farklı kılan şey ırk, kültür, din ve namusun iç içe geçtiği geleneksel bir geçmişe saplanıp kalıyor. Geçmişini yeniden yaratmak ya da namus kavramına sarılmak diaspora cemaatlerinde en azından iki amaca hizmet ediyor. Bu öncelikle içinde bulundukları statükoyu eleştirmeden şimdiki zamanla uzlaşabilmelerinin bir yolu. Burada diasporadaki özne "şanlı" geçmişini ve namusun korunmasını şimdiki zamanın tahribatını içine sindirebilmek için stratejik bir araç gibi kullanıyor. İkinci olarak da, ötekilerin yani hâkim olan ve tahakküm eden ev sahibi kültürün belirlediği ölçütlerden bağımsız bir benlik duygusunun yeniden kazanılmasını sağlıyor –diasporadaki öznenin sahip çıkabildiği tek şey geçmiştir (Ganguly 1992:40).–

Müslümanların işlediği namus cinayetlerine baktığımızda namus kavramının nasıl araçsallaştırıldığını ve zarurileştirildiğini (essentialize) görebiliyoruz. Son zamanlarda Avro-Türkler arasında işlenen namus cinayetleri Batı'da akademisyenler ve siyasal

seçkinlerin muhafazakar kesimi tarafından namus cinayetlerinin İslam’ın vazgeçilmez bir unsuru olarak tanımlanmasını tetikledi. Oysa namus cinayetlerinin İslami kültüre mahsus olmadığına not etmeli: Bu cinayetlere Musevi ve Hristiyan dünyalarında da rastlamak mümkün (Elman ve Maud 1991; Seager 1997; Mojad ve Abdo 2004). Namus cinayetlerinin çıkış noktasını bulmak için kültürden çok yapısal koşullara bakmak gerekiyor. Örneğin göçmenliğin yarattığı travmalar ve yeni bir hayatın yol açtığı sorunların eziyete dönüşmesi, özellikle de işsiz kalan eğitimsiz işçilerin tecrübe ettiği şekliyle, aile içi şiddet, namus cinayetleri ve diğer suçlar için mümbit bir ortam oluşturuyor. Kendisiyle mülakat yapılan bir erkeğin Türkler arasında “namus”u algılayışına ve bu haleti ruhiyeyle arasına nasıl mesafe koyduğuna bakalım:

Her iki toplum arasında yaşam tarzıyla ilgili olarak kültürel farklar var. Belçikalı bir tanıdığım vardı. Yaklaşık olarak 65 yaşlarındaydı. Brüksel’e 15 km mesafeden işe gidip geliyordu. Bir gün şikayet etmeye başladı. Ona “Ne oldu? Bir sorun mu var?” diye sorduğumda “Benim 19 yaşında bir kızım var. İki ay önce eve bir erkek arkadaşını getirdi” diye cevap verdi. Kızı erkek arkadaşıyla evlenmeden birlikte yaşamaya başladıkları için ona kızdığını sandım. Halbuki o “Ben 65 yaşına geldim hala çalışıyorum. Şimdi masaya bir tabak daha eklendi” diye devam etti. Düşünebiliyor musunuz? Bizim kültürümüzde bu bir namussuzluk olarak değerlendirilirdi öyle değil mi? 19 yaşında bir kızın eve bir erkek getirip onunla birlikte yaşamak istediğini hele bir düşünün. Böyle bir şeyi kabul edecek kaç baba bulabilirsiniz? İşin parasal boyutu bu durumda bir Türk’ün düşüneceği son şeydir. Oysa Belçikalı babanın derdi paraydı. (Kaya ve Kentel 2007: 77).

Genel olarak baktığımızda Türk kökenli kadınların kamusal alanda erkekler kadar görünür olmamalarına rağmen diaspora cemaatinin inşasında ve korunmasında temel bir role sahip olduklarını görüyoruz. Erkekler tarafından korunması gereken

bir şey olarak algılanan kadının namusu, cemaati bir arada tutan görünmez çimento vazifesi görüyor. Cemaatin hâkim söylemi öncelikle etnisite/ırk, dindarlık ve milliyetçiliğe dayanıyor olabilir ancak kadınların namusunun korunması söylemi diğer tüm söylemlere üstün geliyor.

Cemaatin devamlılığını sağlamak için başvurulun bir başka strateji de ebeveynlerin kız çocuklarının “Avrupalı erkekler”le ilgili tavrında, özellikle de evlilik söz konusu olduğunda yüzeye çıkıyor. Almanya, Belçika, Fransa ve Hollanda’daki kafelerde “Bir baba olarak nasıl insanların yüzüne bakabilirim?” gibi soruları sık sık işitmek mümkün. Çocukların kiminle evleneceği konusunda yalnız ebeveynlerin değil diğer tüm akrabaların da fazlasıyla söz sahibi olduğu görmek mümkün. Çocukların aile içindeki yetiştirilme tarzları onları dışarıya kapalı olma konusunda baskı altına alırken, aynı baskı çocukların aile büyüklerinin onaylamayacağı kararlar almasını da zorlaştırıyor. Bu yönde bir karar almaya niyetlenenlerin önünde nihai müeyyide olarak cemaat dışı bırakılmak ve bunun neticesinde cemaatin sağladığı güvenlik, destek ve refaktan mahrum kalarak düşmanca bir çevrede bilinmez bir kaderle baş başa kalmak tehdidi yer alıyor. Genç bir kadın cemaatin dışından bir Almanla evlenme konusundaki çekincesinin nedenini gayet basit bir şekilde ifade ediyor: “Şayet bir Almanla evlenirsek ailemizi ve tüm akrabalarımızı kaybedebiliriz.”

Türk kökenli evli kadınlarla yürütülen bir odak grubu tartışmasında tümü çocuk sahibi olan bu kadınların kızlarının Türk olmayan (bu bağlamda Belçikalı olan) biriyle evlenmek istemelerinin onlar için bir sorun teşkil edip etmeyeceği konusu açıldı. Katılımcılardan biri tartışmayı şöyle özetledi:

Kadınların çoğu [kızlarının bir Belçikalıyla ilişkisi olması durumunda] etraftakilerin gözünde itibarlarını yitirmekten korkar, bu yüzden bir süre kızlarını görmezden gelirler... Başlangıçta ebeveynler etraftakilerin veya komşuların eleştirilerinden

korkar, zira bu onlar için önemlidir. İtibarlarını kaybettikleri takdirde tecrit edilirler, öyleyse ne yapsınlar? Bir süre çocukları yokmuş gibi davranıp sonra etraftakiler meseleyi unutmaya başlayınca yavaş yavaş çocuklarıyla ilişki kurmaya başlarlar. (Zemni et al. 2006: 60)⁴

Aile (ebeveynlerinin) evinden evlendiği kişiyle paylaştığı eve geçişten itibaren kadınlar kendilerini eskisine göre daha da tecrit edilmiş buluyor. Zamanla cemaat içinde kendini kabul ettirene kadar kadınlar kendilerini eskisine nazaran özel alanlarına daha da kapatılmış buluyorlar ve oynadıkları rol de gitgide daha fazla cemaat tarafından belirleniyor: Artık yalnızca bir anne ve namuslu bir kadın olmak zorunda kalıyorlar. Kadınlar ancak evlendikleri zaman gerçekten “özel [alan] kadını” olabiliyorlar ki bu da onlara Avrupalı hemcinslerini tarif ederken kullanılan “kamusal [alan] kadını”ninkinden çok farklı bir statü kazandırıyor.⁵ Birer eş ve anne olarak kadınlar evlendikleri andan itibaren cemaatin gelenek, görenek ve değerlerinin gereklerini yerine getirerek ve yerine getirilmesini sağlayarak cemaate itaat etmek suretiyle cemaatin devamını sağlayan failere dönüşüyorlar. Genellikle cemaatin koyduğu sınırları niçin aşamayacaklarını sorgulamıyorlar bile. Zira buna “imkan yok”

Bununla birlikte her şeye rağmen bir çıkış yolu var. Cemaatin sınırları o kadar da katı değil:

SUZAN: “Annem onun [evleneceğim insanın] bir Türk olmasını isteyecek biri. Bir Faslıyı ya da öyle birini de istemez. Annem bunu istemez, hatta belki ben de istemem.”

ARAŞTIRMACI: “Bu senin için de geçerli mi?”

4-Zemni’nin çalışmasından yapılan tüm çeviriler yazara aittir.

5-“Özel [alan] kadını” ile “kamusal [alan] kadını” arasındaki fark Claire E. Alexander tarafından çok başarılı bir şekilde ortaya kondu. Alexander bu farkı Londralı siyahi erkeklerin kur yapma tarzlarını sınıflandırırken kullanıyor (Alexander 1996: 157-86).

SEVİLAY: “Bir keresinde babam “Burada bu eve Türk olmayan biri adımını bile atamaz” demişti, ben de “Eyvah!” diye düşünmüştüm, zira o sırada Türk olmayan ancak Müslüman olan biriyle çıkıyordum. Böyle demesi bana öyle garip gelmişti ki, sanki beni uyarıyormuş, onunla çıktığımı biliyormuş gibiydi... Yani buna karşılar. Fakat böyle [Türk olmayan] biriyle eve gelsem beni evden kovacaklarını sanmam.”

TANSU: “Yapma Sevilay, inanmam buna!”

SEVİLAY: “Yok yok babamı tanırım, öyle değildir o. O kadar dindar değildir.”

TANSU: “Valla bilemiyorum.” (Zemni et al. 2006: 49)

Burada erkeklerin eril iktidarını “sert kuvvet”, habitus’un iktidarını ise “yumuşak kuvvet” olarak tanımlamak mümkün.⁶ Çoğu birey gerek sert gerek yumuşak kuvvetin sınırlamalarından “firari kuvvetini” kullanarak kurtulabilme kabiliyetine sahiptir.⁷ “Firari kuvvet” akışkan, değişken, aldatıcı ve ele geçirilemeyen kuvvettir; bireyler tarafından toplumsal ve cemaat düzeylerinde faaliyet gösteren strateji ve ideolojilerin kuvvetine karşı cephe almak için kullanılır. Kadınlar cemaat içinde erkeklere kıyasla çok daha dirençli, çeşitli ve [iktidarı ç.n.] aldatıcı davranışlar benimseyebiliyorlar. Kadınların “firari kuvvete” dayalı taktikler kullanma konusundaki başarıları, cemaat stratejileri ve ideolojileri ile iç içe geçmiş namus siyasetinin tahdit (sınırlama) kuvvetinden zaman zaman da olsa kendilerini koruyabilmelerini sağladıkları alanlar yaratmalarını sağlıyor.

6-Habitus terimi Pierre Bourdieu (1984) tarafından belirli bir yapı içinde işlev gören pratikleri husule getiren temeli oluşturan kalıcı ve aktarılabilir davranışlar sistemini işaret etmek için icat edilmiştir.

7-“Firari Kuvvet” kavramı Zygmunt Bauman (2000), Katherine N. Farrell (2004) ve Robin Cohen (2007) tarafından kullanılıyor. Terim gerek “sert kuvvet”in (silahlar, yasalar, şiddet), gerek “yumuşak kuvvet”in (normlar, gelenekler, kültür endüstrisi, ideoloji vs.) menzili dışında faaliyet gösterebilen demokratik kuvvet tarzlarına işaret ediyor.

Cemaatlerin oluşumu ve kayboluşu: Zayıf olanın taktikleri

Avro-Türkler’in kültür, özgünlük, etnisite/ırk, milliyetçilik, dindarlık ve gelenekle her gün biraz daha ilişkilendirilmeleri, günlük hayatlarında karşı karşıya kaldıkları tahükkümcü kültürle başa çıkabilmelerini sağlayan dayanışma ağlarını oluşturma fırsatı veriyor. Buna uygun olarak, namus, din ve özgünlüğün yeniden canlanması simgesel fakat gerekli olmayan bir boyutta bir semptom olarak ortaya çıkıyor. Bu yeniden canlanışın büyük ölçüde göçmen kökenli bireylerin siyasal ve sosyo-ekonomik kaynaklardan yapısal olarak dışlanmalarını sağlayan süreçlerin sonucunda ortaya çıktığı savunuluyor.

Batı’daki entegrasyon rejiminin başarısızlığının nedenlerini anlamak için cemaatlerin kendilerini ürettikleri ve yeniden ürettikleri yerlere bakmak gerekiyor. Kreuzberg (Berlin), Schaerbeek, Port Namur (Brüksel), Keupstrasse (Köln), Villier le Bel, La Courneuve, StDenis veya Creteil (Paris) ve Bos ya da Lommer (Amsterdam) gibi mahallelerin hepsi de diasporadaki Türk ve Müslüman kökenli cemaatlerin bulunabileceği yerlerin güzel bir örneğini teşkil ediyor. Bu mahallelerdeki sokaklarda geçen birinin fark edeceği ilk şey gördüğü sembollerin, renklerin, dillerin, figürlerin, duruşların ve giyim tarzlarının anavatandakilerin birer kopyası olduğudur. Böyle mekanlarda gezinen her Baudelaireci *flâneur* (erkek gezgin) cemaat üyelerinin böylece kendilerini yapısal sorunlardan koruyan simgesel bir “kale” ördüğünü, bunun stres altındaki diaspora öznelerinin emniyet supabı veya dış dünyadan yağın sert darbeleri yumuşatan bir sığınak olduğunu kolaylıkla görebilir. Kendisiyle Schaerbeek’te görüşülen orta yaşlı bir adamın dediği gibi, “Schaerbeek Emirdağ’lı cahil bir çobanın asasını duvara astığı gibi gelebileceği bir yerdir.”⁸ Schaerbeek cemaati korunmasız toplumsal aktörler için koruyucu bir siper, uyum(suzluk)un dinamiğinde bir kültür deposu oynuyor:

8-Brüksel’in bir belediyesi olan Schaerbeek aynı zamanda çoğu Fas ve Türkiye’den gelen büyük göçmen cemaatlerine ev sahipliği yapmaktadır. Emirdağ iç batı Anadolu’da dağlık bir bölge ve kırsalda küçük bir ilçe merkezidir; Schaerbeek’teki Türklerin önemli bir kısmı, hatta Hollanda ve Belçika’daki Avro-Türkler’in pek çoğu buradan göç etmiştir.

Bence Schaerbeek'te yaşamının avantajları, dezavantajlarından çok daha fazla. En azından dağılıp kaybolmuyoruz. Eğer etrafa dağılıp birbirimizden ayrı yaşasaydık çocuklarımızın durumu daha kötü olurdu: Dejenere olurlardı. En azından böylece geleneklerimize göre büyüyorlar. (40'lı yaşlarında işçi sınıfı mensup bir erkek, detaylı mülakat, Brüksel, 20 Mart 2007)

İçinde yaşadıkları toplumun geri kalanı “tehlikelerle” dolu “yabancı” bir topluluk olduğundan cemaat üyelerine bir tür toplumsal denetim tedarik ediyor:

Açık konuşayım, burada genç bir adam istediği her şeyi bulabilir. Daha da açık konuşayım, kadın olsun alkol olsun istediği her şeyi günün her saatinde bulur. Fuhuş her yerde var. Bazı bölgelerde uyuşturucu bulabilirsiniz. Hepsi meşru zaten. Buraya Türkiye'den gelen gençlerin de kötü yola düştüğü oluyor. Ama bunun çoğunluk için geçerli olduğunu söyleyemem. Belki de buna kabile zihniyeti diyebilirsiniz ama ben diyorum ki bir arada yaşamının avantajları var: Bu dağılmamıza engel oluyor. (20'li yaşlarında bir genç adam, detaylı mülakat, Brüksel, 21 Mart 2007)

Cemaat kolektif bir ihtiyacı karşılıyor ve kolektif bir talep sunuyor. Cemaatin varlığı bireyler için bir güvenlik duvarı örerken insanları bir arada tutma stratejisi örneğin kızların “kendilerinden olanlarla” evlenmelerini gerektiriyor; bununla beraber daha önce belirtildiği gibi cemaatin bu talebine firari kuvvetle direnilebiliyor. Aynı şekilde devletin kendisi de ihtiyaçları karşılıyor ve talepler yaratıyor, bireyler de bir tür zaruri konformizm (Dubet 2002) yoluyla bunlara karşı koyabiliyor. Konformizm insanların çoğunluğun, “toplumun” veya devletin iktidarının koyduğu oyun kurallarına bağlı kalmak için kullandıkları bir taktiktir. Böylece bireyler hâkim olanın –insanları bir arada tutmayı da içeren (örneğin devlet söz konusu olduğunda, kimliğin milletle bir tutulması yoluyla)– stratejisiyle başa çıkmak için –zaruri konformizm gibi– taktikler kullanıyor.

Gündelik hayatta kullanılan strateji ve taktikler Michel de Certeau (1984) tarafından mükemmel bir şekilde anlatılmıştır. *Stratejiler* öznelerin daha genel siyasal-ideolojik alana göre konumlandırılmalarına yönelik planlı ve dönüşlü denemeleri içerir. Buna karşın *taktikler* merkezi bir referans noktasının yokluğunda benliklerin dönüşümünü temsil ettikleri ölçüde daha ziyade yıkıcı üçüncü mekanlar tesis eder. Taktiklerin ayırt edici özellikleri doğaçlama, anlık durumlar ve şimdinin coğrafyasıdır. Stratejiyi tarif ederken de Certeau “irade ve iktidar sahibi bir öznenin... tecrit edilebildiği andan itibaren mümkün olabilen iktidar ilişkilerinin hesaplanması (ya da manipüle edilmesi). Strateji kendi sınırları belirlenebilen bir alanı varsayar ve burası hedef veya tehditlerden oluşan bir dışsallıkla olan ilişkilerin idare edilebildiği bir üs işlevi görür” diyor. Öyleyse stratejiler bir merkez modeli içerisinde işleyen bir akılcılığın kavramsal araçlarıdır. Öte yandan de Certeau (1984:35-6) taktiği şöyle tanımlıyor: “kendine has bir alanın yokluğuyla belirlenen planlı bir eylem” –yani, bu bağlamda kenarlardan değil içeriden gelen bir hareket.–

“Taktiğin alanı/mekanı ötekinin alanı/mekanıdır, diyen de Certeau ve şöyle devam ediyor:

Taktik, vuruşlar şeklinde ayrı ayrı eylemlerle faaliyet gösterir. “Fırsatlardan” yararlanır ve kazançlarını stoklayabileceği bir üsten mahrum olduğu için onlara ihtiyacı vardır. Belirli rastlantıların mülk sahibi kuvvetlerin gözetim alanında açtığı yarıkları kullanabilmek için sürekli pusuda olmalıdır Bu yarıklar en az beklenen yerlerde de açılabilir Kısaca taktik zayıf olanın sanatıdır Bir kuvvet geliştiği ölçüde araçlarının belli bir kısmını aldatma uğruna seferber etme müsaadesini yitirir. Kuvveti sınırlayan görünürlüğünün ta kendisidir. Buna karşın hilekarlık zayıf olan için bir seçenek, hatta çoğu zaman son çare olarak başvurduğu tek seçeneğidir. (1984: 37).

Merkezi iktidar (devlet) kuvvetlendikçe iktidar alanı bireyler ve günlük kaygılarından gitgide uzaklaşır, bunun neticesinde

tebaası, özellikle de en kenarlardakilerin nazarında etkisi ve ikna ediciliği aynı ölçüde azalır. Bu durumda bireyler kendi direniş merkezlerini/noktalarını yaratmaya çalışır. Buna bağlı olarak en kenarlarda konumlanmış olan ve kendini dışlanmış ve ihmal edilmiş hissedenden işçi sınıfına mensup göçmen kökenli bireyler anavatanlarına, etnisiteye/ırka, kültüre, dine ve geçmişe daha fazla yöneliyorlar. Yuva özlemi James Clifford'ın (1994: 307) da ifade ettiği gibi aynı zamanda anavatandaki çoğunluk milliyetçiliğinin bir eleştirisini de barındıran bir tür savunmacı diaspora milliyetçiliğinin ortaya çıkmasıyla neticelenebilir. Buradaki milliyetçilik doğası itibariyle kültürel olup yabancılaşmaya, geçmişin ve özgünlüğün bir kutlanışına dayanır. Clifford'ın haklı olarak belirttiği gibi sistemin yabancılaştırdığı ve kapitalist Batı'nın hâkim olduğu kaderlerine terk edilmiş göçmen ve/veya azınlık grupları artık bulundukları yerde geleceği düşleyemiyorlar. Onları farklı, biricik kılan ve benlik duygularıyla kendilerine verdikleri değeri buldukları yer geleneksel geçmişlerine sıkı sıkıya bağlı kalıyor (Clifford 1988: 5).

Strateji ve taktik arasında de Certeau'nun (1984) ortaya koyduğu şekliyle bulunan fark bir toplumda bireylerin ya da alt-grupların toplumsal kurallara uymalarının aynı zamanda toplumu içselleştirdikleri anlamına gelmediğini göstermektedir. Gerçekten de göçmen cemaatleri gibi alt-grupların merkezden farkı, yani hegemonyadan farklılık gösterdiği noktalar onların belirleyici özelliğini oluşturuyor. İslam Müslüman kökenli cemaatleri birbirine bağlayan kilit bir unsur ve bu cemaatlerin üyelerinin talep ettiği itaati sağlayan en önemli araçlardan biri. Genç bir erkek mahallesinde dindarlığı şöyle tarif ediyor:

Schaerbeek dindarlıkta bir numaradır. Gençlerin çoğu genelde Fatih ya da Ulu Camiindeki Kuran Kursları'na gider

Cemaat bir yandan üyelerine dinlerini ve etik sistemlerini muhafaza etmeleri imkanını sağlarken aynı zamanda ana dili canlı tutar. Bununla beraber cemaat gerektiği gibi idare edilmezse bunun sonucu yerleşilen ülkenin dilinin öğrenilememesi olabilir:

Çocuklar ne Türkçe’yi ne de Flamanca’yı biliyor ... Fakat Flaman okullarında eğitim daha ciddi. Ben çocuklarımı Flaman okullarına yolluyorum. Türk ebeveynler parayı düşünür Çocuklar para kazanırsa zorlukların biteceğini düşünürler Buradaki çocuklara okula gitmelerini söylüyorum. Fakat aynı zamanda Türk kültürünü de öğrenmeleri lazım. Bu yüzden yaz tatillerinde çocuklarla Türkiye’ye gidiyoruz. Eskişehir’de sıkılıyorlar. Dışarı çıkıyorlar ama iki saat sonra sıkılıyorlar. Bir an önce buraya dönmek istiyorlar. Evleri burası

Cemaat temin ettiği güvenliğe rağmen üyelerini dış dünyadan tamamen ayıramıyor. Bu durum ev sahibi toplumun dilini öğrenmekte başarısızlıktan başka riskler de taşıyor:

Avrupa’da ekonomik sıkıntı çekmenize imkan yok. Fakat önemli olan evdeki huzur. Türk cemaati huzurunu yitirmeye başladı. İçe dönük olmanın zorlukları yaşanıyor. Çocuklarını okula yollayamıyorlar. Çocuklar dışarıdaki dünyaya imreniyorlar

Batı Avrupa’daki Türk cemaatlerinin bir kısmı bir dönüşüm sürecinden geçerek “getto” niteliklerini kaybediyor gibi görünüyor. Bu süreci en yoğun olarak yaşayan gençler aynı zamanda gettolaşmadan en çok etkilenenler. Ebeveynlerine ve ailelerine sadık kalmaları cemaatin sınırlarına bağlı kalmaları anlamına geliyor fakat cemaat içindeki varlıkları aslında yalnızca kavramsal. Ruhları ve davranışları cemaatin sınırlarını aşıyor. Cemaat ile toplumun geri kalanı arasındaki gerginliği bireyleşmenin her aşamasında hissediyorlar.

ARAŞTIRMACI: “Aslında hepiniz ilişki istiyorsunuz, ama ebeveynlerinizin önünde bunu belli etmezsiniz?”

TANSU: “Öyle olmak zorundayım.”

NALAN: “Yoksa Üçüncü Dünya Savaşı çıkar!”

ARAŞTIRMACI: “Buna izin vermezler mi?”

SEVİLAY: “Hayır, izin vermezler.”

ARAŞTIRMACI: “Niye izin vermezler?”

NALAN: “Haliyle dedikodu yüzünden. En büyük sorun bu. Bizim insanımız çok dedikoducudur, bunu değiştiremezsiniz.” {...}

ARAŞTIRMACI: “Peki bir ilişkin olsa, bunu saklamak da zor olsa gerek?”

NALAN: “Evet, sürekli bahaneler bulmak zorundasın. Sonra da içinde “Ah, yalan söylüyorum, anne ve babamı kandırıyorum” diye düşünüyorsun. Kendini çok kötü hissediyorsun. Hatta yapamıyorsun.” (Zemni et al. 2006: 53-4)

Cemaatin içinde bulunduğu krizin farkında olanlar ve gettonun tehlikelerini ve sınırlarını bizzat tecrübe edenler “çocuklarını korumak” için yavaş yavaş cemaatin dışına çıkıyorlar. Genellikle başka mahallelere taşıyorlar. Cemaatten ayrılmak eğitim yoluyla başarıya giden yol olarak kabul ediliyor. Önceki jenerasyonların çocuklarını “korumak” için başvurduğu geleneksel metotlar başarısızlığa uğradı. Saha araştırması için kendileriyle mülakat yapılanlar bunu “kayıp nesiller”, “güvensizlik” ve “suç” hikayeleriyle anlattılar:

Ebeveynler katı olursa çocuklar evi terk ediyor Onlara kapatarak istediğini elde edemezsin. Kızının dışarı çıkmasına izin vermezsen, ilk fırsatta kaçar ve orospu olur. (20’li yaşlarında genç bir adam, detaylı mülakat, Brüksel, 22 Mart 2007)

Tekrar edelim, taktik merkezin iktidarın belirlediği ancak zayıf olana ait bir sanattır. İktidar geliştiği ölçüde araçlarının gitgide daha küçük bir kısmını aldatma uğruna seferber edebilir. Kuvveti sınırlayan görünürlüğünün ta kendisidir. Burada cemaat merkezdeki iktidar karşısında zayıf olanlar yani üyeler *fısratı kuvvetleriyle* kendi direniş merkezlerini yaratıyorlar –bu da bazen kelimenin tam anlamıyla kaçmak olabiliyor.–

Gettonun tüm sınırlamalarına ve başarısızlıklarına rağmen pek çoğu ustaca bu durumun üstesinden gelebiliyor. Pek çok bireyin geleneksel olanla modern, demokratik ve milliyetçiyle toplumcuyu ustaca bir arada tutabildiğini görmek mümkün. Schaerbeek’te doğmuş olan ve her sene Türkiye’ye giden 16-17 yaşında bir ergen Türkiye’de ve Belçika’da yaşanan sorunlarla başa çıkmanın zorluklarını anlatıyor:

Burada Türkiye’dekilerin aldığı tadı alamıyoruz. Belçikalılar sanıyor ki Belçika’da mutluluk, para, her şey var; oysa tam tersi, burada her şey daha zor. Bu benim istediğim tür bir hayat değil. Nasıl anlatabilirim ki? Yaşadığımız yer çok düzensiz. Kirliliği çok. Çevresi iyi değil. Herkes para peşinde

Para için ne mi yapıyorlar? Esrar satıyorlar, hırsızlık yapıyorlar ya da “gavurları” kazıklıyorlar. Belçikalılar da diğerleri de bizden korkuyor, bizim yabancı olduğumuzu ve onları soyduğumuzu söylüyorlar. Flamanlar Türkler’den korkuyor. Senin Türk olduğunu fark edince ürküyorlar. Bir yere gittiğimde Belçikalılar dönüp yüzüme bakmıyorlar. Bir Belçikalı gece şurada yürüdüğünde polis dönüp bakmaz bile. Ama biz geçtiğimiz zaman bize bakıp geceleyin orada ne işimiz var diye öğrenmek için peşimizden geliyor. (30 yaşlarında alt orta-sınıftan bir adam, detaylı mülakat, Brüksel, 19 Mart 2007)

Bu genç adama göre Belçikalılar’ın hepsi “gavur”.⁹ Kendisi “dışlama” ve “ötekileştirme” sınıflandırmalarını rahatlıkla, hatta Belçikalıların Türkler’e karşı tavrında olduğu gibi dönüşümlü olarak da kullanabiliyor. Bununla beraber aynı sınıflandırmaya Türkiye’de de tabi tutulduğunun bilincinde. Benim iddiam Türkiye’ye ve Türklüğe daha güçlü bir bağlılık sergileme eğiliminin bu dışlayıcı sınıflandırma sonucunda ortaya çıktığıdır. Bu kendini daha da Türk hissetme haleti ruhiyesi aslında Türk ulusunun içinden gelecek bir dışlanmayı engellemek için başvurulmuş bireysel bir taktik:

9-“Gavur” kelime anlamıyla imansız olan anlamına gelse de aynı zamanda genel bir küçültücü terim olarak da kullanılır.

Türkiye'ye gittiğimizde Türk olarak kabul edilmiyoruz. Köyde komşular bize "gavur" diyor. Ama her şeye rağmen Türkiye farklı. "Gavurlar geldi" diyorlar. Pazarda bizden çok yüksek fiyat alıp bizi kazıklıyorlar. Tüm bunlara rağmen Türkiye'de her şey çok farklı. Aslında 5 YTL edecek bir şeye 100 Avro vermeye razı oluyorsun. Her şeyin tadı bir başka. Burada [Belçika'da] para harcamak istemiyorsun. Ama Türkiye'de para harcamanın tadı bir başka oluyor. (30 yaşlarında genç bir kadın, detaylı mülakat, Ghent, 23 Mart 2007)

Türkiye'nin tadını Avrupa'ninkine tercih eden gençler için get-to-laşmış cemaatlerin sınırlı alanında hayat belli bir yere hapsedilmeye benziyor. Pek çoğunun okuldakiler hariç Alman, Belçikalı, Fransız ya da Hollandalı arkadaşı olmuyor. Genç erkeklerin önceki jenerasyonların onlara karşı tavırlarını onaylamalarına karşın genç kadınlar kendilerini hapsedilmiş hissediyor. Genç kadınların geceleri dışarı çıkmasına izin verilmemesi bize bu erkek-egemen dünya hakkında bazı ipuçları veriyor. Bu "erkek-erkeğe" dünya gelecek için bir ümit vaat etmiyor.

Cemaat din, gelenek, etnisite/ırk ve millet temellerine dayanıyor. Böyle bir cemaatte bir kriz yaşandığı zaman cemaatin geleneksel hayal gücünün yerini başka bir tür hayali cemaat, yani somut bir ulus anlayışının belirlediği "zorunlu gören ve etnik savunmacı bir ulusal kimlik" alıyor. Kendisiyle Charleroi'da görüşülen (28 yaşındaki) bir kadın Belçika Türklerinin tecrübe ettiği tecritin gitgide yaygınlaşmasına dikkat çekti:

Anne ve babalarımızdan dinlediklerimiz bizim şu an yaşadığımızdan çok farklı. Eski fotoğraflara baktığımızda onların Flaman ev sahipleriyle dans ettiklerini, Yunanlarla yan yana yaşadıklarını ve Belçikalılar'ın onlara yardım ettiğini görüyorum. O zamanlar etraftakilerle aralarında bir dayanışma olduğunu görüyorum. Şimdilerde Türkler geçmişe nazaran çok daha fazla tecrit edilmiş durumdalar.

Detaylı söyleşilerden yapılan alıntılar bir yandan gerek anavatanda gerekse diaspora içinde yaratılan “ulusalcı/milliyetçi yapılar” arasındaki dönüşümlü ilişkiyi gösteriyor, diğer yandan dışarıdan dayatılan milliyetçi kimliğin cemaat içindeki nesilsel ve yapısal (toplumsal, siyasal ve kültürel) dönüşümlerin sonucu olarak gitgide zayıflayan cemaat bağlarının yarattığı boşluğu doldurduğunu ortaya koyuyor. Bu dönüşüm dindarlıktan milliyetçilik yönündeki değişimle de örtüşüyor.

Son zamanlarda Avro-Türkler’in çoğu arasında Türkler’in Avrupa’daki yeri, Türkiye’nin Avrupa Birliği karşısındaki durumu, “Ermeni Soykırımı” ve benzeri konularda bir ittifak oluştu. Cumhuriyet’in ilanının yıldönümü (23 Ekim) ve Şehitleri Anma Günü (18 Mart) gibi özel günlerde camilerde konferanslar düzenleniyor. Bu tür konferans ve toplantılara katılanlar farklı siyasal görüşlere sahip olsa da devletin devamı, ulus ve bayrak konularında birleşiyorlar.

“İthal” gelin ve damatlar: saflık arayışı

Batı’da yaşayan Müslüman kökenli göçmenler göç etmenin ve yeniden yerleşimin istikrarsızlaştırıcı mevkileriyle ve günlük hayatta karşılaşılan yapısal sorunlarla başa çıkmak için bir başka taktik daha geliştirmişler: Anavatandan biriyle evlenmek. Avro-Türkler arasında anavatandan Avrupa’ya gelen gelinlerin sayısındaki büyük artış, önemli bir mesele haline geldi. Bu eşler “ithal gelin ve damatlar” adıyla anılıyor. Çoğunlukla böyle evlilikleri tercih eden muhafazakar aileler anavatandan gelen gelinlerin kültürel açıdan “saf” olduklarını ve bu nedenle çocukları daha “iyi” yetiştirebileceklerine inanıyorlar. Öte yandan gelinler genellikle söz konusu geniş ailenin ihtiyaçlarına uygun meslek profilini karşılayan adaylar arasından seçiliyor. Bu aileler için evlilik öncelikle bir çocuk doğurma kurumu ve/veya sadece ekonomik açıdan bakılan bir mesele gibi görünüyor.

(Avrupalı/Batılı) Romantik aşk idealine çok az önem veriyor ya da hiç vermiyorlar –müstakbel eşlerin kendileri adına verilen karara razı olmaları çoğunlukla yeterli oluyor (hatta bazen bu kadarına bile gerek duyulmuyor).–

Aile Avro-Türkler için en önemli korunma alanlarından biri olmayı sürdürüyor ancak sürekli olarak da gerginlik ve krizlere neden oluyor. Aile geleneksel bireyler için bir korunma hissi sağlıyor, zira diasporadaki kültürün sosyalleşmesi burada başlıyor. Belçikalı-Türk evli bir çift Türk kültürünün nasıl ideal yakın aile ortamını sağladığını anlatıyor: “Türkler’in en iyi yönü ailelerine bağlı olmaları. Örneğin ben sık sık anne ve babamla görüşüyorum.” Alman-Türk ve Fransız-Türk çiftler de aynı şekilde 2003’ün Almanya ve Fransa’da binlerce yaşlı insanın hayatını kaybetmesine yol açan olağanüstü derecede sıcak yaz sonrasında gerçekleşen saha araştırmasında yaptıkları yorumlarla ailenin önemini vurguluyordu. Bu ölümler hakkındaki ortak görüşleri ailelerin ve Avrupa kültürünün suçlu olduğu, günümüz Batı toplumlarının dayanışma, büyüklere saygı, aile ve temel insanlık gibi bazı temel değerlerden mahrum olduğu yönündeydi. Avro-Türkler’in bu değerlere sahip çıktığını açıkça ortaya koydular, bu da onlara Bourdieu’nün (1984) çoğunluk toplumu karşısındaki fark olarak tespit ettiği niteliği kazandırıyor. Avro-Türkler yerleşim ülkesinde günlük hayatta karşılaştıkları en önemli sorun olarak çelişkili ahlaki değerleri ön plana çıkardılar (Kaya ve Kentel 2005 ve 2007).

Belçika’da yaşayan Türk kökenli kadınların neredeyse üçte ikisi anavatanından birisiyle evleniyor (Reniers ve Lievens 1997). Hollanda söz konusu olduğunda da aynı rakamlara rastlıyoruz (Hooghiemstra 2003). Anavatanında büyüyen biriyle evlenilmesi yalnız ebeveynlerin büyük kısmının değil, aynı kültürü, gelenekleri, ve dili paylaşmanın yalnız “birbiriyle geçinmek” için değil “eşin aileye uyum sağlayabilmesi” açısından da çok önemli olduğunu vurgulayan genç gelinlerin çoğunun da tercihi (Zemni et al. 2006).

Türkiye’den “ithal” edilen kadın ya da erkeklerle yapılan evlilikler büyük oranda ailelerin ortak kararıyla gerçekleşiyor, bazen eşlerden biri ya da her ikisi birden bu duruma razı olurken bazen hiçbirinin rızasına gerek duyulmuyor. Eşlerin razı olmadığı evlilikler haliyle zorunlu evlilikler oluyor. Zemni et al. (2006: 93-100) ebeveynlerin çocuklarının evlenmeleri için uyguladığı baskının ardında çok önemli nedenler olduğunu ortaya çıkarıyor: Ebeveynler artık reşit yaşta olan çocuklarının ahlakı ve terbiyesi konusunda kaygılanıyorlar; kızlarının bekaretini kaybetmesi tehlikesi konusunda kaygılanıyorlar; ebeveynler çocukları ile ilgili en iyi kararı kendilerinin verebileceğine inanıyorlar; geleneklerin de bunu gerektirdiğini düşünüyorlar; kızlarının 25 yaşlarından sonra evlenemeyeceğini düşünerek kaygılanıyorlar; son olarak da anavatandaki (daha düşük bir gelir grubundan) bir aileye yardım etme saikiyle de hareket edebiliyorlar. Asıl çarpıcı olan ebeveynlerin zorunlu evlilikleri dini bir vecibe gibi ortaya koyarak çocuklarına hiçbir kaçış yolu bırakmamaları.

Günümüzde yapılan araştırmalar bu konuda net bir tablo ortaya koymuyor. Zemni et al. (2006) Avro-Müslümanlar arasında zorunlu evliliğe karşı bir direniş gözlemliyor ve Belçika’da yetişen yeni nesil Belçikalı Müslüman kadınların on yıl öncesine göre daha özgür olduğunu ortaya koyuyor. Son zamanlarda gençler ebeveynlerine karşı koymaya başlayarak onlara bunun İslam’la bir ilgisi olmayan bir gelenek olduğunu anlatmaya çalışıyor. Gaby Strassburger (2004) ise ebeveynlerin tercihinin Avro-Türkler arasında bir dereceye kadar belirleyici olduğunu ve gençlerin bir kısmının kendi özgür iradeleriyle anavatandan biriyle evlenmeyi seçtiklerini savunuyor. Örneğin Türkiye’den bir erkekle evlenmek Türk kökenli kadınlar için aslında yerel dili (Almanca, Flamanca vs.) bilmeyen damadın geline bağımlı olmasıyla geleneksel bağların zayıflaması ve her iki taraf için ebeveynlerin denetiminin zayıflaması gibi bazı avantajlar da sağlayabiliyor. Aynı şekilde Belçika’da Müslüman kadınların evlilikleri ve eş seçimi konusundaki araştırmada Zemni et al.

bazı genç kadınların, çiftin damadın ailesinin uygulayacağı denetimden kurtulması –pederşahilik Anadolu’nun geleneklerinden ve böyle akrabalık anlaşmalarıyla zımnen kabul edilen iktidar yapıları göçmen Avro-Türk cemaatlerinde ve Türkiye’de aile kültürünün en önemli unsurlarından biridir– veya Türkiye’den gelen bir erkekle evlenmenin kadına kamusal alanda daha fazla sorumluluk vermesi –yine yeni gelen koca eşinin bilgi ve sosyal ilişkilerine fazlasıyla bağımlı olacağı için, yine geleneksel iktidar ilişkisini tersine çeviren bir durum– gibi nedenlerle anavatanda yetişmiş biriyle evlenmeyi özellikle tercih ettiğini ortaya çıkardı (Zemni et al. 2006). Buna alternatif olarak, anavatandan biriyle evlenme tercihi genç kadınların cemaat üyesi erkeklerle ilgili fikirlerine de bağlanabilir. Pek çok genç kadın anavatandan bir erkekle evlenmeyi, bu erkeklerin birlikte büyüdüğü gençlere nazaran daha sorumluluk sahibi ve olgun olduklarına inandıkları için tercih ediyor. Bir odak grubu mülakatından alınan aşağıdaki konuşma bunu destekliyor:

ARAŞTIRMACI: Yani Türkiye’deki gençlerin burada büyüyen Türk gençlerden daha mı iyi olduğunu düşünüyorsun?

SUZAN: “Evet, buradaki gençlere ve neler yaptıklarına bakınca Evet tam da bu yüzden. Bir de Türkiye’de mesela, annem babam köyde yaşıyordu ve oradaki gençleri gördüğümde, düzgün çocuklar ve harbi çocuklar yani

NALAN: “Onların eğitimi farklı.”

SUZAN: “Evet onlar farklı eğitim alıyor.”

NALAN: “Onlar tamamen okula odaklanmış durumda. Okul her şeyden önce geliyor.”

ARAŞTIRMACI: “Türkiye’deki çocuklar için?”

NALAN: “Evet, Türkiye’deki çocukların düşünce biçimi

TANSU: “Daha gerçekçi.”

NALAN: “Bir de onlar geleceği düşünüyorlar. Buradakiler gününbirlik yaşıyor. Anlıyor musunuz? Buradakiler ebeveynlerinden aldıkları parayla yaşamaya devam edebileceklerini düşünüyorlar.”

ARAŞTIRMACI: “Bu yüzden mi Türkiye’den biriyle evlenmek istiyorsunuz?”

SUZAN: “Evet” (Zemni, et al. 2006: 40)

Öte yandan pek çok genç erkek evlilik öncesi cinsel ilişkiye girmemiş olmalarını bekledikleri ve bir aile yetiştirmenin sorumluluklarını genellikle fazla talepkar buldukları Avrupa’da büyümüş Türk kökenli kızlardan daha fazla ciddiye alacaklarını umdukları anavatanda büyüyen genç kadınların daha namuslu olduğu inancını taşıyor.

Sonuç

Yapısal bir baskının varolduğu koşullar altında göçmen cemaatleri *namuslarını* korumaya yöneliyor –hatta, bunun ellerinde kalan tek şey olduğuna inanıyorlar. Göçmen kökenli cemaatler gibi çeşitli dışlanmış grupların namus, etnisite/ırk, kültür, kimlik, saflık ve din siyasetini yaygın bir şekilde kullanmasının kültürcü paradigmanın ana görüş haline geldiği dönemde gerçekleştiği açık.– Bu kültürcü retoriğin yayılmasına yalnız azınlıklar değil, ona sık sık başvuran çoğunluk toplumları da neden oluyor. Kültürcü retorik göç alan toplumların göçmenleri ve çocuklarını dini, etnik/ırksal ve ahlaki farkları da içerecek şekilde kültürel fark çerçevesinde algılamaya iterek Batı’da hâkim bir anlayış yaratıyor. Tabii ideal olanı, göçmenlerin ve transgöçmenlerin de tıpkı göç alan ülkelerin diğer sıradan vatandaşları gibi çocuklarını iyi okullara göndermek, daha yüksek ücretli işlerde çalışabilmek ve temiz bir çevrede yaşamak gibi sıradan kaygıları olan *bireyler* olduğu fikrinin yayılması olurdu. Ayrıca neredeyse tüm

göçmenlerin “öteki” yaftasından kurtulmak istediği ve aslında toplumun geri kalanıyla kaynaşmak istediği de göz önünde tutulmalı. Oysa göçmenleri kültürel ve dini özelliklerine göre tanımlamak onları kendilerine has yönlerini, dindarlıklarını ve etnisitelerini vurgulamaya teşvik ediyor –bu da toplumun geri kalanıyla kaynaşmalarını zorlaştırıyor.–

Pek çok (trans)göçmenin etno-kültürel ve dini kimliklerini öne çıkarma çabası kısmen de olsa yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik ve kurumsal ırkçılık gibi yapısal sınırlamaların tetiklediği güvensizlik ve belirsizlik duygusundan kaynaklanıyor. Kültür ve dinin canlandırılması göçmen ve çocuklarının ulusötesi bir mekanda bir sığınak yaratabilmek için başvurdukları pratik bir taktik gibi görünüyor. Namusun önemini vurgulamak ve karı koca ithal etmek aynı amaca, yani bu güvensizlik çağında elde kaldığına inanılan şeyleri korumaya hizmet ediyor: Kültür, etnisite, din ve geçmiş. Göçmen cemaatleri “safliklarını” korumuş (lekelenmemiş, el değmemiş, sağlıklı) olduklarını düşünerek anavatandan getirdikleri gelin ve damatların cemaatin iktidarını yaşatabileceğine inanıyorlar. Saflik söylemi göçmenlerin normlarını, değerlerini ve ailelerini korumak için başvurabilecekleri son çare gibi görünüyor. Bununla beraber saflik söyleminin gerçeğin temsili mekanında yer aldığını unutmamalı. Her şeye rağmen Avro-Türkler’in gündelik hayatı farklı gelenekleri, kültürleri, normları ve değerleri dinamik yeni biçimlerde harmanlayarak *tireli* kimlikler yaratma konusunda yetenekli olduklarını gösteriyor.

Referanslar

- Ahmed, A. S. (2003) *Islam under Siege: Living Dangerously in a Post-Honor World*. Cambridge: Polity Press.
- Akçapar, Ş. (2007) “Batı Avrupa’da Yaşayan Türk ‘ithal’ Gelinleri ve Entegrasyon Sorunları: Belçika Örneği”, in A. Kaya and B. Şahin (eds.) *Kökler ve Yollar*, İstanbul: Bilgi University Press.
- Alexander, C. E. (1996) *The Art of Being Black: The Creation of Black British Youth Identities*, Oxford: Clarendon Press.
- Appadurai, A. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalisation*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Ateş, S. (2003) *Grosse Reise ins Feuer*, München: Rowohlt.
- Aydın, H. (2003) “Heiratsmigration bei Türkinnen und Türken”, in A. Goldberg, D. Halm and M. Sauer (eds.) *Migrationsbericht der Stiftung Zentrum für Türkeistudien*, Vol. 5. Münster, Hamburg and London: LIT Verlag: 227-299.
- Bauman, Z. (2001) *Community: Seeking Safety in an Insecure World*, Cambridge: Polity.
- Bourdieu, P. (1984) *Distinction*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Carle, R. (2006) “Demise of Dutch Multiculturalism”, *Society* 43: 68-74.
- Cesari, J. (2003) “Muslim Minorities in Europe: The Silent Revolution”, in J. Esposito and F. Burgat (eds.) *Modernizing Islam: Religion in the Public Sphere in the Middle East and in Europe*, New Jersey, Rutgers University Press: 251-271.
- Clifford, J. (1988) *The Predicament of Culture*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- (1994) “Diasporas”, *Cultural Anthropology*, 9/3: 302-38.
- Cohen, R. (1997) *Global Diasporas: An Introduction*, London: University College London Press.

- De Certeau, M. (1984) *The Practice of Everyday Life* (L 'Invention du Quotidien, trans. Steven Rendall), Berkeley: University of California Press.
- Dubet, F. (2002) *Le Déclin de l'Institution*, Paris: Seuil.
- Elman, R. A. and Maud L. Ed. (1991) "Unprotected by the Swedish Welfare State: A Survey of Battered Women and the Assistance they Received," *Women's Studies International Forum*, 14/5:413-21.
- Fadil, N. (2005) "The Political Mobilization of Muslim Minorities in the West: A Gender (Un)friendly Project?", in J. Suad (ed.). *Encyclopedia of Women and Islamic Cultures*, Vol. 2, Leiden: Brill: 293-295.
- Farrell, K. N. (2004) "Recapturing Fugitive Power: Epistemology, Complexity and Democracy", *Local Environment*, 9/5: 46-79.
- Foucault, M. (1979a) "Governmentality", *Ideology and Consciousness*, 6: 5-21.
- Foucault, M. (1979b) *Discipline and Punish*, New York: Vintage Books.
- Ganguly, K. (1992) "Migrant Identities: Personal Memory and the Construction of Selfhood," *Cultural Studies* 6/1: 27-49.
- Hooghiemstra, E. (2003) *Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland*, Den Haag: Sociaal Planbureau.
- Ibn Khaldun, M. (1969) *The Muqaddimah: An Introduction to History* (ed. N. J. Dawood, trans. Franz Rosenthal). Princeton: Princeton University Press.
- Kaya, A. (2005) "Citizenship and the Hyphenated Germans: German-Turks", in F. Keyman and A. İçduygu (eds.) *Citizenship and Identity in a Globalizing World: European Questions and Turkish Experiences*, London: Routledge: 293-295.
- (2009) *Islam, Migration and Integration: The Age of Securitisation*, London: Palgrave.
- Kaya, A. and Kentel, F. (2005) "Euro-Turks: A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union? A Comparative Study of French-Turks and German-Turks", *CEPS EU-Turkey Working Papers* No. 14.
- (2007) *Belgian-Turks: A Bridge or a Breach between Turkey and the European Union?* Brussels: King Baudouin Foundation.
- Kelek, N. (2005) *Die fremde Braut*, Köln: Kiepenheuer & Witsch.
- Lesthaeghe, R. (2000) "Transnational Islamic Communities in a Multilingual Secular Society", in R. Lesthaeghe, *Communities and Generations: Turkish and Moroccan Populations in Belgium*. Brussels: VUB University Press: 1-57.

- MacIntyre, A. (1971) *Against the Self-Images of the Age: Essays on Ideology*, New York: Schocken Books.
- Mandaville, P. (2001) *Transnational Muslim Politics: Reimagining the Umma*, London: Routledge.
- Maussen, M. (2007) “The Governance of Islam in Western Europe: A State of the Art Report”, Working Paper, No. 16, IMISCOE.
- Miera, F. (2007) “Multiculturalism Debates in Germany”, D2 Report on National and European Level Cases., Frankfurt/Oder, Germany: European University Viadrina.
- Mojad, S. and Abdo, N. (2004) *Violence in the Name of Honor: Theoretical and Political Challenges*. Istanbul: Bilgi University Press.
- Reniers, G. and Lievens, J. (1997) Stereotypen in perspectief. De evolutie van enkele aspecten van het huwelijk bij Turkse en Marokkaanse minderheden in België. Working Paper, Universiteit Gent - Vakgroep Bevolkingswetenschappen.
- Rushdie, S. (1990) “In Good Faith”, *Independent on Sunday* (4 February).
- Rushdie, S. (1991) *Imaginary Homelands*, London: Granta.
- Seager, J. (1997) *The State of Women in the World Atlas*, new edn. London: Penguin Books.
- Soja, E. (1996) *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Oxford: Blackwell.
- Strassburger, G. (2004) “Transnational Ties of the Second Generation: Marriages of Turks in Germany”, in T. Faist and E. Özveren (eds.) *Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions*, Aldershot: Ashgate: 211-223.
- Suhr, H. (1989) “*Ausländerliteratur*: Minority Literature in the Federal Republic of Germany”, *New German Critique*, 46 (Winter): 71-103.
- Taylor, C. (1994) “The Politics of Recognition”, in A. Gutmann (ed.) *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton: Princeton University Press: 25-74.
- Tibi, B. (2007) “*Der Euro-Islam als Brücke zwischen Islam und Europa*”, in T. Chervel and A. Seeliger (eds.) *Islam in Europa*, Frankfurt am Main.: Suhrkamp: 183-199.
- Vertovec, S. (1995) Young Muslims in Keighley, West Yorkshire: Cultural Identity, Context and “Community”, unpublished research paper, Coventry: Centre for Research in Ethnic Relations, University of Warwick.

- Weiner, M. (1993) *International Migration and Security*. Boulder, CO: Westview Press.
- Zemni, S. (2006) "Islam between Jihadi Threats and Islamist Insecurities? Evidence from Belgium and Morocco", *Mediterranean Politics*, 112: 231-53.
- Zemni, S., Casier, M. and Peene, N. (2006) "Etude des facteurs limitant la liberté de choix d'un partenaire dans les groupes de population d'origine étrangère en Belgique", Université de Gand: Centre pour l'islam en Europe. Recherche non-publiée au demande du Ministère d'Egalités des Chances, Christian Dupont.

10-ÖRGÜTÜ GERİ GETİRMEK

Avrupa'da Kürt taraftarı protestolar¹

Olivier Grojean

Giriş

Ortadoğu'daki Kürt hareketi daha önceden seferberlikler teorisi çerçevesinde incelemeye (Romano 2006) tabi tutulmuş olsa da Avrupa'daki Kürt taraftarı protestolar toplumsal hareketleri araştıranların çalışmalarına nadiren konu oluyor. Oysa 1982'den beri herhangi bir Avrupa ülkesinde Kürt taraftarı bir eylemin gerçekleşmediği bir ay yaşanmadı ve bu olayların ortalama yıllık sayısı yüzleri buluyor.² Bu muhtemelen Kürtleri

1-Fransız Ulusal Araştırma Teşkilatı'nın (ANR, Tematik Program "İhtilaflar, Savaş(lar), Şiddet", "İhtilaflar-TİP" Projesi) mali destek verdiği bu makalenin daha eski bir halini okuyarak yorumlayan Sami Zemni, Marlies Casier, Joost Jongerden ve Andy Hilton'a teşekkür ederim.

2-"Kürt taraftarı eylem"den kastım Kürt haklarını ve taleplerini (insani, siyasal, kültürel vs.) destekleyen ancak ille de ya da sadece Kürtler'in katılımı ve düzenlemesi ile gerçekleşmeyen umuma açık toplantı, gösteri ve protestolar, "Avrupa ülkesi"nden kastım ise öncelikle Kürt göçmen nüfusunun daha yoğun olduğu (Kuzey)Batı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere tüm Avrupa ülkeleri. Avrupa'da Kürt haklarını savunan eylemlerle ilgili olarak -1982 ile 2005 yılları arasında yayınlanan çeşitli gazete ve dergilere dayanan bir protesto eylemleri külliyatının (Grojean 2008a) Kürt taraftarı günlük *Özgür Politika* Gazetesi'nde Kasım 1998-Haziran 1999 arasında yayınlanan makalelere dayanarak oluşturulan kapsamlı bir veritabanıyla karşılaştırılması sonucu

Avrupa’nın en “eylemci” grubu kılmakla kalmıyor, şayet bu terimden Avrupa düzeyinde faaliyet gösteren, taleplerini Avrupa kurumlarındaki yetkililere ileten ve sık sık kendi ikamet ettikleri ülkenin dışındaki eylemlere de katılan bir kitlenin anlaşılması gerekiyorsa onları en “Avrupalılaştırmış” kitle haline de getiriyor. Bunun nedenlerini açıklayabilmek için Kürtlerin Avrupa’daki seferberliklerinin öncelikle (Avrupa’daki Kürtlerin büyük çoğunluğunun geldiği ülke olan) Türkiye’deki Kürt halkının durumuyla ve Kürtlerin Ortadoğu’daki mücadelesindeki gelişmelerle ilişkilendirilmesi gerekiyor: Zira Avrupa’daki Kürt taraftarı seferberliklerin hepsi aslında Türkiye’deki benzer seferberliklerin uluslaraasılaştırmış unsurlarıdır.³

Bu nedenle burada ortaya konan başlıca önerme Avrupa’daki Kürt taraftarı seferberliklerin boyutlarının (ortaya çıkış, stratejiler, protesto biçimleri, gelirler, eylem sıklığı, bireysel mücadeleler, davaya adanmışlık vs.) bu seferberliklerin gerçekleştiği ülkelerin siyasal yapıları içinde değil, bir bütünün, yani Kürt hareketinin birbirine bağlı unsurları bağlamında anlaşılması gerektiği olacak: Bu boyutlar eylem yerinde fiilen bulunan aktörlerle sınırlı olmayan ve birbiriyle ilişkili pek çok unsura (devlet yetkilileriyle ilişkiler, medya ve seferber edilen diğer gruplar ve iç ilişkiler gibi) bağlı olarak değişkenlik gösteriyor. Bir başka deyişle göçmen seferberliklerini açıklamakta (bkz. örneğin Koopmans *et al.* 2005) halen kullanışlı bir çevresel değişkenler grubu olarak

elde edilen– düşük bir tahmin bile bize Avrupa’da 1980 ve 1990’larda senede 170 –yani neredeyse iki günde bir– gösteri yapıldığını ortaya koyuyor. Bununla beraber hesap Berlin’deki PKK taraftarı bir kuruluşun (nispeten zayıf bir seferberlik döneminde) dokuz aylık gözlemlenmesine dayandırıldığı –dernek her ay iki eylem düzenlenmesine önayak olmuştu– takdirde çok daha yüksek bir tahmin ortaya çıkıyor. Yalnız Almanya’da bunun benzeri 52, Avrupa’nın geri kalanında 50’den fazla dernek olduğu göz önüne alındığında ve yalnız her iki ayda bir gösteri düzenlendiği farz edilse bile Avrupa’nın tamamında Kürtler’in yılda en az 600, yani ortalama günde iki protesto eylemi gerçekleştirdiği sonucu elde ediliyor. Bu rakamları bir bağlama oturtabilmek için nüfusu 60 milyondan fazla olan Fransa’da gösteri ve protesto sayısının günde otuz olarak hesaplandığını (Fillieule 1997: 14) ve Avrupa’nın tamamındaki Kürtler’in sayısının (yalnız) bir milyon olduğunu hatırlatalım.

3-Kürt meselesiyle ilgili bkz. Bozarslan (1997). Türkiye’deki Kürt hareketi için bkz. White (2000).

kabul edilen Avrupa ülkelerinin “siyasal fırsat yapısı” (McAdam 1982; Tarrow 1989)⁴ Avrupa’daki Kürt hareketini, bu seferberliklerin zamansallığını ya da Kürt davasına bireysel adanmışlıkları açıklamak için yeterli değil. Evvela kuramsal düzeyde yeterli değil zira yapısal, nesnelci ve durağan bir inceleme bireysel kimlik tercihleri ya da toplumsal hareketlere katılım süreçleri (Goodwin ve Jasper 2003, Fillieule 2005) konusunda bizi aydınlatmıyor; aynı zamanda ampirik bir düzeyde de yeterli değil çünkü –Kürt veya Türk– siyasal örgütler aşağıda da göreceğimiz gibi göçmen Kürtler’in seferberliğinde merkezi bir rol oynuyor: Bireyler kendi kendilerine seferber olmuyor, örgütler tarafından seferber ediliyorlar (Siméant 1998: 53). Dahası bu örgütler yalnız (ikamet edilen ülkedeki) devletle değil aynı zamanda medya ve (bu aktörlerin çok uzakta oldukları durumlarda bile) diğer rakipleri ve destekçileriyle (Türk devlet yetkilileri, Türkiye veya Ortadoğu’daki diğer gruplar) etkileşim içinde oluyorlar.

Bu çalışmada hem kalitatif hem de kantitatif kaynaklar kullanıldı. İlk olarak Kürtler’in Avrupa’daki kimlik inşasını incelemek ve Kürt taraftarı seferberliklere katılımlarını anlayabilmek için eylem, miting ve günlük aktivizmin doğrudan gözlemlenmesi tercih edildi ve bunlar Kürt davasının Almanya ve Fransa’daki pek çok destekçisi (çoğunluğu Kürdistan İşçi Partisi, yani PKK’nin destekçisi, eski militanı ya da savaşçısı olan)⁵ ile yapılan söyleşilerle desteklendi. PKK ve Partîya Sosyalîsta Kurdistan’ın (PSK; Kürdistan Sosyalist Partisi) gazete, dergi, kitap ve diğer partizan kaynaklarıyla bir araya getirildiğinde

4-Tarrow’un “Siyasal Fırsat Yapısı” kavramına getirdiği tanım beş etken üzerine dayanıyor (siyasal sistemin açıklığı, müttefik ya da destek grupların varlığı, siyasal ittifakların kalıcılığı, siyasal seçkinler arasındaki birlik ve hükümetin kamu politikalarını icra kabiliyeti); bununla beraber belirli nüfusların kendine özgü koşullarını hesaba katan yeni etkenler de ilave edildi (göçmenler için vatandaşlık şartları gibi). Daha yakın bir zamanda Nedim Ögelman “Uluslararası Siyasal Fırsat Yapısı” (USFY) kavramıyla göç alan ülkelerdeki etkenlerle göç veren ülkedeki etkenleri bir araya getirmeye çalıştı: Bkz. Ögelman, 2003.

5-1978’de kurulan Partiya Karkerên Kurdistan (PKK) 1984’ten beri Türk Devleti’ne karşı bir gerilla savaşı yürütüyor. Lideri Abdullah Öcalan 1999’da tutuklandı ve idama mahkûm edildi ancak avukatları vasıtasıyla partiye “öğüt vermeye” devam ediyor (idam cezası daha sonra müebbet hapse çevrildi).

bu söyleşiler partilerde hayata geçirilen söylemsel gramerler ve militanların partizan disiplinine ne derece itaat ettiği gibi konuların ortaya çıkması ve incelenmesini sağladı. İkinci olarak seferberliklerin zamansallığını incelemek ve Kürtler’in yaşadığı tüm Avrupa ülkelerindeki protestoların farklılıklarını (eylem ve şiddet türleri, tepki kabiliyeti, protestonun hedefleri vs.) keşfetmek için “Protesto Eylem Analizi”ne (protesto eylemlerinin zaman ve mekan içerisindeki farklılıklarının boylamasal incelemesine dayanan istatistiksel bir yöntem) başvurmak gerekliydi. Bir protesto eylemleri külliyatı oluşturabilmek için Paris’teki Kürt Enstitüsü’nde (1982’den beri yayımlanan tematik bir uluslararası basın özetleri bülteni olan) *Bulletin de liaison et d’information*’u tarayarak 1982 ile 2001 yılları arasında Avrupa’da gerçekleşen 1052 protesto eylemini ayırıp alt alta sıralayıp bunları 1258 tür eylem veya gösteri türüyle birleştirmek gerekti (çoğu gösteride yalnız bir eylem türü –örneğin yürüyüş– kullanılıyor ancak bazen bir gösteride iki, hatta üç eylem türü kullanılabiliyor: Örneğin yürüyüş, oturma eylemi ve ardından polisle çatışma gibi).⁶

Bu makalenin ilk bölümü siyasal örgütlerin Türkler ve Kürtler için anavatandaki kimlik ve siyasal fay hatlarının Avrupa’nın göç alanına taşınmasını ve “partizan bir çevre” çerçevesinde faaliyet

6-Polis verileriyle (birincil kaynaklar) ve gazete haberleriyle (ikincil kaynaklar) karşılaştırıldığında basın özetleri üçüncül bir kaynak ve bu açıdan ele alındığında halihazırda toplumsal hareketleri araştıranlar (bir sentez örneği için bkz. Ortiz et al. 2005) ve Fransız araştırmacılar (bkz. örneğin Fillieule 2007) tarafından keskince eleştirilen gazete kaynaklarından bile daha az güvenilir bir kaynak türü. Bu kaynağın seçicilik derecesini ve bu seçiciliğin sistematikliğini değerlendirmek için oluşturduğumuz külliyatın üç farklı veritabanı ile karşılaştırılması zorunluymuştu: ilki kısa bir dönem içerisinde Avrupa düzeyinde yapılan tüm eylemleri kapsama gayreti içerisindeydi (Küçük 2002); ikincisi uzun bir dönem içerisinde –Avrupa’da en fazla Kürt protesto eyleminin gerçekleştiği ülke (bkz. Küçük 2002, Dieter Rucht yönetiminde gerçekleştirilen PRODAT Projesi’nin verilerine dayanarak) olan– Almanya’daki eylemleri farklı türleri itibarıyla kapsamayı hedefliyordu; üçüncüsü ise orta uzunlukta bir dönem içerisinde –Avrupa’da en fazla Kürt protesto eyleminin gerçekleştiği beş ülke (bkz. Koopmans et al. 2005, Ruud Koopmans yönetiminde gerçekleştirilen MERCI Projesi’nin verilerine dayanarak) olan– Almanya, Fransa, İngiltere, İsviçre ve Hollanda’daki eylemleri yine türleri itibarıyla kapsamayı hedefliyordu. Bu sinama bize burada kullanılan külliyatın peşin hükümlerinin “klasik” gazetecilik kaynaklarıyla karşılaştırıldığında daha azaldığını ve bu veriler karşısında makul olarak sorulabilecek sorulardan fazlasına neden olmadığını gösterdi (Grojean 2008a: 217-311).

göstermeyi kolaylaştırdığını gösterecek. Daha sonra Kürdistan İşçi Partisi vakasını daha yakından inceleyerek bu örgütlerin sürgündeki (her bir Avrupalı devlet arenasındaki şartlar birbirinden çok farklı olmasına rağmen) seferberlikleri etkileyecek normlar, kurallar ve değerler üretebildiklerini, böylece militanlarını ve Türk-Kürt nüfusunu idare etmeyi hedeflediklerini göreceğiz. Son olarak bu seferberlik süreçlerinin protestolarla ilgili olarak inkar edilemez derecede etkili olduklarını gözler önüne sereceğiz: Kürt protestolarının zamansallığı ve ritimlerinin gözlemlenmesi Öcalan'ın partisinin iç gündemi ve Ortadoğu'daki Türk yetkililerle etkileşimini öne çıkarırken farklı eylem türlerinin analizi PKK'nin eylem repertuvarının yapılanmasında partizan sosyalleşmenin öneminin altını çiziyor.

Uluslararası hareketler, kimlik inşası ve siyasal adanmışlık

Türk ve Kürt siyasal hareketlerinin uluslararasılaşması

1970'lerde Avrupa'da gelişen Kürt hareketi ve Türkiye'den gelen siyasal aktörler yurt dışında bakir topraklarla, yani örgütlenmemiş ve siyasal eylemlere yabancı bir nüfusla karşılaşmadılar. Aslında 1950'lerin sonundan beri özellikle Almanya'da olmak üzere Avrupa'da pek çok Türk ve Kürt örgütlenme vardı. Bunların ilki öğrenci dernekleriydi. 1968'e dek Türk hükümetinin mali destek sağladığı Almanya Türk Öğrenci Federasyonu (ATÖF) 1962'de kurulmuştu. Kürt derneklerinden Avrupa Kürt Öğrenci Topluluğu (AKÖT) 1956'da, (Türkiyeli Kürtler'in yanı sıra) pek çok Iraklı Kürt'ü bünyesinde toplayan Avrupa Kürt Öğrencileri Ulusal Birliği (AKÖB) ise 1965'ten itibaren faaliyet gösterdi. Bu öğrenci dernekleri aslında tam anlamıyla siyasal örgütlenmeler değildi fakat Türkiye ve Ortadoğu'daki farklı süreçlerin etkisiyle eylemleri ve söylemleri zamanla siyasallaştı. Bu nedenle örneğin ATÖF Türkiye devletinin Avrupa'daki kolu olarak görülmemeli zira Türkiye İşçi Partisi'ni (TİP) desteklemeye başladığı 1967'den beri dernek

Türkiye’deki rejimin yurt dışındaki en önemli muhaliflerlerinden biri haline geldi (dolayısıyla 1968’den sonra da Türk devletin sponsorluğundan vazgeçti). Eski AKÖT üyeleri tarafından kurulan AKÖB de Sovyetler Birliği’ne karşı eleştirel bir duruş sergiliyor ve siyasal faaliyet gösteriyordu.⁷ Ayrıca AKÖT üyesi Hemreş Reşo aynı zamanda 1965’te kurulan Hevra (Beraber) ve 1970’ten itibaren faaliyet gösteren Bahoz (Fırtına) gibi Türkiye’den gelen Kürt öğrencileri bir araya getiren ve siyasallaştıran daha küçük grupların da kurucu üyelerindendi.

1960’larda Türkiye’den göçün artışıyla Almanya ve Avrupa’da pek çok Türk işçi derneği kuruldu. Türkiye’den gelen Kürtler –ya da Kürt asıllı Türkler– 1968’de kurulan Avrupa Türk Toplumcular Federasyonu (ATTF) gibi zaten varolan ve sayıları gitgide artan Türk derneklerinde bir araya gelmeyi tercih ettiğinden o dönem gerçek anlamda bir Kürt işçi derneği yoktu. ATÖF’le yakın bağları olan ATTF de 1969 seçimlerinde TİP’i destekledi ve daha önce siyasallaşmamış olan birçok küçük derneği de harekete geçirdi. Buna karşın pek çok Türk ve Kürt siyasal parti ve örgütün Avrupa’da –üstelik sadece baskı altında olanlarla sınırlı olmayan– faaliyete geçmesiyle sonuçlanan 1971 darbesi bu durumu değiştirdi. 1960’ların sonunda resmen olmasa da Avrupa’da faaliyet göstermeye başlayan ilk parti Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olmuştu.⁸ MHP’den kısa süre sonra İslamcılar ve daha sonra 1970’lerin sonu ve 1980’lerin başlarında sol ve Kürt partileri de aynı yolu takip etti. Bu örgütler açıkça bir “bumerang şablonu”nu (kendi ülkesinde devlet üzerinde baskı grupları olarak faaliyet göstermeleri niyetiyle oluşturulan dış örgütlenmelerin harekete geçmesi (bkz. Keck ve Sikkink 1998) takip ediyordu. Bununla beraber bu örgütlerin Avrupa’daki rakiplerini yok saymayı göze alamayacağı da

7-Hatta kurucularından Jemal Nebes ve Bruska İbrahim’e göre o AKÖB o dönem bu fikirleri savunan tek dernekti (Tschavisch 1996: 160-170).

8-Bu hamle Türkiye kökenli siyasal partilerin yurt dışında faaliyet göstermesi yasak olduğundan resmileştirilmemişti. Altı Avrupa ülkesinde kurduğu kırktan fazla dernekle MHP 1973’e gelindiğinde yurtdışındaki en önemli Türk örgütüydü ve 1975 ile 1978 arasında hükümete katılmasından da istifade ederek 1979-80 döneminde Avrupa’daki varlığını sağlamlaştırdı.

açık: Kürt hareketinin uluslararasılaşması solcu ve sağcı radikal Türk hareketlerinin uluslararasılaşması göz önüne alınmadan anlaşılamaz.

Aralarındaki farkı ayırt etmek pek kolay olmasa da burada etkili olan iki ana süreci gözlemleyebiliyoruz. Bunlardan ilki Kürt ve Türk işçilerin kitlesel olarak siyasallaşması, pek çok işçi derneğinin belli siyasal hareketleri destekleyerek zamanla bir bakıma Türkiye’de yasaklanan partilerin “yasal kanadı” haline gelmesiyle sonuçlanması. İkinci olarak da halihazırda varolan partilerin içine sızamayacaklarını anlayarak yeni dernekler kuran partiler var –bunların arasında hepsinin kökleri Dev Genç’e (Devrimci Gençlik) uzanan Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Komünist Partisi (TKP-ML) ve Dev-Yol/Dev-Sol’u (Devrimci Yol; Devrimci Sol)⁹ sayabiliriz.– Kürt hareketiyle ilgili olarak da 1970’lerin sonundan itibaren tüm siyasal partiler Kürt taraftarı dernekler kurarak ya da olanları bir araya getirerek Avrupa’daki etkinliklerini arttırdılar. Ancak bunlardan yalnız ikisinin, yani PKK ile Kemal Burkay liderliğindeki PSK’nin siyasal ömrü birkaç yılı aşabildi. Zaman zaman işbirliği yapmalarına rağmen tıpkı Türkiye’deki sol partiler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi iki örgüt arasındaki ilişkinin belirleyici etkeni de rekabet oldu. 1970’lerin sonunda Avrupa’da bu iki partiden PSK daha önemli olanıydı ancak 1984’te gerilla savaşını başlatmasından sonra PKK, Burkay’ın partisine üstün gelerek Avrupa’da Kürt davasını kalıcı bir şekilde tekeline aldı.

1970’lerin sonuna gelindiğinde Avrupa’daki Türk ve Kürt nüfusunun bir milyonu geçtiği tahmin ediliyordu. Bu nedenle aşağı yukarı aynı dönemde ya da birkaç yıl öncesinde Avrupa’da faaliyet göstermeye başlayan Filistinli, Ermeni ya da İranlı örgütlerin aksine Türk ve Kürt örgütleri kitleleri seferber edebiliyor ve şiddet eylemleri (saldırı, bombalama) yerine toplumsal hareketleri örgütleyebiliyorlardı.

9-Dev-Yol ve daha sonra Dev-Sol Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) geleceğinden geliyordu.

Kimlik üretimi ve siyasal adanmışlık

İnsanların seferber edilmesi bir davayı benimsemelerini ve ona adanmalarını gerektiriyor ancak Türk ve Kürt göçmenlerin siyasal adanmışlık ve kimlik üretiminin boyutlarını anlamak için birbirine rakip Türk ve Kürt siyasal örgütlerin sayısının fazlalığı ve aralarındaki destek kazanma mücadelesine bakmak gerekiyor. Çalışma sahasında etkili olan örgütsel şartların önemini göz ardı eden genel bir benlik edinme kavramı seferberliğin gerçeklerini açıklayamaz. Gerçekten de tıpkı sürgün, ekonomik şartlar ve ötekilikle karşılaşmanın ürettiği “uluslararası (long-distance) milliyetçilik” (Anderson 1998) veya “diaspora milliyetçiliği” (Gellner 1983: 101-9) hipotezlerinde olduğu gibi kimlik inşasında ve anavatana yönelmede vatandaşlık rejiminin rolü hipotezi de belirsiz mikro-sosyolojik süreçleri açıklamakta çok soyut, havada ve mekanik kalıyor.

Burada vatandaşlık rolü hipotezine dayanan yaklaşımla ilgili üç sorunu tespit edebiliriz. İlk olarak bunu kimlik üretiminde bir değişken olarak sınamak isteyen araştırmacıların, Türkler’in örneğin Alevi, Sunni, Yezidi, Zaza veya “Dersimli”ye de dönüşebildiklerini göz ardı ederek “Türkler’in nasıl olup da Alman yerine Kürt’e dönüştüklerini” öğrenmek istemeleri. Almanya’daki Türk vatandaşların kimlik tanımları kaçınılmaz olarak, sadece ya da esasen makroetnisite (yani Kürtlük) tarafından belirlenmiyor, aksine aynı zamanda, hatta ondan daha önemli bir şekilde kimlik tanımı dini cemaatler, dilsel/etnik alt-gruplar veya doğum yeri gibi yapılara dayanıyordu. Dahası, aynı zamanda Kürtler ya da Aleviler’e “dönüşen” pek çok entegre olmuş Türk göçmenin varlığının ortaya koyduğu gibi etnikleşme “entegrasyon” yokluğunun yarattığı (kaçınılmaz) bir sonuç değil.

İkinci sorun, Türkiye vatandaşlarının akın ettiği Avrupa ülkelerinin vatandaşlık rejimleri (Koopmans *et al.* 2005: 31-73) ve göç politikalarının (Guiraudon 2000) o dönem (ve halen) birbirinden oldukça farklı olması. Vatandaşlığın rolü yaklaşımına göre kimlik üretiminin bu farklardan etkilenmesi gerekirdi –hatta

bu, Avrupa'daki beş günlük gazetede etnik ilişkiler ve vatandaşlıkla ilgili iddiaları inceledikleri araştırmada Koopmans *et al.*'ın (2005) vardığı sonuçtur. Bununla beraber buradaki esas sorun yazarların göçmen kimliklerinin *gerçeklikleriyle* bunların *gazetelere yansıtış biçimini* karıştırmaları:¹⁰ Avrupa'daki Türk ve Kürt bireylerin kimliklerinin sunduğu manzaranın gözlemlenmesi ile onların dernek ve siyasal örgütlerinin sunduğu manzaranın gözlemlenmesi aslında Avrupa boyunca büyük benzerlik gösteriyordu (Østergaard-Nielsen 2001).–

Üçüncü sorun da, bizim ve daha pek çok araştırmacının (örneğin Østergaard-Nielsen 2003; Rigoni 2001) farklı Avrupa ülkelerinde Türkiye'den göçmenlerle yaptığı söyleşilerin bir davayı benimsemeye sonuçlanan süreçlerin gerçekte bireysel hikayelerden, aile ortamından veya dernek ve siyasal örgütlerde sosyalleşmeden geçtiğini ortaya koymasıdır. Bir başka deyişle vatandaşlık kuramının fazla genelleştirilmiş ve biraz da basit rolünün aksini gösteren pek çok tanıklık var. Tüm bunlar bizi anavatanındaki siyasal fay hatları ve etnik kimliklerin (bilhassa Kürt kimliğinin) Avrupa'da harekete geçirilmesinde ve canlandırılmasında ki kilit, hatta en önemli etkenin seferberlik olduğu, yani bunun bir yanda derneklerin ve örgütlerin çabasıyla, diğer yandan 1980'den sonra Türkiye'den çoğu zaten fazlasıyla siyasallaşmış binlerce mültecinin gelişyle ortaya çıktığı sonucuna getiriyor.

Bu elbette “ülke” değişkeninin önemsiz olduğunu ya da farklı Avrupa ülkelerindeki yerel politikaların kimlik inşası ve anavatan siyasetine yönelimde somut bir rol oynamadığını söylemek

10-Ruud Koopmans ve Paul Statham daha önceki bir makalelerinde (1999) bu sorunun üstesinden gelebilmek için biri iddia sahipleri ve –göçmenlerin kendilerini algılayış biçimiyle ilgili etkili bir gösterge olduğu farz edilen– ötekinin basındaki tariflerine, diğeri de örgütlerin isimlerine dayanan iki yol denemişlerdi. Her iki yolun da benzer sonuçlar verdiğini gören Koopmans ve Statham basında rastladıkları kimliklerin aslında gazeteciler (ya da toplumun geneli) tarafından atfedilmediği, daha ziyade bu kimliklerin göçmenlere dair öznel algılara uyum sağladığı sonucuna vardılar. Oysa derneklerin isimleri üyelerinin kimliklerini (ya da faaliyetlerini) yansıtmayabilir –örneğin belli bir ismin seçimi bir meşrulaştırma stratejisinin parçası olabiliyor. Şayet dernek isimleri kimlikleri yansıtıyor olsaydı bile Koopmans-Statham'ın istatistikleri isimlerinde etnik bir kimlik ya da anavatanı barındıran derneklerin “gerçek” sayısı gibi üçüncü bir (nesnel) veri grubuyla karşılaştırılmıyor.–

anlamına gelmiyor. Aksine Avrupa’nın farklı ülkelerindeki katılım sistemlerinin çoğulculuğunun doğası ve kapsamı, Türkiye ve Kürtler’in insan haklarına yönelik birbirinden çok farklı dış politikalar veya radikal Türk/Kürt örgütlerinin faaliyetlerine karşı müsamaha derecelerinin değişkenliği, kimlik inşasını, hatta siyasal adanmışlık süreçlerini etkileyebilir ve etkiliyor –fakat işin can alıcı noktası bu etkinin fiilen siyasal örgütlerin aracılığıyla gerçekleşmesidir. Yani ikamet edilen ülkedeki siyasal şartların anlamı örgütsel boyut hesaba katılmadan anlaşılamaz. Bu nedenle Østergaard-Nielsen’in (2001) önerdiği gibi “anavatan siyaseti” ile “göçmen siyaseti” arasındaki farkları ortaya koyarken karşılaşılan karmaşık yapıyı daha ayrıntılı bir şekilde değerlendirmeye ihtiyaç var.–

Öncelikle de bu ayırımın anlamının bir eleştirisinin kabul edilmesi gerekiyor. Daha kapsayıcı siyasal yapıların –yani göçmenlerin temsil edilmesini ve aralarında işbirliğine gidilmesini destekleyen– Türkiye’deki siyasal durumla ilgili diyalog eksikliğini teşvik ederek, anavatandaki siyasal fay hatlarının Avrupa’daki göç coğrafyasında aynen tekrarlanmasına neden olabileceği iddia ediliyor. Buna rağmen bu ayırım Avrupa’daki pek çok göçmen için önemini koruyor. Görüştüğümüz tüm PKK eylemcileri PSK’nin Kürdistan’ın bağımsızlığından çok göçmenlerin yaşadıkları ülkedeki entegrasyonu için çabaladıklarını düşünüyordu –PSK eylemcileriye Avrupa’daki Kürt diasporasının entegrasyonu ve oluşumunu Avrupa ülkelerini etkilemenin ve Türkiye’deki sorunların çözümünden sonra Kürdistan’a dönmeyi hedeflemenin daha gerçekçi bir yolu olduğu görüşünde. Bu da siyasal yapıların rolünün değil bu örgütler içerisinde var olduğu şekliyle anavatan siyaseti ile göçmen siyaseti arasındaki ayırımı çerçeveleyen yapıların önemini belli ediyor.–

Son olarak Türk ve Kürt siyasal hareketlerinin uluslararasılaşmasının pek çok araştırmacının beklentilerinden çok daha karmaşık süreçlerin üretimine yol açtığını görmemiz gerekiyor. Örneğin bir ülkede baskıyla karşı karşıya kaldığında örgüt oradaki muhalif

seferberliğini yoğunlaştırabilir ve/veya başka bir ülkedeki faaliyetlerinin sınırlarını genişletebilir ve aynı zamanda/ya da başka ülkelerdeki Kürt nüfusunu ilk ülkedeki baskıcı yetkilileri baskı altına almak için seferber edebilir. Burada da “siyasal fırsat yapısı” modelinin Avrupa’daki Kürt taraftarı seferberliklerin karmaşık dinamiklerini aydınatabilecek yeterince açıklayıcı bir model olmak için fazla duruş olduğı açıkça görülüyor.

Avrupa’daki Kürt taraftarı seferberliklerin çerçevesi: PKK eylem politikaları

Kürt taraftarı protestonun başlangıcı ve homojenleşmesi

Kürt hareketinin Avrupa’daki ilk protesto eylemleri 1981’de, PKK’nin ilk eylemleri ise 1981 Temmuz’unda Parti Merkez Komitesi’nden birçok eylemcinin Avrupa’ya yayılmasından sonra 1982’de gerçekleşti. Protestoların başlangıcını açıklarken akla elbette Türkiye’deki *coup d’état* (askeri darbe) ve ardından ortaya çıkan siyasal mülteci akınının önemli bir rol oynadığı geliyor. Bununla beraber Avrupa’daki Kürt seferberliklerini aynı zamanda daha geniş bir çerçeveye, Türkiye’de 1960’larda başlayan bir seferberlikler devri içine de yerleştirmemiz gerekiyor. Aynı zamanda etnik ya da ulusal yönelimli pek çok (İranlı, Ermeni, Filistinli vs.) örgütün o dönemde bombalama, rehlin alma veya uçak kaçırma gibi sık sık şiddet de içeren çarpıcı yöntemlerle Avrupa’da davaları için mücadele etmeye başlamış olduklarının da göz önünde tutulması lazım.

Türkiye’den gelen ve “anavatan protestosu” fikrini benimseyen ilk aktörler 1970’lerden beri Avrupa’da faaliyet gösteren ve 1980 darbesinden sonra faaliyetlerini yoğunlaştıran sol hareketlendendi. Birlik Komitesi (Bir-Kom) içerisinde radikal solla ilişkileri göz önüne alındığında PKK bu seferberliklerin dışında kalmayı göze alamazdı (PSK Bir-Kom’a katılmayı reddetmişti). Bununla beraber Avrupa’daki Kürt mücadelesi 1960’ların

sonunda Avrupa’da başlayan “ulusal kurtuluş mücadeleleri” şemasına da uyuyor. Gerçekten de PKK’nin her ikisi de (Batı) Avrupa’da faal olan *Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia* (ASALA-Ermenistan’ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu) –1980’de gerçekleşen iki bombalamayı birlikte üstlendiler– ve *Palestine Liberation Organization* (PLO-Filistin Kurtuluş Örgütü) –PKK militanları 1982’de Lübnan’da İsrail’e karşı Filistinlilerle birlikte çarpıştı– ile yakın bağları vardı. Kürt seferberlikleri için şartların elverişli olduğunu söylemek zor olsa da –Avrupalı yetkililerle görüşebilme konusunda zorlu bir rekabet vardı– Kürt liderlerin halihazırda var olan seferberliklerden etkilenip Avrupa’da kendi davaları için de benzer bir yol izleyerek bir protesto seferberliği başlatmayı düşünmelerini sağladığı açık (McAdam 1995). PKK’nin protestoları tekeline alması, arada zımnî bir iş bölümü varmış gibi (PSK başta olmak üzere) diğer Kürt taraftarı aktörlerin kültürel seferberlik ve lobicilik gibi protestolar kadar çarpıcı olmayan yolları tercih etmesine yol açtı.

Uluslararasılaşmanın yol açtığı parçalanma karşısında tüm Avrupa’yı kapsayacak genişlikte uyum ve homojenlik ihtiyacı 1980’lerin başından itibaren fazlasıyla önem kazandı. Aslında bu tüm Kürt taraftarı partilerin bilincinde olduğu bir noktaydı ancak en sistematik stratejiyi geliştiren PKK oldu. Halkı ideolojik olarak bilgilendirmek ve kışkırtmak için pek çok dergi ve gazete (*Serxwêbun* [Bağımsızlık], *Kurdistan Report* vs.) yayımlandı. 1985’te kurulan *Eniya Rizgariya Netewa Kurdîstan*’ın (ERNK-Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi) o dönem henüz yasaklanmayan Avrupa Komitesi (Avrupa Cephesi Merkezi) Avrupa Federasyonu’nda bir araya getirilen PKK taraftarı dernekleri idare etmekle görevliydi. Ayrıca sanatçılar (1983), kadınlar ve gençler (1987) ile aydınlar (1988) için kurulan dernekler gibi uluslararası faaliyet göstermekte uzmanlaşan dernekler kuruldu. Bu derneklerin hepsi PKK örgütleri olmasa da –örneğin avukatlar için bir başka dernekte PKK’li idareci

yoktu– Kürt meselesiyle ilgili genel olarak PKK'nin yaklaşımını benimsemişlerdi. Bölgesel bir örgütlenmeye gidilerek Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri parti yetkilileri tarafından yönetilen bölgelere ayrıldı. Avrupa'nın tüm bölgeleri arasındaki ilişkinin ve simgesel olarak da olsa hepsinde boy gösterebilmenin önemi anlaşılacak uluslararası yürüyüşler düzenlenmesi veya Avrupa'daki gösterilerin aynı gün yapılması mücadeleyi zamansal ve mekansal olarak homojenleştirdi. Tüm bu mekanizmalar Öcalan'ın partisinin militanlarını kontrol etmesine ve partinin desteklediği bu yeni eylem türlerinin geliştirilmesine yardımcı oldu.

Kurumun ağırlığı: Yeni İnsan için normlar ve değerler

Aslında Leninist ve Gueveracı “devrimci militan” modelleri tüm Kürt taraftarları ve (Dev-Sol başta olmak üzere) solcu gruplar tarafından benimsenmiş olsa da bunu mücadelesinin merkezine alan yalnız PKK oldu. 1986'da Lübnan'daki Bekaa Vadisi'nde bir eğitim akademisi kurulmasından sonra da Avrupa'ya da ihraç edilen yeni bir PKK militanı modeli ortaya çıktı. Aslında bu yalnız destekçilerden çok gizli militanları ilgilendiriyordu ancak liderin imajında Yeni Kürt İnsanı'nın yaratılması maksadıyla halkın geneli tarafından bir ideal olarak da anlaşılabilirdi (Grojean 2008b). Bu yeni insan partinin ilkeleri doğrultusunda son derece disiplinli, üstlerine (ve nihayetinde öndere) itaat eden, Öcalan'ı seven biri olmalı ve Türk sömürgeciliğiyle tahakkümünden kurtulmuş yeni bir kişilik geliştirmeliydi. Bunların yalnız kuramsal ilkeler olarak kalmayıp aynı zamanda uygulamaya konmaları gerekiyordu: Militanın daha önceki (aile ve arkadaşlarıyla) tüm ilişkilerini kesmesi, (aklını mücadeleden başka yöne çekebileceğinden) evlilikten vazgeçmesi, güzel konuşması ve (bunun aksi tüketici toplumunun yozlaştırdığı bir kişiliğin göstergesi olduğundan) normal bir şekilde giyinmesi, (sağlığını korumak için) içki ve sigara kullanmaması vs. gerekiyordu.

Altı ay süren siyasi eğitimden sonra militanın gösterdiği gelişim farklı tekniklerle sınanıyordu. Daha sonra özeleştirme ve yaşam öyküsünün yeniden yazımı safhaları geliyor ve ardından aile denetimine izin verilerek militanın tekrar normale dönmesi sağlanıyordu. Avrupa’da bu ilke ve normları harfiyen benimseyen militanların oranını hesap etmek mümkün değil; bununla beraber faal bir militanın bu kurallara karşı çıkarak farklı ve yapayalnız bir yaşam sürmesi şimdi de eskiden olduğu gibi çok zor (hatta neredeyse imkansız). PKK’dan ayrılmak isteyen militanlara hiçbir şekilde siyasal faaliyette bulunmamak kaydıyla izin veriliyor. 1980’lerde bu sisteme karşı koymak Öcalan’ın önderliğine karşı çıkmak anlamına geliyor ve ölümle sonuçlanabiliyordu (Marcus 2007: 89-96).

Avrupa’daki protestoları örgütlemekle görevli olan bu militanların halkı seferber etmeleri gerekiyordu. Bu yöndeki faaliyetler PKK taraftarı derneklerde gerçekleşiyordu. Öncelikle sosyal ilişkilerin yürütüldüğü –yani insanların arkadaşlarıyla buluşup çay içtiği, Roj-TV seyrettiği, satranç oynadığı ya da saç traşı olduğu, çocukların Kürtçe veya saz dersleri aldığı ve yeni göçmenlerin bürokratik konularda yardım bulabildiği– mekanlar olmalarına rağmen bu derneklerde çalışanlar aynı zamanda toplantı ve protestolar düzenlemek, para toplamak ve örgüte göçmenler arasından yeni üyeler kazandırmakla yükümlüydü. Genç destekçiler ve kıdemli militanlar aile ziyaretleri yaparak maddi destek sağlamaya ve ebeveynleri kızlarının veya oğullarının “dağa” gitmelerine izin vermeleri için ikna etmeye çalışıyorlardı. Böylece sosyal, kültürel ve siyasal faaliyetler iç içe geçiyor ve hayatın tüm yönlerini etkiliyordu. Bu düzeyde bir denetim ve idare yalnız PKK’nin eylemlerini değil, PKK destekçilerinin Avrupa’daki toplumsal imajını da fazlasıyla etkiledi. Bu durumun protesto biçimlerini belirleyen sonuçları da oldu.

Avrupa’da Kürt taraftarı Protestoların biçimleri ve zamansallığı

Protestonun kaynakları ve zamansallıkları

Avrupa’daki protestoların zamanlamalarını belirleyen etkenler öncelikle Kürdistan İşçi Partisi ile Türk devletinin Orta-doğu’daki mücadelesi ile Avrupa ve Türkiye’de PKK ve lideri Öcalan’ın tehlike altında olmasıydı. Protestoların 1990’larda gitgide daha önem kazanmasının bir nedeni de PKK’nin Avrupa ülkelerinin Kürt meselesinin çözümünde etkin bir rol oynayabileceğini anlaması oldu (bu iki ülkede ikamet eden kalabalık Kürt nüfusu nedeniyle özellikle Almanya ve Fransa’daki protestolar daha fazlaydı). Sırasıyla 1982, 1986-7, 1992-6 ve 1998-9’da olmak üzere *tüm Avrupa ülkelerini* kapsayan dört ana protesto dalgasını tespit edebiliriz –yani Diyarbakır Hapishanesi’ndeki Kürt direnişi, *Korucu* (köy muhafızları) sisteminin tesis edilmesinin ardından gelen ilk büyük askeri harekâtlar, (ardında 24,000 ölüm, 1200 “faili meçhul siyasi cinayet” ve 3000 “boşaltılmış köy” bırakan) beş yıllık “kirli savaş” ve son olarak Öcalan’ın Avrupa yolculuğunun ardından tutuklanması, yargılanması ve idama mahkûm edilmesine denk gelen dönemler.– Çarpışmayla protestolar arasında otomatik ya da “mekanik” bir bağlantı olmadığı doğru, zira bu dalgaların oluşumunda özellikle 1987’de Almanya’da baskının yoğunlaştığı ve 1993’te Fransa ve Almanya’da PKK’nin yasaklandığı dönemde olduğu gibi Avrupalı yetkililerle ilişkilerin doğrudan etkisi olmuştu (bu baskı PKK için bir tehdit oluşturmuş ve partinin liderlerinin daha büyük bir seferberlik çağırısı yapmasına neden olmuştu).

Kürt taraftarı protestoların ritmiyle ilgili istatistikler göç alan ülkelerin siyasal ritmiyle (seçimler, senelik protesto dönemleri vs.) herhangi bir bağıntıya işaret etmese de mevsimlerin önemini gösteriyor. 1998-9 seneleri hariç her yıl seferberlikler mart ve ağustos ayları arasında eylülünden şubata kadar olan döneme kıyasla daha yoğundu. Gerilla savaşı yürütmek ve büyük

askeri harekâtlar gerçekleştirmek için ilk dönemin (ilkbahar/yaz) ikinci döneme (sonbahar/kış) göre daha uygun olduğu göz önüne alındığında, dahası 1998-9 seferberliğinin esasen Öcalan’ın tutuklanması (üçüncü ateşkesin ardından) nedeniyle gerçekleştiği de hesaba katılınca savaşla protestolar arasındaki bağlantı apaçık ortaya çıkıyor. Benzer şekilde aslında Fransa’da protestolar genelde hafta sonu yapılmasına (Fillieule 1997: 83) rağmen buradaki Kürt taraftarı seferberliklerden hafta içi gerçekleşenlerin sayısı daha fazla. Bunu protestoların Türkiye’deki çarpıcı olaylarla ilişkisinin bir işareti olarak görmek mümkün: İnsanları cumartesi ve pazar günleri seferber edilmesi genelde daha kolay olsa da acil durumlarda hafta sonu beklenmiyor.

Son olarak pek çok anma ve gösteri de PKK’nin ya da genel olarak Kürt hareketinin kendi iç gündemiyle ilişkiliydi. Bunlar arasında Öcalan’ın yakalanmasının yıldönümünü (15 Şubat), Kadınlar Günü’nü (8 Mart), Halepçe’nin yıldönümünü (16 Mart), *Newroz*’u (21 Mart), Öcalan’ın doğum gününü (4 Nisan) ve Uluslararası İşçi Bayramı’nı (1 Mayıs), “14 Temmuz Şehitleri”nin ölüm yıldönümünü, yaz aylarındaki pek çok şenliği, ilk gerilla eylemlerinin yıldönümünü (15 Ağustos), darbenin yıldönümünü (12 Eylül) vs. sayabiliriz. Partinin göç alan ülkelerde kurumsallaşan zamansallıklardan bağımsız olarak kendi gündemini yaratma gücüne sahip olduğu aşikar. Bu da örgütsel etkenlerin ve Ortadoğu’da PKK ile Türk Devleti arasındaki mücadelenin protestoların dinamiğinin anlaşılmasında göç alan Avrupa ülkelerindeki yapısal siyasal etkenlerden daha önemli olduğunu gösteriyor.

Bir protesto geleneğinin icadı

Aynı şey hareketin eylem repertuarı için, yani Kürt taraftarı protestoların biçimi açısından da geçerli. Charles Tilly (Tilly 1986, 1995) tarafından geliştirilen eylem repertuarı kavramı, ihtilaf içerisindeki bir grubun başvurduğu gösteriler kümesine

verilen isim anlamına gelir. Uluslararası bir örnek olarak Kürt taraftarlarının vakası, bu kavramın karanlıkta kalan bazı noktalarını aydınlatıyor ve en başta siyasi rejimlerin etkileri ve siyasal şiddetin kullanımı olmak üzere Tilly'nin vardığı sonuçları bir bağlama oturtabilmemizi sağlıyor.¹¹

Öncelikle uzun dönemleri inceleyen Tilly repertuvarların nasıl oluşturulduğunu açıklamaya çalışmıyor. Belli gösteri türleri arasındaki aşinalığın, aktörlerin ortak birikimiyle yaratıldığını (Tilly 1984: 99) ve repertuarı yaratanın da bu aşinalık olduğunu (Tilly 1978: 153-4) belirtmek Tilly için yeterli oluyor. Peki kendilerini farklı bir kültür içinde bulan deneyimleri sınırlı ve farklı ülkelere dağılmış olan insanlar kısa bir süre içinde kendi repertuvarlarını nasıl oluşturuyorlar? PKK'nin eylem repertuarı göç alan ülkelerdeki farklı göçmen grupların ve siyasal örgütlerin eylemlerinin benimsenmesi, Avrupa'nın devrim ve "ulusal kurtuluş" arenasındaki gösterilerin devşirilmesi ve Türkiye'den ithal edilen eylemlerden (örneğin Türk hapishanelerinde de başvurulmuş kamusal alanda açlık grevleri gibi) oluştu.¹² PKK eylemcileri ile bu grup ve örgütler arasındaki toplumsal, kültürel ve ideolojik yakınlık duygusunun bu tekniklerin benimsenmesinde etkili olması muhtemel gibi görünse de bu grupların uyguladığı tüm yöntemler gelişigüzel kullanılmıyordu. Eylemciler kısmen öteki siyasal aktörlerle

11-Tilly "transnational Toplumsal Hareketler" konusuna repertuvarlarla ilgili son kitabının bitimine doğru (Sonuç kısmından hemen önce) yalnızca dört sayfa ayırıyor (2006: 204-8).

12-Türkiye'deki açlık grevleri de muhtemelen –en azından kısmen– yirminci yüzyılın başından beri İrlandalı cumhuriyetçilerin uyguladığı ve 1970'lerde *Irish Republican Army* (IRA-İrlanda Cumhuriyet Ordusu) tarafından yeniden canlandırıldığı biçimiyle İrlanda'dan ithal edilmişti. Bu satırların yazarının bildiği kadarıyla Türkiye'de 1950 yılında bir hapishanede bireysel bir açlık grevi (şair ve komünist eylemci Nazım Hikmet tarafından) yapılmış ve 1971'de (23 THKO eylemcisi tarafından) Ankara hapisanesinde ilk toplu açlık grevi gerçekleştirilmiş olsa da Türkiye'deki ilk ölüm orucu PKK eylemcileri tarafından Diyarbakır Hapishanesi'nde 1981 Mart'ında, Bobby Sand'ın açlık greviden üç gün sonra başlatılmıştı. Ancak her iki olay arasında bir bağlantı olduğunu doğrulayan bir veri bulamadık. 1980'lerin başında Almanya'da PKK'yi destekleyen pek çok radikal solcu militan olması nedeniyle kamusal alanlardaki toplu açlık grevleri *Rote Armee Fraktion*'un (RAF-Kızıl Ordu Fraksiyonu) 1970'lerde Alman hapisahanelerinde başvurduğu bu protesto yönteminin uyarlanması olarak da görülebilir.

(hareketler, karşı-hareketler, basın ya da devlet yetkilileri) etkileşimlerine fakat aynı zamanda militan *ethos*’larına dayanarak, kendi mücadeleleri için en uygun olduklarını düşündükleri gösterileri seçiyorlardı. Örneğin Avrupa’da “itidalli” ve “idareli” şiddet (ölüm olmayacak şekilde) kullanımı PKK için hem Batılı yönetimlere “terrorist” diye algılanmadan gücünü göstermenin hem de militanların radikalliğini denetlemenin bir yoluydu. Açlık grevleri veya kundaklama gibi riskli eylemler militan ve destekçilerin adanmışlıklarını sınamak için de kullanılıyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi uluslararası yürüyüşler ve Avrupa çapında gösteri veya şenlikler hem simgesel olarak tüm Avrupa’yı kapsamayı hem de protestoların homojenleştirilmesini hedefliyordu. Öyleyse siyasal eylemlerin şiddet içeren türleri sadece kendi içinde şiddet içermeyen müzakerelerin yan ürünleri olarak değil (Tilly 1978: 177),¹³ liderlerin bakış açılarının bir sonucu ya da partizan sosyalleşmesinin bir ürünü olarak da karşımıza çıkabiliyor (gerçekleşen sayısız feda eylemi bunun en iyi örneği olabilir, bkz. Grojean 2007).

Bu tespitler Avrupa’nın tamamı için geçerli olsa da aynı zamanda belli zaman ve mekanların tayin ettiği eylem repertuarı çeşitlemelerinden de söz edebilir miyiz? Öncelikle PKK’nin eylem repertuarı tek tek ülkelerin Kürt partisi veya Türk yetkililerle ilgili politikalarına bakılmaksızın tüm Avrupa’da büyük benzerlik gösteriyordu. İncelemeler zamansal çeşitlemelerin de Almanya, Fransa ve İsviçre’de birbirine çok benzediğini ortaya koyuyor: Burada da asıl açıklayıcı etkenin göç alan ülkelerdeki sözde “siyasal fırsat yapıları” değil Türkiye’deki savaşın kendi dinamiği olduğu görülüyor. Bununla beraber 1990’larda Almanya’da kundaklamaların daha yaygın olduğunu gözlemlemek de mümkün. Almanya’nın 1993’te PKK’yi yasa dışı ilan etmesi Kürt seferberliklerinin yerel siyasal bağlamdan bağımsız hareket ettiği hipotezini sorgulamamıza neden olabilir. Fakat Almanya Avrupa’nın en kalabalık Türk ve Kürt nüfusuna

13-Bir özeleştirii için bkz. Tilly (2003: iv).

sahip ülkesi ve istatistikler kundaklamaların Alman yetkililere karşı değil Türk kurum ve işletmelerini (restoranlar, bankalar, seyahat acentaları, dernekler vs.) hedef aldığını gösteriyor. Alman devletinin baskısı kuşkusuz bu dinamik içerisinde bir katalizör etkisi yaratmış olsa da Almanya’da kundaklamalara daha sık başvurulması her şeyden önce buradaki geniş Türk ve Kürt nüfusuna ve bu nüfus içindeki keskin görüş ayrılıklarına dayanıyor. Kundaklamalar öncelikle Türk rakipleri hedef alıyordu ancak bu eylemlerin aynı zamanda Almanya’ya konulan yasağa rağmen örgütün varlığını sürdürdüğü mesajını iletme ve onu müzakereye davet etme işlevi de vardı. Gerçekte burada sunulan bağımsız hareket tezini zayıflatmak bir yana, bu dinamiklerin açıklanması yapısal yaklaşımlardan vazgeçerek bir yandan örgüt ve çevresi arasındaki ilişkiye, diğer yandan partizan kurumlar içinde üretilen militan pratiklerine ve öznel-liklerine ilgi göstermemizi gerektiriyor.

Sonuç

Toplumsal hareketlerle ilgili incelemelerde genelde devletlerin siyasal yapılarına bırakılan sahayı Avrupa’daki Kürt taraftarı protestoların içinde olan siyasal aktörlerin etkileşim içinde olduğu sistemleri işaret ederek gözden geçirmeye çabaladık. Kimlik inşası ve siyasal adanmışlık öncelikle bireysel hikayeler ve örgütsel çabaların kesiştiği bir dinamik içinde gerçekleşiyor. Protesto devirlerinin ortaya çıkışı ve seferberliğin yayılması “tetikleyici hareketler” ve belli hareketlerin örgütsel yapılarıyla ilgili. Protestoların türü ve zamansallığı seferber olan diğer gruplar, medya, uzaktaki aktörler (Türk devleti gibi) ve örgütlerin kendi iç kültürü hesaba katılmadan açıklanamaz. Siyasal çevre protestoların yapılanmasında bir rol oynuyor olsa da (örneğin göç alan ülkenin dış politikası ya da örgüte uyguladığı baskı) uluslararası seferberliğin bir süreç olarak anlaşılabilmesi için uluslararası pratiklerin sonuçlarını daha ciddiye

almamız ve benzer değişkenlerin bazı durumlarda etkili olurken diğerlerinde olmamasının nedenlerini incelememiz gerekiyor. Kürdistan İşçi Partisi vakası, örgütün radikalliği açısından dikkat çekiyor. Şayet “radikalleşme” terimini şiddet ve “aşırı uçlar” yerine, bir karşı-toplum inşa etmek hedefiyle, kendini toplumsal ve siyasal norm ve kurallardan azat etmek şeklinde tanımlarsak, radikal gruplarda siyasal bağlamın etkisinin ister istemez daha azaldığını da görüyoruz. Bu da bize sosyolojinin her şeyden önce, belirli toplumsal kümeleşmelerin incelenmesi olduğunu hatırlatıyor (Elias 1978).

Referanslar

- Anderson, B. (1998) "Long-Distance Nationalism", in B. Anderson, *The Spectre of Comparisons. Nationalism, Southeast Asia, and the World*, London: Verso: 58-74.
- Bozarslan, H. (1997) *La Question kurde. Etats et minorités au Moyen-Orient*, Paris: Presses de Science Po.
- Elias, N. (1978) *What is Sociology?*, London: Hutchinson.
- Fillieule, O. (1997) *Stratégie de la rue. Les manifestations en France*, Paris: Presses de Science Po.
- (2005) "Requiem pour un concept. Vie et mort de la notion de structure des opportunités politiques", in G. Dorronsoro (ed.), *La Turquie conteste. Mobilisations sociales et régime sécuritaire*, Paris: CNRS Editions.
- (2007) "On n'y voit rien. Le recours aux sources de presse pour l'analyse des mobilisations protestataires", in P. Favre, O. Fillieule, and F. Jobart (eds.), *L'atelier du politiste*, Paris: La Découverte.
- Gellner, E. (1983) *Nation and Nationalism*, Ithaca: Cornell University Press.
- Goodwin, J. and Jasper, J. M. (2003) "Caught in a Winding, Snarling Wine: The Structural Bias of Political Process Theory", in J. Goodwin, and J. M. Jasper (eds.), *Rethinking Social Movements. Structure, Meaning and Emotions*, Lanham, MD: Rowman and Littlefield: 3-30.
- Grojean, O. (2007) "Violence Against the Self: The Case of a Kurdish non-Islamist Group", in A. Blom, L. Bucaille, and L. Martinez (eds.), *The Enigma of Islamist Violence*. London and New York: Hurst and Columbia University Press: 105-120.
- (2008a) "La cause kurde, de la Turquie vers l'Europe. Contribution à une sociologie de la transnationalisation des mobilisations", unpublished thesis, Paris, EHESS.
- (2008b) "La production de l'Homme nouveau au sein du PKK", *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue no. 8, "Surveiller, normaliser, réprimer"

- Available online at <<http://www.ejts.org/document2753.html>> (accessed 15 June 2009).
- Guiraudon, V. (2000) *Les Politiques d'immigration en Europe*, Paris: L'Harmattan.
- Keck, M. and Sikkink, K. (1998) *Activists beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Ithaca: Cornell University Press.
- Koopmans, R. and Rucht, D. (2002) "Protest Event Analysis", in B. Klandermans, and S. Staggenborg, *Methods of Social Movement Research*, Minneapolis and London: University of Minnesota Press: 231-259.
- Koopmans, R. and Statham, P. (1999) "Challenging the Liberal Nation-State? Postnationalism, Multiculturalism, and the Collective Claims Making of Migrants and Ethnic Minorities in Britain and Germany", *American Journal of Sociology*, 105/3: 652-96.
- (2001) "How National Citizenship Shapes Transnationalism: A Comparative Analysis of Migrant Claims-making in Germany, Great Britain and the Netherlands", *Revue européenne des migrations internationales*, 17/2: 63-100.
- Koopmans, R., Statham, P., Giugni, M. and Passy, F. (2005) *Contested Citizenship. Immigration and Cultural Diversity in Europe*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Küçük, B. (2002) *Soziale Bewegungen und massenmediale Öffentlichkeit. Eine Fallstudie über die kurdische Protest in der BRD und in den EU-Ländern*. Berlin: Diplomarbeit der Humboldt Universität.
- Leggewie, C. (1996) "How Turks became Kurds, not Germans", *Dissent*, 43/3: 79-83.
- McAdam, D. (1982) *Political Process and the Development of Black Insurgency, 1930-1970*. Chicago: University of Chicago Press.
- (1995) "'Initiator' and 'Spin-off' Movements: Diffusion Processes in Protest Cycles", in M. Traugott (ed.), *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Durham, NC: Duke University Press: 217-239.
- Marcus, A. (2007) *Blood and Belief. The PKK and the Kurdish Fight for Independence*, New York and London: New York University Press.
- Ögelman, N. (2003) "Documenting and Explaining the Persistence of Homeland Politics Among Germany's Turks", *International Migration Review*, 37/1: 163-93.

- Ortiz, D. G, Myers, D., Walls, N. E. and Diaz, M. D. (2005) "Where Do We Stand with Newspaper Data?", *Mobilization*, 10/3: 397-419.
- Østergaard-Nielsen, E. K. (2001) "Transnational Political Practices and the Receiving State: Turks and Kurds in Germany and the Netherlands", *Global Networks*, 1/3: 261-81.
- (2003) *Transnational Politics. Turks and Kurds in Germany*, London: Routledge.
- Rigoni, I. (2001) *Mobilisations et enjeux des migrations de Turquie en Europe de l'Ouest*, Paris: L'Harmattan.
- Romano, D. (2006) *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Siméant, J. (1998) *La Cause des sans papier*, Paris: Presses de Science Po.
- Tarrow, S. (1989) *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy, 1965-1975*, Oxford: Oxford University Press.
- Tilly, C. (1978) *From Mobilization to Revolution*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- (1984) "Les Origines du répertoire de l'action collective contemporaine en France et en Grande-Bretagne", *Vingtième Siècle*, 4: 89-108.
- (1986) *La France conteste de 1600 à nos jours*, Paris: Fayard.
- (1995) "Contentious Repertoires in Great-Britain, 1758-1934", in M. Traugott, (ed.) *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Durham, NC, and London: Duke University Press: 15-41.
- (2003) *The Politics of Collective Violence*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (2006) *Regimes and Repertoires*, Chicago: University of Chicago Press.
- Tschavisch, M. H. (1996) *Die Kurdische Exilliteratur in Deutschland von den 70er Jahren bis heute*, Marburg: Tectum Verlag.
- White, P. (2000) *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey*, London: Zed Books.

11-DAYANIŞMA SİYASETİ

Avrupa Parlamentosu'nda Kürt Meselesi

Marlies Casier

2006 yazının sonlarına doğru Boğaz'ın bir yakasından diğere giren geçen bir vapurda tam karşımızda oturan esmer tenli bir adam bize çay ikram etmişti. “Nerelisiniz?” diye sorarak hemen sohbete başladı. “Belçikalıyız” diye mırıldandım yarım yamalak türkçemle. “Belçika, Brüksel?!” diye yanıtladı gülümseyerek, “Belçika güzel ülkedir, bilirim. Sizde Nelly Maes var!” Kocamla şaşkınlıktan donakaldık. Kendimizi bir anda İstanbul’un ortasında muhtemelen çoğu Belçika vatan-daşının bile tanımadığı Flaman bir politikacıdan büyük bir saygıyla bahseden sıradan bir Kürtle çay içerken bulmuştuk. Adam sözlerine eski APÜ’si Denderleeuw-Brüksel’den yayın yapan uydu televizyon kanalı Roj Tv’de çok kez gördüğünü söyleyerek devam etti –söz konusu kıdemli bayan politikacı Kürtler’in yaşadığı trajediyi Avrupa Parlamentosu’nda en hararetle seslendiren siyasetçilerden biriydi.–

(yazarın izlenimleri, İstanbul, Eylül 2006)

Gerçekten de Avrupa Parlamentosu’nun (“Brüksel” ya da “Strasbourg”) Türkiye’de yaşayan Kürtler ve Avrupa’daki Kürt diasporası için özel bir anlamı var. Önceki yıllara nazaran biraz

şevkleri kırılmış olsa da Türkiyeli Kürtler hala Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne katılımının en sadık destekçileri arasında. Özellikle siyasallaşmış Kürtler Türkiye’nin birliğe dâhil olmasının Kürt meselesinin çözümü için bir fırsat yaratacağına inanıyorlar. Avrupa kurumlarının taleplerini duyması için hatırı sayılır derecede gayret sarf eden Kürt eylemciler kaygılarını defalarca Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin önüne kadar taşıdılar. Bu makalede Avrupa Parlamentosu’ndaki faaliyetler mercek altına alınıyor.

1979’da kurulan ve üyelerinin doğrudan seçimle belirlendiği Avrupa Parlamentosu’nda (AP) bazı Vekiller (APV’ler), Türkiye’nin çoğunlukla Kürtler’in yaşadığı güneydoğu illerindeki insan hakları ihlalleriyle ilgili endişelerini daha 1980’lerde dile getiriyordu. 1990’ların başlarından itibaren APV’ler, Türkiye’nin Kürt sorununa, yani Kürt meselesine dikkat çekmeye başladılar. 1995 yılında Türkiye’de siyasal bir değişim yaşanmasına katkı sağlama gayretiyle AP başkanı Sakharov Düşünce Özgürlüğü Ödülü’nü Kürt taraftarı DEP Partisi’nin tutuklu milletvekillerinden Leyla Zana’ya verdi. APV’lerin Kürt meselesine duydukları ilginin artışı Türkiye’nin 1999’da üyeliğe adaylığının kabul edilmesi ve 2005’te tam üyelik müzakerelerinin başlamasıyla neticelenen AB’ye katılım çabalarıyla yan yana ilerliyordu. Son on yıl içerisinde APV’lerin Kürt meselesiyle ilgili huzursuzlukları, tıpkı Türkiye’nin tam üyelik için 1993’te Kopenhag Konseyi’nde belirlenen siyasal kriterleri karşılayabilmesi, bir başka deyişle “demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarının korunmasını garanti altına alan kurumların kalıcı bir şekilde oluşturulması” (Doc. SN 180/193: 7.A.iii) konusundaki kaygılar gibi gitgide arttı. Elbette bu tam da Kürt eylemcilerin faydalanmak istedikleri nokta. Buradaki üçüncü bir dinamik de Avrupa’nın yasama organının nispeten erişilebilir demokratik bir kurum olarak gitgide kuvvetlenmesi ve kendine güveninin artması sonucu APV’lerin faaliyet alanlarının genişlemesi. Bununla beraber yeni

bir ülkenin katılımı konusu başka AB kurumlarının (Konsey ve Komisyon) sorumluluğunda olduğundan AP'nin özellikle Türkiye ve Kürt meselesi ile ilgili yapabileceklerinin sınırlı olduğu unutulmamalı (AP'nin yeni üyeliklerle ilgili söz hakkı yalnızca onaylanma safhasında üyelerin çoğunluğunun oylarıyla verebileceği ret kararıyla sınırlı).

Bu bölümde APV'lerin Kürt meselesiyle ilgili faaliyetleri ele alınacak. Aynı zamanda Kürt eylemcilerin AB üyesi ülkelerle (ulusal düzeyde) ilişkilerinin rolü ve bunun Avrupa Parlamentosu nezdinde uluslararası bir düzeyde taleplerin sunumuna etkisi gözden geçirilecek; ayrıca Kürt eylemcilerin Avrupa Parlamentosu'na yaptıkları ziyaretler vasıtasıyla Kürt siyasal partilerinin temsilcilerinin doğrudan uluslararası bir dinleyici topluluğuna hitap etmelerine nasıl katkı sağladıkları ele alınacak.¹ APV'lerin parlamento çatısı altında Kürdistan İşçi Partisi (PKK) üyelerinin hazır bulunduğu durumları nasıl karşıladıklarına özellikle dikkat edilecek. Burada Kürt taleplerine verilen desteğin bazı ortak özellikleri olan ve Türkiye'deki Kürtlerin kaderiyle öncelikle dayanışma uğruna ilgilenen belirli bir grup politikacıya dayandığını da göreceğiz –bu da desteğin hem

1-Bu çalışma için gerekli veriler Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve diğer AB kurumlarının arşivlerinde yapılan araştırmalar, ayrıca siyasal faaliyet gösteren başlıca Kürt dernekleri in önde gelen üyeleri, insan hakları dernekleri üyeleri, politikacılar, öğretim üyeleri, entelektüeller, gazeteciler ve Kürt meselesiyle ilgilenen, dolayısıyla bir bakıma belli düzeydeki kuruluşlar nezdinde arabulucu rolü oynayan Batı Avrupalı ulusal veya Avrupa düzeyinde faaliyet gösteren politikacılarla yapılan söyleşiler sonucu elde edildi. Buna ilaveten yazar 2006 sonbaharıyla 2009 ilkbaharı arasında Brüksel'de Avrupa Parlamentosu'nu ziyaret eden Kürt heyetlerine, burada yapacakları toplantıları gözlemleyebilmek için katıldı ve Avrupa Parlamentosu'nun çatısı altında düzenlenen konferansları izledi. Söyleşiler ve gözlemler hem halen devam eden hem de gelecek için tasarlanan araştırmaların konusu olan öznelere öncelikleriyle ilgili önemli bir bilgi kaynağı oluşturdu. Faaliyetleri hakkında her şeyi belli etmemenin stratejik öneme sahip olduğu (Aberbach ve Rockman 2002) "elit/seçkin" bir siyasal eylemci grubu üzerinde araştırma yaparken onlara kişisel olarak yaklaşmak, onlarla uzun uzun sohbetler etmek, özellikle de günlük faaliyetlerini gözlemlemek klasik, kantitatif yöntemlerle elde edilemeyecek türden bilgi edinmeyi sağladı. Yani söyleşiler ve gözlemler söz konusu ağlar ve mücadele alanları, siyasal talepler ve söylemler ile Avrupa kurumları üyelerine yönelik siyasal faaliyetlerin iç yüzünün kavranmasına çok önemli katkı sağladı. Dolayısıyla bu makale aktörlerin sorunlarını ortaya koyma ve koalisyonlar geliştirme yöntemlerine de yer veren fail-merkezli bir bakış açısıyla kaleme alındı (Smith ve Bakker 2005).

zayıf hem de kuvvetli noktasını oluşturuyor. Son olarak Kürt “diplomasisi”nin gerçeklerini göz önüne serdikten sonra bazı genel sonuçlar ve sorular ortaya koyacağız.²—

Avrupa Parlamentosu Türkiye’ye siyasal değişim çağrısı yapıyor

1980’lerin başından itibaren Türkiye’deki siyasal durum gitgide daha fazla uluslararası ilgiye maruz kaldı. AP’deki tartışmalarda Türkiye’nin endişe verici insan hakları sicili sık sık gündeme geliyordu. 1980 darbesi AB-Türkiye Ortak Parlamento Komitesi’nin faaliyetlerinin durdurulmasına yol açmıştı ancak darbe ve sonuçları Parlamento’daki partiler arasında ihtilaf yaratan bir meseleydi (Grosjean 2008). Avrupa’daki solcu partiler genel olarak Türk devleti ve ordusunun uyguladığı ve en fazla sol siyasal partileri, sendikaları ve Kürt milliyetçi partileri etkileyen aşırı siyasal ve toplumsal denetimi eleştiriyorlardı. Pek çok kurum ve örgüt kapatıldı ve yayınları yasaklandı, darbeyi takip eden yıllarda 100.000’den fazla insan hapsedildi. 1985’te askeri yönetimin sona ermesinden iki yıl sonra bile hapishanelerde 80.000 siyasi tutuklu vardı (Romano 2006). Ordunun hazırlattığı 1982 anayasası cumhurbaşkanı ve Milli Güvenlik Konseyi’nin yetkilerini genişletmiş ve kamu düzeni, ulusal güvenlik, ulusal çıkar ya da Cumhuriyet için bir tehdit oluşturduğu gerekçesiyle ifade özgürlüğü başta olmak üzere tüm bireysel hakları kısıtlamıştı. 1984 yılına gelindiğinde PKK Türk devletine savaş açmıştı, bu silahlı mücadele ülkede daha fazla ve daha büyük insan hakları ihlallerine neden olacaktı.

1985 yılında APV raportörü Richard Balfe, AP Siyasi İşler Komitesi için Türkiye’nin insan hakları sicili üzerine bir rapor hazırladı. Raporun birinci kısmı Parlamento’nun meseleyle ilgili

2-Türkiye’deki “Kürt meselesi”ni burada geleneksel biçimiyle, yani ilgili diğer kimlik (Alevi, Zaza vs.) meselelerine değinmeden ele alındı.

resmi bir karar alması teklifini içeriyordu; teklifin ana maddelerinden birinde şöyle deniyordu:

Komite Türkiye'deki ciddi insan hakları ihlallerinin devamı hususundaki derin endişesini ifade ediyor ve bu ülkede bireylere karşı uygulanan her tür şiddeti kınıyor; Türk hükümetinden hızla ülkede insan haklarının yeniden tesis edilmesini talep ediyor. (Doc. PE 98.572/fin.:A.1,2)

Teklifin ana metninde yaşam hakkı, kişisel bütünlük ve adil yargılamayla ilgili endişeler sıralanıyor ve düşünce suçlarından dolayı tutuklu olanlar için bir af çıkarılmasını talep ediliyordu. Teklifin zeminini hazırlayan şartlarla ilgili ek bilgi sağlayan açıklayıcı kısımda şöyle denmişti:

Darbeden [1980] önceki beş yılda Türkiye'de insan hakları konusunda Parlamento'ya tek bir karar teklifi bile sunulmazken o zamandan beri Parlamento'da konuyla ilgili endişelerin dile getirildiği tamı tamına 11 karar alındı ve gerek sol gerek sağ eğilimli partilerin üyeleri Parlamento'ya 20 karar teklifi ve sayısız sözlü ve yazılı soru getirdi. (Doc. PE 98. 572/fin.:B.1.1).

Balfe Raporu'nun karar teklifinin ana metninde Türkiye'deki insan hakları ihlallerinin etnik boyutu ele alınmadı. Bilhassa hem teklifin giriş kısmında hem de Komite'ye sunulan iki diğer teklif dâhil raporda anılan başka karar tekliflerinde, bu konuya açıkça değinilmiş olmas. göz önüne alındığında, burada Kürt eylemciler ve ailelerinin yaşadıkları sorunların dile getirilmemesi, o dönemde APV'ler arasında Türkiye'nin Kürt meselesiyle ilgili konulara, özel ilgi göstermesini talep etme konusunda bir fikir birliği oluşmadığını gösteriyor. Raporun giriş kısmı "Türkiye'deki Kürt azınlığın, özellikle de Kürt kimliğiyle siyasal faaliyet gösterenlerin insan haklarının yaygın bir şekilde ihlal edilmesinden" duyulan üzüntüyü ifade eden bir madde içeriyordu (Doc. PE 98. 572/fin.:A.M); sayıları dokuzu

bulan ilave tekliflerden biri “Türkiye’deki Kürt tutukluların durumunun vahameti” ile ilgiliydi ve Türk hükümetine “Kürt halkının haklarının ihlaline son vermesi” çağrısında bulunuyordu (Doc. B 2-89/85: 1), bir diğer ilave teklifte de “Türkiye’deki Kürt azınlığın kaderi” ele alınıyor ve gördükleri “baskı şiddetle” protesto ediliyordu (Doc. B 2-63/85: 1).

1987 yılında Türkiye, (Avrupa Birliği’nin selefi olan) Avrupa Ekonomik Topluluğu’na üyelik için başvurduğunda, Avrupa Parlamentosu aynı zamanda Türkiye’nin güneydoğusundaki sorunun ilk defa doğrudan ve açıkça tanınmasını içeren Ermeni soykırımıyla ilgili bir kararı oylamaya koydu. “Azınlıklar sorununa” odaklanan karar Türkiye’nin üyelik başvurusunu reddederken Kürt meselesine özellikle dikkat çekiyordu:

Mevcut Türk Hükümeti’nin Ermeni halkına Jön Türk hükümeti tarafından uygulanan soykırımı tanımayı reddetmesi, Yunanistan ile arasındaki fikir ayrılıklarının çözümü için uluslararası hukuk ilkelerine başvurmaya razı olmaması, Kıbrıs’taki Türk işgal kuvvetlerini muhafaza etmesi ve *Kürt sorununu inkar etmesi*, buna ilaveten ülkede gerçek anlamda bir parlamenter demokrasinin bulunmaması, inanç özgürlüğü başta olmak üzere bireysel ve toplu haklara saygı gösterilmemesi Türkiye’nin Topluluğa katılımı önünde şu aşamada aşılması mümkün olmayan engeller teşkil etmektedir... (Doc. A2-0033/87; 4, italikler bana ait)³

1984-9 döneminde Avrupa Parlamentosu’nda Türkiye’deki insan hakları ihlalleri ile ilgili toplam 12 karar alındı ancak bunların hiçbirinde, Kürt meselesine doğrudan değinilmiyordu (Grosjean 2008: 176). Böylece vekillerin 1984’ten itibaren Parlamento’ya getirdikleri karar tekliflerinde doğrudan ele

3-Konsey/Komisyon 1989-90’da Türkiye’nin adaylık başvurusunu müzakere etmeyi kısmen kendi entegrasyon gündemine, kısmen de Türkiye’deki ekonomik ve siyasi duruma dayanarak erteledi. Kürt meselesine doğrudan değinilmeyerek ülkedeki “insan hakları ihlalleri ve ... azınlık kimliklerine saygı gösterilmesi” konularıyla ilgili genel değerlendirmelerle yetinildi.

alınmasına ve Ermeni soykırımıyla ilgili 1987'deki kararda tanınmasına rağmen Kürt meselesi 1990'lara kadar AB kararlarında kendine yer bulamadı. Bununla beraber Saddam Hüseyin rejiminin Kuzey Irak'taki Kürtlere karşı giriştiği soykırım ve PKK ayaklanması karşısında Türk devletinin tepkisiyle güneydoğuda gelişen gerilla savaşının, Kürt halkları meselesini Avrupalıların bilincine yerleştirmesiyle bir sonraki yasama döneminde (1989-94) kayda değer bir değişim yaşandı. Bu dönemde AB 5i Türkiye'deki Kürtlerle ilgili olmak üzere, konuyla ilgili 16 karar aldı. Türk devletinin PKK ayaklanması ve güneydoğudaki gerilla savaşına sert tepki vermesiyle Türkiye'de insan hakları ihlalleriyle ilgili altı karar daha alında –böylece Türkiye'deki Kürtlerle ilgili beş, Türkiye'deki insan hakları ihlalleriyle ilgili altı karar alınmış oldu (age: 183).– 1992 Mart'ında Avrupa Parlamentosu Newroz kutlamalarını takip eden olaylar sırasında aşırı güç kullanması nedeniyle Türkiye'yi kınayarak uygulanan baskıcı yöntemlerle ilgili uluslararası bir inceleme yapılmasını talep etti. Buna ilaveten PKK'nin uyguladığı şiddeti de kınayan AP Kürt meselesinin BM kanalıyla müzakere yoluyla çözüme kavuşturulması için Avrupa Konseyi ve Avrupa Komisyonu'nu sorumluluk almaya ve Türkiye-AB Karma Parlamento Komisyonu'nu Türkiye'deki insan hakları ihlallerini masaya yatırmaya çağırdı (Robins 1996, Grosjean 2008: 183).

Brüksel ve Strazburg'da Kürt meselesinin AP (ve AB) nezdinde tanınmasıyla ilgili kaygılar artarken Leyla Zana ve yedi DEP milletvekilinin (Türkiye'deki milletvekillerinin normalde faydalandıkları parlamento dokunulmazlığının kaldırılmasının ardından) bölücülük suçlamasıyla tutuklanıp hapsedilmeleri olayların dönüm noktası oldu.⁴ Ankara'daki Cumhuriyet Savcısı, Zana ve

4-Olayın içinde bazıları (çeşitli ve sürekli gözden geçirilen suçlamalarla) tutuklanan, diğerleri ise ülkeyi terk eden toplamda 15 DEP vekili vardı. Örneğin bkz. *International Parliamentary Union*'un (IPU 1996) –Uluslararası Parlamentolar Birliği– İstanbul'daki basın açıklaması. AP'nin de ortak üyesi olduğu kuruluşun bazı üyeleri hem APV olarak hem de kendi ülkelerinin IPU heyetlerinde görev yapmaktadır (2004-9 döneminde IPU heyetlerinde görev alan 10 kişi aynı zamanda AP vekiliydi, bunlardan dördü Kürt meselesiyle ilgili (altı)komitelerde de bulundular).

(o zamanki adıyla HEP’teki) meslektaşlarıyla ilgili davayı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 1991’deki açılışında, Zana’nın milletvekili yeminini ettikten sonra (Kürtçe konuşarak –ki bunun kendisi de başlı başına bir suçtu–) bu yemini “Türk ve Kürt halklarının kardeşliği adına” (“*Ez vê sondê li ser navê gelê kurd û tirk dixwîm*”) ettiğini söylemesi üzerine açmıştı. Aralarında Zana’nın da bulunduğu dört eski DEP vekilinin (dava sürecinde silahlı örgüte, yani PKK’ye üye olmak olarak değiştirilen suçlamadan) suçlu bulunarak 15’er yıllık hapis cezasına çarptırılmaları üzerine, AP Dış İlişkiler Komitesi üyeleri çok önemli bir adım atarak 1980 darbesine verilen tepkinin tekrarlanmasına karar verdiler ve AB-Türkiye Ortak Parlamento Komitesi’nin faaliyetlerini durdurdular. Avrupa Parlamento’sunun önemli bir sembolik jest yaparak (o sırada hapiste olan) Zana’ya Sakharov Düşünce Özgürlüğü ödülünü vermesi bu bağlamda gerçekleşmişti.⁵

Avrupa Parlamentosu’nun 1996’da Türkiye ile AB, Türkiye’nin Gümrük Birliği’ne katılımını müzakere ederken, Türkiye’den Kürt meselesinin çözümü konusunda gelişme kaydetmesini, 1982 anayasası ve terör kanunlarının değiştirilmesi ve tutuklu DEP milletvekillerinin durumunun düzeltilmesini talep etmesi, Kürt meselesinin tanındığı bu yeni iklimde gerçekleşti. Hatta bazı APV’lerin Gümrük Birliği müzakerelerinin durdurulmasını talep eden bir karar teklifini kabul ettirmesi sonucu insan hakları ve Kürt meselesiyle ilgili kanunlarda düzenleme yapmaması nedeniyle Türkiye’nin Birliğe katılımı AP tarafından neredeyse reddediliyordu (sonuçta Türkiye sadece terörle mücadele kanununun 8. Madde’sinde bazı değişiklikler yaptı).

5-Leyla Zana davası zamanla zamanla insan hakları ve Kürt meselesi konularında bir tür insanlık sınavına dönüştü. Türkiye’nin ilk Kürt kadın milletvekili olan ve cezaevine birlikte girdiği meslektaşlarıyla beraber DTP’nin kurucu üyelerinden olan Zana 2008 Aralık’ında sarf ettiği sözler nedeniyle bir kez daha ağır bir hapis cezasına çarptırıldı –bu defa yaptığı konuşmalarda Türk karşıtı terörist propaganda yaptığı, özellikle de PKK lideri Abdullah Öcalan’ın üç büyük Kürt liderden biri olduğunu söylediği için 10 yıllık bir ceza aldı.– İddianamenin hazırlanması üzerinden bir ay geçmeden iki APV konuyla ilgili biri Komisyon’a diğer ikisi Konsey’e olmak üzere üç yazılı soru sundular (Doc. P-6975/08, E-6800/08 ve Doc. E-6984/08).

Buna rağmen AB Bakanlar Kurulu'nun AP çizgisini takip etmemesiyle Türkiye Gümrük Birliği'ne girdi.

Aynı dönemde AP Türkiye'den örneğin "demokrasiyi ve Kürt halkının haklarının barışçı yollarla elde edilmesini savunduğu için" (Doc. B4-0252/97) hapsedilen Leyla Zana'nın serbest bırakılmasını, "ifade özgürlüğü ve insan hakları ilkeleriyle çelişen yasalara dayanarak tutuklanan herkes için genel bir af ilan edilmesini ve güneydoğu bölgesindeki askeri harekâtları durdurarak siyasal bir çözüm bulmak için "tüm Kürt örgütleriyle" (Doc. B4-0769: 2,3) masaya oturulmasını talep eden kararlar aldı. AP aynı zamanda Komisyon'dan Türkiye'ye yapılacak yüz milyonlarca ECU'lük (euroluk) mali yardımla ilgili karar sürecinde söz sahibi olma hakkını kopararak konuyla ilgili siyasi müdahalede bulunabileceğini gösterdi (Doc. COM/98/0711: A.b). Böylece 1990'ların ortasında halatın üç kolu bir araya gelmiş oldu: AP 1993'te imzalanan Maastricht Antlaşması'ndan itibaren daha güçlü bir kurum kimliği kazanırken aynı zamanda güneydoğudaki durum daha da kötüleşmiş, Türkiye ise AB'nin kapısına dayanmıştı. Bu nedenle Parlamento'nun "bundan itibaren Türk siyasetiyle ilgili aldığı pek çok karar vasıtasıyla Türkiye-AB ilişkilerinde önemli bir aktör" (Müftüler-Baç, 2000: 165) olarak karşımıza çıktığı tezi doğrudur.

Türk devletinin insan hakları sicili ve ülkedeki Kürt azınlığa reva gördüğü muamele Türkiye'nin 1997 Aralık'ında Avrupa Konseyi'nin Lüksemburg'daki zirvesinde yaptığı AB adaylık başvurusunun reddedilmesinde önemli rol oynayan meseleler arasındaydı (Çelik ve Rumelili, 2002). 1999 yılında aradaki kurumsal ilişkinin resmen değişmesi ve Türkiye'nin üyeliğe aday olduğunun kabul edilmesi AB'ne Türkiye'de kalıcı bir siyasal dönüşüm yaşanması yönünde baskı yapmak için yeni olanaklar yarattı. 1998 yılından itibaren Komisyon Türkiye'nin üyelik başvurusunu ülkenin katılım yönünde gösterdiği gelişimle ilgili düzenli raporlar hazırlayarak değerlendirmeye başladı. AB Kürt meselesiyle ilgili nasıl bir çözümü tercih ettiğini asla dile

getirmedi ancak gelişme raporları en baştan itibaren siyasal çözüm çağrısında bulunuyordu:⁶

Türkiye askeri yolları bir kenara bırakarak güneydoğu sorununa siyasal bir çözüm bulmalıdır. Şu ana dek başvurulmuş askeri harekâtların bedeli gerek insan hayatı gerek mali açıdan çok ağır olduğu gibi bölgenin toplumsal ve ekonomik gelişimine de engel olmaktadır. Bu aynı zamanda Türkiye’nin uluslararası imajını da zedelemektedir. Konunun uygar yoldan çözümü ayrılıkçılığı ve terörü desteklememek kaydıyla Kürtlerin kültürel kimliğinin tanınması ve bu kimliğin belli şekillerde ifade edilmesinin hoşgörülmesiyle sağlanabilir. (Doc. COM/98/0711: B.1.2).

Avrupa Parlamentosu’nda Kürtler’in siyasal faaliyetleri

Komisyon’un burada sergilediği sağlam duruşun AP’nun Kürt meselesiyle ilgili olarak Türkiye’ye tekrar tekrar siyasal değişim çağrısında bulunması sonucunu doğurduğu ortaya çıktığı söylenebilir –fakat bu çağrılar Kürt halkının Türkiye’de yaşadığı trajedi nedeniyle zaman zaman ortaya çıkan bir destek olarak algılanmamalı.– Avrupa’daki Kürt diasporasının lobi faaliyetleri olmasaydı burada belgeleyebileceğimiz pek bir şey olmayacaktı. Bu bölümde Kürt siyasal eylemcilerinin ve Kürtleri destekleyen AP partilerinin Kürt taleplerinin Avrupa Parlamentosu’na iletilmesinde oynadığı rolü mercek altına alacağız.

6-Yeni bir ülkenin katılımına Avrupa Komisyonu’nun tavsiye kararı ve Avrupa Parlamentosu’nda salt çoğunlukla lehte sonuçlanması gereken bir oylamadan sonra Bakanlar Kurulu karar veriyor. Toccî’ye –ve hayal kırıklığına uğrayan sayısız Kürt eylemciye– göre AB’nin Kürt meselesinin üstesinden gelmek için attığı alışlagelmiş adımlar son derece muğlak ve yoruma açık kaldı. Aslında AB son on yılda gelişen Türkiye Katılım Ortaklığı vasıtasıyla Kürt meselesiyle ilgili önceliklerin nerede olduğunun da dile getirildiği kısa vadeli siyasal hedefler de içeren kesin ve geniş kapsamlı yol haritaları belirledi (bkz. Doc. 2008/157/EC). “Doğu ve Güneydoğuda Durum”la ilgili bir altbölümde “köy koruculuğu sisteminin kaldırılması” ve “bölgenin mayınlardan temizlenmesi” ihtiyacını öne çıkarırken “göçe zorlanan” insanlarla ilgili altbölüm devletin “göçe zorlananların geri dönüşünü kolaylaştırarak terör ve teröre karşı savaşın mağduru olanlara tazminat vermesi” gerektiğini belirtiyordu (Doc. 2008/157/EC: Annex 3.1).

Kürt eylemcileri genel olarak Türkiye'nin AB'yle uzun vadeli ilişkisini, özellikle de halihazırda devam eden AB-Türkiye katılım müzakerelerini, Kürt örgüt ve partilerin ülkelerinde arzuldıkları değişimin gerçekleşmesi için giriştikleri mücadele içindeki en sağlam koz olarak görüyor. Lobi faaliyetleri halen Avrupa Parlamentosu üyelerine, Avrupa Konseyi üyelerine ve kısmen de Avrupa Komisyonu üyelerine yönelik olarak yürütülüyor. Ayrıca Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde insan hakları ihlallerinden kaynaklanan sayısız mahkûmiyeti, ülkenin yasama ve yargı organlarını dolaylı olarak etkiliyor –bu mahkûmiyetler Kürt lobicilerin taleplerinin meşruiyetini sağlamlaştırdığı gibi Türkiye'nin Kürt azınlığına yönelik politikalarıyla ilgili taleplerin şekillenmesine de katkı sağlıyor.– Burada Kürt eylemcilerin faaliyet gösterdiği siyasal bir alan olarak Avrupa Parlamentosu'nu ele almakla yetineceğiz.

Kimi akredite AP lobicileri olarak kimi de basın kartı sahibi olduğu için kendilerine özel giriş kartları sağlanan pek çok Kürt eylemci halihazırda APV'lerin daveti gerekmeden Avrupa Parlamento'suna rahatlıkla girip çıkabiliyor. Bu sayede eylemciler APV'leri Türkiye'deki gelişmelerle ilgili bilgilendirmek veya gelişim raporlarında değişiklikler yapılması için kararlar kaleme alınması, Avrupa Genişleme Komisyonu'na iletilmek üzere sorular hazırlanması, Türk bakanlarına kaygıların iletildiği mektuplar yazılması ya da AP çatısı altında ortak (basın) konferanslar(1) düzenlenmesine önayak olmalarını rica etmek için düzenli olarak ziyaret edebiliyorlar.⁷ APV'ler yine gelen talepler üzerine seçimleri, Newroz kutlamalarını veya siyasetçilerin, sendikacıların, gazeteci ve yazarların yargılandığı davaları gözlemlemek için Türkiye'ye giden heyetlerde de yer aldılar. Önemli olay ve davaları izlemek üzere Türkiye'ye giden heyetler vasıtasıyla ülkenin içişleri gayri resmi bir “uluslararası gözleme” tabi tutulmuş oluyor ve bu da bazı durumlarda gerek

7-Son Zana davasına (bkz. Not 5) verilen tepkinin çevikliği meselenin güzel bir örneğini teşkil ediyor.

Avrupa gerek Türkiye’de medyanın ilgisini çekmeye ve kamuoyu bilincini geliştirmeye yarıyor.⁸ Bu heyetler aynı zamanda kanuni takibata uğrayanların davalarının meşruiyetine katkıda bulunuyor ve başkalarının benzer davalarda yargılanmasına mani olmayı hedefliyor. APV’ler özellikle Leyla Zana’nın davasında olduğu gibi Kürt siyasetçilerin Avrupa Parlamentosu çatısı altında söyledikleri sözlerin iddianamelere dâhil edildiği durumlara büyük ilgi gösterdiler.⁹

APV’lerin siyasal olanaklarını kullanmak

Avrupa Parlamentosu (yukarıda da görüldüğü gibi) fikirlerini aldığı kararlar vasıtasıyla beyan ediyor. Parlamento’da her yıl Komisyon’un düzenli raporlarına ve Parlamento’dan geçen diğer kararlara, Parlamento komitelerinin raporlarına ve Avrupa Konseyi kararlarına atıfta bulunulan kararlar oylanıyor. Türkiye’nin katılım yönünde gösterdiği gelişim hakkındaki (“gelişme raporları” diye anılan) bu düzenli kararlar, AP’nun son yıllarda hem Kürt meselesiyle ilgili konuları ele alma yöntemi hem de Komisyon raporlarında yapılması istenen değişikliklerin dile getirildiği mecra haline geldi. APV’ler aynı zamanda Avrupa Komisyonu ve Avrupa Konseyi üyelerine yazılı ve sözlü sorular iletiyorlar.

Bu çalışmalarda AP’nin yapısı ulusal parti ve bağımsız APV’leri siyasal yönelimlerine göre bir araya getiren Siyasal Gruplar tarafından belirleniyor. AP’deki Siyasal Gruplar’ın bazıları Türkiye’nin katılımıyla ilgili Kürt meselesinin de sık sık tartışıldığı konferanslar düzenliyor. Bugüne kadar Kürtler’in davasını

8-Örneğin 2004 AP Türkiye Raportörü Camiel Eurlings Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’ün de katılacağı üst düzey bir toplantının hemen öncesinde bir delil toplama heyetiyle Diyarbakır’a gitmişti (Doc. PE 342.075).

9-DEP milletvekillerinin yargılanmasına tepki olarak faaliyetleri durdurulan AB-Türkiye Ortak Parlamento Komitesi 1996 yılında yeniden bir araya geldiğinde Türk yetkililerin heyetin Leyla Zana’yı hapisanede ziyaret etmesine izin vermemesi toplantıyı gölgede bırakmıştı.

en faal şekilde destekleyen gruplar Avrupa Birleşik Sol Konfederal Grubu (Gauche Unitaire Européen)/Kuzey Yeşil Sol (GUE/NGL) ve Yeşiller/Bağımsız Avrupa İttifakı (Greens/EFA) oldu.¹⁰ GUE/NGL grubu aralarında Alman PDS/die Linke, İtalyan ve Fransız komünist partileri ve Sinn Féin'in de bulunduğu komünist ve sosyalist partilerden oluşuyor. EFA ise Avrupa'nın devletsiz ulus ve bölgeleriyle azınlıklarının davalarını savunan ve (şu an) İskoçya, Galler, Bask Ülkesi, Romanya ve Letonya'yı temsil eden bölgeci ve demokratik ulusalcı APV'lerden oluşuyor.

GUE/NGL ve Yeşiller/EFA çizgisindeki siyasi partilerin (ve bağımsız vekillerin) çoğu Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini yerine getirmesi şartıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılımını destekliyor. İnsan hakları ve kültürel çeşitliliği 14 temel siyasi meselesi arasında sıralayan GUE/NGL'nin ortaya çıkışının ilk üç ayı içerisinde (1999'da açılan yeni Parlamento'da) hazırladığı dokuz karar teklifinden ikisi Türkiye'deki Kürtler'in davasıyla ilgiliydi.¹¹ Beş ana hedefi arasında insan hakları ve dayanışmaya vurgu yapan Yeşiller/EFA grubu, özgürlüğüne kavuştuğunda Leyla Zana şerefine gecikmeli (2004) bir davet düzenlemek gibi faaliyetlerde bulundu.¹² Yeşil partiler içinde Hollanda, Almanya ve Belçika Yeşil partilerinin APV'leri Türkiye'nin Kürt meselesiyle ilgili en faal vekiller oldu.

APV'ler aynı zamanda komite üyeleri olarak da görev yapıyorlar. Türkiye'yle ilgili komiteler arasında en önemli olanları muhtemelen Dış İlişkiler Komitesi ve onun İnsan Hakları, Güvenlik ve Savunma Altkomiteleri ile Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komitesi olmalı. GUE/NGL ve Yeşiller/EFA gruplarının Kürt

10-GUE/NGL grubu bugünkü şeklini 1995'te aldı ve ortalama 30-50 APV'den oluşuyor. Yeşiller 1990'ların ortalarından beri kendi başlarına, 1999'dan beri EFA ile ittifak halinde ortalama 30-50 APV çıkarıyor. Dolayısıyla bu iki grubun toplamı bile asla toplam APV sayısının yüzde 10'unu aşmadı.

11-"Öcalan davasıyla" ilgili ilk teklifte "Kürt halkının kendi kaderini tayin etme hakkına" değinilirken "Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ilişkiler"le ilgili ikinci teklifte Türkiye'nin soruna askeri yaklaşımı eleştiriliyordu (Doc. B5-0012/99: 4; Doc. B5-135-99:4).Bkz.: <http://www.guengl.eu>

12-Bkz. <<http://www.greens-efa.org>>.

meselesiyle en faal olarak ilgilenen APV’leri, aynı zamanda bu komitelerde de görev yapıyor (ya da geçmişte yaptılar). Bazı APV’ler aynı zamanda (2004-9 yasama döneminde) Hollanda Yeşiller Partisi APV’i Joost Lagendijk’in başkanlık ettiği AB-Türkiye Ortak Parlamento Komitesi’nin de üyesi (ya da geçmişte üyesi) oldu.¹³ APV’ler buna ilaveten çoğu zaman resmi olmayan belli tema veya konularla ilgili “gruplar arası gruplar” oluşturma yoluyla da bir araya geliyorlar. Bunlar arasında GUE/NGL’de İtalyan Komünist Partisi’ni temsil eden Vittorio Agnoletto’nun koordine ettiği (2009 ilkbaharı itibariyle) “Kürtler’in Dostları” adlı grup da var.¹⁴

APV’lerin, komitelerin ve heyetlerin doğrudan ya da dolaylı şekilde, kendilerinden düzenli olarak bilgi alınan ve pek çok AB kurumunda görev yapan AP yöneticilerinden etkilenebildiklerini de eklemeliyiz. Örneğin AP Komiserliği’nde görev yaparken İnsan Hakları Altkomitesi heyetiyle Ankara’ya giden Michael Rupp daha sonra Komisyon’un Genişleme Genel Komiserliği’nde görev yapmıştı. Rupp Komisyon’un Katılım Ortaklığı (2005) teklifini İnsan Hakları Altkomitesi’ne özetlerken (insan hakları gibi konuların dâhil olduğu) siyasal kriterlere yapılan vurguya dikkat çekmiş ve (savaş veya terörden kaynaklanan mağduriyetlerle ilgili) tazminat meselesinin esas olarak Türkiye’deki tazminat yasalarıyla ilgili genel bir sorundan kaynaklandığına işaret ederek AP’na Konsey’i teklif edilen Katılım Ortaklığı’nı “bir an önce” benimsemeye teşvik etmesi çağrısında bulunmuştu.¹⁵

Pek çok APV’nin, özellikle de burada zikrettiğimiz grup ve komitelere üye olanların insan hakları veya azınlık haklarıyla açıkça ilgilenmelerine rağmen, Kürt siyasal eylemcilerin

13-AP İnsan Hakları Altkomitesi’nin talebi üzerine Ortak Parlamento Komitesi 1989’dan beri Türkiye’deki belirli insan hakları ihlalleri davalarıyla da ilgileniyor.

14-Son Zana davasıyla ilgili Parlamento’ya hızla sunulan üç sorudan ikisini Agnoletto kaleme almıştı (bkz. Not 5).

15-<http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/fd/d-tr20051123_09/d-tr20051123_09en.pdf>.

üye ülkelerde ulusal ya da bölgesel düzeyde ve Avrupa kurumlarında perde arkasındaki faaliyetleri olmasaydı, Avrupa Parlamentosu'nda Türkiye'deki Kürt meselesi veya Türkiye'de insan haklarına saygı(sızlık) sorunlarıyla ilgili faaliyetler gerçekleşmezdi. Bir sonraki bölümde AP partilerinin, Kürt taleplerinin ortaya konmasına yaptıkları katkının köklerini ve atılan adımları ele alacağız.

Bölgesel ve ulusal düzeyde siyasal faaliyetlerin Avrupa Parlamentosu'na tercümesi

Türkiye'den Batı Avrupa'ya yayılan göç dalgaları, beraberinde yeni göçmen cemaatlerinin siyasal örgütlerini de getirdi. Avrupa'da kurulan Türk, Kürt ve Alevi dernekleri Türkiye'den gelen siyasal parti üyeleri ve siyasi mültecilerin katılımıyla kısa sürede siyasallaştı (Argun 2003; Grosjean 2008). Bu cemaatler ve dernekler Kürtler'in durumuna ilgisiz kalmayan APV'leri bilgilendiren ajitasyon ve seferberliğin tabanını oluşturuyor. Bu işbirliği de daha sonra AP teklif ve kararlarını ortaya çıkarıyordu. Belçikalı APV'lerin Kürtler'e verdiği destek bunun güzel bir örneğini oluşturuyor.

Bu bölümün ilk kısmında 1980'lerde Türkiye'deki Kürtler'in dramına doğrudan göndermede bulunan ve Türk hükümetini eyleme çağıran ilk karar tekliflerini hatırlattık. Türkiye'deki Kürt azınlığın kaderiyle ilgili Balfe raporuna eklenen (Doc. B 2-63/85) –Diyarbakır'daki özel mahkemede yargılanan Kürt militanların aldığı idam cezalarına da açıkça göndermede bulunan– ve yukarıda andığımız teklifi sunan iki Belçikalı APV, *Volksunie* ya da Halkın Birliği adındaki dönemin başlıca Flaman ulusalcı partisinden Willy Kuijpers ve Jaak Vandemeulebroecke'ydi. Flaman Yeşil Partisi Agalev'in APV'i olan Paul Staes de daha önce sunulan bir teklifte “Kürt bölgesinde Türk kültürünü zorla kabul ettirmek için her yolun denendiğini ve ülkenin güneydoğusunda yaşayan nüfusun anadilini

konusmasının yasak olduğunu” yazmıştı (Doc. 2-595/84). Ayrıca Belçika Sosyalist Partisi üyeleri Marijke Van Hemeldonck, Anne-Marie Lizin ve Jef Ulburghs da parlamentoya birer teklif sunmuştu (Docs. 2-556/84, 2-1521/84 ve B 2-89/85). Jeff Ulburghs’un sunduğu karar teklifi Balfe Raporu’na eklendiğini belirttiğimiz ikinci teklifti. Tıpkı Kuijpers/Vandemeulebroecke gibi Ulburghs da hem Diyarbakır’daki özel mahkemeye (ve ismiyle anarak PKK’ye) hem de bölgedeki mahkeme kararlarıyla –örneğin Diyarbakır Askeri Mahkemesi’nde Kürt tutuklulara reva görülen “aşağılayıcı uygulamalar”– hapisane koşullarına göndermede bulunuyor ve genel olarak “Kürt halkının maruz kaldığı ve gitgide artan baskıdan” veya Kürtler’in “kendi kültürel kimlikleri ve anadilleriyle” ilgili haklardan söz ediyordu.

Tahmin edileceği gibi Kürt halkının durumunu doğrudan ele alan Belçikalı APV’ler arasında genel olarak devletsiz halkların kaderiyle ilgilenen ve halkların kendi kaderini tayin hakkını savunan Flaman milliyetçileri de vardı. Bununla beraber bu ilginin Kürt meselesine gerçek anlamda etki etmesi için bundan çok daha fazlası gerekiyordu. *Volksunie*’nin gençlik kolu 1970’lerin sonundan beri Kürt meselesiyle faal olarak ilgileniyordu. Belçika’ya (Kürt) bir siyasi mülteci olarak (Türkiye’den) gelen Derwich Ferho bu çevrenin önemli figürlerinden biriydi ve APV Willy Kuijpers onu himayesi altına almıştı. Derwich Ferho daha sonra Brüksel Kürt Enstitüsü adını alan Belçika Kürt İşçi ve Öğrenci Derneği veya Tekoşer’i 1978’de kurmuştu. Kuijpers ve Vandemeulebroecke’nin Avrupa Parlamentosu’ndaki asistanları Flaman ulusalcı ve barışsever Bart Staes de daha sonra Flaman Yeşil Partisi’ni temsilen APV olarak görev yaptı. Böylece Brüksel Kürt Enstitüsü ile Flaman siyasetçiler arasındaki ilişki 1970’lerin sonunda kurulmuştu (bu ilişki halen faal olarak devam ediyor). Burada saydığımız tüm APV’ler 1980’lerde endişelerini faal bir biçimde seslendirirken 1990’larda Avrupa Parlamentosu’nda Kürt meselesini en fazla gündeme getiren APV’ler Bart Staes ve Nelly Maes’ti.

Volksunie partisindeki bölünmeden sonra Yeşiller partisine geçen AVP Staes seçmenlerinin fazla önem vermediği bir konu olmasına rağmen Kürt meselesiyle ilgilenmeye devam etti. Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlamasından sonra da Staes Kürt enstitüsü ve diğer derneklerin telkiniyle parlamento-ya onlarca yazılı soru sundu. Boğaz vapurundaki genç adamın da gayet iyi hatırladığı kıdemli bir politikacı olan Nelly Maes 1990'larda parlamentoda alınan kararlarda "Kürt" kelimesinin geçmesini kabul ettirmenin ne kadar zor olduğunu hatırlatıyor (yazarla söyleşi 17 Temmuz 2007). Nelly Maes o dönem Kürt meselesiyle ilgili faaliyetlerin çoğunu yürüten Bağımsız Avrupa İttifakı'nın (EFA) başkanıydı (halen de öyle). EFA'ya üye olan yaklaşık kırk APV, teklif edilen kararların ya da diğer eylemlerin kabul edilmesi için kendi partilerinde lobi faaliyetleri de yürütüyordu. Kürt enstitüsü ile *Volksunie* (ve daha sonra ondan kopan gruplar) arasındaki ilişki, Kürt eylemcilerin gerek bölgesel gerek ulusal düzeyde Kürt meselesinin Avrupa Parlamentosu'nda gündeme gelmesi için siyasal partiler içinde yürüttükleri bilinçlendirme faaliyetlerinin ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Bu örnek yalnız Belçika için değil aynı zamanda Fransa, İtalya, Büyük Britanya ve özellikle de Almanya için de geçerli.

Almanya'da sayıları zamanla bir hayli artan Kürt seçmenlerin gitgide siyasallaşmaları ve (PKK önderliğindeki) etkili örgütlenmeleri (dernekler, yayınlar, siyasal eylemler vs.) sayesinde en başta Sosyal Demokratik PDS (*Partei des Demokratischen Sozialismus*) ve Yeşiller olmak üzere buradaki bellibaşlı siyasal partilerin dikkatini çekmek başarıldı. Hatta genç bir Kürt Yezidi kadın olan Feleknas Uca'nın partisi PDS'yi destekleyen Kürtler'in oylarıyla, 1999'da Kürt kökenli ilk APV olmasıyla Alman Kürtler bu partilerin birinden kendilerini doğrudan temsil edecek bir vekil çıkarmayı bile başardı.¹⁶

16-Seçimlere katıldığında henüz 22 yaşında olan Almanya doğumlu Uca 2005'teki Irak seçimlerine dek dünyadaki tek Yezidi milletvekiliydi. Görev yaptığı iki yasama dönemi (1999-2009) sırasında Türkiye-Avrupa Birliği Ortak Parlamento Komitesi üyesi olduğu gibi İnsan Hakları Altkomitesi ve Kadın Hakları ve Cinsiyet Eşitliği Komitesi'nde de yedek üyeydi. Uca'nın AVP seçildikten sonraki ilk eylemlerinden biri Öcalan hakkındaki

PDS Uca’nın Avrupa Parlamentosu’na seçilmesinin çok daha öncesinden beri Kürt meselesiyle son derece faal bir biçimde ilgileniyordu (Østergaard-Nielsen 2003; Eccarius-Kelly 2002). Aslında PDS ve Alman Yeşil Partisi’nin faal olarak ilgilendiği Kürt meselesi 1980’lerden beri Alman *Bundestag*’ında (parlamento) hararetle tartışılan bir konu olmayı sürdürüyor. 1983’te Türkiye’ye yapılan askeri ve mali yardımın kesilmesini talep eden her iki parti de 1984’ten beri Türk devletinin Kürt halkına savaş açtığını savunuyor (Grosjean 2008). 1990’larda Alman siyaseti PKK ve statüsü konusunda ikiye bölünürken, PDS, PKK’ye “terrorist” damgası vurmayı reddeden çizgisine sıkı sıkıya bağlı kaldı. PDS bunun yerine hem sığınma hakkı isteyerek Almanya’ya kaçan Kürtler’in Türkiye’ye iade edilmesine hem de Almanya ile Türkiye arasındaki askeri ve polisiye işbirliğine son verilmesini talep ederek Alman hükümetini Kürtler’e karşı uygulanan soykırıma ortak olmakla suçladı (Grosjean 2008). Böylece PDS, PKK bağlantılı kuruluşların önce Almanya’da daha sonra da (GUE/NGL grubu içinde) Avrupa Parlamentosu içindeki siyasal savunucusu haline geldi.

Kürt siyasetçilerin hizmetinde: Anavatan siyaseti

Bugünlerde Avrupa’da ikamet eden Kürt siyasal eylemciler sık sık Kürt taraftarı Demokratik Toplum Partisi (DTP; DEHAP/HADEP/DEP/HEP’in halefi) temsilcilerine yardım sağlıyor.¹⁷ Türkiye’den getirilen DTP milletvekilleri, APV’leri parti ve seçmenlerinin belli sorunları, Türkiye’deki (bir türlü gerçekleşmek bilmeyen) reformlar ve Kürt meselesinin siyasal çözüme kavuşturulmasının gerekliliği konusunda bilgilendiriyorlar. Özellikle 2004 ile 2007 yılları arasında Diyarbakır (Türkiye’nin

GUE/NGL kararına imza vermektir (bkz. Not 10). Uca’nın internet sitesinde Leyla Zana ile çektiği bir fotoğraf ile o zamanki HADEP başkanı ve HADEP Belediye Başkanı Murat Bozlak’la birlikte Diyarbakır’daki Newroz kutlamaları sırasında kürsüde çekilmiş bir fotoğrafı da vardı.

17-DTP’nin şu anki başkanı Ahmet Türk 1994’te (Zana ile birlikte) tutuklanan DEP milletvekillerinden biriydi.

güneydoğu bölgesinin en kalabalık şehri ve Kürt bölgesinin gayriresmi başkenti) Belediye Başkanı Osman Baydemir ve Diyarbakır'daki Sur Belediyesi Başkanı Abdullah Demirbaş gibi DTP'li belediye başkanları, bölgedeki belediye başkanlarının oynayabileceği uluslararası rol konusunu tartışmak üzere APV'leri ziyaret ettiler (Casier 2010, Watts 2006).

2007 seçimlerinde DTP'lilerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmelerinden sonar, bölge vekilleri Avrupa Parlamentosu'nu düzenli olarak ziyaret etmeye başladılar. DTP Brüksel temsilcisinin düzenlediği bu ziyaretler aynı zamanda –Kürdistan'ın farklı bölgelerinden pek çok Kürt partisini bir araya getiren, ancak asıl olarak PKK'nin hâkimiyetindeki– Kongreya Netewiyé Kurdistanê (KNK; Kürt Ulusal Kongresi) üyelerinin ve Brüksel Kürt Enstitüsü'yle diğer Kürt derneklerin desteğiyle gerçekleşiyor. DTP'li belediye başkanları ve vekiller yalnız taleplerini destekleyebilecek APV'lerle toplantılar gerçekleştirmekle kalmıyor aynı zamanda parlamentonun ev sahipliğini yaptığı konferanslar ve basın toplantılarına da katılıyorlar. DTP'liler bu AP ziyaretlerinin yanı sıra sık sık farklı AB üyesi ülkelerdeki ulusal ve bölgesel siyasetçilerle görüşmeler ve Kürt nüfusunun yoğun olduğu Avrupa ülkelerindeki Kürt derneklerinde toplantılar düzenleyerek siyasal destek elde etmeye çalışıyor.

AP çatısı altındaki konferanslar

Avrupa Parlamentosu'nda Kürt meselesiyle ilgili konferanslar Gruplar tarafından düzenleniyor. GUE/NGL Grubu 2004 yılından beri her sene yapılan “AB, Türkiye ve Kürtler Uluslararası Konferansı”nın yanı sıra, 1937'deki Dersim isyanını bastırmak için gerçekleştirilen katliamlarla ilgili “Dersim 1937-1938: 70 Yıl Sonra” başlıklı anma konferansını düzenledi. 2008 Mart'ında ise ALDE, PSE ve Yeşiller/EFA Grupları bir araya gelerek yeni Türk anayasası ve Kürt meselesi konulu bir konferans düzenlediler. Ancak bu konferansların en büyüğü Avrupa Türkiye

Yurttaşlık Komisyonu’nun (EUTCC) düzenlediği Uluslararası Konferans. Danışma kurulunun bazı üyelerinin aynı zamanda GUE/NGL Grubu üyesi olduğu bu kuruluş Londra’daki Kürt İnsan Hakları Projesi (KHRP), Norveç Rafto Vakfı, Almanya’daki *Medico International* ile İngiltere ve Galler Baroları İnsan Hakları Komitesi tarafından kuruldu. EUTCC’nin kuruluş amacı Türkiye’nin “kanayan yarası” Kürt meselesi başta olmak üzere Türkiye’de insan hakları ve azınlık hakları konularına özel ilgi göstererek katılım sürecini gözlemlemektir.¹⁸

AB, Türkiye ve Kürtler Uluslararası Konferansı APV’lerin fikirlerini etkilemek amacıyla genellikle Avrupa Komisyonu’nun yıllık gelişme raporunun yayımlanmasından kısa süre sonra, yani Parlamento’nun gelişme raporuyla ilgili karar tasarısının hazırlanışı sırasında gerçekleştiriliyor. Konferansa farklı yıllarda DTP’li siyasetçiler, Türkiye’deki insan hakları ve kadın hakları STK’larından üyeler, Türk ve Kürt entelektüeller, KNK üyeleri, PKK’nin hapisanedeki lideri Abdullah Öcalan’ın avukatları, Türkiye Barış Meclisi üyeleri, Avrupalı araştırmacılar ve Avrupa Parlamentosu üyeleri katılırdı. Konferansın amacı, katılım müzakereleri hakkındaki düşüncelerin paylaşımı; ancak asıl olarak Kürt meselesi ve bunun siyasi bir çözüme kavuşturulmasına odaklanılıyor. Konferansa katılanlar her yıl AP ve AB’ye Türkiye’de gerekli reformların gerçekleştirilmesi konusunda sağlam bir duruş sergileme ve çatışmada arabulucu rolü oynama çağrısında bulunuyor.

Kürt davasına destek veren APV’lerin genelde panellere katılmalarına rağmen, konferans odası çoğunlukla Kürt derneklerinin üyeleri, Kürt basını ve internet medyasında çalışan gazeteciler ve STK üyeleriyle dolu oluyor. Konferans Denderleeuw-Brüksel’den yayın yapan Kürt uydu kanalı ROJ-TV tarafından canlı olarak yayınlanıyor. Diğer yandan Türk basınının konferansa ilgisi oldukça

18-Bkz. <<http://www.eutcc.org>>. EUTCC’nin hamileri arasında Desmond Tutu, Shirin Ebadi ve Noam Chomsky’nin yanı sıra Yaşar Kemal ve –1999’daki Uluslararası Konferans’ta AP Başkan Yardımcısı ve İnsan Hakları Altkomitesi üyesi İtalyan APV (GUE/NGL üyesi) Luisa Morganti’yle birlikte bir konuşma da yapan– Leyla Zana’yı da sayabiliriz. Bkz. <<http://www.khrp.org/content/view-439/1>>

sınırlı olurken, AB üyesi ülkelerin televizyonları da konferansa neredeyse hiç yer vermiyor. Bu nedenle konferans asıl olarak Kürt siyasal eylemcileriyle destekçilerinin kendi iç dayanışmasına katkı sağlıyor. Aynı zamanda konferans Türkiye’de ve Avrupa’da yaşayan Kürt eylemcilerle Kürt siyasetçilerin bir araya gelmesini ve aralarındaki bağın kuvvetlenmesini sağlıyor. Böylece Türk devlet ve kurumlarını eleştiren benzer çizgideki insanlara bir araya gelme veya 1971 ya da 1980 darbelerinden sonra ya da 1990’ların çatışma ortamında Türkiye’den kaçtıkları için o zamandan beri birbirini görmeyen eski dostlara kavuşma fırsatı sunan konferans, Avrupa’nın her yerinden gelen Kürtler’in, hatta Amerika’daki Kürt diasporasının üyelerinin katılımıyla gerçekleşiyor.

Türkiye’de EUTCC konferansları bir “PKK faaliyeti” olarak algılandığı için Türk araştırmacılar gelen davetleri kabul edip etme konusunda tereddüt yaşıyor. Türk STK’lar konferansa temsilci gönderirken DTP haricindeki Türk siyasal partileri mensupları konferanslara hiç katılmadılar. Bu nedenle zamanla konferanslar Kürt milliyetçilerinin diğer Kürt milliyetçileriyle sohbet ettiği birer toplantı havasına büründü. Yine 2008 Mart’ında ALDE, PSE ve Yeşiller/EFA gruplarının düzenlediği bir başka konferans da benzer şekilde iki tarafı buluşturma konusunda bir ilerleme sağlayamadı. Türkiye’nin yeni anayasa ihtiyacı ve bunun Kürt meselesinin çözümüne nasıl bir katkı sağlayabileceği konularına odaklanan bu konferansta da yalnız DTP değil, Türkiye’deki bellibaşlı tüm Kürt milliyetçi partileri (örneğin HAK-PAR ve KA-DEP) bir araya getirmesine, konunun önemine ve Genişleme Komiseri Ollie Rehn’in açılış konuşmasının sağladığı meşruiyete rağmen Türk partilerin temsilcilerinin katılımı sağlanamadı.

PKK’li olmak ya da olmamak

Avrupa’daki siyasal eğilimli Kürt gruplar arasında en iyi örgütlenmiş olanı, Türkiye ve Avrupa’daki başlıca rakibini, yani

Kemal Burckay’ın *Partiya Sosyalista Kurdistan’*ını (PSK; Kürdistan Sosyalist Partisi) saf dışı bıraktıktan sonra Kürt diasporasını homojenleştirmeyi başaran PKK bağlantılı örgütler şemsiyesidir. Tahmin edileceği gibi bu örgütler “Kürt diplomasisi” adını verebileceğimiz ulusal ve Avrupalı vekillere yönelik lobi faaliyetlerinin merkezinde yer alıyor. Bazı APV’lerin PKK bağlantılı örgüt ve siyasetçilere böylesine kucak açması elbette şaşırtıcı. Kimileri PKK’nin uluslararası planda tanınmaya yönelik uzun vadeli hedefine rağmen, Avrupalı siyasetçilerin PKK’yi pek tanıyamadıklarını öne sürüyor (Grosjean 2008: 171). Bununla beraber gerçekler görüldüğünden daha muğlak. Avrupa Parlamentosu üyeleri siyasal eylemcilerle görüşmek için zaman ayırıyor ve bazen de onların davalarına destek olacak eylemlerde bulunuyor ancak PKK’ye asla açıkça destek vermiyorlar. Gerçekten de bu “zevahiri kurtarma” oyunu karşılıklı olarak oynanıyor ve PKK daima sanki görüşme odasının dışındaki bir varlıkmış gibi “üçüncü tekil şahısla” anılıyor. Siyasal eylemciler kendilerini PKK militanı olarak tanıtmıyorlar ve siyasetçiler de muhtemelen bir militanla karşı karşıya olduklarını bilmelerine rağmen genellikle bu oyunu sürdürüyorlar. PKK’nin AB’nin de onayladığı ABD uluslararası terör örgütleri listesinde yer alması nedeniyle, sohbet ettikleri kişilerin gerçek kimliklerinden bihaber görünmek bu siyasetçilerin işine geliyor.

PKK’yle çok yakın bağları olan Kürt eylemcilere vaatlerde bulunmak, Türkiye’deki gelişmeleri bu hareketin bakış açısıyla değerlendirmek ve bu hareketin retoriğini kullanarak, Kürt sorununu ortaya koymak suretiyle APV’ler (ve üye ülkeler içinde farklı mevkilerdeki başka siyasetçiler) Kürt ulusal hareketinin hedeflerinin en azından bazılarını açıkça tanımış ve desteklemiş oluyorlar. Bununla beraber bu talepler her ne kadar haklı ve meşru görünse de APV’ler bu taleplerin şekillenmesinde ve ortaya konmasında PKK’nin oynadığı rolü meşrulaştırmak (veya meşrulaştırır gibi görünmek) istemiyorlar. APV’ler PKK’nin Türkiye’deki Kürtler’in başlıca temsilcisi olduğunu ya da sahip

oldukları çok önemli siyasal gücü *alenen* tanımaktan kaçınıyorlar. Aslında bu PKK'nin salt bir silahlı gerilla/terör örgütü olduğu yönündeki toplumsal imajı kuvvetlendirmeye ve onun aynı zamanda geniş bir halk desteğine sahip toplumsal bir hareket olduğu gerçeğini gölgelemeye yarıyor (Eccarius-Kelly2002; Romano 2006). Böyle bir kamusal tanıma elbette Türk devletinin hem ülke içinde hem ülke dışında tek taraflı bir şekilde PKK'nin şiddet eylemlerini ("terörist faaliyetlere") ön plana çıkarmasını engellemek anlamına gelirdi.

APV'ler DTP'nin PKK'nin bir terör örgütü olduğunu ilan etmesi yönündeki Türk talebini tekrarlayarak bu yasal partinin yasadışı kuzeniyle ilişkisini pek çok kez sorguladılar.¹⁹ Buna rağmen EUTCC'nin her yıl düzenlediği konferanslarda gerçekleşen panellerin katılımcıları buna direnerek, DTP'nin PKK ile arasına mesafe koymasını talep etmenin, DTP'nin Kürt halkıyla arasına mesafe koymasını talep etmek anlamına geldiğini savundu ve PKK'nin siyasal bir aktör olarak kabul edilmesi konusunda ısrar etti. Örneğin Aralık 2007'deki 4. Uluslararası Konferans'ta PKK'nin meşruiyetinin kabul edilmesi en önemli konulardan biri olarak öne çıktı. (AB-Türkiye Ortak Parlamento Komitesi'nin Avrupa Heyeti'nin Başkanı Hollandalı Yeşil Parti üyesi) Joost Lagendijk şöyle diyordu:

Siyasal aktörlerin hareket alanına ihtiyacı vardır, oysa PKK buna mani oluyor. Siyasal bir çözüm bulunması konusunda DTP'yi sonuna kadar destekliyoruz. Çözüme CHP gibi partilerle ulaşamayacağı çok açık DTP'yi kapatmak Kürtler ve Türkler arasındaki şahinlerin elini kuvvetlendirir. PKK'nin koşulsuz bir şekilde eylemlerine son vermesi gerekiyor. Şu anda DTP PKK yüzünden mağdur oluyor. Türk hükümetinin de reformları ilerletmesi gerekiyor. Hükümetin, PKK'nin bu reformlara mani olmasına izin vermemesi

19-Örneğin son gelişme raporuyla (Mart 2009) ilgili kararda AP "DTP ve tüm vekillerinin terör örgütü PKK ile aralarına açıkça mesafe koymalarını" talep etti (Doc. B6-0105/2008: 20).

gerekiyor. DTP’nin de PKK’nin eylemlerini onaylamadığını beyan etmesi gerekli. Çözümüne şiddet yoluyla ulaşmaya çalışanların elini zayıflatmak gerekiyor. (3-4 Aralık 2007’deki EUTCC Konferansı’nda yazarın notları)

Kürt Ulusal Kongresi (KNK) temsilcilerinin konuşması sırasında yükselttikleri muhalif sesler ve konuşmanın sonunda alkışlamayı reddetmeleri sonucunda, Lagendijk kısa sürede salonda kendisi gibi düşünenlerin azınlıkta olduğunu anlayacaktı. Diğer taraftan DTP Başkanı Ahmet Türk’ün verdiği yanıt tüm salon tarafından ayakta alkışlanmıştı:

PKK’nin bir terör örgütü olduğunu düşünebilirsiniz ancak onu müzakerelerin dışında bırakmaya kalkarsanız gerçekçi değilsiniz demektir. PKK’nin demokratik bir şekilde müzakerelere dâhil edilmesi gerekiyor. (3-4 Aralık 2007’deki EUTCC Konferansı’nda yazarın notları)

DTP üyeleri PKK ile ilişkileri konusunda fazla açık vermemeye özellikle dikkat ediyor. Pek çok APV, DTP üyeleri ve haleflerine oldukça yakın davranıyor ve DTP’nin bir siyasal parti, PKK’nin ise bir silahlı hareket, yani ikisinin çok farklı yapılar olduğuna inanmak istiyor –bu ayırım Avrupalı parlamenterlerin Türk-Kürt meslektaşlarını desteklemelerini kolaylaştırıyor.– Aslında DTP ve PKK’yi aynı hareketin iki kanadı olarak tanımlamak muhtemelen daha doğru ancak aradaki ilişkinin tam olarak açıklanması halinde, APV’lerin hareketin siyasal temsilcilerini desteklemeyi sürdürmesi çok zor olurdu. DTP’nin bir yandan PKK’nin örgütsel yapısı ve taraftarlarından (örgütle bağlantılı medya, militanların seferber edilmesi gibi) sağladığı desteğe ihtiyacı varken, diğer yandan parti üyeleri sürekli kanuni takibat ve davalarla, partinin kendisi de (tıpkı halefleri gibi) kapatma davalarıyla karşı karşıya olduğundan Avrupa’nın (yani APV’lerin, en azından şimdilik) desteğine de ihtiyacı var. Dolayısıyla DTP Avrupa Parlamentosu’na kendini PKK ile Türk devleti arasında arabuluculuk yapabilecek bir parti olarak

tanıtmayı tercih ediyor. Kısaca DTP bir taraftan PKK ile arasına mesafe koyma baskısı karşısında aralarındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymayarak bir parça ödün veriyor, diğer taraftan PKK'yi bir siyasal aktör olarak kabul etmenin önemini vurguluyor ve aynı zamanda şiddeti dışlayan bir çözümü savunuyor.

Bazı APV'ler PKK'den ve başvurduğu silahlı mücadele yönteminden hazzetmiyor ancak bunu özellikle (ve en sık olarak) şiddetten vazgeçmesi mesajı başta olmak üzere “partiye” bir mesaj iletme fırsatı olarak gördükleri için yine de temsilcileriyle (doğrudan, DTP'nin arabuluculuğu olmaksızın) görüşmeye devam ediyor.

Türkiye'nin teröre karşı savaşına çeşitli beyanatlar, gelişme raporları ve AP dâhil AB kurumlarının aldığı kararlarla verilen destek, Kürt örgütlerinin üyeleri tarafından Türkiye'deki Kürtler'in sorunlarını küçümsemek olarak algılanıyor. Bu destek Avrupalı siyasetçilerin de Türk devlet yetkililerinin devletçi yaklaşımına benzeyen, “devletçi bir zihniyete” sahip oldukları değerlendirilmelerine yol açıyor. Öcalan'ın 1999'da yakalanmasından beri PKK'nin kendisi de şiddet yanlısı imajını kırma ve kendini barışçı bir hareket gibi takdim etmeye çalışıyor. Öcalan'ın ana hatlarını hapishanede belirlediği yeni (ayrılıkçı olmayan) yönelimi takiben ilan edilen (tek taraflı) ateşkesten beri çatışmalar nefsi müdafa olarak açıklanırken, Türkiye'nin batısında meydana gelen nadir bombalı saldırıların da “artık denetlenemeyen” hiziplerin işi olduğu söyleniyor. PKK'nin meşruiyetini arttırmak için başvurulan yöntemlerden biri de 2006 yılında Türkiye, İran, Irak, Suriye ve diasporada yaşayan 3 milyon Kürt'ün imzaladığı ve Abdullah Öcalan'ın kendilerini temsil eden siyasal irade olduğunu beyan eden dilekçeydi—dilekçe o yılın 12 Eylül gününde Avrupa Parlamentosu'nda gerçekleştirilen bir basın toplantısıyla duyurulmuştu.—

Bir bütün olarak ele alındığında kah muğlak kah sarih bir retorikten, bazen dolaylı, bazen doğrudan görüşmelerden ibaret

olan ve Kürt örgütleri, diğer gruplar ve bireyler tarafından Avrupa Parlamentosu’na yönelik olarak gerçekleştirilen lobi faaliyetlerinin büyük kısmının, PKK’nin dâhil olabileceği bir siyasal alan yaratmaya, dolayısıyla da partinin ve liderinin konumunu devam ettirmeye ve güçlendirmeye yönelik olduğu görülüyor. Bu da PKK’den bağımsız olarak hareket eden ve bu nedenle marjinalleşen Kürt siyasal eylemcilerin sert eleştirilerine neden oluyor (kişisel söyleşi, kış 2008).

Avrupa Parlamentosu’ndaki faaliyetleri değerlendirmek

APV’lerin aldığı sorumlulukların ve Kürt siyasal eylemcilerin arka planda yürüttükleri lobi faaliyetleriyle ilgili, bu incelemenin dört noktayı ortaya koyduğunu değerlendirebiliriz. İlk olarak, Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye’deki siyasal durumla, özellikle güneydoğudaki insan hakları ihlalleriyle ve genelde Kürtler’in yaşam şartlarıyla ilgili endişeleri dile getirmek için, pek çok olanak sağladığını söyleyebiliriz. Ayrıca AP’nun, partileri AB’nin terörist faaliyetlerde bulunan örgütler listesinde yer alsa bile Kürt eylemcilerin sesini duyurabildiği bir siyasal alan yarattığını ekleyebiliriz. Kürt eylemciler Avrupa Parlamentosu içinde özellikle bölgesel ve ulusal düzeylerde, daha önceden ilişki kurdukları ve/veya ideolojik olarak aynı çizgide durdukları (genel olarak azınlık haklarını savunan partiler dâhil) partiler arasında, her zaman davalarını savunabilecek müttefikler bulabildiler. Bununla beraber verilen desteğe ve yürütülen tüm faaliyetlere ragmen, bu dayanışma siyasetinin etkisi göreceli oldu. Sunulan pek çok karar teklifine ve alınan kararlara ragmen, Avrupa Komisyonu Türk hükümetleriyle ilişkisinde ve Kürt meselesine bakış açısında kendi siyasi duruşunu daima kendi başına belirledi –AP’nun görüşlerinin Komisyon belgelerine yansıdığı birkaç meşhur istisna hariç (bkz. Casier 2010).– Genel bir değerlendirmede bulunursak Avrupa Parlamentosu’nun Kürt meselesinin siyasal gündeme dâhil olmasına, hatta zaman zaman gündemde en ön sıralarda bulunmasına katkıda bulunduğunu söylenebilir.

İkinci olarak, bu makalenin başında Kürt medyasının Avrupa Parlamentosu'na ayırdığı yere dikkat çekmiştik: Kürt davasıyla ilgili Avrupa Parlamentosu'nda gerçekleştirilen kamuya açık faaliyetlere Kürt internet sitelerinde, Kürt gazetelerinde ve Kürt uydu kanallarında fazlasıyla yer veriliyor. AP'deki faaliyetlerin, özellikle de ünlü Kürt şahsiyetlerin katılımıyla gerçekleştirilenlerin medyaya yansımaları gitgide genişleyen ve Türk devletinin sınırlarını aşarak Avrupa, Kafkasya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Kürt diasporasına açılan Kürt kamusal alanının oluşumuna katkı sağlıyor; bu da Kürt ulusunun imajının gitgide uluslararasılaşmasına neden oluyor. Öte yandan bu faaliyetlerin Kürt çevrelerinin dışındaki kamuoyuna yansımalarına nadiren tanık oluyoruz. Aynı şekilde konferans ve seminerlerde de insan sık sık kendini siyasallaşmış Kürtler'in kendi kardeşlerini dinlediği ortamlarda buluyor ve –dışarıdan bakan biri olarak– acaba kendi taleplerini birbirlerine tekrarlayıp durmaktan ne zaman bıkacaklar diye düşünmeden edemiyor. Parlamento içinde olup bitenlere, üye ülkelerin ulusal medyalarında pek yer verilmediğinden ve Avrupa halen Avrupalı bir kamuoyuna sahip olmadığından (Balibar 2001) AP'deki faaliyetler Avrupa kamuoyunun dikkatini çekmekten aciz görünüyor.

Üçüncü olarak, Kürt siyasal aktörlerin en önemlisi olan PKK'nin –dilekçeler, konferanslar ve ziyaretler yoluyla– meşruiyetini sağlamaya yönelik sürekli çabaların dikkat çekici olduğunu belirtmeliyiz. Bununla beraber bu çabaların AP içinde bulunduğu destek son derece sınırlı oldu. Kürt belediye başkanları veya DTP'li milletvekilleri AP'yi ziyaret ettiğinde Türkiye'deki durumdan farksız olarak PKK ile aralarına açıkça mesafe koyma baskısıyla karşılaşılıyorlar. APV'lerin çoğu PKK bağlantılı örgütlerin üeleriyle görüşmekten çekinmese de terör örgütünü destekleyen bir siyasetçi olarak damgalanmalarına neden olabileceğinden görüştükleri kişilerin kimliğini açıkça tanımaktan kaçınıyorlar. Bu terör örgütleri listesinin varlığı, kanuni takibata uğramalarına, hatta tutuklanmalarına neden olabileceğinden, PKK temsilcilerinin de kendilerini açıkça tanıtmalarını tehlikeli hale getiriyor.

Bu arada Türk devlet yetkilileri ve Türk medyası da hakkında ulusal ve uluslararası tutuklama kararları çıkarılmış olan bazı kişilerin AB kurumlarının bulunduğu binalara serbestçe girip çıkmaları nedeniyle öfke saçmaya devam ediyor.

Dördüncü olarak, GUE/NGL Grubu’nun devamlı desteği, Kürt eylemcilerin Avrupa Parlamentosu’na serbestçe girip çıkmalarını ve parlamentonun çatısı altında farklı türde çalışmalar yapmalarını sağladığı için önemli bir güç kaynağı oldu. GUE/NGL APV’leri PKK’nin bir terör örgütü olarak sınıflandırılmasına genellikle karşı çıktılar ve bu liste AB tarafından resmen onaylandığında itirazlarını kayda geçiren tek grup oldular. Bununla beraber GUE/NGL Grubu’nun desteği Kürt meselesinin Avrupa Parlamentosu’nda marjinalleşmesine katkıda bulunmuş olabilir. Kürt meselesi belki de tüm partilerden APV’lerin desteğini kazanabilecekken, zamanla bir GUE/NGL meselesi olarak kabul edilir oldu ve böyle hararetli bir siyasal konuya karışıp karışmama konusunda bir fikir birliğine sahip olmayan gruplardaki APV’lerin desteğini kazanmak için fazla çaba gösterilmedi. Bu arada da siyasal eylemcilerin şaka yoluyla “olağan şüpheliler” adını verdiği gruplara bel bağlama eğilimi ağır bastı ve bu da meselenin başka siyasetçiler tarafından da benimsenmesini zorlaştırdı. Yeşil ve EFA AVP’leri hala zaman zaman da olsa desteklerini esirgemiyorlar ancak bunlar da GUE/NGL gibi ulusal ya da ulusüstü düzeyde fazla söz sahibi olmayan küçük ulusal partilerin temsil edildiği AP içindeki en küçük grupları oluşturuyorlar. Ayrıca düzenlenen konferans ve tartışma panellerinde bu yazarın yaptığı gözlemlerde uzun vadede kaçınılmaz olarak siyasetçileri eylemcilerin “kendi mücadeleleri” adını verdiği bu meseleye yaklaşımdan soğutacak bir eleştiriye tahammülsüzlük tespit edildi. Yalnızca davaya inanmış olanların dâhil olabileceği bir alan, bir tür içine kapanmışlık söz konusu. Eleştirilerini açıkça dile getirenlere kuşkuyla bakılıyor ve bu kişiler bir sonraki senenin toplantılarında görünmüyorlar. APV Joost Lagendijk’e verilen tepki bunun açık bir örneğini oluşturuyordu. Bu eleştiriye tahammülsüzlük destek çemberinin daralmasına neden oluyor ve

Kürt eylemcilerin “demokratikleşme” çağrılarına olduğu gibi hareketin kendini Türkiye’nin demokratikleşme mücadelesinin öncüsü olarak takdim etmesine de gölge düşürüyor.

Sonuç

Avrupa Parlamentosu 1980’lerden itibaren Türkiye’nin Kürt meselesiyle ilgili eleştirilerini gitgide daha yüksek sesle dile getirdi. APV’lerin Avrupa düzeyinde dile getirdiği eleştiriler AB üyesi ülkelerde dayanışma ağları oluşturan Kürt eylemcilerin ve Kürt taraftarı partilerin düşüncelerinin bir yansıması. Buna ilaveten Kürt eylemcilerle Türkiye’den gelen DTP’li belediye başkanları ve milletvekilleri APV’lerle bire bir görüşmeler de gerçekleştiriyorlar. Parlamento kararları, APV’lerin AB’nin Türkiye’nin iç işleriyle ilgili meselelere karışmasını sağlamak için başvurdukları başlıca mecraı oluşturuyor. Bununla beraber katılım müzakerelerinde asıl yetki Avrupa Komisyonu’nda olduğundan bu kararların etkisi abartılmamalı. Avrupa Komisyonu’nun raporları hakkında alınan AP kararlarının etkisi, hazırlanan metinlerde ufak tefek düzeltmeler yapılmasından öteye gidemiyor. AP’nun sürece dâhil olan bir “oyuncu” olduğu kesin ancak elinde gidişatı etkileyecek kozlar yok. Üstelik son zamanlarda reformları gerçekleştirme konusunda gitgide daha büyük bir isteksizlik sergileyen Türk hükümeti Avrupa Komisyonu’nun pek çok talebini hala yerine getirmedir.

Bu makalede Kürt diasporasının çabaları ve Türkiye’den Kürt siyasetçilerle yaptıkları işbirliği olmasaydı Kürt meselesinin ele alınış biçiminin muhtemelen çok farklı olacağını savunduk. Kürt eylemciler ve siyasetçiler farklı gruplardan APV’leri sık sık ziyaret ederek ve konferanslar ya da basın toplantıları düzenleyerek AP kararlarını ve kamuoyunu etkilemeye çalışıyorlar. Bu konuda en büyük destek ve dayanışmayı GUE/NGL Grubu sağlıyor –bu destek çok kıymetli olmakla beraber belki de diğer, daha kuvvetli AP gruplarıyla daha faal bir diyalog içine girmelerine mani

oluyor (örneğin ALDE).— AP üyeleri/partileri/gruplarının desteğinin ulusal düzeyde, yani üye ülkelerdeki partilerle ilişkilerine bağlı olması bu durumu pekiştiriyor: Daha küçük AP Grupları daha küçük ulusal partileri temsil ediyor, dolayısıyla da örneğin Komisyon’un alacağı kararlarda fazla söz sahibi olmuyor.

Faaliyetlerin içeriğine baktığımızda Türkiye’deki tartışmaların Avrupa Parlamentosu çatısı altında devam ettiğini görüyoruz. DTP’nin PKK ile arasına mesafe koymasının, gerekli olup olmadığı tartışmasında olduğu gibi, resmen terör örgütü olarak kabul edilen bir yapının —bu durum alenen tasdik edilmese de— muhatap alınmasına örnek teşkil ettiği için Parlamento’nun PKK bağlantılı örgütlere (parlamento içinde) etkili olma fırsatı tanınması özellikle dikkate değer. Avrupa Parlamentosu’nda son yıllarda gerçekleştirilen faaliyetlerin çoğu bu hareketin meşruiyetini sağlamaya yönelikti ancak bu konuda kat edilen mesafe son derece sınırlı oldu. Bu da bizi Kürt meselesinin çözümünde Parlamento’nun gelecekte oynayabileceği rolle ilgili sorulara getiriyor. Davalarının yeterince ilgi görmemesi ve Türkiye’de 2005’ten beri herhangi ciddi bir reform yapılmaması eylemcilerde artık bir yorgunluk yaratmış gibi görünüyor. Kürt meselesinin önümüzdeki yıllarda Avrupa Parlamentosu gündeminde önemli bir yere sahip olup olmayacağını kestirmek çok zor. AP içinde Kürt meselesiyle ilgili sorunları ele alan faaliyetlere verilen destek, tek bir grupta sağlanan dayanışma ilişkisine ve başka gruplardan tek tük APV’nin sınırlı desteğine dayandığından, Kürt “diplomasisi”nin geleceği gerek AB üyesi ülkelerdeki gerekse AP içindeki seçim sonuçlarına bağlı görünüyor. Örneğin 2009 seçimleri AP’de merkez sağa doğru bir kaymayla sonuçlandı; sosyalist ve komünist partiler epey sandalye kaybederken Yeşiller’i temsil edenlerin sayısı arttı. Dolayısıyla Parlamento çatısı altında bu faaliyetlerin aynı yoğunlukta devam edip etmeyeceğini gelecek gösterecek.

Referanslar²⁰

- Aberbach, J. D. and Rockman, B. A. (2002) "Conducting and Coding Elite Interviews", *PSOnline*, December: 673-6.
- Al-Ali, N. and Koser, K. (2002) *New Approaches to Migration?: Transnational Communities and the Transformation of Home*, New York and London: Routledge.
- Argun, B. (2003) *Turkey in Germany: The Transnational Sphere of Deutschkei*, New York and London: Routledge.
- Balibar, E. (2001) *Nous, citoyens d'Europe. Les frontières, l'Etat, le peuple*. Paris: Editions la Découverte.
- Casier, M. (2010) "Turkey's Kurds and the Quest for Recognition. Transnational Politics and the EU-Turkey Accession Negotiations", *Ethnicities* 10 (1): 3-25.
- Çelik, Ayşe Betül and Rumelili, Bahar (2006) "Necessary but not Sufficient: The Role of the EU in Resolving Turkey's Kurdish Question and the Greek--Turkish Conflicts", *European Foreign Affairs Review*, 11/2: 203-22.
- Doc. A2-0033/87 Resolution on a political solution to the Armenian question.
- Doc. 2008/157/EC. Council Decision of 18 February 2008 on the principles, priorities and conditions contained in the Accession Partnership with the Republic of Turkey.
- Doc. 2-556/84. Motion for a resolution tabled by Mrs VAN HEMELDONCK on the imprisonment of Süleyman Yasar.
- Doc. 2-595/84. Motion for a resolution tabled by Mr STAES on the fourth anniversary of the coming to power of the military regime in Turkey and events there condoned or instigated by the Turkish Government.

20-"Doc" ibaresiyle başlayan AB belgelerinin çoğuna internetten ulaşmak mümkün. Bkz. <<http://www.ena.lu>>; ya da <<http://www.europa.eu>>; veya <<http://europarl.europa.eu>>; veya <<http://eur-lex.europa.eu>> Metin içinde yer alan belge referanslarının ayrıntıları (sayfalara değil) kısım/bölüm numaralarına işaret ediyor.

- Doc. 2-1521/84. Motion for a resolution tabled by Mrs LIZIN on the imprisonment in Turkey of Mr TAMER KAYAS.
- Doc. B 2-63/85. Motion for a resolution tabled by Mr VANDEMEULEB-ROUCKE and Mr KUIJPERS on the fate of the Kurdish minority in Turkey.
- Doc. B 2-89/85. Motion for a resolution tabled by Mr ULBURGHES on the alarming situation of Kurdish prisoners in Turkey.
- Doc. B4-0769. Resolution on human rights and the situation in Turkey.
- Doc. B5-0012/99. Motion for a resolution on the Öcalan case.
- Doc. B5-0135/99. Motion for a resolution on relations between the European Union and Turkey.
- Doc. B5-0140/99}RCL.rev. Joint motion for a resolution [on the state of relations between the European Union and Turkey.
- Doc. B6-0105/2008 (2009). European Parliament resolution of 12 March 2009 on Turkey’s progress report 2008.
- Doc. E-6800/08. Written Question by Erik Meijer (GUE/NGL) to the Council. (19 December 2008).
- Doc. E-6984/08. Written Question by Vittorio Agnoletto (GUE/NGL) to the Council. (7 January 2009).
- Doc. B4-0252/97. Parliament resolution on the release of Leyla Zana. (14 April 1997).
- Doc. P-6975/08. Written Question by Vittorio Agnoletto (GUE/NGL) to the Commission. (22 December 2008).
- Doc. PE 98. 572/fin. Balfe, Richard. Report drawn up on behalf of the Political affairs Committee on the human rights situation in Turkey (1985).
- Doc. PE 342.075. Information note on the work of EU-Turkey Joint Parliamentary Committee. (2004).
- Doc. SEC (89) 2290. Commission opinion on Turkey’s request for accession to the Community. (20 December, 1989).
- Doc. SN 180/193. Conclusions of the Presidency, European Council in Copenhagen 21-22 June 1993.
- Doc. COM/98/0711 final. Regular report from the Commission on Turkey’s progress towards accession.

- Eccarius Kelly, V. (2002) "Political Movements and Leverage Points: Kurdish Activism in the European diaspora", *Journal of Muslim Minority Affairs* 22/: 91-118.
- European Parliament (1985) "Resolution 840 on the Situation in Turkey", in *Yearbook of the European Convention on Human Rights* 28 (1985/1991), Council of Europe, Directorate of Human Rights (ed.), Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. Available online at <<http://books.google.com.tr/books?id=CdcqUSXMIwcC&pg>> (accessed 16 June 2009).
- Grojean, O. (2008) "La cause kurde, de la Turquie vers l'Europe", Unpublished Phd. Dissertation, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales, Paris. Available online at <<http://oliviergrojean.hautetfort.com/these/>>(accessed 20 May 2009).
- IPU (1996) Annex on human rights cases. Press release of the Inter-Parliamentary Union. Istanbul, 20 April 1996. Available online at <<http://www.ipu.org/press-e/istnb6.htm#Annex>> (accessed 12 June 2009).
- Kürkçü, E. (2003) "Defiance under Fire. Leyla Zana: Prisoner of Conscience", Amnesty Magazine. Available online at <<http://www.amnestyusa.org/amnestynow/leyla.html>> (accessed 12 June 2009).
- Müftüler-Baç, M. (2000) "The impact of the European Union on Turkish politics." *East European Quarterly*, 34 (2): 159-179.
- Østergaard-Nielsen, E. K. (2003) *Transnational Politics: The Case of Turks and Kurds in Germany*, London and New York: Routledge.
- Romano, D. (2006) *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilization and Identity*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, M. P. and Bakker, M. (2005) "The Transnational Politics of the Tomato King: Meaning and Impact", *Global Networks*, 5/2, 129—46.
- Tocci, Nathalie (2005) "Conflict Resolution in the Neighbourhood: Comparing the Role of the EU in the Turkish-Kurdish and Israeli-Palestinian Conflicts", *CEPS Working Documents* No. 221.
- Watts, N. F. "Pro-Kurdish Mayors in As-If Democracy: Symbolic Politics in Diyarbakir", paper presented at the World Congress of Kurdish Studies, Irbil, Salahdin University, September 2006.

A

- ABD 23, 59, 65, 117, 124, 133, 140, 142, 145, 147, 148, 161, 177, 178, 186, 187, 207, 237, 236, 237, 241, 243, 244, 253, 254, 254, 337, 338, 343
- Abdullah Gül 39, 45, 49, 50, 168, 328
- Abdullah Öcalan 9, 16, 123, 125, 143, 152, 153, 155, 158-160, 165, 173, 174, 176, 188, 202, 204, 207-212, 214, 215, 219, 225-231, 233-245, 247-257, 261, 262, 295, 297, 305-308, 324, 329, 333, 336, 341, 348
- Abimael Guzmán 234
- AB Komisyonu 124, 127, 182, 318, 319, 323, 326, 327, 328, 336, 342, 345
- ADYÖD 206, 209, 210-212, 219, 220
- Ağrı İsyanı 118, 129, 130, 139, 203, 214, 230
- AIHM 247, 248, 249, 250, 252
- AKÖT 297, 298
- AKP 1, 4, 5, 8, 12, 19, -43, 46, 47, 49, 50, 51, 53, 70, 71, 131, 157, 166, 168, 169-195, 197, 198, 253, 255
- Ala Rizgarî 205, 206
- ALDE 335, 337, 346
- Alevi 5, 6, 90, 92, 141, 210, 246, 300, 320, 331
- Ali Haydar Kaytan 209, 216
- Amasya Protokolleri 111, 135
- Amerika *bkz. ABD*
- ANAP 149-151
- Anayasa Mahkemesi 22, 29, 34, 40, 50, 122, 190, 191
- ANR 293
- APV 318-321, 323, 324, 327-336, 338-346
- ARGK 228, 240, 242, 246
- ASALA 304
- asimilasyon 7, 109, 110, 115, 118-121, 129, 131, 138, 142, 143, 145, 218, 251
- Atatürk *bkz. Mustafa Kemal*

ATÖF 297, 298

ATTf 298

Avro-İslam 266

Avro-Türk 266, 285

Avrupa Komisyonu *bkz. AB Komisyonu*

Avrupa Konseyi 141, 166, 239, 318, 323, 325, 327, 328

Avrupa Parlamentosu 11, 252, 317-320, 322- 324, 326- 328, 331-336, 338, 340- 346

AYÖD 211, 212

B

Baas 243

Baki Karer 209, 214, 215, 226, 227

Balfe Raporu 321, 332

Baskın Oran 6, 141, 151

başörtüsü 20, 27, 29, 31- 34, 38, 184, 190

Beşikçi 234, 260

Bila 235, 257, 260

Birand 255, 260

Bülent Ecevit 30, 32, 142, 235

Bush 244

C

Celal Talabani 145, 148, 152, 154, 164

Cemal Gürsel 140

Cemil Bayık 209, 210, 213, 216, 225, 226, 227, 228

CHP 19, 20, 28, 29, 34, 35, 50, 51, 66, 185, 190, 339

CIA 140, 237

Cragin 234, 260

Çu En Lay 201

D

DABK 221

DDGB 220

DDKD 206

De Certeau *bkz. Michel de Certeau*

DEHAP 182, 185, 222, 224, 252, 253, 334

Demirel *bkz. Süleyman Demirel*

demokratikleşme 20- 23, 37, 38, 40, 41, 46, 47, 51, 55, 59, 60, 151, 173, 176, 189, 345

Deniz Baykal 20, 185, 190

DEP 122, 224, 318, 323, 324, 328, 334, 337

Dersim 114, 118, 132, 203, 213, 214, 335

Dev-Genç 208, 209

Dev-Yol 219, 220, 299

DHKD 206

DHP 221

DTP 185, 189, 222, 253, 254, 255, 257

Duran Kalkan 209, 210, 216, 226, 228

E

Ecevit 235- 237

EFA 329, 333, 335, 337, 344

EHESS 313

EMEP 222

Erdal İnönü 150

Erdoğan *bkz. Recep Tayyip Erdoğan*

Ergenekon 40, 51, 91, 140, 157, 160, 161, 179

ERNK 228, 230, 240, 241, 242, 246, 304

Ertuğrul Özkök 151

EUTCC 336, 337, 339, 340

- F**
 Fazilet Partisi 169
 FKBDÇ 219, 220
- G**
 GAP 149, 190
 Gladio 91
 GUE/NGL 329, 330, 334-336, 344, 345, 348
 Gunter 235, 248, 252, 260
- H**
 HADEP 172, 177, 182, 222, 224, 334
 Haki Karer 209, 211, 212, 214, 215, 226, 227, 230
 HAK-PAR 337
 Hayri Durmuş 201, 212, 216, 225, 227
 Henry Kissinger 256
 HEP 121, 122, 156, 324, 334
 Hilmi Özkök 179
 Hristiyan 3, 5, 6, 32, 63, 91, 92
 Hoffman 234, 260
 HPG 241, 242, 245, 246, 254
 Hrant Dink 91, 96
 HRK 219, 227, 228, 241, 245, 246
 HÜNEE 119, 133
- I**
 İbrahim Kaboğlu 6, 141, 151
 IDRC 45
 İKYB 145
 İlker Başbuğ 40, 124, 126
- inkılap 113, 130
 İsmet İmset 240, 260
 İsmet İnönü 66, 75, 115, 119, 138
- J**
 JİTEM 91
 Joost Lagendijk 330, 339, 344
 José Manuel Barroso 124
- K**
 KADEK 242, 243, 253
 KA-DEP 337
 Karer *bkz. Haki Karer*
 KAWA 205
 KCK 241, 245, 251
 KDP 145, 148, 206, 216, 229, 236
 Kemal Burkay 206, 299, 338
 Kemalizm 8, 9, 70, 137, 139, 166, 250
 Kemal Pir 201, 209, 210, 212, 216, 217, 226
 KHK 244
 KHRP 336
 KİP 205
 KJB 240
 KKK 241, 245
 KNK 241, 335, 336, 340
 Kongra-Gel 240, 241, 244, 245, 246
 Körfez Savaşı 145, 151, 152
 KUK 205
 Kürt isyanı 139
 Kürt ulusal kimliği 141
 Kuzey Irak 26, 117, 145-148, 152, 153, 155, 158, 178, 179, 202, 215, 237, 238, 241, 245, 251, 253, 254, 323

KYB 206
KYKB 228

L

Leyla Zana 122, 318, 323, 324,
325, 328, 329, 334, 336, 348,
349

M

Mazlum Doğan 211, 212, 226, 227
McDowall 233
McGarry 248
MDD 207, 208
Mehmet Hayri Durmuş 201, 216,
227
Mesut Barzani 145, 164
Mesut Yılmaz 22, 30, 165
MGK 20, 24, 32, 144, 154
MHP 185, 262, 298
Michael Gunter 248
Michel de Certeau 80, 84, 89, 96,
104, 276, 289
misyonerlik 32, 90
MİT 145, 161, 235
MLSPB 220
Muhsin Dizai 145
Mustafa Kemal 20, 27, 64, 66, 91,
93, 111, 112, 133, 137, 138, 141,
160, 163, 170, 249

N

Necmettin Erbakan 35, 167
Newroz 124, 125, 140, 211, 308,
323, 327, 334

O

Öcalan *bkz. Abdullah Öcalan*
ÖDP 219, 220, 222
OHAL 123, 142, 173
O’Leary 248
Ollie Rehn 337
Osman Baydemir 335
Osman Paksüt 40
Özal *bkz. Turgut Özal*

P

PÇDK 240
PDS 329, 333, 334
Pekanin 205
Peter Galbraith 244
PJAK 240, 241
PKK 1, 2, 4, 6, 8- 10, 12, 14, 16,
20, 22, 24, 26, 28, 30, 32- 34,
36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50,
52, 54, 56, 58, 60, 94, 100, 121,
122- 124, 126, 127, 137, 138,
142-144, 146, 152-155, 158-160,
164, 165, 173, 174, 176, 177-
179, 182, 184-189, 191, 194,
195, 197, 198, 201-261, 294,
295, 297, 299, 302-310, 313,
314, 319, 320, 323, 324, 332-
344, 346
PLO 304
PSE 335, 337
PSK 295, 299, 302, 303, 304, 338
PWD 213, 245
PYD 240

R

Recep Tayip Erdoğan 26, 31, 32,
39, 40, 50, 51, 57, 58, 75, 126,

128, 155, 161, 168, 169, 172,
175, 176, 178, 179, 183, 184,
186, 187, 189, 190, 192, 193,
194, 195, 197

Rizgarî 205, 206

Roj Tv 317

RP 24, 25, 27, 30, 35, 36, 37

S

Şerafettin Elçi 142

Şevket Süreyya Aydemir 81

Sevr Antlaşması 6

Şeyh Said 118, 139, 141, 153, 161

SHP 121, 141, 143, 150

Stansfield 237, 261

Stêrka Sor 205, 206, 214

STK 26, 336, 337

Süleyman Demirel 8, 121, 137,
148, 149, 150, 154, 158, 159,
164

Sunni 300

SVP 220, 221

T

Tansu Çiller 154, 165

TDP 220, 221

Tekoşîn 205, 206

TEP 220

THKO 208, 209, 219, 221, 223,
299, 309

THKP-C 208, 209, 219, 220, 222,
223, 299

TIKKO 208, 220

TİP 206, 207, 208, 293, 297, 298

TKDP 205, 206

TKEP 219, 220

TKP/İS 220

TKP-Kıvılcım 220, 221

TKP-ML 220, 221, 299

TKSP 205, 206

TMMOB 213

TMY 151

TOBB 130

TRT 6 131

TSİP 221

TSK 44

TÜBİTAK 52

Turgut Özal 8, 121, 122, 137,
138, 140, 142, 143-158, 161, 164

TÜSİAD 130, 143

U

UNICEF 129

V

Van Bruinessen 139, 153, 156,
162, 233, 262

Vedat Aydın 156

Y

Yaşar Büyükanıt 25, 179

YDK 242, 246

Yeşiller Partisi 330

Yezidi 5, 141, 246, 300, 333

YJA-STAR 240, 241, 246

YNK 226, 236, 246

YÖK 131

Yunus Nadi 115

Bu kitap, Türk politik düzeninin karşı karşıya kaldığı en baskılayıcı sorunlardan bazılarını, özellikle de politik İslam, Kürt ve Türk milliyetçiliğini ele almaktadır. Yazarlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin sekülerist karakteri ve Türkiye'de önceden beri süregelen Kürt sorunu ile ilgili sürdürülen tartışmaları kavrama gücümüzü artırmak amacıyla, Türkiye'deki ana politik aktörlerin düşünüş tarzlarını incelemektedirler.

Türk ve Kürt çalışmaları alanındaki saygın akademisyenlerden gelen özgün katkılar, Türkiye'nin seküler düzenini, yönetimdeki AKP hükümetini, Kürdistan İşçi Partisi'ni ve Avrupa Birliği kurumlarını inceleyerek bizlere, Türkiye'nin sosyal ve politik yapısına dair birçok iç görü sunmaktadırlar. Bu kitabın ilgi alanının odak noktası, günümüzde, Türkiye'de izlenen politikaların sosyal aktörleri, onların sahip oldukları düşünceler ve kullandıkları stratejiler olsa da analizlere, tarihi boyutlar da dâhil edilmiştir. Kitap, bu yaklaşımı sayesinde, günümüz dünyasında politika yapma konusunda derinleşen araştırmalara önemli bir katkıda bulunmaktadır.

